

Jan Malíř a kol.

**ANNA MARIE FRANTIŠKA
SASKO-LAUENBURSKÁ**
a její rod mezi Čechami a Evropou

PŘÍSPĚVEK K DĚJINÁM BAROKNÍ DOBY

Jan Malíř a kol.

**Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská
*a její rod mezi Čechami a Evropou***

Jan Malíř a kol.

**ANNA MARIE FRANTIŠKA
SASKO-LAUENBURSKÁ**
a její rod mezi Čechami a Evropou

PŘÍSPĚVEK K DĚJINÁM BAROKNÍ DOBY

Římskokatolická farnost – děkanství Zákupy
2022

Na přebalu je použito vyobrazení Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské v mladším věku, výřez z dvojportrétu sasko-lauenburských princezen, olejomalba připisovaná anonymnímu českému mistrovi, kolem roku 1690, zámek Favorite.

Recenzoval: PhDr. Ondřej Tikovský, Ph.D.

Copyright © 2022 by Marek Brčák, Jan Malíř, Jan F. Pavlíček, Jaroslav Pergl,
Ivan Peřina, Michal Vokurka, Jiří Wolf, Lubomír Zeman

Preface © 2022 by Stanislav Příbyl

Cover © 2022 by Michal Dočkal

Czech edition © 2022 by Římskokatolická farnost – děkanství Zákupy

All rights reserved

ISBN 978-80-908540-2-4 (tištěná verze)

ISBN 978-80-908540-0-0 (pdf verze)

Obsah

Předmluva	11
(Stanislav Přibyl)	
Úvod	15
(Jan Malíř)	
I. Sasko-lauenburský rod v 17. století.	
V síti příbuzenských a politických vztahů	37
(Michal Vokurka)	
1. Sňatková politika	37
2. Vojenské kariéry	39
3. Švédsko	43
4. Pozemková základna v Čechách	46
5. Lauenbursko	48
6. Zahrady	51
7. Závěr	54
II. Vztah Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské	
s rodem Medici	57
(Jan F. Pavlíček)	
1. Stereotypy	58
2. Manželé	62
3. Svatební akt v Düsseldorfu	68
4. Dvůr Giana Gastona v Čechách a jeho rekonstrukce	73
5. Vztah mezi manžely	78
6. Závěr	90

III. Julius František Sasko-Lauenburský a Anna Marie Františka Toskánská jako dobrodinci kapucínského konventu v Zákupích	93
<i>(Marek Brčák – Jiří Wolf)</i>	
IV. Vzájemné souvislosti stavební podoby zámeckého areálu v Ostrově a v Zákupích	97
<i>(Lubomír Zeman)</i>	
1. Základní vztahy mezi rezidencemi v Ostrově a Zákupích	97
2. Zahrady v Ostrově a Zákupích	101
3. Závěr	103
V. Závodíště u zámků v Ostrově a v Zákupích	105
<i>(Lubomír Zeman – Ivan Peřina)</i>	
1. Závodíště v Ostrově a fenomén karuselových slavností.....	106
2. Závodíště v Zákupích	108
3. K podobě barokních závodíšť	109
4. Závěr	110
VI. Finalmente figlio: Pověst o hraběti ze mlýna v kontextu severočeských sasko-lauenburských pověstí	113
<i>(Jan F. Pavlíček)</i>	
1. Panství Svádov	113
2. K původu „olšinské“ pověsti a k jejímu pozadí	115
3. „Olšinská“ pověst u dalších autorů	123
4. Conte di Molino z medicejské strany	129
5. Nacionalistické a romantické prvky v „olšinské“ pověsti	132
6. „Olšinská“ pověst a její funkce	134
7. Olšinská pověst v kontextu dalších sasko-lauenburských pověstí	135
8. Problémy „nového“ rodu	136
9. Dělení zákupských pověstí	139
10. Závěr	144

VII. Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská a její rod.	
 Otisky historie v české krajině očima regionálního	
 badatele	147
<i>(Jaroslav Pergl)</i>	
1. Po stopách života a činnosti Anny Marie Františky	
v české krajině	148
A Sever	148
B Střed	154
C Praha	160
2. Závěr	161
 Rodokmen sasko-lauenburských vévodů	164
 Použitá literatura	169
 Osobní rejstřík	185
 Summary	193
 O autorech	203

Předmluva

Anna Marie Františka velkovévodkyně toskánská (1672–1741) je jednou z nejvýznamnějších a zároveň nepozoruhodnějších příslušnic české barokní šlechty. Je s podivem, že o této osobnosti dosud nevznikla publikace odpovídající jejímu významu. O to cennější je, že kolektivní monografie, kterou držíme v rukou, spatřila světlo světa a že příspěvky v ní pomohou tuto neobyčejnou ženu poznat, nasvítit a přiblížit z nejrozumnějších úhlů.

Život se s ní nemazlil, ona ale přesto dokázala využít čas, který jí byl dán, na maximum. Zpětně se zdá, že jako jedna ze dvou dcer Julia Františka Sasko-Lauenburského a Hedviky Marie Augusty Falcko-Sulcbaské, které se dožily dospělosti, byla vychovávána spíše jako „kluk v sukních“. Její dovednost v jízdě na koni, střelbě a koneckonců i v podnikatelských a hospodářských aktivitách byla a je obdivuhodná. Jako devítiletá ztratila matku, jako sedmnáctiletá otce. Spolu se svou sestrou Sibyllou Augustou se staly vzácným pokladem, nevěstami, o jejichž budoucnost se měl postarat sám císař. Jak to bylo s provdáním obou dívek, je sice jasné, ale napjaté nebo spíše mnohoznačné vztahy obou sester, které se datují od jejich svateb, ukazují, že se při této příležitosti odehrálo něco, co dosud uniká našim očím. Faktem je, že sestry soupeřily a soutěžily a že díky tomu vzniklo mnoho krásných staveb a věcí.

První manželství Anny Marie Františky s Filipem Vilémem Augustem Falcko-Neuburským bylo šťastné, ale krátké. Druhé s Gian Gastonem de' Medici bylo více politické, dlouhé a poměrně nešťastné. Zdá se ovšem, že právě neúspěchy a utrpení v rodinném životě byly jedním z faktorů úžasné činnosti Anny Marie Františky. Její rodinou byla vlastně její panství. Byla šikovná, nápaditá, uměla si prosadit svou, někdy tvrdá, jindy soucitná. Věděla, co je to práce a jakou má hodnotu a s penězi uměla, jak se zdá, dobře hospodařit. Stavby, které si nechala

pořizovat, ukazují, že při stavbě nového dovedla užitečně využít starého. V Horní Polici jsme tak při obnově poutního areálu například zjistili, že téměř všechny dřevěné konstrukce byly druhotně použité, mnohdy byly použity levnější technické postupy, avšak se stejným účinkem, jako by tomu bylo při mnohem dražších řešeních.

Toskánské velkovévodkyni se dařilo dobře spravovat její panství. Nebála se něčeho, co bychom dnes nazvali spíše podnikáním než správou majetku. Mám na mysli na příklad její chov koní na buštěhradském panství nebo zakoupení statku na Kladně, kde podle všeho dokonce přemýšlela o těžbě uhlí. Byla úspěšná, a tak vznikaly i stavby sloužící nejen ke správním účelům, ale také pro reprezentaci a v neposlední řadě i množství kostelů, které nechávala na svůj náklad i vybavovat. Mezi tyto počiny patří takové pozoruhodnosti jako výtah v Zákupích – v podstatě v té době evropská rarita –, zvěřinec tamtéž, novostavba zámku v Ploskovicích a další. Z oblasti víry, neboť Anna Marie Františka byla jako pravá česká barokní šlechtična velmi zbožná katolička, bych rád připomněl výjimečnou kolekci devatenácti těl svatých z katakomb, které pořídila a nechala dovézt z Říma, dala upravit jako živé postavy a během nákladných slavností je nechávala přenést do kostelů na svém panství nebo do kostelů, o něž se starali její přátelé. Stavbami kostelů, far, zámků, paláců, mariánských, morových a světeckých sloupů a dalších objektů se stala jednou z osob, které významně zasáhly do tvorby kulturní krajiny v naší zemi. Na vší této činnosti fascinuje promyšlenost vztahů a symbolů v krajině a kongeniální působení stavby a přírody. Vydržovala si početný dvůr, a to nikoli jen pro své pohodlí a jako signál o svém významu, ale také pro to, že její hospodářská, budovatelská a kulturní činnost byla tak pravděpodobně jí přímo určována. O své služebníky – ať to byl její sochař Ondřej Dubke či stavitel Václav Špaček – se dokázala velmi velkoryse postarat. Svým spolupracovníkům projevowała svou vděčnost tím, že jim zajistila příslušné postavení, jako to bylo například v případě jejího hofmistra Jana Arnošta z Goltze.

Sečteno a podtrženo, setkáváme se s inspirativní osobností, zahalenou mnoha tajemstvími, patrně milovanou i nenáviděnou, což se projevuje například i v dochovaných charakteristikách a podobiznách, které

jsou sto ji označit za krásnou i škaredou, tlustou i hubenou, schopnou i nemožnou. Při obnově poutního areálu v Horní Polici jsem se ji snažil poznat a poznat i její úmysly. Modlíme se za ni, a tak ji poznáváme i jinak než historik nebo uměnovědec. Myslím, jsem dokonce přesvědčen, že to byla žena rázná a schopná, ale také věřící a milující. Každopádně je mi sympatická – a dá-li se to napříč staletími říci – mám ji rád. Proto vítám, že vychází tato kniha a těším se na každou novou zmínku o této dosud poněkud tajemné ženě, která však o to víc láká k dalšímu poznání. Věřím, že „stará Výsost“, jak byla ke konci svého života nazývána, je teprve na začátku svého druhého života, který nechť je podobně slavný a významný jako její život první, který začala žít před 350 lety.

V Horní Polici dne 6. listopadu 2021

*Stanislav Příbyl,
administrátor farnosti v Horní Polici*

Úvod

Bádání o české šlechtě období „velkého“ baroka, které lze v českých podmínkách ohraničit zhruba rokem 1648 (skončení třicetileté války) na straně jedné a rokem 1740 (vypuknutí první ze série válek o rakouské dědictví)¹ na straně druhé, prodělalo v posledních třech desetiletích nepřehlédnutelný kvalitativní i kvantitativní skok.

Tento skok úzce souvisí s podstatným nárůstem znalosti o barokním období vůbec. V návaznosti na průkopnické výzkumy, které se postupně objevovaly po roce 1945 a mezi jejichž nejznámějšími protagonisty je třeba zmínit alespoň Zdeňka Kalistu, Josefa Polišenského, Josefa Petráně, Josefa Válku, Eduarda Maura nebo Pavla Preisse, vyvrací bádání posledních desetiletí starší a na veřejnosti dodnes občas přetrvávající představu o tom, že éra baroka znamenala v dějinách českých zemí dobu jakéhosi bezčasí a zzdánlivé nehybnosti. V této představě bylo období baroka v politické rovině charakterizováno autoritativní formou vlády v podobě panovnického absolutismu, který domněle neponechával žádný prostor pro iniciativu ze strany jakýchkoli dalších činitelů, v sociální rovině demografickým poklesem a striktní společenskou stratifikací, provázenou zejména poklesem významu městského stavu a fenoménem druhého nevolnictví, v duchovní rovině pak nesmlouvavou protireformací, katolickou indoktrinací a kulturní sterilitou, vyznačující se jen málo kreativním přebíráním zahraničních vzorů. S představou o barokním „bezčasním“ korespondovala i představa o tom, že historie

¹ K tomuto období srv. např. z poslední doby Ivana Čornejová – Jiří Kaše – Jiří Mikulec, *Velké dějiny zemí Koruny české VIII. (1618–1683)*, Praha 2008; Pavel Bělina – Jiří Kaše – Jiří Mikulec – Irena Veselá – Vít Vlnas, *Velké dějiny zemí Koruny české IX. (1683–1740)*, Praha 2011; Václav Bůžek – Rostislav Smíšek (eds.), *Habsburkové 1526–1740. Země Koruny české ve střeoevropské monarchii*, Praha 2017. Zajímavý je i širší pohled z perspektivy širší říše rakouských Habsburků, k tomu viz např. Thomas Winkelbauer (ed.), *Geschichte Österreichs*, 4. vydání, Wien 2020, s. 159–289.

tohoto období je jakoby „vylidněná“² a že v tomto období vlastně neexistoval prostor pro výraznější osobnosti a jednotlivce. Odrasy těchto představ se pochopitelně přenášely i na šlechtu. Ta byla většinou vnímána především kolektivně, a to jako jednodolitá společenská vrstva s jednotnými vzorci chování a s jednotným ideovým ukotvením a i pod vlivem názorů některých domácích a zahraničních současníků, jakými byl už na prahu barokní doby na příklad Mikuláš Dačický z Heslova (1555–1626), jí byl paušálně přičítán především zájem o „nádhernost, zvláště v mar-nivém, drahém šatstvu a oděvech, banketech a tak dále“,³ zahálčivost, neužitečnost a jen pramalý zájem o věci veřejné, o českou státní tradici a o rozmnožování intelektuálních a kulturních statků. Ačkoli ani vý-zkum posledních desetiletí nepopírá, že barokní doba měla bezesporu řadu stínů, ukazuje dost jasně na to, že tato doba měla současně i řadu světů. Obraz šlechty (ale též dalších společenských vrstev), který přitom z tohoto výzkumu vystupuje, naznačuje, že starší představy a také mnohé závěry neplatí zdaleka tak automaticky a paušálně, jak se kdysi soudilo a jak si představovala zejména obecná veřejnost. Co je neméně zásadní, výzkum posledních desetiletí jasně poukázal na to, že barokní doba není rozhodně vylidněná a že právě mezi šlechtou, z jejíhož prostředí se dochoval velký objem písemných a jiných hmotných dokladů, lze najít širokou škálu osob a osobností, které nám sice mohou být více či méně sympatické, avšak které rozhodně nepostrádají individualitu a jejichž stopa v dějinách zůstává znatelná.

Díky rozmachu zájmu o barokní dobu obecně a o barokní šlechtu zvláště, který v posledních třech desetiletích nastal,⁴ je dnes v české historiografii k dispozici velké množství prací, které dávají nahlédnout do

² Valentin Urfus, Nejvyšší zemský sudí František Karel Přehořovský, barokní velmož, právník a ekonom v Čechách na počátku 18. století, *Právněhistorické studie*, roč. 31, 1990, s. 194.

³ Mikuláš Dačický z Heslova, *Paměti*, citováno podle Václav Bůžek (ed.), *Společnost českých zemí v raném novověku*, Praha 2010, s. 78.

⁴ Podrobně k tomu zejména Marie Šedivá Koldinská, Raně novověká šlechta, in: Ivo Cerman – Marie Šedivá Koldinská (eds.), *Základní problémy studia raného novověku*, Praha 2013, s. 145–194; Rostislav Smíšek, Barokní šlechta v české historiografii posledního desetiletí, *Opera historica*, 2019, č. 2, s. 217–243.

světa české barokní šlechty v mnohem větším rozsahu a v mnohem větší hloubce, než tomu bylo v minulosti. K dispozici jsou tak už i u nás práce, které se pokoušejí o syntetický pohled na šlechtu barokní doby, jmenovitě na její složení a její politickou, sociální, ekonomickou a kulturní roli ve společnosti této doby.⁵ Tyto práce nabízejí nejen mnohem plastičtější pohled na barokní šlechtu jako společenskou vrstvu, ale umožňují rovněž srovnání postavení a role šlechty v českých zemích s postavením a rolí šlechty v jiných částech barokní Evropy. Publikovány byly dále práce, které se soustřeďují na vybrané strukturální otázky spojené se barokní šlechtou, ať už je to otázka politické role barokní šlechty,⁶ otázka její ekonomické základny,⁷ otázka jejího vzdělávání a kulturního zázemí,⁸ otázka její kariéry v úředním, diplomatickém a vojenském aparátu raně novověkého státu,⁹ otázka jejích politických, společenských a jiných strategií¹⁰ nebo i pro veřejnost velmi atraktivní otázka

⁵ Srv. např. Petr Maťa, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004; Václav Bůžek (ed.), *Společnost českých zemí v raném novověku*, Praha 2010.

⁶ Srv. např. Petr Maťa, *Landstände und Landtage in den böhmischen und österreichischen Ländern (1620–1740). Von der Niedergangsgeschichte zur Interaktionsanalyse 1620 bis 1740*, in: Petr Maťa – Thomas Winkelbauer (eds.), *Die Habsburgermonarchie*, Stuttgart 2006, s. 345–400; Petr Maťa, *Český zemský sněm v pobělohorské době (1620–1740). Relikt stavovského státu nebo nástroj absolutistické vlády?*, in: Marian J. Ptak (ed.), *Sejm czeski od czasów najdawniejszych do 1913 roku*, Opole 2000.

⁷ Srv. např. Aleš Valenta, *Lesk a bída barokní aristokracie*, Hradec Králové 2011; Jaroslav Čechura, *Krizový management barokní ekonomiky?: Panství Třeboň a Hluboká nad Vltavou za prvních Schwarzenberků (1660–1720)*, Praha 2020

⁸ Srv. např. Pavel Marek, *Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů*, in: *Celostátní studentská vědecká konference Historie 1999*, Olomouc 2000 s. 61–87; Jiří Kubeš, *Náročné dospívání urozených. Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620–1750)*, Pelhřimov 2013.

⁹ Srv. např. pro úřední a soudní aparát Petr Maťa, *Os principis und tribunal justitiae. Die Böhmisches Hofkanzlei als Revisions- und Appellationsinstanz im 17. und 18. Jahrhundert, Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*, 2016, č. 2, s. 218–238, pro diplomacii Jiří Kubeš et al., *V zastoupení císaře. Česká a moravská aristokracie v habsburské diplomacii 1640–1740*, Praha 2018, pro vojenství Vítězslav Prchal, *Společenstvo hrdinů. Válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie, 1550–1750*, Praha 2015.

¹⁰ V právněpolitické perspektivě srv. např. Ondřej Tikovský, *S údělem prosebníka. Restituční úsilí šlechty českého severovýchodu potrestané pobělohorskými konfiskacemi*, České Budějovice – Hradec Králové 2013; v rodinné perspektivě např. Rostislav Smíšek, *Šlechtic a sňatek ve druhé polovině 17. století. Sňatkové strategie Jana Adolfa a Ferdinanda ze Schwarzenberku*, *Folia historica bohemica* 2009, č. 1, s. 167–198.

reprezentace a kulturního mecenátu barokní šlechty.¹¹ Kromě toho se objevily namnoze velmi zevrubné studie primárně z ranku „historie králů a bitev“, které komplexně mapují historii vybraných šlechtických rodů období baroka,¹² jakož i jednotlivých osob a osobností z řad šlechty.¹³ Všechny tyto práce a studie tak podstatně prohlubují pochopení role, kterou šlechta v politickém, sociálním, ekonomickém i kulturním životě tehdejších českých zemí a celé habsburské monarchie hrála, jakož i pochopení možností, které šlechta v tomto ohledu měla. I když se zájem soustřeďuje zejména na vyšší šlechtu, důležité je, že postupně přibývají také práce, které otevírají dveře rovněž k lepšímu poznání světa nižší nebo nové aristokracie.¹⁴ Díky řadě nově uveřejněných prací také dnes mnohem více víme o tom, jakým způsobem přispěla šlechta k formování kultury českých zemí doby baroka¹⁵ nebo také k utváření podoby českých měst, vesnic a vůbec kulturní české krajiny.¹⁶

Přes výše popsany kvantitativní i kvalitativní skok v bádání o šlechtě barokní éry v českých zemích však v tomto bádání existuje stále řada

¹¹ Srv. např. Jiří Hrbek, *Proměny valdštejské reprezentace. Symbolické sítě valdštejského rodu v 17. a 18. století*, Praha 2015; Jiří Kubeš, *Reprezentační funkce šlechtických sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500–1740)* (disertační práce), České Budějovice 2005; Martin Krummholz, *Parádní kočáry hraběte Gallase*, Praha 2019.

¹² Srv. např. Jiří Hrbek, *Barokní Valdštejnové v Čechách*, Praha 2013; Ivo Cerman, *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*, Praha 2008.

¹³ Srv. např. Petra Vokáčová, *Příběhy o hrdé pokoře: Aristokracie českých zemí v době baroka*, Praha 2014; Jiří Havlík, *Jan Fridrich z Valdštejna – Arcibiskup a mecenáš doby rekatolizace*, Praha 2016.

¹⁴ Srv. např. Pavel Matlas (ed.), *Z poddaného šlechticem: Rodinné paměti Zbudovských z Rovné Hory a Malých z Tulechova (1604–1737)*, Praha 2016.

¹⁵ Za všechny lze uvést z posledních let např. monumentální práci Jakub Bachtík – Richard Biegel – Petr Macek (eds.), *Barokní architektura v Čechách*, Praha 2015, která podává jasný obraz o rozsahu stavební činnosti a mecenátu šlechty českého baroka, nebo Eva Lukášová, *Zámecké interiéry. Pohledy do aristokratických sídel od časů renesance do doby první poloviny 19. století*, Praha 2015 a Lubomír Slaviček, *Sběratelství a obchod s uměním v Čechách 17. a 18. století. Stav a úkoly českého bádání*, in: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek – Vít Vlnas (eds.), *Barokní Praha – barokní Čechie*, Praha 2004.

¹⁶ Z poslední doby viz např. Eva Chodějovská (ed.), *Krajina v rukou barokního člověka. Lidé a krajina 16.–18. století na východě Čech*, Praha 2020; Lucie Rychnová, *František Josef Šlik a česká barokní krajina: Život šlechtice na východočeském venkově*, Praha 2020. V obecnější perspektivě srv. Eduard Maur, *Bílá hora a barokní krajina, Souvislosti*, 2021, č. 2, dostupné na <http://souvislosti.cz/OLD/clanek.php?id=2736>.

mezer, ať už ve smyslu rodovém, tematickém či geografickém,¹⁷ z nichž některé jsou zvláště nápadné.

Jednou z takových nápadných mezer je bezesporu i historie příslušníků a příslušnic sasko-lauenburského rodu a jejich působení v pobělohorských Čechách. Tato historie žila donedávna převážně jen v lokální a regionální paměti, zatímco v obecných přehledech věnovaných historii českých zemí a jejich společnosti v době baroka se o Sasko-Lauenburských mluvilo jen krajně omezeně. Tomu odpovídá dosud jen malé obecné povědomí o tom, co tento rod v českých dějinách barokní doby znamenal. Ač se příslušníci tohoto rodu v českých zemích natrvalo usadili teprve během třicetileté války, a to v osobě Julia Jindřicha, vévody sasko-lauenburského (1586–1665) a původně jednoho z vysoce urozených důstojníků z okolí proslulého Albrechta z Valdštejna (1583–1634), do historie barokních Čech tento rod patří už proto, že ve třetí generaci usazené v Čechách, kterou reprezentují Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská (1673–1741) a její sestra Sibylla Augusta (Františka Sibylla Augusta) Sasko-Lauenburská (1675–1733), vnučky Julia Jindřicha, považovali Sasko-Lauenburští české země za svůj domov a k tomuto domovu se otevřeně hlásili (byť jejich mateřským jazykem byla němčina, která však byla druhým zemským jazykem a její pozice během 17. století dále stoupala).

Skutečnost, že Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská a její rod byli pozapomenuti jak v obecném povědomí, tak donedávna i v české historiografii překvapuje při bližším pohledu z řady důvodů, které nejsou rozhodně bagatelní.

Tyto důvody jsou zaprvé politické a sociální povahy.

Předně, Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská a její sestra Sibylla Augusta Sasko-Lauenburská, jakož i jejich děd, již zmíněný, Julius Jindřich, vévoda sasko-lauenburský, a jejich otec, pražský rodák Julius František, vévoda sasko-lauenburský (1641–1689), náleželi v éře baroka mezi nejvyšší šlechtu nejen v českých zemích, ale v celé habsburské monarchii. Vysoká česká šlechta doby baroka, na jejímž pomyslném

¹⁷ K tomu viz např. práce citované v pozn. 4.

vrcholu stála knížata, vévodové a hrabata a která byla vnímána jako jakási „první společnost“, tedy prvořadá společenská vrstva v rámci obyvatelstva českých zemí a celého habsburského soustátí,¹⁸ už ve své době udivovala nejen svými příbuzenskými a společenskými kontakty, ale také bohatstvím a nezřídka i obecným rozhledem. Tyto rysy dokázaly zaujmout i natolik světažnalé osoby, jako byl třeba proslulý francouzský politický filozof Charles de Montesquieu (1689–1755), který svým dílem významně pootevřel cestu k modernímu politickému systému a k osvícenství.¹⁹ Ten navštívil habsburskou monarchii ve 20. letech 18. století a o české šlechtě si zapsal, že i ten nejmenší šlechtic z českých zemí je doslova císařem, protože české země oplývají vším potřebným, jsou velmi úrodné a svým vlastníkům tedy přinášejí opravdové bohatství.²⁰

Ze značně mimořádných poměrů vysoké české šlechty doby baroka se ale Sasko-Lauenburští přesto vymykali.

Především, coby příslušníci rozrodu Askánců, jednoho z předních rodů ve Svaté říši římské, vládli od 13. století nad polosuverénním říšským vévodstvím na severním toku Labe a po jistou dobu si nárokovali i postavení kurfiřtů, tedy volitelů římského krále²¹. To z nich činilo nesporné politické hráče ve Svaté říši římské, přičemž jejich váhu umocňovalo i příbuzenství s řadou dalších významných rodů, a to zejména v severních částech Svaté říše římské. Nezanedbatelnou roli ale

¹⁸ K tomu Václav Bůžek (ed.), *Společnost českých zemí v raném novověku* (pozn. 5), s. 92–93; k místu české šlechty v rámci Svaté říše římské a celé monarchie rakouských Habsburků pak přehledně zejména Petr Maťa, *Der Adel in der Habsburgermonarchie: Standeserhebungen und adelsrechtliche Regelungen* in: Michael Hochedlinger – Petr Maťa – Thomas Winkelbauer et al., *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit*, Bd. 1, Wien 2019, s. 117–148.

¹⁹ Za zmínku stojí ale to, že jeho nejslavnější dílo, *O duchu zákonů*, bylo v habsburské monarchii nejprve zakázáno, což vzbudilo mezinárodní pozornost. K jeho povolení došlo až po zásahu proslulého G. van Swietena, srv. k tomu Jan Malíř, *Vláda Marie Terezie a kořeny moderního ústavního práva*, in: Jan Kober, Antonín Lojek (eds.), *Tereziánské právní reformy*, Praha 2019, s. 87, a tam citovanou literaturu.

²⁰ Albert de Montesquieu, ed., *Voyages de Montesquieu*, tome 1, Paris 1894, s. 6.

²¹ Tím se Sasko-Lauenburští lišili od dalších šlechtických rodů v Českém království, z nichž mnozí (Liechtenštejnové, Lobkovicové, Harrachové, Trčkové, Slavatové, Martinicové, Kinští ad.) sice dosáhli titulu říšských hrabat, vévodů a knížat, avšak až teprve po stavovském povstání a z přízně císaře, takže byli v Říši vnímáni jako „nové“ říšské rody.

Sasko-Lauenburští hráli nejpozději od okamžiku, kdy se usadili v Čechách, i v habsburské říši, resp. v říši rakouských Habsburků. O tom svědčí už kariéra obou prvních sasko-lauenburských vévodů, kteří se usadili v Čechách, tedy Julia Jindřicha a jeho syna Julia Františka. O významu této kariéry výmluvně vypovídá třeba to, že Julius Jindřich pronášel první, slavnostní přípitek na hostině po korunovaci Ferdinanda IV. na českého krále v roce 1646, nebo to, že Julius František zase nechyběl v předních řadách legendárních oddílů, které na podzim 1683 prolomily turecké obléhání Vídně, což byl historický krok, který zahájil vytlačení Osmanů ze střední Evropy a Balkánu.²²

Ve třetí sasko-lauenburské generaci usazené v Čechách, kterou reprezentují Anna Marie Františka a její sestra Sibylla Augusta, však Sasko-Lauenburští vystoupali ještě výše.

Prostřednictvím svého prvního manžela Filipa Viléma Falcko-Neuburského (1668–1693), který byl synem falckého kurfiřta, se Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská stala švagrovou samotného císaře Leopolda I. (1640–1705), jehož třetí manželkou byla Eleonora Magdalena Falcko-Neuburská (1655–1720), nejstarší sestra Filipa Viléma. Po předčasné smrti Filipa Viléma se druhým manželem Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské stal Gian (Giovanni Battista) Gastone de' Medici (1671–1737), což nebyl nikdo jiný než dědic velkovévodství toskánského a poslední mužský potomek slavného florentského rodu Medici. Gian Gastone, resp. Gian Gaston v Čechách s ohledem na tento manželský svazek dokonce po určitou dobu žil a manželství mezi ním a Annou Marií Františkou tak představuje jen málo známé a přitom pozoruhodné pojítko mezi dějinami rodu Medici a Čechami. Jediná dcera Anny Marie Františky, která vzešla z jejího prvního manželství a která se dožila dospělosti, Marie Anna Karolína (1693–1751), se zase jako manželka Ferdinanda Marii Innocence Bavorského (1699–1738) posléze stala švagrovou Karla Albrechta, kurfiřta bavorského (1697–1745). Ten, jak se naopak obecně ví, v roce 1740 vystoupil s dědickými nároky proti Marii Terezii

²² Srv. Jiří Hrbek a kol., *Panovnický majestát. Habsburkové jako čeští králové v 17. a 18. století*, Praha 2021, s. 341; Luboš Taraba, *Rozum proti víře. Velká turecká válka 1683–1699*, Praha 2021, s. 103 a násl.

ve válce o rakouské dědictví, částí české šlechty byl v roce 1741 uznán českým králem a v roce 1742 byl říšskými stavy dokonce přijat za římského císaře, takže se stal prvním římským císařem od 15. století, který nepocházel z habsburského rodu (což ale pro Marii Annu Karolínu z rozkazu Marie Terezie znamenalo dočasné vypovězení z Českého království). Jak je tedy patrné, v osobě Anny Marie Františky se sasko-lauenburský rod spříznil s velkými panujícími rody Evropy, včetně samotných rakouských Habsburků, do jejichž říše tehdy české země náležely.

Do nejvyšších pater evropské společnosti doby baroka však vystoupala i Sibylla Augusta, sestra Anny Marie Františky. Tu totiž sňatek s Ludvíkem Vilémem, markrabětem bádenským (1655–1707),²³ kmotřencem francouzského krále Slunce Ludvíka XIV. (1638–1715), předním vojevůdcem v císařských službách a spolubojovníkem jejího otce, známým pro své úspěchy ve velké turecké válce též jako Türkenlouis,²⁴ přivedl do Bádenska, menšího, ale strategicky významného markrabství ležícího na hranicích Svaté říše římské a Francie, mezi kterými tehdy vládly trvale napjaté vztahy. V Bádensku Sibylla Augusta po smrti svého manžela panovala jako regentka, provedla je složitými časy velkého evropského konfliktu známého jako válka o španělské dědictví (kterou uzavřela série mírových smluv, z nichž jedna byla sjednána přímo v její rezidenci v Rastattu) a i s využitím lidských i finančních zdrojů ze svých českých panství se zasadila o poválečnou obnovu a konsolidaci Bádenska. Bádensku dala Sibylla Augusta také dvě poslední katolická markrabata, Ludvíka Jiřího (1702–1761) a Augusta Jiřího (1706–1771), jehož vláda se uzavřela necelá dvě desetiletí před tím, než výbuch Francouzské revoluce zcela zničil svět tzv. Starého režimu a s ním i zbytky společnosti velkého baroka ve většině Evropy.²⁵ Zmínit se je však nutné

²³ Stojí za zmínku, že tetou Ludvíka Viléma Bádenského byla Maria Anna Vilemína Bádenská, manželka Ferdinanda Augusta, knížete z Lobkovic, což byl pár, který se přitom po smrti Julia Františka Sasko-Lauenburského podílel na péči o obě osiřelé dcery.

²⁴ K jeho roli ve velké turecké válce viz v populární formě v češtině nově Luboš Taraba, *Rozum proti víře* (pozn. 22), zvl. s. 236–293.

²⁵ Žádný z obou markrabat nezanechal mužské dědice, kteří by se dožili dospělosti, a tak jimi katolická větev bádenských markrabat (linie Baden-Baden), vymřela a jejich dědici se stali jejich protestanští příbuzní z linie Baden-Durlach.

také o Augustě Marii Janě, jediné dceři Sibylly Augusty, která se dožila dospělosti (1704–1726). Tu se totiž Sibylle Augustě podařilo provdat za Ludvíka, vévodu ze Chartres a později vévodu orleánského (1703–1752). To nebyl nikdo jiný než syn proslulého Filipa Orleánského (1674–1723), regenta Francie v době nezletilosti Ludvíka XV. (1710–1774) a současně prasynovce Ludvíka XIV. Ludvík byl designovaným dědicem orleánského rodu, mladší linie francouzského vládnoucího rodu Bourbonů²⁶. Tímto manželstvím, které mělo zásadní význam z hlediska zajištění bezpečnosti Bádenska před mocným francouzským sousedem, se ale Sibylla Augusta rovněž dostala do příbuzenství s Bourbony vládnoucími nad Francií, která byla tehdy hlavní kontinentální velmocí a předním sokem monarchie rakouských Habsburků. Ačkoli zmíněné manželství skončilo předčasnou smrtí Augusty Marie Jany, svému muži stačila Augusta Marie Jana dát mužského potomka, Ludvíka Filipa Orleánského (1725–1785), který se dožil dospělosti a od kterého pocházejí všichni orleánští vévodové až do současnosti. V tomto smyslu tak lze Sibyllu Augustu s jistotou nadsázkou označit za „pramáti orleánského rodu“, jehož příslušníci dosud žijí a kteří by si v případě, že by ve Francii byla obnovena monarchie, mohli nárokovat francouzský královský trůn.²⁷

Ačkoli řada příslušníků vysoké aristokracie barokních Čech byla skrze rodinné nebo osobní vztahy spřízněna s řadou významných rodů z mnoha koutů Evropy a nezřídka byla i držitelkou titulů ve Svaté říši římské, včetně knížecích, stěžejí se mezi nimi bude hledat někdo další, kdo by byl vedle falckých a bavorských Wittelsbachů nebo toskánských Medicejských současně spřízněn také s oběma hlavními vladařskými dynastiemi tehdejší kontinentální Evropy, tedy s Habsburky i Bourbony. Obě ženské představitelky třetí generace sasko-lauenburského rodu tím nepochybně v politickém i sociálním smyslu výrazně vystoupily z řad drtivé části další šlechty usazené v českých zemích doby ba-

²⁶ Za zmínku stojí, že s francouzskými Bourbony byli poměrně blíže příbuzní i Medicejové, včetně Gian Gastona de' Medici, druhého manžela Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské, starší sestry Sibylly Augusty Sasko-Lauenburské.

²⁷ V současnosti je hlavním představitelem orleánského domu Jean-Carl Pierre Marie, vévoda orleánský, narozený roku 1965.

roka, což jejich postavení ve společnosti českých zemí té doby dává punc relativní výjimečnosti. O tomto jejich postavení vypovídá ale i velikost dvorů, které je obklopovaly, způsob jejich vystupování a reprezentace a v neposlední řadě i šíře jejich osobních zájmů.

Připomínat Annu Marii Františku, Sibyllu Augustu a jejich sasko-lauenburské předky je však v českém kontextu na místě zdaleka nejen kvůli jejich dávné světské slávě, která, jak se důvodně říká, je ve skutečnosti pověstnou polní trávou.

Obě sasko-lauenburské princezny i jejich otec a děd jsou totiž dodnes v českých zemích přítomni skrze hmotné i duchovní plody velkorysého uměleckého a církevního mecenátu, který rozvinuli. Okruh plodů tohoto mecenátu je natolik velký a významný, že není přehnané říkat, že bez obou sasko-lauenburských vévodů a obou princezen by nemalá část Čech, a to zejména na západě, na severu, ale i ve středu nevypadala tak, jak ji známe, a duchovní a kulturněhistorický, resp. památkový fond českého baroka by byl nápadně chudší, než tomu je.

Důvody, proč si sasko-lauenburský rod připomínat, tak zadruhé leží v duchovní, jakož i v kulturní a uměleckohistorické rovině.

O tom, jak se Sasko-Lauenburští a jejich vkus otiskli na tváři českých zemí, jasně svědčí už jen výčet dosud stojících staveb, které Anna Marie Františka, Sibylla Augusta, jakož i jejich děd a otec v českých zemích vybudovali, obnovili nebo vybavili. Tento seznam je impozantní a někdy se zdá, jako by neměl konce.

Ze světských staveb do tohoto seznamu náleží bezesporu rezidenční zámek v Ostrově (nad Ohří), který spolu s jeho zahradami považoval Bohuslav Balbín, rodák z Hradce Králové a proslulý historik barokních Čech, za jeden z divů barokních Čech. Právě v tomto zámku bylo za Sibyllu Augustu Sasko-Lauenburské mimochodem zbudováno jedno z prvních koupelnových apartmá v českých zemích, které je doloženo hmotnými nálezy.²⁸ Přehlédnout nelze ani další rezidenční zámek v Zákupech, k němuž byl přistavěn mj. monumentální, 150 m dlouhý hospodářský

²⁸ Srv. Jiří Klsák, *Výzkum 2010 – Palác princů v Ostrově*, dostupné na <http://kvmuz.cz/typ/archeologie/vyzkum-2010-palac-princu-v-ostrove>.

dvůr obsahující skutečný „palác pro koně“, o jejichž chov se živě zajímala Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská. Zmínit je dále třeba zámek v Ploskovicích, který byl spolu se zámekem v Zákupcích vybaven pravděpodobně prvním doloženým létajícím křeslem čili výtahem v českých zemích,²⁹ jakož i zámky v Buštěhradě, Horní Polici nebo Toužimi. Patrně jen nemnoho vodáků a turistů, kteří putují středními Čechami, si ale uvědomí, že výsledkem sasko-lauenburského stavebního úsilí je také dnešní silueta zámku v Kácově na Sázavě. Stopy sasko-lauenburských stavebních aktivit však lze najít i v Praze, hlavním městě Českého království. Jejich nejnápadnějším projevem je dodnes Toskánský palác na Hradčanském náměstí, stojící přes Hradčanské náměstí přímo proti Pražskému hradu.³⁰ Tento palác za svou konečnou podobu a také za své současné jméno vděčí právě Anně Marii Františce Sasko-Lauenburské, která jej koupila, dobudovala a vlastnila až do své smrti. Rodová sídla a rezidence byly kdysi také přepychově vybaveny. I když sbírky a vybavení, které se v českých rezidencích a zámcích nacházely, třeba obdivované vybavení tzv. manské síně se stříbrným či postříbřeným stropem a vzácným baldachýnem ze zákupského zámku, padly z velké části za obět času, rozprodejům a válečným událostem, jistou představu o tom, jak tyto sbírky a vybavení vypadaly, si lze vedle dobových inven-

²⁹ Petr Macek – Pavel Zahradník, *Zámecký areál v Zákupcích, Průzkumy památek*, 1996, č. 2, s. 28. Podrobně pak Petr Macek – Richard Biegel, *Létající křeslo její královské výsosti*, in: Richard Biegel – Lubomír Konečný – Michaela Ottová – Roman Prahel (ed.), *Ikonografie: témata, motivy, interpretace: kniha k poctě Jana Royta*, Praha 2016, s. 204–212.

³⁰ Ten Anna Marie Františka zakoupila v roce 1718 od kněžny Lichtenštejnové, dědičky rodu Thunů, který novostavbu paláce započal. Stalo se tak poté, co Anna Marie Františka prodala svatovítské kapitule domy tvořící dřívější Sasko-Lauenburský palác na Hradčanském náměstí (čp. 62/IV a 63/IV), srv. k tomu Pavel Vlček a kol., *Umělecké památky Prahy, Pražský hrad a Hradčany*, Praha 2000, s. 268–271. Sasko-Lauenburští ale kromě toho v l. 1622–1677 vlastnili i dnešní Colloredo-Mansfeldský palác na Starém Městě pražském, viz Pavel Vlček a kol., *Umělecké památky Prahy, Staré Město. Josefův*, Praha 1996, s. 197–198. Toskánský palác sám má dnes i svou monografii, viz Mojmír Horyna – Jiří T. Kotalík, *Toskánský palác v Praze: Historie a rekonstrukce stavby*, Praha 2004. K dalším zde uváděným místům v jiných částech Čech a jejich historii viz zejména Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech*, svazky 1–4, Praha 1977–1982, závěry tohoto monumentálního soupisu, který by si zasloužil aktualizaci, je ale třeba leckde revidovat s ohledem na pokrok uměleckohistorického poznání, jehož výsledky jsou však publikovány především formou časopiseckých sdělení.

tářů udělat ještě dnes na vlastní oči v bádenských zámcích v Rastattu, Favoritě či Ettlingenu, kam Sibylla Augusta Sasko-Lauenburská nechala převézt velkou část svého dědictví po otci i dědovi. Právě tam se tyto sbírky a vybavení šťastným řízením osudu dochovaly dodnes.³¹

Jde-li o sasko-lauenburský duchovní mecenát a fundace, zmínit je nutné alespoň piaristickou kolej v Ostrově (nad Ohří), kapucínský klášter v Zákupcích, poutní místo v Horní Polici a kostely v Brenně, Hostivících, Chlumíně, Mařenicích, Tachlovicích, Zákupcích nebo Zvoleněvsi. Za zmínku však stojí i to, že Anně Marii Františce Sasko-Lauenburské vděčil za svou novou podobu i kostel svatého Martina v Lidicích, který se mnohem později stal svědkem jedné z nejsmutnějších kapitol moderní české historie a který za druhé světové války se značným úsilím srovnali se zemí nacisté.³² Zbožnost Anny Marie Františky dále nepřehlédnutelně připomíná i soubor barokních sloupů a soch na jejích někdejších panstvích, z nichž nejznámější se nacházejí v Zákupcích (sloup se sousoším Nejsvětější Trojice), v Chlumíně (Mariánský sloup) a v Kácově (sloup Čtrnácti svatých pomocníků), nebo ostatky mnoha římských mučedníků, kterými nechala vybavit řadu kostelů na svých panstvích a které v nich lze dodnes spatřit, a to často v umně vytvořených schránkách a přebohatém barokním rouchu, což z těchto ostatků činí nejen jedinečné objekty zbožnosti, ale i cenné památky barokního uměleckého řemesla a textilnictví.

Význam sasko-lauenburského mecenátu navíc přesahuje hranice českých zemí. Patrně nejlépe zmapován je vliv, jaký mělo české stavitelství a zahradní architektura na bádenské baroko, kam české podněty přenesl Ludvík Vilém Bádenský a Sibylla Augusta Sasko-Lauenburská, resp. umělci a řemeslníci, které si manželský pár, jenž žil původně v Čechách (jelikož Bádensko bylo ohroženo francouzskými vpády), přivedl s sebou. Do Bádenska byly zásluhou Sibylly Augusty přesazeny i některé koncepce typické pro českou vrcholně barokní architekturu, což

³¹ K tomu srv. např. Ulrike Grimm (ed.), *Extra schön. Markgräfin Sibylla Augusta und ihre Residenz*, Petersberg 2008.

³² Uvádí se, že destrukce tohoto kostela byla značně náročná i pro nacisty, protože stavba byla dobře založena a dobře provedena.

bylo umocněno její záměrnou snahou vytvořit si v Bádensku alespoň na některých místech obraz toho, co znala ze své české domoviny. O Sibylle Augustě je v tomto ohledu navíc známo, že se sama aktivně o architekturu a umění zajímala a že se přímo podílela na koncipování stavebních a uměleckých počínů v Bádensku, což v její době nebylo mezi ženami rozhodně samozřejmé. Uměleckohistorická literatura tak Sibyllu Augustu považuje za jeden z ojedinělých ženských zjevů v historii středoevropského baroka.³³

Vezme-li se v úvahu, že Sibylla Augusta do Bádenska přivedla z Čech i hudebníky, z nichž nejznámější je Johann Caspar Ferdinand Fischer (1656–1746), známý též jako „bádenský Bach“, je zřejmé, že sasko-lauenburský (a bádenský) zájem i mecenát se rozhodně neomezoval jen na architekturu nebo užité umění, ale byl podle všeho daleko rozmanitější. Jde-li o hudbu, zmínit je na tomto místě možné bezesporu i to, že jako nadlesní ve službách Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské, velkovévodkyně toskánské, působil v letech 1717–1722 na zákupském panství i Alexander Gluck (1683–1743), s nímž do Čech přišel i jeho tříletý syn, jímž nebyl nikdo jiný než Christoph Willibald Gluck (1714–1787), pozdější slavný hudební skladatel a velký reformátor opery. Právě v Zákupcích a jejich okolí se tak nepochybně utvářelo jeho prvotní hudební vědomí a je otevřenou otázkou, s jakou hudební kulturou se na dvoře Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské nebo ve městě Zákupy mohl malý Christoph Willibald Gluck vlastně setkat.

Vším výše uvedeným samozřejmě nemá být řečeno, že sasko-lauenburské historie nemá své odvrácené strany. Umělecký a duchovní mecenát a koneckonců ani velkorysý životní styl a reprezentace sasko-lauenburských vévodů a obou princezen by pochopitelně nebyl možný bez ekonomických zdrojů, jejichž základem byly bohaté české statky. Jejich jádro nabyli Julius Jindřich, později je rozmnožil Julius František a posléze byly tyto statky – nikoli bez nesnází – rozděleny mezi Annu Marii Františku a Sibyllu Augustu. Bohatství rodu a vize dědictví byla

³³ Anthony Blunt (ed.), *Baroque and Rococo. Architecture and Decoration*, reprint, London 1988, s. 276.

mimochodem i jedním z důvodů, proč se obě sestry posléze dostaly do „hledáčku“ vlivných nápadníků, ať už to byl Ludvík Vilém Bádenský, jemuž císařský dvůr dlužil nemalé sumy za jeho vojenské služby, tak později Gian Gaston de' Medici, pro něhož mohly zdroje z českých panství představovat vítaný dodatečný zdroj financí, které se mohly hodit i v Toskánsku. Budování a posilování ekonomické základny rodu se však kromě hledání nových cest k získávání příjmů, jakými byla třeba podpora sklářských hutí (doložen je zájem Julia Františka o produkci rubínového skla a s tím provázaný zájem o alchymii), v pobělohorských Čechách neobešly bez vymáhání a utužování robotních a jiných poddanských povinností. Nebylo proto zřejmě náhodou, že se na sasko-lauenburských panstvích objevovaly selské nepokoje. Už v červenci 1658 se tak odehrály nepokoje na zákupském panství a v roce 1680 se severočeská panství rodu stala dokonce jedním z výrazných center velkého selského povstání, které vypuklo ve zjitřené době poznamenané velkou morovou epidemií. V tomto ohledu se přístup Sasko-Lauenburských pantrně zásadně nelišil od přístupu, který měla nemalá část české barokní aristokracie, kterou někteří zahraniční návštěvníci, třeba Karel Ludvík, baron von Pöllnitz (1692–1775), kritizovali za to, že zatímco sami jsou nejbohatší v celé Svaté říši římské, jejich poddaní, nad jejichž statky, tělem i životem mají plnou moc, jsou velmi chudí a v zemi, která patří k nejméně plodným v Evropě, nemají občas co do úst.³⁴ Na druhé straně v lidovém ústním podání, odrážejícím se dodnes v některých zachovaných pověstech a místní tradici, žila později sama Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská jako milostivá matka svých poddaných, takže je možné, že situace poddaných na sasko-lauenburských panstvích se přece jen s jednotlivými představiteli rodu, ale i se zlepšováním demografické a ekonomické situace v Čechách poněkud měnila.

Přesto, že Sasko-Lauenburští tak byli pravými „dětmi“ své doby se všemi jejími světlými i stinnými stránkami, není každopádně ve světle výše uvedených konstatování sporu o tom, že sasko-lauenburští

³⁴ Parafrázováno podle Milan Hlavačka, *Karel Albrecht. Příběh druhého zimního krále*, Praha 1997, s. 95.

vévodové i obě sasko-lauenburské princezny mohou být velmi vděčným tématem historického bádání, a to v mnoha různých rovinách, které mohou být podstatné jak z perspektivy obecné i specializované historiografie českých zemí, tak z perspektivy „habsburské“ střední Evropy barokní doby.

Toto bádání se však Sasko-Lauenburským, a to zejména jde-li o historiografii v českých zemích, dlouho věnovalo jen omezeně.

Jde-li o starší historiografii, ať psanou česky nebo německy, ta se sasko-lauenburské historii věnovala především v kontextu lokální a regionální historie, a to zejména v rámci rozboru dějin míst, která byla součástí sasko-lauenburských panství, příkladmo Ostrova (nad Ohří)³⁵ nebo Zákup,³⁶ a v rámci přehledu „starožitností“ a uměleckých památek na těchto panstvích.³⁷ Starší historiografie se zabývala též vybranými kapitolami a aspekty ze sasko-lauenburské historie a některými představiteli rodu.³⁸

Situace se ale dramaticky nezměnila ani po roce 1945, byť témata ze sasko-lauenburské historie v historiografii občas rezonovala.³⁹ Studie, které vyšly v Západním Německu v období studené války, se však do širšího povědomí české veřejnosti bezprostředně nedostaly. Česká historiografie se pak po druhé světové válce opakovaně vracela zejména ke

³⁵ Srv. např. Josef Kühnl, *Geschichte der Stadt Schlackenwerth, der ehemal. Residenz der Herzoge von Lauenburg und der Markgrafen von Baden, mit Berücksichtigung der Umgebung*, Schlackenwerth 1923.

³⁶ Josef Bertel, *Schloss Reichstadt*, Prag 1876.

³⁷ Srv. např. Ferdinand Břetislav Mikovec: *Malerisch-historische Skizzen aus Böhmen*, Wien und Olmütz 1860.

³⁸ Karl Theodor von Heigel, *Die Brautwerbung des Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden und des Prinzen Eugen von Savoyen 1689–1690*, Sitzungsberichte der königlichen bayerischen Akademie der Wissenschaften zu München, Philosophisch-philologische und historische Classe 1901, München 1902, s. 609–659; Amand Paudler, *Von der Reichstädter Großherzogin, Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions-Klubs*, 1904, s. 370–378; Carl Jähnel, *Franziskas von Lauenburg erste Heirat, Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions-Klubs* 1906, s. 223–249; Anna Maria Renner, *Schloß Schlackenwerth, die Heimat der Markgräfin Sibylla Augusta von Baden. Nach dem Schloßinventar von 1685, Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins*, 1940, N.F. 54, s. 503–572.

³⁹ Gerhard Hanke, *Badische und bayerische Herrschaften in Böhmen*. in: *Probleme der böhmischen Geschichte*, München 1964 (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 16), s. 68–83.

dvěma aspekty, a to jednak k sociálnímu napětí na sasko-lauenburských panstvích⁴⁰, jednak k majetkovým poměrům Sasko-Lauenburských⁴¹. Sasko-lauenburské historie se dílčím způsobem dotkla i umělecká historie, a to příkladmo v rámci rozboru uměleckých památek na sasko-lauenburských panstvích a v rámci bádání o jejich tvůrcích, na příklad Abrahamu Leuthnerovi (1640–1701)⁴² nebo Dominicu Egidiu Rossim (1659–1715).⁴³

Jde-li o místo Sasko-Lauenburských v dějinách, situace se v Čechách začala měnit od 90. let 20. století. Poněkud tak opisuje vývoj, který se během 2. poloviny 20. století projevil v historiografii německé, zejména bádenské. V ní lze dobře vysledovat narůstající zájem o Sibyllu Augustu Sasko-Lauenburskou jako markraběnku bádenskou a skrze její osobu i o dějiny jejích předků s přesahy do historie její české „domoviny“.⁴⁴

Jak se zdá, pomyslné „prvenství“ v rozvoji bádání na sasko-lauenburská témata připadlo v 90. letech uměleckým historikům a pracovníkům památkové péče, které stavebně-historické průzkumy a rehabilitace kulturního dědictví spojeného se sasko-lauenburským rodem přivedly k zevrubnějšímu bádání o samotných dějinách rodu a jeho příslušní-

⁴⁰ Jaroslav Kašpar, O nevolnickém povstání na Zákupsku roku 1658, *Zápisky Katedry československých dějin a archivního studia*, 1956, č. 1, s. 36–39; Václav Černý, Selské pozdvižení roku 1680 na statku Horní Polici, in: *Přátelé čl. starožitností svému učiteli. K šedesátinám univ. prof. Dra J. V. Šimáka*, Praha 1930, s. 141–154; Miroslav Hroch, Příspěvek k rolnickému povstání na Žluticku a Toužimsku roku 1680, *Minulost Plzně a Plzeňska* 1960, č. 3, s. 121–135.

⁴¹ Josef Tlapák, Výnosy českých panství bavorských vévodů v letech 1720–1753, *Vědecké práce Zemědělského muzea*, 1989/1990, s. 135–170.

⁴² Viktorie Wachsmannová, Život a dílo Abrahama Leuthnera, *Památky archaeologické – skupina historická* 42, 1939–1946, s. 14–60.

⁴³ Pavel Preiss, *Italští umělci v Praze: renesance, manýrismus, baroko*, Praha 1986.

⁴⁴ Anna Maria Renner, *Sibylla Augusta Markgräfin von Baden. Die Geschichte eines denkwürdigen Lebens*. Karlsruhe 1938; Hans-Georg Kaack, *Markgräfin Sibylla Augusta. Die große badische Fürstin der Barockzeit*, Konstanz 1983; Hans-Georg Kaack, *Sachsen-Lauenburg und Böhmen. Die Welfen und das Herzogtum Lauenburg*, Ratzeburg 1989; Hans-Georg Kaack, Die Herzöge Julius Heinrich und Franz Albrecht als kaiserliche Bestallte seit 1617. Die Askanier in Böhmen. in: Eckardt Opitz (ed.), *Krieg und Frieden im Herzogtum Lauenburg und in seinen Nachbarterritorien vom Mittelalter bis zum Ende des Kalten Krieges*, Bochum 2000, s. 139–173; Gerlinde Vetter, *Zwischen Glanz und Frömmigkeit. Der Hof der badischen Markgräfin Sibylla Augusta*, Gernsbach 2007; Ulrike Grimm (ed.), *Extra schön* (pozn. 31).

cích. To platí zejména o Petru Mackovi a Pavlu Zahradníkovi, kteří ve své velmi dobře zdokumentované práci o zámeckém areálu v Zákupcích přinesli i řadu nových poznatků o sasko-lauenburckých vévodech a obou princeznách,⁴⁵ a dále o Lubomíru Zemanovi, který se od poloviny 90. let k sasko-lauenburské historii a zejména rezidencím tohoto rodu opakovaně vrací⁴⁶ a který editoval moderní dějiny města Ostrova obsahující řadu nových poznatků významných mj. pro dějiny sasko-launeburského rodu.⁴⁷ V určitém rozsahu se ale tématu dotkli i další umělečtí a obecní historikové, jmenovitě Vít Vlnas, a to zejména v rámci své monumentální práce o Evženu Savojském, jenž byl z popudu Leopolda I. jedním z nápadníků, kteří se ucházeli o ruku sasko-lauenburckých princezen.⁴⁸

V posledním desetiletí se ale sasko-lauenburská historie stala předmětem mnohem soustavnějšího zájmu českých historiků, s nímž také stále více proniká do hlavního proudu českého historického bádání. Tento zájem předznamenal Petr Maťa, který v roce 2010 vydal studii podávající nástin role barokních Sasko-Lauenburských, jak se jeví z pohledu soudobého středoevropského bádání o barokní šlechtě.⁴⁹ Zásadní nová zjištění, vycházející z vlastního archivního a dalšího výzkumu, pak přinášejí zejména kvalifikační práce a studie z pera Jana F. Pavlíčka,⁵⁰ Mi-

⁴⁵ Petr Macek – Pavel Zahradník, *Zámecký areál v Zákupcích* (pozn. 29).

⁴⁶ Lubomír Zeman, *Zámecký park v Ostrově*, *Historický sborník Karlovarska*, 1995, s. 110–143; Zeman, *Vodní režim v barokním Ostrově*, *Sborník: sborník příspěvků ze 7. konference stavebněhistorického průzkumu. Technická infrastruktura budov a sídel*, Praha 2009, s. 87–98; Lubomír Zeman, *Bludiště a labyrinty v ostrovské zámecké zahradě*, in: *Ingredere hospes: sborník Národního památkového ústavu územní odborné pracoviště v Kroměříži*, Kroměříž 2012, s. 77–91; Lubomír Zeman, *Zámecká zahrada v Ostrově jako osmý div světa. Ochrana historických prvků vodních systémů*, *Zprávy památkové péče*, 2016, č. 5, s. 459–467.

⁴⁷ Lubomír Zeman (ed.), *Dějiny města Ostrova*, Ronov nad Doubravou – Ostrov 2001.

⁴⁸ Srv. Vít Vlnas, *Princ Evžen Savojský: Život a dílo barokního válečníka*, Praha 2001.

⁴⁹ Petr Maťa, *Wandlungen des böhmischen Adels im 17. Jahrhundert und der Aufstieg des Hauses Sachsen-Lauenburg in Böhmen*, in: Michael Wenger – Annemarie Röder (eds.), *Barockes Erbe. Markgräfin Sibylla Augusta von Baden-Baden und ihre böhmische Heimat*, Stuttgart 2010, s. 4–27.

⁵⁰ Jan F. Pavlíček, *Pobyt Giana Gastona de'Medici v Čechách* (disertační práce), Olomouc 2015.

chala Vokurky⁵¹ nebo Vítězslava Prchala.⁵² Naše znalosti o sasko-lauenburských a souvisejících tématech ale nepřestávají obohacovat ani nové uměleckohistorické studie.⁵³

Přes všechny posuny, které přineslo především poslední desetiletí, však ucelenější práce o třech generacích příslušníků sasko-lauenburského rodu v Českém království a říši rakouských Habsburků prozatím chybí.

Za této situace je smyslem předkládané kolektivní monografie, do které přispěli profesionální historici i amatérští zájemci o tuto pozoruhodnou kapitolu z dějin barokní doby, nabídnout „průřezový“ pohled na Annu Marii Františku Sasko-Lauenburskou a její rod v barokních Čechách a Evropě.

Dopředu je třeba zdůraznit, že ani tato monografie nemá být a není souhrnným pojednáním o třech generacích sasko-lauenburského rodu v českých zemích a širší střední Evropě, které by zevrubně analyzovalo politický, ekonomický, společenský a kulturní význam jednotlivých příslušníků a příslušnic tohoto rodu. To je dáno tím, že taková syntéza nutně předpokládá důkladné poznání jednotlivých aspektů působení příslušníků sasko-lauenburského rodu v českých zemích, vývoje situace na jejich panstvích, zapojení Sasko-Lauenburských do společnosti a struktur českého státu a habsburské monarchie té doby a v neposlední řadě i hlubší zhodnocení přesné povahy jejich duchovního a uměleckého mecenátu. Toto poznání musí vycházet z důsledného studia pramenů, dochovaného hmotného i nehmotného kulturního dědictví, ale také ze srovnání s poznatky, ke kterým dospívá zahraniční historiografie.

⁵¹ Srv. např. Michal Vokurka, Sasko-lauenburští vévodové jako příklad aristokracie v Čechách 17. století, *Bohemiae Occidentalis historica*, 2017, č. 2, s. 5–29; Michal Vokurka, Sasko-lauenburská panství v době třicetileté války, *Bohemiae Occidentalis historica*, 2019, č. 1, s. 145–161; Michal Vokurka, Rezidence Sasko-Lauenburských princezen. Úpravy sídel a jejich okolí na panstvích Anny Marie Františky a Sibylly Augusty, *Historická geografie*, 2019, č. 1, s. 89–119; Michal Vokurka, Bádensko jako česká barokní krajina, *Historická geografie*, 2020, č. 2, s. 197–230.

⁵² Vítězslav Prchal, *Společenstvo hrdinů* (pozn. 9).

⁵³ Robert Šimůnek, Prospekty českých panství Sibylly Augusty Bádenské, *Průzkumy památek*, 2014, č. 1, s. 5–38.

Díličí studie věnované řadě aspektů působení Sasko-Lauenburškých v Čechách, jak bylo zmíněno výše, již vznikly nebo vznikají, takže nelze pochybovat o tom, že k takové velké syntetické monografii česká historiografie časem dospěje. Než se tak ale stane, klade si předkládána monografie za cíl nastínit některé významné kapitoly z historie Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské a představitelů jejího rodu usazených v Čechách a přispět tak k lepšímu poznání těchto osob, jakož i světa, ve kterém se pohybovali. Současně má předkládaná kolektivní monografie zprostředkovat také určitý pohled na vybrané „nepolitické“ stránky sasko-lauenburské přítomnosti v českých zemích, jmenovitě na jejich církevní a umělecký mecenát a jeho šíři. To není samoúčelné, protože tento mecenát, jak už bylo uvedeno, je dosud zhmotněn v řadě větších či menších hmotných kulturních statků, zejména staveb, zahrad a prvků komponované krajiny, které lze najít v různých částech dnešní České republiky a které, aniž by si to veřejnost zpravidla uvědomovala, nadále nezaměnitelně spoluutvářejí podobu řady českých krajů. Za důležitý úkol však autoři této monografie považují i konfrontovat pověsti a představy o sasko-lauenburském rodu, jak se dochovaly v konvolutech regionálních a místních pověstí, s historicky doloženou nebo doložitelnou realitou.

Dodat je třeba, že myšlenka připravit tuto monografii vznikla na stejnojmenné konferenci, která se uskutečnila v září 2020 na zámku v Zákupích péčí Římskokatolického děkanství v Zákupích a s podporou spolku Společné dědictví Zákupy, jakož i Národního památkového ústavu – správy státního zámku Zákupy.⁵⁴ Ačkoli se tato konference uskutečnila v jen málo povzbuzující atmosféře nástupu jedné z vln koronavirové pandemie, která až nečekaně evokovala atmosféru některých vzrušených a epidemiemi infekčních chorob poznamenaných momentů z historie barokních Čech, přivedla konference na místo nemalý počet osob nejen ze Zákup, Ostrova, Buštěhradu a z dalších míst, jejichž pány Sasko-Lauenburští kdysi byli, ale také z mnohem vzdálenějších částí

⁵⁴ Jan Malíř, *Konference „Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská a její rod: mezi Čechami a Evropou“*, *Zprávy památkové péče*, 2020, č. 3–4, s. 396–397.

České republiky. Prokázala tak, že zájem o sasko-lauenburský historický, duchovní a kulturní odkaz v České republice skutečně existuje. Snahou této monografie tak je vyjít tomuto zájmu poněkud vstříc.

Pokud se podaří dosáhnout toho, že předložená monografie svým dílem přispěje k dalšímu rozvoji tohoto zájmu, jakož i ke zvýšení zájmu o zhodnocení a obnovu pozoruhodného církevního a kulturního odkazu tří v Čechách usazených generací sasko-lauenburského rodu, jakož i odkazu všech osob, které na sasko-lauenburských panstvích tehdy žily, budou záměry, které za přípravou této monografie stojí, naplněny.

Ediční poznámka:

S ohledem na skutečnost, že sasko-lauenburské rodové a osobní vazby sahaly do vícero jazykově a kulturně různorodých částí Evropy, lze se v historické i další literatuře setkat s tím, že jména příslušníků rodu a osob kolem nich, jakož i zemí, rezidencí, panství a míst, jimiž prošli nebo s nimiž byli spojeni, jsou uváděna v mnoha různých jazykových podobách, a to vedle české zejména v podobě německé, italské, ale i francouzské. V rámci předkládané monografie, která je primárně určena českému prostředí, jsme se ale až na případy, kde to není možné nebo účelné, rozhodli upřednostnit podobu českou.

Poděkování a dedikace:

Autoři by na tomto místě rádi poděkovali všem osobám, bez kterých by vydání této monografie nebylo možné, a to předně R.D. Mgr. Grzegorzi Wolańskimu, děkanovi v Zákupech, který v naší době pečuje o duchovní potřeby v místě, kde Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská dodnes spí svůj věčný sen, dále P. ThLic. Ing. Stanislavu Příbylovi, Th.D., CSsR, duchovnímu správci v Horní Polici, který působí na dalším místě, jehož zvelebení věnovala Anna Maria Františka Sasko-Lauenburská zvláštní energii a kterému se péčí současné duchovní správy navrácí jeho někdejší lesk, a také PhDr. Ondřejovi Tikovskému, Ph.D., z Historického ústavu Univerzity Hradec Králové, recenzentovi této monografie, který se svou mimořádnou erudicí a současně se shovívavostí sobě vlastní

velkoryse poskytl autorům cennou zpětnou vazbu, bez které se žádné přesvědčivé snažení neobejde.

Kapitola II a VI vznikla v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace – Moravská zemská knihovna v Brně.

I. Sasko-lauenburský rod v 17. století.

V síti příbuzenských a politických vztahů

Sasko-lauenburští vévodové patřili k jednomu z mnoha rodů, které se během první poloviny 17. století usadily v Čechách. S vrstvou „nové“ šlechty je pojily fenomény jako činnost v armádě (zejména za třicetileté války), rychlý majetkový vzestup i změna vyznání. Na druhou stranu se Sasko-Lauenburští od mnoha svých současníků odlišovali svým vysoce urozeným původem a bohatou rodovou historií. V následujícím textu bude nastíněna proměna postavení rodu v 17. století a také jeho příbuzenské a společenské vazby v kulturním a politickém kontextu.⁵⁵

1. Sňatková politika

Až do roku 1619 vládl Lauenbursku vévoda František II. (1547–1619), který měl velké množství potomků narozených v průběhu dvou manželství.⁵⁶ Vzhledem k zachování rodové prestiže i k nutnosti finanč-

⁵⁵ Bohužel se nevyhnu částečným překryvům se svou starší studií. V aktuálním textu však kladu větší důraz na (středo)evropský rozměr a využívám pokročilejšího stavu bádání. Srv. Michal Vokurka, Sasko-lauenburští vévodové jako příklad aristokracie v Čechách 17. století (pozn. 51). Dále je potřeba upozornit na novou komplexní práci shrnující pohled na sasko-lauenburskou dynastii: Franziska Hormuth, *Strategien dynastischen Handelns in der Vormoderne. Die Herzöge von Sachsen-Lauenburg (1296–1689)*, Kiel–Hamburg 2020.

⁵⁶ S Markétou Pomořansko-Wolgastskou (1553–1581) zplodili postupně Marii (1576–1625), Augusta (1577–1656), Filipa (1578–1605), Kateřinu Uršulu (1580–1611). Další dva synové se narodili v letech 1580 a 1581, kteří zemřeli krátce po porodu. Poslední porod byl osudným také pro Markétu. Z druhého sňatku s Marií Brunšvicko-Wolfenbüttelskou (1566–1626) se narodili František Julius (1584–1634), Julius Jindřich (1586–1665), Arnošt Ludvík (1587–1620), Hedvika Sibylla (1588–1635), Juliana (1589–1630), Sabina Kateřina (1591–1591), Jáchym Zikmund (1593–1629), František Karel (1594–1660), Rudolf Maximilián (1596–1647), Hedvika Marie (1597–1644), František Albrecht (1598–1642), Jan Jiří (1600–1601), Sofie Hedvika (1601–1660) a František Jindřich (1604–1658).

ního zajištění bylo pro členy rodu žádoucí uzavřít co nejvýhodnější sňatky, což se však podařilo až po Františkově smrti. Historicky byli Sasko-Lauenburští spřízněni např. dánskými či švédskými králi (dynastie Oldenburg a Vasa) či se saskými Wettiny. V tomto duchu preference rodů severoněmeckého luteránského okruhu a jeho okolí se nesla i část rodové sňatkové politiky v 17. století. Sem patří sňatky s hrabaty z Ostfrieslandu, hraběcí linií holštýnského rodu Oldenburg, jednotlivými liniemi šlesvicko-holštýnských vévodů (Schleswig-Holstein-Gottorf, Schleswig-Holstein-Glücksburg a Schleswig-Holstein-Norburg) a opomenout nelze ani tři svatby s dcerami braniborských kurfiřtů. Druhou významnou skupinu pak tvořily sňatky v prostředí habsburské monarchie, jejíž hranice tyto sňatky často dalece překračovaly. Tak došlo k propojení s württemberskými vévody, italskými rody Gonzaga a Piccolomini, bílinskou větví Lobkoviců a rakouským hraběcím rodem von Meggau.

Nápadné je, že většina sasko-lauenburských princů si vybírala vdovy. Na jedné straně se mohlo jednat o nutnost způsobenou omezenými finančními možnostmi rodu. Sňatek s vdovou tak mohl být výhodný majetkově i společensky, neboť vdovy „dědily“ po svém manželovi nejen majetek, ale i sociální kapitál a kontakty. Tento fenomén vyniká v případě Julia Jindřicha, který díky Anně Magdaléně z Lobkovic (1609–1668) získal v Čechách několik panství i vazby k vlivným šlechticům. Podobně lze pohlížet na sňatek Františka Karla s Kateřinou Braniborskou (1602–1644), jež byla vdovou po sedmihradském knížeti a vůdci protihabsburského povstání Gabrielu Bethlenovi (1580–1629).

Mimořádně významným se stalo provdání dcery vládnoucího vévody Augusta Sibylly Hedviky (1625–1703) za Františka Erdmanna (1628–1666), syna Julia Jindřicha a zakladatele a majitele českého dominia. Tím došlo ke spojení obou větví (české katolické s říšskou luteránskou). To Juliu Jindřichovi a jeho dědicům umožnilo nastoupit vládu v Lauenbursku, neboť August neměl mužského potomka. I další tři sňatky z období 2. poloviny 17. století lze interpretovat jako posilování vazeb mezi katolickými rody v Říši, resp. posilování vazeb těchto rodů k habsburské monarchii a Čechám. Mám na mysli Julia Františka Sas-

ko-Lauenburského, který se oženil s Marií Hedvikou Falcko-Sulzbašskou (1650–1681), a jeho dvě dcery provdané za Filipa Falcko-Neuburského a Ludvíka Viléma Bádenského. Do jisté míry výjimečný je naopak druhý sňatek Anny Marie Františky za toskánského velkovévodu. Ten se ale již odehrál v režii habsburské diplomacie.⁵⁷

Přestože v první polovině 17. století byl rod sasko-lauenburských vévodů poměrně rozvětven a sliboval velké množství potomků v další generaci, posléze se prosadil opačný trend a následně došlo k vymření mužských potomků. Posledního sasko-lauenburského vévodu Julia Františka přežily kromě jeho dcer jen další dvě princezny. Jednou z nich byla již zmíněná Sibylla Hedvika, vdova po Františku Erdmannovi, která i nadále žila v Lauenbursku. Tou druhou pak byla dcera vévody Františka Jindřicha Eleonora Charlotte (1646–1709), provdaná za vévodu Christiana Adolfa von Schleswig-Holstein-Sonderburg-Franzhagen. Jméno Franzhagen v přídomku jejího manžela odkazuje k lauenburské rezidenci, kterou jeho žena získala po svém otci.

2. Vojenské kariéry

Zatímco prvorozený syn Františka II. August zdědil po otci vládu v Lauenbursku, ostatní mužští potomci si museli hledat kariéru jinde. Vzhledem k vypuknutí válečných konfliktů nepřekvapí, že se většina z těchto potomků uplatnila právě v armádě. Zároveň je ale potřeba konstatovat, že o životě většiny z nich, nemáme před rokem 1620 mnoho informací. Výjimku tvoří zejména Julius Jindřich, který v letech 1611 až 1614/1615 působil jako plukovník ve službách švédských králů Gustava II. Adolfa a předtím krátce i Karla IX.⁵⁸ Zapojení do konfliktů třicetileté války předznamenala válka ve Furlánsku, kde se na straně Ferdinanda Štýrského (pozdějšího císaře Ferdinanda II.) angažoval přinejmenším Ju-

⁵⁷ Petr Maťa, Wandlungen (pozn. 49), s. 5–27. Blíže k němu viz kapitulu II v této knize.

⁵⁸ Národní archiv Praha, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha – Administrace toskánských statků – spisové pododdělení společné [dále jen jako ATS – společné], Pohledávky sasko-lauenburského vévody Julia Jindřicha za službu ve švédské armádě, inv. č. 376, sign. 238, kart. 709.

lius Jindřich,⁵⁹ zatímco na straně Benátek stál pod velením Petra Arnošta II. z Mansfeldu další ze sourozenců František Karel.⁶⁰

Souboj stran, které se zapojily do války ve Furlánsku, pokračoval i ve válce české, která se považuje za počátek třicetileté války. To vedlo k tomu, že se bitvy na Bílé hoře na císařsko-ligistické straně účastnili Julius Jindřich, František Albrecht i Rudolf Maxmilián, zatímco v armádě stavovské stál proti nim František Karel.⁶¹ Posledně jmenovaný vystřídal během války hned pět zaměstnavatelů, neboť po vystoupení z Mansfeldových služeb působil krátce i v armádě císařské, poté v letech 1625–1626 v armádě Dánska, odkud se vrátil opět k císařským. Ne však nadlouho, protože od roku 1630 zastával hodnost plukovníka v armádě Gustava II. Adolfa. Po smrti švédského krále se však přidal do služeb saského kurfiřta, kde vydržel do roku 1637, kdy se opět vrátil do armády císařské. Také František Albrecht, jenž začal kariéru vojenského podnikatele na straně císaře, se roku 1632 ocitl krátce v armádě švédské, načež dalších devět let sloužil ve službách saského kurfiřta. Chvilí dokonce velel společné armádě císaře a Saska ve Slezsku, kde také roku 1642 zemřel na následky zranění v bitvě u Svídnice.⁶² Přestože ostatní bratři setrvali po celou dobu bojů u jednoho zaměstnavatele, je případ Františka Karla a Františka Albrechta velmi názorný. Jakožto privilegovaní šlechtici ve funkci důstojníků žoldnéřských armád (de facto byli majiteli svých pluků) mohli uzavírat různé smlouvy a podle toho bojovat na té či oné straně konfliktu, a to bez ohledu na svou konfesijní příslušnost.

⁵⁹ Hans-Georg Kaack, *Sachsen-Lauenburg und Böhmen. Die Welfen und das Herzogtum Lauenburg* (pozn. 44), s. 42. Zapojení bratrů Rudolfa Maxmiliána a Františka Albrechta naznačuje Peter von Kobbe, *Geschichte und Landesbeschreibung des Herzogthums Lauenburg. Dritter Theil*, Altona 1837, s. 56.

⁶⁰ Johann Samuel Ersch – Johann Gottfried Gruber, *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste in alphabetischer Folge. Band 48*, Leipzig 1848, s. 94.

⁶¹ Olivier Chaline, *Bílá Hora*, Praha 2013, s. 148

⁶² Ke kariéram za třicetileté války srov. Michal Vokurka, Sasko-lauenburští vévodové (pozn. 51), zde s. 7–10; Kaack, *Sachsen-Lauenburg*, (pozn. 44), s. 37–41; Idem, Die Herzöge Julius Heinrich und Franz Albrecht als kaiserlich Bestallte seit 1617. Die Askanier in Böhmen, in: Eckardt Opitz (ed.), *Krieg und Frieden im Herzogtum Lauenburg und in seinen Nachbartetitorien vom Mittelalter bis zum Ende des Kalten Krieges*, Bochum 2000, s. 139–174.

Julius Jindřich strávil zbytek své aktivní vojenské kariéry, trvající do roku 1634, v císařských službách. Později občas působil v zastoupení císaře, např. na dvoře saského kurfiřta. Podobnou úlohu ostatně plnil již na přelomu let 1619 a 1620, když byl společně s říšským dvorským radou Hieronymem Stephanem von Elver poslán do Dolního Saska a k dánskému králi, aby obhájil císařův postup proti stavovskému povstání a Ferdinandovy nároky na českou korunu.⁶³ Ve dvorské a diplomatické službě císaři setrval od počátku 20. let až do své smrti roku 1634 také František Julius. To samé lze říci o Rudolfu Maxmiliánovi, který se proslavil sice neúspěšnou, ale statečnou obranou města Donauwörth na počátku dubna 1632.⁶⁴ V pozdějších letech však o něm mnoho informací nemáme. Konce války se ovšem nedožil, neboť zemřel v Lübecku roku 1647. Jediný, kdo zůstal věrně na straně Švédska, byl František Jindřich, který ve švédské armádě působil v letech 1630–1648 (ne-li déle). Kariéru v císařských službách pravděpodobně zamýšlel také Arnošt Ludvík, který však zemřel násilnou smrtí při selském povstání v Horních Rakousích roku 1620.⁶⁵

Zatímco většina bratrů se snažila uplatnit na jedné ze soupeřících stran, pokoušel se August zachovat neutralitu. Ani tato strategie však neuchránila Lauenbursko před ničivými pobyty vojsk, na nichž se často podíleli i někteří z Augustových bratrů. František Karel se dokonce tímto způsobem snažil prosadit své domnělé dědické nároky.⁶⁶ Válka byla pro většinu sasko-lauenburských bratrů příležitostí ke kariéře, vedoucí k finančnímu zisku a k výhodným společenským stykům. Ačkoliv nikdo z nich nevynikal jako geniální vojevůdce, je potřeba konstatovat, že jejich hlavním záměrem bylo tzv. vojenské podnikání.⁶⁷ Pro svého zaměst-

⁶³ Franz Christoph Khevenhiller, *Annales Ferdinandeae* [...]. Theil 9, Wien 1724, s. 864.

⁶⁴ Kurtzer warhafftiger Bericht/ Der Stadt Thonauwerth/ welche am 27. Tag Martii/dieses 1632. Jahrs [...], dostupné z: <http://diglib.hab.de/drucke/50-5-pol-28s/start.htm> [31.03.2021].

⁶⁵ Johannes Erhardi Wernigerodensis, *Christliche Leichpredigt, Über der Fürstlichen Leich- und Begräbnisse Weyland deß Durchleuchtigen Hochgebohrnen Fürsten und Herrn, Herrn Ernst Ludewig Herzogen zu Sachsen, Engern und Westphalen*, Hamburg 1621.

⁶⁶ Kobbe, *Geschichte und Landesbeschreibung des Herzogthums Lauenburg* (pozn. 59), s. 5–10.

⁶⁷ Fritz Redlich, *The German Military Enterpriser and his Work Force. A study in European Economic and Social History, Volume 1*, Wiesbaden 1964, s. 177.

navatele verbovali vojáky, provozovali jednotlivé pluky a starali se o jejich zásobování a ubytování. Tato činnost nabízela mnoho příležitostí k vlastnímu obohacení z peněz určených na provoz armády a v neposlední řadě také z podílu na případné vojenské kořisti. K odměnám za vojenské služby císaři lze koneckonců přičíst některé statky, které Julius Jindřich získal v Čechách.

„Kondotiérská“ kariéra však skýtala též určitá rizika. Ta se pojila především se ztrátami v důsledku boje a s nesplácením úvěrů, na nichž byl celý systém postavený. Výmluvný (a v českém prostředí dobře známý) je v tomto i extrémní případ Albrechta z Valdštejna. Ostatně právě ve Valdštejnově armádě působili i sasko-lauenburští vévodové František Jindřich, František Albrecht, Rudolf Maxmilián a občasně též František Karel. Styky s Valdštejnem se však neomezily pouze na vojenské záležitosti. Frýdlantský vévoda například poslal svého zástupce na křtiny Františka Erdmanna Sasko-Lauenburského, které v Toužimi 8. května 1629 pořádal jeho otec Julius Jindřich.⁶⁸ Ten také patřil ke skupině osob kolem Valdštejna, která obchodovala s konfiskovanými statky. Dobré vztahy s Valdštejnem udržoval i František Albrecht, který na konci roku 1631 (tedy na počátku Valdštejnova druhého generalátu) opustil císařské služby kvůli neshodám s Janem Aldringenem a některými italskými důstojníky zapojenými do války v Mantově.⁶⁹

Politické kontakty sasko-lauenburských vévodů přitom sehrály významnou úlohu při jednáních mezi Valdštejnem a Saskem o možném separátním míru v letech 1632–1633. Na straně Saska se jednání účastnil především Jan Jiří Arnim spolu s Františkem Albrechtem Sasko-Lauenburským, zatímco stranu císařskou zastupoval Valdštejn spolu s Juliem Jindřichem a Františkem Juliem Sasko-Lauenburskými. Kromě toho se jednání občas účastnily také další osoby z okruhu Valdštejno-

⁶⁸ Marie Koldinská – Petr Mařa (eds.), *Deník rudolfínského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602–1633*, Praha 1997, s. 287–288.

⁶⁹ Geoff Mortimer, *Wallenstein. The Enigma of the Thirty Years War*, Houndmills 2010, s. 186; Johann Samuel Ersch – Johann Gottfried Gruber, *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste in alphabetischer Folge* (pozn. 60), s. 73; Arno Duch, Franz Albrecht, in: *Neue Deutsche Biographie* 5, Berlin 1961, s. 366–368.

vých důstojníků či české emigrace.⁷⁰ Právě tyto kontakty také krátce po Valdštejnově smrti vedly k uvěznění Julia Jindřicha i Františka Albrechta. Zatímco František Julius zemřel ještě v létě 1634, byli zbylí dva propuštěni až v létě následujícího roku. Přestože jim původně hrozil hrdelní trest a ztráta majetku, nakonec vše skončilo smírně. Pro Julia Jindřicha tím však skončila vojenská kariéra.⁷¹

Důstojníky se následně stali také oba synové Julia Jindřicha. Starší František Erdmann (1629–1666) působil jak v armádě švédské (proti Polsko-litevské unii), tak v té císařské (proti Francii), a to na generálských postech.⁷² Jeho mladší bratr Julius František se zase stal generálem kavalérie císařské armády a účastnil se bojů proti Osmanské říši, včetně bitvy u Vídně (1683). Vojenská kariéra vyhovovala vévodům zřejmě více než prostředí vídeňského dvora, navíc lépe odpovídala rodové tradici. Jistě není náhodou, že i uchazeči o manželství se sasko-lauenburskými princeznami (Evžen Savojský, Ludvík Vilém Bádenský a Filip Vilém Falcko-Neuburský) byli také vojáky.⁷³ Z vojenských kariér vycházela také reprezentace vévodů. Pro ilustraci lze zmínit děla na bastionech obklopující ostrovskou zahradu (zachycenou na rytině Zachariase Lescheho) nebo tureckou kunstkomoru Julia Františka.⁷⁴

3. Švédsko

Jak již bylo naznačeno, sasko-lauenburští vévodové měli mnohačetné vazby ke Švédsku. Ze sledované generace se do Švédska jako první vydal Julius Jindřich, který působil několik let ve švédské armádě a účastnil se operací v Livonsku. Pro údajné neshody s Gustavem II. Adolfem však Švédsko opustil. Kariéra ve švédské armádě ale zlákala hned tři další bratry (Františka Karla, Františka Jindřicha a Františka Albrechta),

⁷⁰ Mortimer, *Wallenstein* (pozn. 69), s. 186–198; Josef Kollmann, *Valdštejnův konec. Historie 2. generalátu 1631–1634*, Praha 2001, s. 67–70.

⁷¹ Není pravda, co tvrdí Kollmann, *Valdštejnův konec* (pozn. 70), s. 199, který zaměnil Julia Jindřicha s Františkem Albrechtem.

⁷² Johann Samuel Ersch – Johann Gottfried Gruber, *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste in alphabetischer Folge* (pozn. 60), s. 92.

⁷³ Vít Vlnas, *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka*, Praha 2001, s. 98–101.

⁷⁴ Vítězslav Prchal, *Společenstvo hrdinů* (pozn. 9), s. 210.

a to již v roce 1630, kdy došlo k zapojení Švédska do bojů v Říši. František Jindřich takto prožil asi poměrně klidnou a uspokoivou kariéru.

Příběh Františka Albrechta je sice kratší, ale o to dramatictější. Po ukončení své činnosti v císařské armádě jednal roku 1632 s Gustavem Adolfem. Aniž by se stal oficiálně jeho důstojníkem, zúčastnil se po jeho boku (údajně jako jeho osobní stráž) bitvy u Lützenu, během které švédský král zahynul. František Albrecht se krátce po bitvě uchýlil do Saska, což přispělo k podezření z jeho podílu na smrti Gustava Adolfa. Tato představa – pravděpodobně mylná – poměrně dlouho přetrvala ve švédské historiografii a jejímu vyvracení věnoval pozornost i autor jedné z moderních kritických biografií Gustava Adolfa.⁷⁵ Když byl František Albrecht o deset let později smrtelně raněn v bitvě u Svídnice, kde zemřel ve švédském zajetí, bylo to ze švédské strany chápáno jako odplata a zadostiučinění.

Kromě zajímavého příběhu a jeho historiografické interpretace se zde názorně ukazuje, že urozený původ umožňoval (nejen) sasko-lauenburským vévodům prostupovat hranice mezi jednotlivými stranami zapojenými do konfliktu a poměrně snadno se dostat do nejbližšího okolí nejvýše postavených aktérů.

Dobré vztahy na nejvyšší úrovni dokládají i dva doložené ochranné listy (*salva guardia*), které vystavila švédská královna Kristýna pro Augusta a Julia Jindřicha, aby tak pomohla chránit jejich majetek (tedy Lauenbursko, resp. česká panství druhého jmenovaného) před švédskými kvartýry.⁷⁶ Skutečnou stoprocentní ochranu však tyto listy neposkytovaly, takže se nakonec obě državy stejně potýkaly s negativními následky třicetileté války, byť v případech západočeských českých statků Julia Jindřicha lze mluvit o menším dopadu, než jaký postihl okolní lokality, nad nimiž jejich majitel ochrannou ruku držet ne-

⁷⁵ Jörg-Georg Findeisen, *Gustav II. Adolf von Schweden. Der Eroberer aus dem Norden*, Graz – Wien – Köln 1996, s. 16–21; Kaack, *Die Herzoge* (pozn. 8), s. 161–164.

⁷⁶ Pro Augustovo Lauenbursko je *salva guardia* z 20. prosince 1645, pro české statky Julia Jindřicha pak z 12. května 1646. Kobbe, *Geschichte und Landesbeschreibung des Herzogthums Lauenburg* (pozn. 59), s. 15; SOA Plzeň, VÚ Ostrov, Kontribuce – kontribuční účty, inv. č. 33, sign. I C1, kart. 37.

mohl.⁷⁷ S královnou Kristýnou zůstal Julius Jindřich ve styku také formou korespondence. Ta se týkala především nevyplacených peněz za vévodovy vojenské služby z let 1611–1614. K vyplacení došlo nejpozději roku 1663, čemuž předcházela nejspíše dvě osobní setkání vévody s královnou v Norimberku a Lauenburgu.⁷⁸ Je pravděpodobné, že finanční vyrovnání umožnilo následný nákup statků, který Julius Jindřich podnikl v Čechách roku 1663.⁷⁹

Své kontakty na švédské straně dokázal Julius Jindřich velmi dobře využít také roku 1648 při švédském dobytí Malé Strany. Tehdy vojáci generála Königsmarcka zajali pražského arcibiskupa, kardinála Arnošta Vojtěcha z Harrachu (1598–1667). Tím, kdo sehnal požadované výkupné a Harracha ze zajetí vysvobodil, nebyl nikdo jiný než právě sasko-lauenburský vévoda.⁸⁰ Právě v jeho pluku ve službách císařské armády začínal vojenskou kariéru Hans Christoph Königsmarck (1605–1663), přední švédský vojenský velitel a obléhatel Prahy.⁸¹ Tato známost pak vévodovi umožnila nejen pomoc kardinálovi, ale také podíl na obchodu s vojenskou kořistí, kterou Švédové získali v pražských palácích. Nejcennější předměty pochopitelně putovaly rovnou do královských švédských sbírek ve Stockholmu, avšak drobnější cennosti si nechávali přímo vojáci a důstojníci, případně se s nimi obchodovalo.⁸² Julius Jindřich zprostředkovával převoz některých kovových předmětů do Norimberku, kde docházelo k jejich prodeji a případně k přetavení v jiná díla. Na tomto ob-

⁷⁷ Michal Vokurka, Sasko-lauenburská panství v době třicetileté války (pozn. 51), s. 145–161.

⁷⁸ Kaack, *Sachsen-Lauenburg*, (pozn. 44), s. 26; Katrin Keller – Alessandro Catalano (eds.), *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667). Band 7*, Wien 2010, s. 207.

⁷⁹ Toho roku přikoupil panství Hauenštejn, Ploskovice a Záběhlíce.

⁸⁰ Alessandro Catalano, *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008, s. 290–292.

⁸¹ Beate-Christine Fiedler, Hans Christoph von Königsmarck. Ein brandenburgischer Junker in schwedischen Diensten, in: Jürgen Frölich – Esther-Beate Körber – Michael Rohrschneider (eds.), *Preußen und Preußentum vom 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, s. 33–54.

⁸² Jenny Öhman, Die Plünderungen von Prag 1648: Eine schwedische Perspektive, *Frühneuzeit-Info* 26, 2015, s. 240–248.

chodu spolupracoval přímo s Königsmarckem, jak dokládají dochované dopisy a soupisy cenností.⁸³ Během 50. let 17. století vstoupil do švédské armády, jak už bylo zmíněno, také František Erdmann, syn Julia Jindřicha, a zúčastnil se zejména polského tažení roku 1655.⁸⁴

4. Pozemková základna v Čechách

Je známým faktem, že jediným ze sasko-lauenburských vévodů, který se zakoupil v Čechách, byl Julius Jindřich. Ten s nákupem statků započal roku 1623. Doposud autoři věnovali pozornost především nákupu těch statků, které si vévoda ponechal až do své smrti.⁸⁵ Z dobového hlediska je ovšem významný i nákup těch panství, které Julius Jindřich po pár letech, někdy ale i po velmi krátké době, prodal či směnil za jiné zboží. Dostaneme tak o něco plastičtější obraz dobového přístupu k pozemkové držbě a finančním operacím šlechty obecně. Cestu k zisku panství, zejména v případě konfiskátů, usnadňovaly přitom nevyplacené peníze za vojenské služby císaři z let 1618 až 1622. Přestože vévoda nejprve dluh vyčíslaval výše, bylo ujednáno, že dlužná částka činí 600 000 zlatých.

Z výše dluhu byla polovina vyplacena v hotovosti a ze zbytku se odečítala hodnota konfiskátů, které Julius Jindřich získal od královské komory.⁸⁶ Takto mu bylo v srpnu 1623 zastaveno panství Ostrov, které po roce a půl získal na počátku roku 1625 do dědičné držby. Naopak Toužim, kterou vévoda dědičně koupil rovněž v srpnu 1623, získal od Kryštofa Hasištejnského z Lobkovic, který pro svou víru odešel ze země a byl tak nucen prodat panství pod cenou. V říjnu k těmto majetkům přibyla také panství Dvorce a Mnichovství (v okolí západočeského hradu Při-

⁸³ NA Praha, ATS – společné, Pohledávky..., inv. č. 73, sign. 50d, kart. 67.

⁸⁴ Maťa, Wandlungen (pozn. 59), s. 15.

⁸⁵ Srv. Josef Kühnl, *Geschichte der Stadt Schlackenwerth*, Schlackenwerth 1923, s. 107–122; Kaack, *Sachsen-Lauenburg*, (pozn. 44), s. 44–45; Zeman, *Dějiny města Ostrova* (pozn. 47), s. 75–76; Maťa, Wandlungen (pozn. 59), s. 11–12; Vokurka, *Sasko-lauenburští vévodové* (pozn. 51), s. 13–14. Totéž platí i o trochu pozapomenutém článku (který však obsahuje některé nepřesnosti) Gerhard Hanke, *Badische und Bayerische Herrschaften in Böhmen, Probleme der böhmischen Geschichte* 16, 1964, s. 68–83, zde s. 69–71.

⁸⁶ Veškeré změny v pozemkové držbě Julia Jindřicha Sasko-Lauenburského zaznamenává tzv. Saalbuch, z něhož vychází následující výklad. SOA Plzeň, BTDK, Saalbuch, inv. č. 1, kart. 1.

mda), koupená od Jana Fridricha ze Švamberka a jeho neplnoletého bratra za 90 000 zlatých. Poslední akvizicí roku 1623 potom bylo panství Středokluky. V letech 1623 až 1624 koupil vévoda dále tři domy v Novém Strašecí, z nichž jeden později vyměnil s jistým Nicolasem (Mikulášem) Humpoleckým za dům v Ostrově vedle radnice. K městským majetkům Julia Jindřicha je potřeba připočíst také dům v Karlově ulici na Starém Městě pražském, nabytý roku 1624. Téhož roku bylo na vévodu z komorního majetku dědičně převedeno také panství Varnsdorf v severních Čechách. Po dvou letech ale došlo k jeho prodeji císařskému plukovníkovi Antoniu Schlieffenovi, a to za 20 000 zlatých v hotovosti. Ze získaných peněz byla patrně financována část nákupů panství Brložec a Podbořany, k nimž došlo téhož roku 1626. Obdobně byla v roce 1629 prodána panství Dvory a Mnichovství, aby mohlo být zakoupeno panství Údrč. Prodávajícím Údrče byl Severín Táhlo, na něhož Julius Jindřich výměnou převedl panství Středokluky zatížené dluhem vůči pražským jezuitům.

Výše popsány nákup a prodej statků, k nimž je potřeba připočíst ještě několik menších nákupů v rámci tzv. arondace, vytvořil sasko-lauenburský vévoda v Čechách dvě koncentrované domény – jednu kolem Ostrova, druhou kolem Toužimi. Odděleně od těchto lokalit ležely Podbořany a Nové Strašecí, avšak obě města se nacházela na cestě mezi Prahou a zmíněnými západočeskými statky. Ve 20. letech 17. století byl větší důraz kladen na okolí Toužimi, což se změnilo během následující dekády, během níž bylo započato se zásadní proměnou rezidence v Ostrově. V důsledku toho vzrostl vévodův zájem o rozšíření pozemkové držby kolem Ostrova. To se nejvýrazněji projevilo nákupem panství Děpoltovice roku 1646, kde došlo k výstavbě nového zámku. K dalším velkým akvizicím došlo potom až v 60. letech, kdy byla od Šliků koupena panství Hauenštejn (1663) a Měděnec (1665).

Kromě výše zmíněných statků se pozemková držba sasko-lauenburského rodu v Čechách rozrostla roku 1632 díky výhodnému sňatku Julia Jindřicha s Annou Magdalénou, rozenou z Lobkovic. Tato mladá vdova, dědička po svém prvním manželovi Zbyňku Novohradském z Kolovrat, disponovala panstvími Zákupy, Buštěhrad a Horní Police

a palácem v Praze na Hradčanském náměstí.⁸⁷ K těmto enklávám bylo Annou Magdalénou přikoupeno panství Zvoleněves (1658)⁸⁸ a připočíst lze i Ploskovice, zakoupené Juliem Jindřichem roku 1663. Tato geneze měla později vliv na pozdější rozdělení sasko-lauenburských majetků v roce 1690 po smrti Julia Františka mezi obě jeho dcery. Dodat je třeba, že ke zvětšení dominia v Čechách také značně přispěl Julius František, a to jak arondací (tedy přikupováním drobných statků k existujícím panstvím), tak koupí panství Svádov nedaleko Ústí nad Labem roku 1676. Dále se soustředil na výstavbu rezidenční sítě. Nejznámější jsou jeho počiny v Ostrově, Zákupech a Horní Polici, ale opomenout nelze ani řadu úprav na méně významných rezidencích (Ploskovice, Svádov a Zvoleněves).⁸⁹

5. Lauenbursko

První polovina 17. století představovala pro Lauenburské vévodství těžkou zkoušku. V dlouhodobém horizontu se muselo vypořádávat se složitými vztahy s dvěma velkými a stále bohatšími městy v okolí, Hamburkem a Lübeckem.⁹⁰ Obě tato města na jedné straně představovala potenciální odbytiště lauenburských produktů (zejména obilí, v menší míře též dřevo) a díky svému rostoucímu ekonomickému významu také zdroj levného úvěru sasko-lauenburských vévodů. Na druhé straně ale obě města disponovala vlastním zemědělským zázemím a mohla si dovolit vytvářet celní bariéry pro import zboží z Lauenburska, s nímž obě města vedla spory o nejružnější obchodní a vrchnostenská práva. Pro tak malé území jako Lauenbursko to byl nerovný boj, který značně limitoval příjmy státu a jeho obyvatel.⁹¹ Další úskalí této doby představovaly boje třicetileté války. Vévoda August se zoufale snažil udržovat neutralitu ve snaze nebýt zatažen do tohoto zkázonosného

⁸⁷ Míněn je starší Sasko-Lauenburský palác na Hradčanském náměstí, viz pozn. 30.

⁸⁸ NA Praha, ATS – Zvoleněves, Kupní smlouvy, inv. č. 1, kart. 1.

⁸⁹ Petr Macek – Pavel Zahradník, Zámecký areál v Zákupech (pozn. 29), s. 3–34; Zeman, *Dějiny* (pozn. 31), s. 110–115.

⁹⁰ Volker Press, *Kriege und Krisen. Deutschland 1600–1715*, München 1991, s. 48.

⁹¹ Kaack, *Sachsen-Lauenburg*, (pozn. 44), s. 8.

konfliktu, avšak ani tak se nedokázal vyhnout několikerému kvartýrování vojsk obou stran.⁹²

Citelným zásahem pro vévody byl také požár historického sídla v Lauenburgu roku 1616, po němž následoval přesun vévodské rezidence do Ratzeburgu, z níž od roku 1619 vládl vévoda August. Jeho mladší bratři dostali k dispozici méně honosné venkovské rezidence a přiměřenou apanáž. Ta se postupně navyšovala s tím, jak ubývalo členů rodu. Přesto byla výše přidělované částky předmětem sporů. V důsledku toho docházelo k různým ujednáním, jejichž cílem byla regulace vztahů mezi bratry, a to včetně takových detailů, jako byla např. délka a podoba návštěvy bratrů v Augustově rezidenci.⁹³ Účelem bylo, aby se nikdo nemohl nechat vyživovat na úkor nejstaršího z bratrů, resp. státu. I přes tato opatření a někdy i soudní spory nelze (až na výjimky) tvrdit, že by v osobní rovině mezi bratry panovala nevraživost. Podobné spory je potřeba chápat jako součást dobové šlechtické kultury, vycházející z představ o stavovsky přiměřeném postavení.

Od roku 1656 vládl Lauenbursku Julius Jindřich, přičemž ani toto období se neobešlo bez občasných průtahů vojsk.⁹⁴ Protože Julius Jindřich nesídlil v Lauenbursku trvale, byla jeho vláda (stejně jako vláda posledního vévody Julia Františka) charakteristická větším důrazem na úřednický aparát. Vzhledem ke kontinuálnímu nárůstu byrokracie, k němuž docházelo již dříve, však nešlo o žádnou revoluční změnu. Jiné bylo spíše postavení lauenburských orgánů kanceláře (*Kanzlei*) a komory (*Kammer*), které byly podřízeny ostrovského vrchnímu hejtmánovi Antonínu Steinbachovi z Kranichsteina a jeho nástupcům.⁹⁵ Sám Steinbach byl totiž z funkce odvolán pro podezření ze zpronevěry, což byl ostatně relativně častý jev, s kterým se lze na českých panstvích

⁹² Kobbe, *Geschichte und Landesbeschreibung des Herzogthums Lauenburg* (pozn. 59), s. 7–15.

⁹³ Landesarchiv Schleswig, Abteilung 210 – Lauenburgische Regierung zu Ratzeburg, Nr. 98 – Erbvergleich der Brüder [...].

⁹⁴ Eckhardt Opitz, *Das Herzogtum Sachsen-Lauenburg in den Kriegen des 17. Jahrhunderts. Das Problem der Neutralität*, in: idem (ed.), *Krieg und Frieden im Herzogtum Lauenburg und in seinen Nachbartetitorien vom Mittelalter bis zum Ende des Kalten Krieges*, Bochum 2000, s. 175–190.

⁹⁵ Ke Steinbachovi Václav Chmelíř – Petr Mikota, *Zámek v Líštaněch*, Plzeň 2011, s. 15–17.

lauenburských vévodů a bádenských markrabat setkat. Kromě kanceláře a komory existovaly také poradní a soudní orgány knížecí rady (*fürstliche Rat*) a zemských stavů v čele se zemskými rady (*Landstände* a *Landräte*).⁹⁶ Vláda Julia Jindřicha a Julia Františka byla výjimečná také z konfesijního hlediska, neboť nastala situace, kdy katolický zeměpán vládl luteránským poddaným. Zachování těchto poměrů bylo stěžejním bodem nástupnické smlouvy, kterou stvrdil sňatek Františka Erdmanna s Augustovou dcerou Sibyllou Hedvikou.⁹⁷ Nebyl zde tedy dodržován princip *cuius regio, eius religio*, který byl do té doby pro konfesijní poměry v Říši určujícím. Na druhou stranu je potřeba uvést, že právě v době Julia Františka lze v Lauenbursku zaznamenat nárůst katolíků.⁹⁸

Z hlediska říšské politiky stojí za zmínku, že jedním z významných politických fenoménů Svaté říše římské v 17. století byl nárůst počtu kurfiřtů ze sedmi na devět. Sasko-Lauenburští patřily k rodům, které si kurfiřtskou hodnost nárokovaly. Když došlo roku 1623 k přenesení falckého hlasu na Bavorsko, znamenalo to pro Sasko-Lauenburské impuls k aktivnější manifestaci nároku na tento prestižní titul. Lauenburský knížecí rada, učenec a archivář Daniel Mithoff (1595–1673) sepsal pro vévody pojednání, v němž dokazoval, proč by kurfiřtskou hodnost měli obdržet právě oni.⁹⁹ Později, už jako kancléř Julia Jindřicha, svá tvrzení doložil rodokmenem Welfů, Wettinů a Askánců,¹⁰⁰ což byl obvyklý postup v podobných kauzách. Ještě dále šel Julius František, který od roku 1667 začal používat pozměněnou podobu erbu s kurfiřtskými meči v posledním poli. Přes počáteční odpor saského kurfiřta doká-

⁹⁶ Kaack, *Sachsen-Lauenburg*, (pozn. 44), s. 76–81.

⁹⁷ LA Schleswig, Abt. 210, Nr. 141–143 – Sukzession des Herzogs Julius Heinrich nach August Ableben und Abfindung der fürstlichen Brüder (Vertrag zu Franzhagen vom 1. 5. 1654).

⁹⁸ Peter Jürs, Die kleine Gegenreformation in Sachsen-Lauenburg, *Lauenburgische Heimat* 183, 2019, s. 34–45.

⁹⁹ Daniel Mitthoffen, *Kurtzer historischer Bericht/ Wie die Vorfahren hochlöblichen angedenkens/ ietziger noch lebender Hertzogen zu Sachsen/ Engern und Westphalen/ umb die Sachsische Churgerechtigkeit gekommen/ und Sie selber biß dato davon noch abgahalten worden [...]*, s. l. 1629.

¹⁰⁰ Allgemeine Deutsche Biographie: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz63674.html> [30. 3. 2021].

zal vévoda svůj postup legalizovat a od roku 1671 mohl novou podobu znaku, která se objevila také na ražených mincích, oficiálně užívat.¹⁰¹

Po vymření mužské linie sasko-lauenburských vévodů ale nastaly spory o dědictví, ve kterých se své nároky snažily prosadit také obě sasko-lauenburské princezny, ačkoliv nástupnictví v ženské linii nebylo podle říšského práva možné. Nakonec ze situace vyšel nejlépe Jiří Vilém Brunšvicko-Lüneburský (1624–1705), který Lauenbursko záhy po smrti Julia Františka obsadil vojensky. Ostatní zájemci prosazovali své nároky právní cestou na základě dědických smluv. Problém byl však v tom, že Julius František jich uzavřel hned několik, například se saskými kurfiřty nebo s knížaty z Anhaltu. V praxi na tyto smlouvy nebyl brán zřetel, čímž byl zachován status quo, pro nějž ostatně také existovala právní legitimace. Dánský král Kristián V. (1646–1699) se pak roku 1693 pokoušel obsazený Ratzeburg dobýt ve svůj prospěch, dosáhl však pouze zničení města, které zůstalo v rukou welfské dynastie.¹⁰² Jiří Vilém sice neměl legitimní potomky, ale Lauenbursko získal díky součinnosti se svým mladším bratrem Arnoštem Augustem (1629–1698), jehož syn, pozdější britský panovník Jiří I. (1660–1727), zdědil mimo jiného právě vládu v Lauenbursku. Byl to rovněž Arnošt August, kdo nakonec získal onu devátou kurfiřtskou hodnost, udělenou roku 1692.¹⁰³ Oficiálně se kauza lauenburského dědictví dořešila až v roce 1716, kdy císař Karel VI. (1685–1740) udělil Jiřímu I. Lauenbursko v léno.¹⁰⁴

6. Zahrady

Jedním ze způsobů, jak dát najevo společenské a politické postavení své dynastie, byla šlechtická reprezentace, která své vyjádření nacházela mimo jiné ve výstavbě rezidencí a úpravě jejich okolí. Výrazným

¹⁰¹ Kobbe, *Geschichte und Landesbeschreibung des Herzogthums Lauenburg* (pozn. 59), s. 83–84.

¹⁰² Kersten Krüger, *Militär und Stadt – Ratzeburg 1689–1695: Befestigung, Bombardierung und Wiederaufbau*, in: idem (ed.), *Europäische Städte im Zeitalter des Barock. Gestalt – Kultur – Sozialgefüge*, Köln – Wien 1988, s. 399–436.

¹⁰³ Press, *Kriege und Krisen* (pozn. 90), s. 435–437 a 448–449.

¹⁰⁴ Kaack, *Sachsen-Lauenburg*, (pozn. 44), s. 96.

projevem, který poutal již pozornost současníků, byly právě zahrady lauenburských vévodů, spojované dnes především s Juliem Jindřichem. Vzhledem k tomu, jak málo je známo o okolnostech vzniku jednotlivých zahrad, případně o jejich starší podobě (tj. před úpravou za Julia Jindřicha), nelze jednoznačně zhodnotit jeho roli stavebníka. Kromě osobní motivace je potřeba hledat příčiny také v širších kulturních souvislostech a ptát se na význam zahrad ve šlechtické reprezentaci, a to zvláště u vojáků a tzv. nové šlechty. Specificky mohlo působit i severoněmecké prostředí, vyznačující se sice méně přívětivým klimatem, zato však relativně snadnou dostupností exotických rostlin, které se dovážely na trhy v Hamburku. V průběhu 17. století se tak objevují honosné zahrady u všech významnějších rodových rezidencí jak v Čechách, tak v Lauenbursku.

Do obecnějšího povědomí se přitom dostala především zahrada v Ostrově, vystavěná již za třicetileté války. Slávu této zahradě přineslo nejen grafické album od Zachariase Lescheho (možného tvůrce zahrady)¹⁰⁵ a dalších autorů, ale také popisy od nadšených návštěvníků či pochvalné zmínky v traktátech o zahradní architektuře.¹⁰⁶ První fáze zahrady, již lze datovat od počátku 40. let 17. století po povodeň roku 1661, se nesla ve znamení přechodu mezi manýrismem a barokem. O tom, že právě tato zahrada pomáhala formovat názor na raně barokní podobu zahrad v českých zemích, svědčí některé podobnosti s později vzniklými zahradami.¹⁰⁷ Nemuselo nutně jít o přímé přejímky, avšak zůstává faktem, že Ostrov patří k nejstarším barokním zahradám v Čechách.

¹⁰⁵ Sylva Dobalová, Zacharias Lesche, Salomon de Caus z Ostrova nad Ohří?, in: Lubomír Konečný – Lubomír Slaviček (eds.), *Libellus Amicorum Beket Bukovinská*, Praha 2013, s. 288–297.

¹⁰⁶ Keller – Catalano, *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667)* (pozn. 78), Band 3, s. 177–178, Band 5, s. 316 a Band 7, s. 391–393; Michael Raphael Schmutzen, *Tractatus novus de nymphis Carolobadensibus*, Neuburg an der Donau 1662, s. 6; Bohuslaus Balbinus, *Miscellanea historica regni Bohemiae*, Dec. I, Lib. I, Praha 1679, s. 101.

¹⁰⁷ Ondřej Zatloukal, Zahradní kultura za biskupa Karla z Lichtensteinu-Castelcornu v evropském kontextu, in: Ondřej Jakubec (ed.), *Karel z Lichtensteinu-Castelcornu (1624–1695). Olomoucký biskup a kníže střední Evropy*, Olomouc 2019, s. 217–228, zde s. 225.

Kromě obecných a dobově módních inspirací v Itálii a v Nizozemí je patrná návaznost na arcibiskupskou zahradu v Salzburku a Hortus Palatinus falckého kurfiřta Fridricha v Heidelbergu, jež však byla zničena během třicetileté války (1622). V tomto ohledu je tedy otázkou, zda je možné zmíněnou podobnost mezi Ostrovem a Heidelbergem dávat do souvislosti s (domnělým) nárokem na kurfiřtskou hodnost. Ostatně, přestože máme základní představu o podobě ostrovské zahrady a jejím technickém zázemí,¹⁰⁸ stále zbývá mnoho nezodpovězených otázek souvisejících především s ikonografickým programem, proměnami zahrady či autorstvím projektu.¹⁰⁹

Zahrada s altánem byla ale také v Toužimi. Úpravy Julia Jindřicha z doby kolem roku 1630 nejspíše navazovaly na starší stav z éry Kryštofa Hasištejnského. Okrasná zámecká zahrada zde byla udržována až do 18. století. Drobnou zahradou byl vybaven také Sasko-Lauenburský (dnešní kanovnické domy, předtím též Kolovratský palác) palác na Hradčanském náměstí, avšak významnější společenské akce se odehrávaly v Záběhlicích, kde byla zřízena zahrada pro šlechtickou zábavu s vodními prvky, oranžerií a menažerií u tamní příměstské vily. Za Julia Františka byla výrazně upravena zahrada v Zákupce.¹¹⁰ Rovněž existovaly okrasné zahrady ve Svádově, Zvoleněvsi a Ploskovicích (opět zmiňované již za Julia Františka). Marie Benigna, dcera Julia Jindřicha a sestra Julia Františka, platí za stavitelku zámecké zahrady v Náchodě po smrti Octavia Piccolominiho.¹¹¹

Další zahrady bychom našli také v Lauenbursku. Ta nejvýznamnější se nacházela přímo v Lauenburgu, ve vyvýšené poloze nad řekou

¹⁰⁸ Lubomír Zeman, *Zámecká zahrada v Ostrově jako osmý div světa* (pozn. 46), s. 459–467; Idem, *Bludiště a labyrinty v ostrovské zámecké zahradě*, *Ingredere hospes* 5, 2012, s. 77–91; Idem, *Dějiny* (pozn. 47), s. 102–108; Zora Kulhánková, *The garden in Ostrov nad Ohří as an example of European garden design development*, *Studies in the History of Gardens & Designed Landscape: An International Quarterly* 32, 2012 č. 3, s. 214–239.

¹⁰⁹ Michal Vokurka, *Zahrada sasko-lauenburských vévodů v Ostrově ve světle písemných pramenů*, *Monumentorum Custos*, 2018, s. 17–28.

¹¹⁰ Viz též kapitulu IV v této knize.

¹¹¹ Luboš Lancinger – Ladislav Svoboda, *Zámek Náchod. Stavebně historický průzkum*, Pardubice 1996, s. 8.

Labe. Julius Jindřich ji začal stavět těsně po Augustově smrti. Obdobně jako v případě Ostrova se k této zahradě váže několik dobových popisů a obrazový materiál.¹¹² Zajímavostí je, že výstavbu zahrad a zámku v Lauenburgu až do své smrti (1660) pomáhal organizovat vévodův mladší bratr František Karel.¹¹³ Méně honosné zahrady však bývaly i u menších rezidencí typu Neuhaus, Franzhagen či Groß Grönau, kterou užívala vdova po Františku Erdmannovi Sibylla Hedvika. Také Ratzeburg, ač svého času významné sídlo, měl zahradu poměrně omezenou, neboť město stojí na nevelkém ostrově uprostřed jezera.¹¹⁴ Důležitá byla také zahrada či spíše obora u Juliusburgu, ležícím asi 4 kilometry od Lauenburgu. Jednalo se o volnočasovou rezidenci umístěnou na umělém ostrově uprostřed malého jezírka. Stejně situovaná, i stejně pojmenovaná kompozice vznikla také nedaleko Kfel u Ostrova.¹¹⁵ Juliusburg tedy plnil významnou roli symbolického propojení Lauenburska s českými državami.

7. Závěr

Celé 17. století bývá někdy označováno jako století krize. Do jisté míry to lze vztáhnout i na rod sasko-lauenburských vévodů. Kolem roku 1600 se jednalo o perspektivní rozvětvený rod, avšak o století později již nežil ani

¹¹² Pro dobové popisy viz Jiří Kubeš, *Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705*, Praha 2004, s. 238–242; Heinrich Hesse, *Teutscher Gärtner, Das ist, Eine gründliche Vorstellung, wie nach nothwendiger zubereitung des erdreichs unter unserm teutschen climate ein Lust-Küchen- und Baum-Garten füglich anzurichten [...]*, Leipzig 1710, s. 2. Dnes neznámé je dílo Johann Georg Lairitz, *Beschreibung von den herzogtl. sachsen-lauenburgischen Landen in dessen historisch-genealog. Palmwald*, Nürnberg 1686. Srv. Adrian von Buttler – Margita M. Meyer, *Historische Gärten in Schleswig-Holstein*, Heide 1996, s. 397–401. Vyobrazení se nachází v Landesarchiv Niedersachsen, Oldenburg, K-ZE, Best. 298 Z Nr. 1914-1 a 1914-2.

¹¹³ Nis R. Nissen, *Lauenburg als Hauptresidenz der Lauenburger Herzöge*, in: Kurt Jürgensen (ed.), *Herrensitz und Herzogliche Residenz in Lauenburg und in Mecklenburg*, Mölln 1995, s. 71–91.

¹¹⁴ Conrad von Höveln, *Der Lobwürdigen HochFürstl: Stadt Ratzeburg/ Galub- und Besäheführte Merkwürdigkeit/ Samt verhandener Altertums Seltenen Gedächtnissen*, Lübeck 1667, s. 17–21.

¹¹⁵ Anna Gnirs, *Zámek Juliusburg – spojnice panství Ostrov a Lauenburg*, *Historický sborník Karlovarská* 4, 1996, s. 141–145.

jeden mužský potomek rodu. Přesto řada členů rodu prožila úspěšnou kariéru nebo na sebe upozornili jako stavebníci. Jejich společenské postavení se odvíjelo od urozeného původu a navazování kontaktů skrze sňatky nebo vojenské a diplomatické kariéry. Svou roli mohly sehrát i povahové rysy jednotlivých osobností, což platí i o vévodech a princeznách usazených v Čechách.

Kromě témat, na něž bylo upozorněno, se nabízí řada dalších námětů k výzkumu. Sasko-Lauenburští byli obklopeni uznávanými umělci či učiteli, po nichž se zachovala řada hmotných i písemných památek od skleněných předmětů po tištěnou literaturu. Vlastní tiskárnu provozoval v Groß Grönau František Erdmann.¹¹⁶ Intelaktuální okruh kolem vévodů a jejich napojení na učené společnosti (např. Fruchtbringende Gesellschaft, Elbschwanenorden)¹¹⁷ zůstávají dosud zahaleny mnoha otázkami. Zásadním by v budoucno mohlo být také studium zaměřené na participaci české šlechty na počínající koloniální expanzi. Právě Sasko-Lauenburští se svým napojením na hamburský kapitál a reprezentací skrze exotické rostliny jsou dobrým příkladem toho, že profitování z koloniální expanze se projevilo i v těch evropských státech, které se kolonizace neúčastnily přímo.¹¹⁸

Z výše uvedeného vysvítá ještě jeden palčivý problém: o některých členech rodu víme až příliš málo. Tento stav je pochopitelně částečně determinován uspořádáním archivního materiálu. Pro shrnutí lze uvést, že bohatý a často dosud nevyužitý archivní materiál je ulo-

¹¹⁶ Peter Jürs, Herzog Franz Erdmann und die fürstliche Buchdruckerei in Groß Grönau, *Lauenburgische Heimat* 189, 2011, s. 57–67. František Erdmann byl také v písemném kontaktu s jezuitským učencem Athanasiem Kircherem, srv. Iva Lelková, *Athanasius Kircher, Philipp Jakob Sachs von Löwenheim a přírodní filosofie v českých zemích 17. století*, Červený Kostelec 2018, s. 126.

¹¹⁷ Klaus Conermann, *Die Mitglieder der Fruchtbringenden Gesellschaft 1617–1650. 527 Biographien, Transkriptionen aller handschriftlichen Eintragungen und Kommentare zu den Abbildungen und Texten im Köthener Gesellschaftsbuch*, Weinheim 1985.

¹¹⁸ Martin Šorm, Historik a kořeny evropské migrační krize. Jaroslav Pánek mezi vědou a politikou, *Dějiny a současnost*, 2018, č. 8, s. 40–41. Výmluvným příkladem zde mohou být dětské a předsvatební portréty Anny Marie Františky a Sibylly Augusty, kde se vyskytují exotické květiny či klečící osoba tmavé pleti, srv. Zuzana Macurová – Lenka Stolárová – Vít Vlnas (eds.), *Tváří v tvář. Barokní portrét v zemích Koruny české*, Praha 2017, s. 143–144.

žen v archivech v Ratzeburgu,¹¹⁹ Schleswigu,¹²⁰ Praze,¹²¹ Klášteře u Nepomuku¹²² a Děčíně¹²³. Další prameny se nacházejí ve Vídni,¹²⁴ různých odděleních Dolnosaského archivu¹²⁵ a předpokládat lze i budoucí nálezy, např. ve Stockholmu. Badatelsky nejsnáze přístupné jsou archíválie týkající se vládnoucích představitelů rodu. Oproti tomu o některých „neusazených“ členech rodu existují jen více méně náhodně dochované fragmenty. Pozornost by zasloužily také sasko-lauenburské vévodkyně, ať již ty, které se do rodiny narodily nebo které se do ní přivdaly. I zde ale narážíme na problém s dochováním písemností, a především pak s jejich uspořádáním, které má z dnešního pohledu daleko k genderově neutrálnímu přístupu. Další bádání by tedy bylo vhodné směřovat i k odstranění obou těchto nerovností, které brání komplexnímu porozumění dobové situaci rodu.

¹¹⁹ Kreisarchiv Ratzeburg, zejména Abt. 10 – Ritter- und Landschaft, Abt. 1 – Regierung Ratzeburg, Abt. 3 – Amt Lauenburg a Amts- und Kopialbücher.

¹²⁰ Landesarchiv Schleswig, Abt. 210 – Lauenburgische Regierung zu Ratzeburg.

¹²¹ NA Praha, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha, zde jednotlivá oddělení Administrace toskánských statků. SOA Praha, zde fondy příslušných velkostatků.

¹²² SOA Plzeň, pobočka Klášter u Nepomuku, fondy Bádenská tajná dvorská kancelář Rastatt, Vrchní úřad Ostrov a fondy příslušných velkostatků.

¹²³ SOA Litoměřice, pobočka Děčín-Podmokly, fondy příslušných velkostatků.

¹²⁴ Österreichisches Staatsarchiv, především oddělení Haus-, Hof- und Staatsarchiv a Kriegsarchiv.

¹²⁵ Niedersächsisches Landesarchiv, zejména Hannover, Wolfenbüttel a Oldenburg. Zde se také nacházejí stezejní prameny pro starší dobu.

II. Vztah Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské s rodem Medici

Kdo byla Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská a jakou formu jména v jejím případě vlastně zvolit? Zodpovězení této otázky předznamená nejen to, kdo samotná princezna byla, ale vymezí i otázky základního směřování výzkumu. Nabízí se čtyři možnosti:

1. *Anna Maria Franziska von Sachsen-Lauenburg* jako sasko-lauenburská princezna a dědička starobylých Askánců,
2. *Anna Maria Franziska* jako falckraběnka, která se díky svatbě s Filipem Vilémem Falcko-Neuburským dostala do příbuzně císaře.
3. *Anna Maria Francesca, nostra principessa nuova*, jako součást rodu Medici a poslední z princezen, která dosáhla titulárně nejvyššího postavení velkovévodkyně,
4. *Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská* jako česká šlechtična (rozumějme *boema*) a jako součást české stavovské obce.

Ač by bylo velmi zajímavé pojednat o Anně Marii Františce jako o české šlechtičně nebo o jejím vztahu k místní aristokracii a k poddanému obyvatelstvu, tato kapitola primárně pojednává o vztahu Anny Marie Francesci s rodem Medici. S ohledem na to bude v této kapitole užito i už citované italianizované formy jejího jména.

S tímto vztahem se pojí řada otázek. Jaké vlastně byly přednosti svatby Anny Marie Francesci s Gianem Gastonem de' Medici, kdo co komu mohl nabídnout a jaká měl očekávání? Stal se Gian Gaston součástí české aristokracie a jejího světa či byla a je princezna naopak považována za toskánskou princeznu?

Není přitom sporu o tom, že to byl právě princeznin vztah s rodem Medici, který ji po roce 1723 přinesl titul velkovévodkyně a posadil ji na pomyslný vrchol české aristokracie. Jako velkovévodkyni toskánskou

ji dodnes také můžeme spatřit i na Gabbianiho portrétu nacházejícím se ve florentských Uffizi.¹²⁶ „Toskánská“ historie je tak velmi podstatným prvkem v životě Anny Marie Františky.

1. Stereotypy

První rovina vztahu mezi Gianem Gastonem a Annou Marií Francescou je historiografická a je tedy nutné o ni pojednat na prvním místě, a to především pro obzvláštní obtížnost. Téma posledních Mediceů je totiž dodnes zatíženo silnými stereotypy. Negativnímu vnímání se nevyhnula ani Anna Marie Francesca stejně jako Gian Gaston.

Stereotypy můžeme rozčlenit do několika kategorií. První vznikly již v průběhu 18. století za velkovévodu Františka Štěpána Lotrinského (1708–1765) a především jeho nástupce Pietra Leopolda, pozdějšího císaře Leopolda II. (1747–1792). Po smrti Giana Gastona, posledního medicejského velkovévody, připadla Toskána na základě dohody velmocí Františku Štěpánu Lotrinskému a jeho nástupcům.¹²⁷ Za zmínku stojí, že František Štěpán navštívil Toskánsko jen jednou, a to v roce 1739.¹²⁸ Toskánské velkovévodství navíc nový velkovévoda finančně značně přetěžoval.¹²⁹ Když vládu v roce 1765 převzal Pietro Leopoldo (Petr Leo-

¹²⁶ Giovanni Gaetano Gabbiani (1696–1750) zhotovil rovněž portrét Giana Gastona či jeho sestry Anny Marie Luisy nebo jeho švagrová Violante Beatrice Bavorské.

¹²⁷ Po válce o polské dědictví (1733–1735) nastaly šachy velmocí. Polsko získal August III. Saský, francouzský kandidát Stanislav Leszczyński byl odškodněn získáním Lotrinského vévodství, které po jeho smrti připadlo Francii, a lotrinský vévoda a manžel budoucí rakouské císařovny Marie Terezie František Štěpán Lotrinský získal jako náhradu za Lotrinsko Toskánské velkovévodství. Původní pretendent možného sjednoceného toskánsko-parmského trůnu, don Carlos, získal Neapolské království. Španělský princ don Carlos byl přitom posledním medicejským velkovévodou Gianem Gastonem adoptován a byl přijat na základě relativně svobodné vůle, na rozdíl od Habsbursko-Lotrinských, kteří byli Toskáně vnučeni. Don Carlos, „toskánský velkovévoda“, by pokračoval jako legitimní potomek a k předchozí medicejské vládě by neměl potřebu negativního vyhranění. Zcela odlišná situace nastala po nastolení Františka Štěpána a jeho nástupců, především Petra Leopolda

¹²⁸ Jako památka na vjezd Františka Štěpána a jeho manželky Marie Terezie byl ve Florencii postaven *Arco di Trionfo dei Lorena* (Vítězný lotrinský oblouk), a to lotrinským architektem Nicolasem Jadotem, který je i autorem Vídeňské akademie věd, dřívější *Aula der alten Universität*, v Uhrách byl autorem budapeštského hradu.

¹²⁹ Zásadní se stanou vztahy s Vídní, díky nimž se do velkovévodství dostane válka.

pold), druhorozený syn Františka Štěpána, uplynulo od smrti Giana Gastona plných 28 let. Následná reformní politika Pietra Leopolda se tak ve skutečnosti musela vyrovnat s vládou Františka Štěpána, nikoli Giana Gastona.

Druhá část stereotypů se rodí v období *Risorgimenta* a *post-Risorgimenta*. Třetí skupina stereotypů potom vzniká na počátku dvacátého století, a to v prostředí anglicky píšících autorů.¹³⁰

Medicejský princ byl a dodnes je mnohými autory považován za „*figura nera*“ florentské rodu, se kterým skončila slavná minulost této rodiny. Anně Marii Francesce je zase vyčítána její povaha a tvrdohlavost a je navíc vnímána jako žena, která odmítla odjet za princem do Florencie, čímž byla vinna i vymřením rodu Medici. Podobné zkratkovité názory a odsudky Giana Gastona jako zhýralce i Anny Marie Františky se objevují od druhé poloviny 18. století. Tato tvrzení jsou formována v prostředí nových lotrinských vládců, kteří byli dosazeni na toskánský velkovévodský trůn zmíněným diktátem velmocí po smrti Giana Gastona v roce 1737. Nový habsbursko-lotrinský rod musel ukázat kontinuitu a legitimitu moci, bylo nutné deklarovat návaznost na slavnou dobu prvních medicejských velkovévodů.¹³¹ Nová dynastie měla působit jako ta, co zemi zachránila od posledních medicejských velkovévodů, tedy Cosima III. (1642–1723) a Giana Gastona, kteří jsou prezentováni ve velmi negativním světle. Mnohé odsudky Cosima III., a to zejména v náboženské oblasti, přitom mnohem více souvisely s habsbursko-lotrinskou současností a jejími aktuálními problémy s církví než s dobou, kdy panoval Cosimo III.

František Štěpán jako nový vládce ztrojnásobí armádu, na kterou jde až 41 % státních útrat, dalších 19 % na udržování jeho dvoru ve Vídni a dvoru jeho matky. V roce 1743, tedy když je Válka o rakouské dědictví v plném proudu, jde na vojenské účely přesně 2.939.173 florénů (41,07 %) a na dvůr ve Vídni a v Commercy pro matku Františka Štěpána 1.360.363 florénů (19,16%). Viz *Storia della civiltà Toscana*, Firenze 1999, s. 16–17.

¹³⁰ Problému vztahu Lotrinské dynastie k rodu Medici jsem se věnoval ve studii Jan F. Pavlíček, Vztah Lotrinské dynastie k posledním Mediceům, in: Eva Gregorovičová (ed.), *Ludvík Salvátor Toskánský, vědec a cestovatel v roce 170. výročí narození*, Praha 2018, s. 59–65.

¹³¹ K problému Jan F. Pavlíček, Vztah Lotrinské dynastie k posledním Mediceům (pozn. 130).

Mezi nejvýznamnější dílo tohoto období můžeme jednoznačně zařadit rozsáhlou práci „*Istoria del Granducato di Toscana sotto il governo della casa Medici*“ Jacopa Riguccia Galluzziho. „*Istoria*“, která je rozdělena do devíti knih a osmi částí, vyšla poprvé roku 1781, a to rovnou ve třech vydáních.¹³² Na knize samotné se podílel velkovévoda Pietro Leopoldo.¹³³ V polovině 18. století vznikl dále rukopis „*Storia della nobile e reale casa de' Medici*“, který obsahuje životopisy jednotlivých příslušníků medicejského rodu. Součástí rukopisu, který existuje v několika opisech, je „*Vita di Gio. Gastone I, settimo e ultimo Granduca della roku Casa de' Medici*“. Jedná se o poměrně rozsáhlý životopis Giana Gastona, kde je ale i určitá drobná pozornost věnována Anně Marii Francesce. Princezna je zde popisována velmi nelichotivě: „... , vzal si princeznu Annu Marii Francescu, vévodkyni Sasko-Lauenburskou, vdovu po princí Filipu Neuburském, a odjel za ni bydlet do Čech na statky své manželky do místa řečeného Zákupy [v orig. zkomoleno] ... Zmíněná nevěsta měla okolo 25 let, protože se narodila třetího června 1672, byla velmi škaredého vzhledu a velmi rozměrného těla a princ Gio: Gastone příjemných končetin, jemné pleti a docela hezký ve tváři. Prohlásila [AMF – doplnil autor kapitoly], že ve všem může být princ svobodný, kromě dvou věcí, které musí být společné, a to postel a kočár. Manželka prince Gio: Gastona nudila ošklivostí a plachostí, ve které byl držen, a ona na něj žárlila, neboť se cítila nedostatečně milována a viděla, že opustil manželské sídla a přesídlil do Prahy, metropole Čech, kde zůstal většinu času více v libertinském než ve svobodném životě.“¹³⁴

¹³² *Istoria* vyšla dvakrát ve Florencii a jednou v Livornu.

¹³³ Galluzzi, *Istoria* ..., Tomo 11, Firenze 1822, s. XV. K problému dále Jan F. Pavlíček, Vztah Lotrinské dynastie k posledním Mediceům (pozn. 130).

¹³⁴ Srv. „... Sposò [Gian Gastone] la Principessa Anna Maria Francesca de' Duchi di Saxalavemburghi, vedova dl Principe Filippo di Neoburgo, et andò ad abitare con essa in Boemia ai Feudi dlla medesima Sua Sposa ad in luògo detto Raimistat. ... Era la Sud. a Principessa d'Età d'anni 25. in circa, perche E nacque alli trè di Giugno 1672 molto brutta d'aspetto, e di gran mole di Corpo, et il Principe Gio: Gastone di piacevoli Membra, e di gracila complessione, benchè fosse di volto puiotosto grazioso. Ella si dichiarò, che tutto sarebbe stato libero al Principe fuoiri, che due cose, che dovevano essere a comune, cioè un solo Letto, ed uan sola Carrozza, volendolo sempre al suo Fianco. Il Principe Gio: Gastone si nojà dlla Moglie per la bruttezza, e per la Suggezzione, nella quale pretendera di tenuto, et ella si ingelosì di lui, dal quale si scorgera poco amata, e vedeva, che egli aveva congiati i Costumi, e con la dimora in Praga Metropoli dlla Boemia, ove si erano ridotti a stare il più dl tempo, si era dato ad una

Autoři z období *Risorgimenta* a *post-Risorgimenta* zase medicejskému princí vyčítali, že nezajistil pokračování domácí medicejské dynastie, Toskánsko tak padlo do rukou cizinců – habsbursko-lotrinské dynastie.¹³⁵ Zásadní zlom nastal roku 1886, kdy byl vydán zmíněný rukopis „*Vita di Gio. Gastone I*“ tiskem.¹³⁶ Tento rukopis se stal výchozím pramenem pro italské badatele počátku 20. století usilující o poznání doby posledních Medicejských. Mezi nejznámější pařil Emilio Robiony a Giuseppe Conti.¹³⁷

Rukopis se stal posléze základem pro popis rodu Medici i pro anglické badatele. Nejprve pro G. F. Younga a posléze pro Harolda Actona, který ho roku 1930 přeložil do angličtiny jako „*The Last of the Medici*“, o dva roky později vydal knihu „*The Last Medici*“, věnující se době posledních dvou velkovévodů tohoto rodu.¹³⁸ Na Younga a především na Harolda Actona navázali další anglicky píšící badatelé, mezi nejznámější a nejpopulárnější patří do češtiny přeložený Christopher Hibbert či James Cleugh.¹³⁹

vita piuttosto libertina, che libera;...“ Cituji českou variantu uloženou v Národním archivu: NA, fond Rodinný archiv toskánských Habsburků, Petr Leopold, inv. č. 58, kn. 58. f. 324v–325r. (Dokument má dvojí foliaci).

¹³⁵ V Itálii je dynastie téměř vždy označována za Lotrinské (Lorena), zatímco ve střední Evropě za habsburskou sekundogenituru, potažmo za habsbursko-lotrinskou dynastii.

¹³⁶ Filippo Orlando, Giuseppe Baccini (eds.), *Vita di Gio. Gastone I, settimo e ultimo Granduca della rodu Casa de' Medici, con la lista dei provvisionati di Camera, dal volgo detti i Ruspanti*, Firenze 1886. Kromě životopisu Gian Gastona vyšel životopis Cosima III., Ferdinanda II. aj.

¹³⁷ Emilio Robiony se podrobně věnoval manželské politice posledních Mediceů, jeho práce vyšla roku 1905: Emilio Robiony, *Gli ultimi dei Medici e la successione al granducato di Toscana*, Firenze 1905. Práce Giuseppe Contiho je mnohem více zaměřena populárně a obsahuje i mnoho dobových příběhů. Conti si jako první uvědomil možný problém rukopisu *Vita di Gio Gastone ...*, přesto s ním nepochopitelně pracoval jako s pramenem pro dobu posledních Mediceů. autorova práce pro období Cosima III. a Giana Gastona: Giuseppe Conti, *Firenze dai Medici ai Lorena. Storia – cronaca aneddotica – costumi (1670–1737)*, Firenze. 1909 (reprint: Firenze. 1980). Conti se též věnoval prvním Lotrinským: Conti, *Firenze dopo i Medici/Francesco di Lorena – Pietro Leopoldo – Inizio del regno di Ferdinando III.*, Firenze 1921 (reprint: Firenze 1984).

¹³⁸ Georg Frederick Young, *The Medici*, London. 1909; Harold Acton, *The Last of the Medici*, Florence 1930. Actonova monografie o posledních Medicejích viz Harold Acton, *The Last Medici*, London 1932 (rev. 1958 a 1980).

¹³⁹ Christopher Hibbert, *The House of Medici: Its Rise and Fall*, New York 1975 (česky jako *Vzestup a pád rodu Medici*, Praha 1997); James Cleugh, *The Medici. A Tale of Fifteen Generations*, New York 1975. Cleugh byl i autorem senzacechtivých děl jako *A History of Oriental Orgies* (1968).

Všechny jmenované práce o rodu Medici jsou však zatíženy uvedenými silnými stereotypy, které se dotýkají i sasko-lauenburské princezny, která je zpravidla popisována ve velmi negativním světle.¹⁴⁰

Posun v bádání o posledních příslušnících rodu Medici nastal až s vydáním práce „*Il Granducato di Toscana / I Medici*“ z řady *Storia d'Italia*, kterou napsal legendární Furio Diaz.¹⁴¹ Co se týče posunu v posuzování tradovaných stereotypů, ten však nebyl přehnaně velký. Roku 2008 vyšel v rámci výstavního katalogu životopis Giana Gastona od Patrizie Urbani, který je poměrně zdařilým počinem, bohužel téma princova českého pobytu a jeho manželky není nikterak zásadně osvětleno.¹⁴²

2. Manželé

Vztah mezi Annou Marií Francescou a rodem Medici byl založen tím, že Anna Marie Francesca se v létě 1697 provdala za posledního z mediceských princů Giovanni Gastoneho, většinou známým pod zkráceným jménem Gian Gaston.¹⁴³ Annu Marii Francescu i Giana Gastona spojuje dodnes i rozporuplné pojmání jejich osob.

Plán na sezdání Giana Gastona a Anny Marie Francesci se sám o sobě zrodil roku 1696, přičemž jej mediceská strana, dále falcký kurfiřt, který byl švagrem a ochráncem mladé vdovy Anny Marie Francesci, a v neposlední řadě i císař Leopold I., který měl v tomto sňatku poslední slovo.

Hlavou mediceské strany byl v té době Cosimo III., otec prince Giana Gastona a panující toskánský velkovévoda, významnou osobou byl

¹⁴⁰ Záměrem této kapitoly není vyjmenovat veškerou bibliografii k posledním Mediceům a k Anně Marii Francesce. Tématem jsem se zabýval ve své disertační práci Jan F. Pavlíček, *Pobyt Giana Gastona de' Medici v Čechách*, Brno 2014 a ve studii Jan F. Pavlíček, *Vztah Lotrinské dynastie k posledním Mediceům* (pozn. 130).

¹⁴¹ Furio Diaz, *Il Granducato di Toscana / I Medici*, Torino 1976.

¹⁴² Patrizia Urbani, *Il principe nelle reti / Tutto è forza d'una fatale necessità*, in: *Gian Gastone (1671–1737) / Testimonianze e scoperte sull'ultimo Granduca de' Medici*, Firenze 2008, s. 21–140.

¹⁴³ Pro rod Medici netypické jméno Gaston obdržel princ po svém dědovi z matčiny strany, bratru krále Ludvíka XIII., Gastonu d'Orléans, známém širší veřejnosti z díla A. Dumase. Rodinná pouta na francouzského krále Ludvíka XIV. a nešťastné princovo působení ve Francii poznamenalo i pobyt Gian Gastona v českých zemích, jak o tom bude řeč dále. Kromě formy Gian Gaston se můžeme setkat i s podobou Gian Gastone, se sdruženým jménem Giangastone či s počátečním krácením jako Gio. Gastone.

na medicejské straně i kardinál Francesco Maria de' Medici, bratr velkovévody a princův strýc. Francesco Maria patřil k nejpřednějším členům kardinálského sboru a výrazně v roce 1689 napomohl ke zvolení papeže Alexandra VIII. a v roce 1700 papeže Klimenta XI. Francesco Maria de' Medici (1660–1711) byl kardinálem protektorem několika zemí, a to v letech 1689–1701 *protektorem Rakouska*, v letech 1689–1701 *protektorem Svaté říše Římské*, v letech 1689–1702 *protektorem Španělské koruny* a v letech 1702–1709 dokonce i *protektorem Francie*. Francesco Maria jako *Protettore d'Austria*, zahrnující veškeré dědičné země rakouských Habsburků, a *Protettore dell'Imperio* vedl korespondenci s císařem Leopoldem I., jehož zájmy v Římě zastával. Na přelomu 17. a 18. století se několikrát v rámci oficiální korespondence s Leopoldem I. zmiňuje i o svém synovci, princí Gianu Gastonovi.¹⁴⁴ Samotný Gian Gaston se narodil roku 1671 a jeho budoucí směřování nebylo pevně určeno, všeobecně se ale předpokládalo, že v rámci tradice medicejského rodu bude směřovat k duchovní kariéře, ke které byl veden jak svojí babičkou Vittorií della Rovere (1622–1694), tak velkovévodou Cosimem III., svým otcem.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Kardinál byl o pouhých jedenáct let starší než Gian Gastone, nejmladší dítě jeho bratra Cosima III. Všechny tři velkovévodovi děti k němu inklinovaly a udržovaly se strýcem pravidelnou korespondenci. Její převážná část in: Archivio di Stato di Firenze, fond: M. d. P Kardinál velkou část života trávil ve své vile v Lapegii, odkud také většinou korespondenčně řídil dění v Sieně či vedl styk s nejvyššími vládními a církevními představiteli. Vláda Cosima III. byla charakteristická tím, že nejvýznamnější funkce ve státní správě svěřoval rodinným příslušníkům. Tento systém reagoval na předešlou negativní zkušenost, kdy nejdůležitější úřední místa byla obsazována oblíbenci a ti pak kumulovali v rukou moc a ochromovali stát. Příbuzní tak byli přímo podřízeni, a to i ceremoniálně, panovníkovi. Na základě této logiky byl jmenován roku 1683 Francesco Maria již zmíněným guvernérem Sieny. K problému Francesca Marii a Sieny in: Archivio di Stato di Siena, fond: Governatore. Převážně Serie XVI; Minute di lettere dell'Auditore Generale (1670–1773) a Serie XVIII. – Lettere del Governatore all'Auditore Generale (1699–1721). V obou Sériích jsou pak materiály i k pokračovatelům Francesca Marii, tedy i k manželce bratra Giana Gastona Violante Beatrici, která byla od roku 1716 guvernérkou.

¹⁴⁵ Ještě v roce 1695 učinil princ pouť se svým otcem Cosimem III. do Loreta, která měla velký význam v logice formování Gian Gastonovy osobnosti, dá se předpokládat, že v případě, kdyby manželství nejstaršího Ferdinanda s Violante Beatricí bylo úspěšné, tak by pro Giana Gastona byla zvolena duchovní dráha. Cesta do Loreta z roku 1695 může být i chápána jako prezentace mladšího medicejského syna v prostředí Církevního státu. Ač se jednalo o náboženskou pouť, toskánský průvod měl okolo stopadesáti osob, včetně vojenského doprovodu. Cestou do Loreta projela družina významná centra Církevního státu jako Perugia či Assisi. Je pravděpodobné, že zde byl i záměr upevnit nadstandardní

Stranu princezny zastupoval falcký kurfiřt Jan Vilém Falcko-Neuburský (1658–1716), který byl švagrem Anny Marie Francesci z prvního manželství a který, jak už bylo zmíněno, byl i jejím ochráncem (*protettore*) v rámci svatebního aktu. Jan Vilém měl za manželku Annu Marii Luisu de' Medici, sestru Giana Gastona (1667–1743). Díky značnému počtu sourozenců měl falcký kurfiřt příbuzné takřka po všech dvorech Evropy, a to včetně císařské rodiny, mj. proto, že jeho sestra Eleonora Magdalena Falcko-Neuburská byla třetí manželkou císaře Leopolda I.¹⁴⁶ Filip Vilém August Falcko-Neuburský, mladší bratr Jana Viléma, byl i prvním manželem Anny Marie Francesci.

Jestliže u Giana Gastona jsme schopni vyvodit jeho původní směřování k duchovní dráze, u Anny Marie Francesci může být již od počátku sledována snaha o samostatnou politiku a lpění na rodových sasko-lauenburských tradicích. V roce 1697, kdy proběhla svatba s Giovanem Gastonem, nikdo nepředpokládal, že Medicejští vymřou, ale Anna Marie Francesca věděla, že Sasko-Lauenburští již nikdy mužského potomka mít nebudou.

Strana prince a princezny se přitom dobře znala, toskánský velkovévoda a falcký kurfiřt byli v pravidelném styku a vyměňovali si i umělecké dary. Mezi nejznámější patřil Raffaelův obraz *Sacra Famiglia Canigiani*, který kurfiřtský pár dostal coby svatební dar (dnes je dílo deponováno v Alte Pinakothek v Mnichově).¹⁴⁷ Jak již bylo uvedeno výše,

vztahy se svatou stolicí. Cesta je popsána in: A. s. F, fond: M. d. P, f. 6391. V první z devíti složek jako: 1. *Viaggio a Loreto fatto dal G.D. Cosimo III. e dal Principe Gio: Gastone l'anno 1695.*

¹⁴⁶ Rod Falcko-Neuburských byl považován za rod se „zdravou krví“, z toho důvodů byly jeho princezny vyhledávány.

¹⁴⁷ Přehled o kurfiřtské sbírce v osmnáctém století nabízí katalog Nicolas de Pigage, *La Galerie Electorale de Dusseldorff ou catalogue raisonné et figuré de ses tableaux*, Basle 1778; druhé vydání z roku 1781 je mnohem přehlednější, přepracované a dobře se v něm orientuje, bohužel není tak moc známé jako vydání o tři roky dřívější: Nicolas de Pigage, *La Galerie Electorale de Dusseldorff ou catalogue raisonné et figuré de ses tableaux ...*, Bruxelles 1781. Svatá rodina od Raffaela je zde položkou 122. Nejstarším tištěným Düsseldorfským katalogem falckých kurfiřtů je François-Louis Colins, *Catalogue de tableaux qui se trouvent dans le galleries du Palais de s. A. s. E. Palatine a Dusseldorff*. Dílo je bohužel bez uvedeného místa, nakladatele a data vydání, Bavorská státní knihovna uvádí data mezi 1742–1760, rovněž lze nalézt datum 1754.

Jan Vilém měl za manželku Annu Marii Luisu, sestru Giana Gastona, a Anna Marie Francesca jakožto vdova po jeho mladším bratru Filipu Vilému Augustovi spadala pod jeho ochranu. Princovou svatbou s Annou Marií Francescou se tak příbuzenství mezi Medicejskými a Falcko-Neuburskými ještě rozšířilo.

Manželství Giana Gastona, mladšího syna toskánského velkovévody Cosima III., mělo nejzákladnější poslání, jaké manželství může mít, totiž zajistit potomka. Musela být tedy vybrána kandidátka, která dá domu vládnoucímu v městě nad Arnem naprostou jistotu a tu mohla poskytnout jedině princezna, která již měla vlastní děti. Výběr nebyl jednoduchý, navíc se musel brát mimořádný zřetel na zhoršující se mezinárodní situaci. Volba Anny Marie Francesci Sasko-Lauenburské jako nevěsty tak nebyla náhodná, byla totiž doporučena falckou kurfiřtkou, sestrou Giana Gastona, se kterou již byla, jak bylo zmíněno, příbuzná z prvního manželství. Podstatné bylo, že Anna Marie Francesca měla z předešlého manželství s Filipem Vilémem Augustem Falcko-Neuburským dvě dcery, starší Leopoldinu Eleonoru a mladší Marii Annu Karolinu. I když dětství přežila jen druhorozená Marie Anna Karolína, bylo jisté, že Anna Marie Františka není neplodná.¹⁴⁸ Zajímavostí je i to, že existuje velmi podrobná korespondence mezi Gianem Gastonem a otcem Filipa Viléma Falcko-Neuburského, prvního manžela Anny Marie Francesci.¹⁴⁹

Shrnou-li se hlavní okolností významné z hlediska uzavření svazku z medicejské strany, vyznívá bilance takto:

1. Neplodnost manželského páru staršího bratra Ferdinanda de' Medici s Violante Beatrici Bavorskou (1673–1731) vyvolala potřebu, aby manželství uzavřel mladší Gian Gaston, roli prostřednice sehrála sestra Anna Marie Luisa.
2. Anna Marie Francesca Sasko-Lauenburská byla spřízněna s falckým domem přes svého prvního manžela a byla tak současně pří-

¹⁴⁸ Leopoldina Eleonora (1691–1693) a Marie Anna Karolina (1693–1751).

¹⁴⁹ A. S. F., fond: Miscellanea Medicea, f. 35, část 12, cc. 133–136. Karton obsahuje korespondenci Giana Gastona od jeho mládí až po rok 1736, mezi dopisy ale není hlubší souvislost.

buzná i s císařem Leopoldem I. Falcký dům byl sám o sobě spřízněn s rodem Medici.

3. Z prvního manželství Anny Marie Francescy vzešli potomci, takže byla jistota, že tato kandidátka není neplodná.
4. Kvůli finančním obtížím Medicejských na konci 17. století byla hledána bohatá a zajištěná nevěsta, což byly požadavky, které Anna Marie Francesca bezezbytku splňovala.
5. Sasko-Lauenburští se v osobě vévody Julia Jindřicha již kolem třicetileté války usazují v Čechách, a tedy v srdci monarchie rakouských Habsburků, po Bílé hoře zde navíc získávají značné majetky, které dále rozmnožil vévoda Julius František.
6. Ve hře o dědictví zůstávalo sasko-lauenburské vévodství v severním Německu. Julius František Sasko-Lauenburský, otec Anny Marie Francesci, umírá roku 1689 bez mužského potomka, přežily ho však dvě dcery, z nichž je Anna Marie Francesca starší, tudíž kdyby se podařilo prosadit dědické nároky sester na Sasko-Lauenbursko, měla by ve vztahu k dědění vévodství logicky přednost.
7. Existence možnosti založení sekundogenitury rodu Medici Gianem Gastonem a získání majetků v říši po vzoru jiné italské aristokracie. Z toskánské Sieny pocházel například Ottaviano Piccolomini, vévoda z Amalfi a držitel náchodského panství.
8. Praha jakožto sídlo italské kongregace představovala centrum „Italů“ v Čechách, tato kongregace přitom zaujímal mimořádné postavení v „české“ společnosti. Gian Gaston by se stal jejím nejvýznamnějším členem.
9. Existovaly individuální zkušenosti s Čechy a také vazby na zdejší aristokratické prostředí, s Cosimem III. se například hrabě Černín osobně znal. Šlechta z habsburské monarchie také studovala v ne-daleké Sieně.¹⁵⁰
10. Na konci 17. století doznívala v Čechách jakási „italofilie“, v jejímž rámci si česká aristokracie i v rámci rodiny nezřídka psala italsky.

¹⁵⁰ Gian Paolo Brizzi, *La formazione della classe dirigente nel Sei-Settecento / I seminaria nobilium nell'Italia centro-settentrionale*, Bologna. 2015 (1. vyd. 1976), k základnímu přehledu např. s. 31–70.

Cosimo III. mohl mít i díky tomu zkreslené představy o českém prostředí.

Shrnou-li se hlavní okolnosti významné z hlediska uzavření svazku s Gianem Gastonem pro Annu Marii Francescu, vycházejí takto:

1. Anna Maria Francesca byla mladá vdova a jako vdova měla nižší společenský status, což nepřehlédli ani Medičejští.¹⁵¹ Sňatek s medicejským princem tak můžeme vidět i jako odraz snahy o normalizaci její osobní situace.
2. Anna Marie Francesca svým chováním ve skutečnosti předznamenává to, čemu dnes říkáme ženská emancipace. Snaha o samostatné rozhodování by neměla být posuzována jen jako tvrdohlavost. Své požadavky na samostatné rozhodování princezna posléze prosadila i do manželské smlouvy.¹⁵²
3. V osobě Giana Gastona si Anna Maria Francesca měla vzít syna suveréna, se kterým měla zplodit následníka toskánského trůnu. Gian Gaston byl v Čechách titulován jako *principe*, tedy jako kníže, což ho řadilo na vrchol místní aristokracie. Po roce 1713, kdy umírá starší bratr Giana Gastona a ten se stává dědicem vlády nad toskánskem, se Anna Marie Francesca stává manželkou prince následníka a po roce 1723 dokonce manželkou velkovévody (*granprincipe*), a tedy velkovévodkyní (*granprincipessa*), čímž se Anna Marie Francesca dostane na pomyslný aristokratický vrchol české šlechty.
4. Znovuzískání sasko-lauenburského vévodství, které v době sňatku ještě nemuselo být považováno za zcela ztracenou záležitost, bylo i v zájmu Anny Marie Francesci, pro kterou se jednalo o rodový ma-

¹⁵¹ Signifikantní narážku na společenský status Anny Marie Francesci učinil agent Cosima III. Anton Francesco Montauti během aféry týkající se sporu o vlastnictví šperků. Anna Maria Francesca obvinila Giana Gastona, že jí ukradl šperky, kterými ji obdaroval. Montauti to tvrdě okomentoval slovy „... mohlo by se připomenout, že v Německu a Čechách rovněž je zakořeněno, že když si vdova bere tovaryše, tak obdarovává ona ženicha, a ne ženich nevěstu“. Půvabné je, že Montauti naráží na nižší sociální postavení vdov ve společnosti a nerozlišuje přitom mezi stavy. Viz A.S.F., fond M.d.P., inv. č. 5921, f. 213r., dopis z 31. října 1701: „... si potrebbe replicare che in Germania, et in Boemia ancora è stile inveterato che q.[uan]do una Vedova si Marita con un Garzone; ella regola lo sposo, e non lo sposo regola la sposa.“

¹⁵² Podrobnosti smlouvy viz „Svatební akt v Düsseldorfu“.

jetek a které v tomto ohledu mohly pomoci i vazby a sítě Medicejských.¹⁵³

3. Svatební akt v Düsseldorfu

Svatbě mezi Annou Marií Francescou a Gian Gastonem předcházelo uzavření manželské smlouvy. Ta byla podepsána přesně čtyři měsíce před svatbou, a to 4. března 1697. Skládala se ze sedmistránkové smlouvy a z tajných dodatků.¹⁵⁴ Za stranu ženicha ji podepisoval velkovévoda Cosimo III. a princ Gian Gastone de' Medici, za stranu manželky pak Jan Vilém Falcko-Neuburský a Anna Marie Francesca Sasko-Lauenburská. Dohoda byla podepsána 4. března 1697 a byla vyhotovena v pěti exemplářích v němčině a italštině, z toho v jednom pro císaře a po jednom každému zúčastněnému. Opatřena byla vlastnoručními podpisy a pečeti. Jednotlivé osoby jsou uvedeny jako velkovévoda toskánský; princ Giovanni Gastone di Toscana; Anna Maria Francesca, falckraběnka, rozená vévodkyně Sasko-Lauenburská – vdova; Jan Vilém, kurfiřt falcký jako pomocník a ochránce.¹⁵⁵

Prvním bodem smlouvy byla výše věna, jež bylo stanoveno na třicet tisíc rýnských.

V druhém bodě smlouvy velkovévoda Anně Marii Francesce slibuje hrabství Pitigliano, která má být bez závazků. Hrabství Pitigliano se nacházelo na hranici Toskánského velkovévodství s Církevním státem. Pitigliano bylo zahrnuto do medicejského soustátí až v roce 1604, kdy ho velkovévoda Ferdinando I. de' Medici (1549–1609) koupil od Giannantonio de' Orsini, posledního hraběte z Pitigliana, který musel toto panství prodat kvůli dluhům. Pitigliano bylo známé jako „malý Jeruza-

¹⁵³ V medicejské korespondenci se o záležitosti Sasko-Lauenburského vévodství mluví jako o „nostra causa“.

¹⁵⁴ V jednom vyhotovení je smlouva deponovaná v A. S. F., fond: M. d. P., f.: 5911. Karton není foliován.

¹⁵⁵ A. S. F., fond: M. d. P., f.: 5911. Vycházel jsem z italské smlouvy, takže německá jména jsou poitalštěna. *Il Gran Duca di Toscana, Il Principe Giovanni Gastone di Toscana, Anna Maria Francesca contessa del Reno nata Duchessa di Sassonia-Lauenberg – Vedova, Giovanni Guglielmo Elettore Palatino come Assistente, e Tutore*. Navíc se jedná o opis smlouvy, takže jména byla místy ve zkratkách, pro lepší přehlednost jsou rozepsána.

lém“, protože v něm našli útočiště židé vyhnaní z Církevního státu. Na konci 17. století patřil region k chudým oblastem s aktivní židovskou komunitou, na severu sousedil s Grossetskou Maremmou, provincií silně zasaženou malárií. Mezi nesporné přednosti panství patřilo to, že už dříve mělo povahu samostatného hrabství. Vlivem vývoje, v jehož důsledku zůstala Anna Marie Francesca natrvalo v Čechách, se však osud této části Toskánska s osudy Čech nikdy neprotnul. V případě, kdy by Anna Marie Francesca do Toskánska odjela, bylo by ovšem hrabství Pitigliano bývalo zdrojem jejího příjmu ve velkovévodství.

Ve třetím bodě smlouvy si Anna Marie Francesca ponechává absolutní pravomoci nad svým majetkem, slibuje ale, že dá ke slušné obživě a k svobodnému nakládání veškeré důchody z panství Ploskovic a Pollice. Na konci tohoto bodu je i velmi zásadní ujednání, podle něhož „*my, Anna Marie Francesca, se zavazujeme nechat prvnímu a druhému potomkovi z manželství polovinu svého majetku podle zákonů v Čechách*“, druhou polovinu si pak ponechá ke svým potřebám.

Ve čtvrtém bodě smlouvy se velkovévoda zavazuje zaplatit dvacet čtyři tisíc zlatých rýnských ve čtvrtletních splátkách po čtyřech tisících v Praze bez dalšího břemene.

V pátém bodě je obsažena klauzule, podle níž vše, co bude darováno během manželství, zůstává darem. Tento bod se později také stane předmětem sporu mezi manžely poté, co Anna Marie Francesca obviní Giana Gastona z krádeže šperků, které jí měly být manželem darovány, princ se oproti tomu bude bránit, že se jednalo o jeho šperky.¹⁵⁶

Šestý bod smlouvy řešil zajištění dcery Anny Marie Francesci z prvního manželství.

Sedmý bod se potom zabýval případným vdovstvím Anny Marie Francesci a opět potvrzuje držbu hrabství Pitigliano.

Další ujednání ve smlouvě se týkala apanáže vyplácené Cosimem III. Gianu Gastonovi, jež byla stanovena na dvacet čtyři tisíc florinů.¹⁵⁷ Apanáž je řešena i pro případ potomků, tu by vyplácel velkovévoda.

¹⁵⁶ Viz dále, s. 57.

¹⁵⁷ Srv. „... *l'appannaggio delli ventiquattro mila Fiorini*...“ Nutné zdůraznit, že florentský florén měl zhruba polovinu hodnoty rýnského zlatého.

Výchova dětí, které měly vzejít z manželství, byla předmětem dalšího ujednání ve smlouvě, a měla být rozdělena mezi Annu Marii Francescu jako matku a velkovévodu. Pro případ vdovství byl mezi poručníky dětí uveden i Jan Vilém, kurfiřt falcký. Nutností pro Giana Gastona, chtěl-li zůstat v Čechách, byl inkolát, jehož získání je ve smlouvě rovněž zmíněno a je naznačen císařův příslib, že bude skutečně udělen.¹⁵⁸

Na poslední, sedmé stránce smlouvy se předposlední nenápadný bod v budoucnosti stane pro soužití manželů klíčovým. Tento bod stanoví: „*Bude na svobodném rozhodnutí nás, Anny Marie Francesci, zůstat v Čechách a v Německu nebo odjet do Florencie, kde v tom případě my, velkovévoda, ji přiřkneme pro její ubytování palác zvaný Casino di s. Marco.*“¹⁵⁹

Na první pohled se může zdát, že smlouva v mnohém vychází vstříc Anně Marii Francesce. Velmi výhodná ale byla především pro Medicejské, neboť ti se žádným převodem majetku ve prospěch vévodkyně nezavázali a Anna Marie Francesca po nich nemohla ani dědit, ani nic získat. Jediné, co vévodkyni ze strany Medicejských náleželo, byl titul, a to nejprve titul princezny toskánské a po roce 1723, kdy Gian Gaston nastoupil na toskánský trůn, titul velkovévodkyně toskánské. To z ní, jak už bylo řečeno, učiní přední aristokratku v celé podunajské monarchii.

Dne 29. března 1697 byly ještě podepsány dodatky ke smlouvě tzv. „*Scrittura segreta a' conezione di alcune cose dei capitoli Matrimoniali concordata tra il Ser:mo Gran Duca, e sel:mo Pnpe Gio: Gastone da una, e dalla Ser:ma Pnpessa [Principessa] di Sassolavemburg per l'altra Parte.*“¹⁶⁰ Tento dodatek smlouvy bychom mohli charakterizovat jako tajné dodatky, které specifikovaly budoucí právní vztah manželů.

¹⁵⁸ Dříve, než Gian Gaston obdržel český inkolát, bez něhož by nemohl v zemi pobývat jako plnohodnotný příslušník stavovské obce, získal od francouzského krále Ludvíka XIV. francouzskou naturalizaci.

¹⁵⁹ Dnes se palác jmenuje Casino Mediceo di San Marco, nachází se poblíž filosofické fakulty mezi ulicemi San Gallo a Via Cavour. Palác patřil již od dob Cosima I. k nejtradičnějším medicejským majetkům, nachází se v blízkosti původního medicejského paláce (Palazzo Medici-Riccardi). Za velkovévody Francesca I. uvedený palác představěl Bernardo Buontalenti. V Casino Mediceo se nacházely dva obrazy od Sandra Botticelliho, a to *Objevení těla Holoferna* a *Návrat Judity a Betulie*. Palác Casino sloužil dříve vedlejším členům medicejského rodu, například kardinálu Carlovi de' Medici.

¹⁶⁰ A. S. F., fond: M. d. P, f.: 5911. Nefoliováno.

Pro budoucí vztah obou manželů se ale ukázal jako zásadní především již zmíněný bod o „svobodném rozhodnutí nás Anny Marie Francesci zůstat v Čechách a v Německu, nebo odjet do Florencie“. Toho se princezna umně dovolávala, aby se za manželem nemusela odstěhovat do Florencie.

Vnucuje se otázka, kdo s kým se vlastně sezdal? Na první pohled se tato otázka jeví jako jednoduchá, z dnešního pohledu se jedná o slavný a uměnilmilovný rod Medici na straně jedné, jehož příslušník si vzal princeznu z méně známého rodu Sasko-Lauenburských na straně druhé. Sasko-Lauenburští byli ovšem starobylý rod náležející k rozrodu Askánců a mohli své šlechtické předky hledat do první poloviny 11. století. Medicejové jako vládci Toskánska byli naproti tomu šlechtou až od roku 1530/32, velkovévodský titul obdrželi v roce 1569/72. Medicejští jako rod tak byli v době sňatku Gian Gastona s Annou Marií Francescou šlechtou pouhých 167 let.¹⁶¹ Anna Marie Francesca tedy mohla

¹⁶¹ V Medicejském rodu byli před rokem 1530 šlechtici jen jednotlivci jako Giuliano de' Medici, vévoda z Nemours (1479–1516), či Lorenzo de' Medici (1492–1519), vévoda Urbinský. Prvním monarchistickým vládcem Florencie byl levoboček papeže Klimenta VII. (1478–1534) Alessandro de' Medici (1510–1537). Když se roku 1530 Medicejští po dobytí Florencie chopili vlády nad městem, Alessandrovi de' Medici byl udělen dědičný titul „*capo della Repubblica Fiorentina*“ (představený Florentské republiky), který ale měl zároveň ctít florentskou tradici. I v roce 1532 došlo ke konstitucionální změně, kdy díky papeži Klimentu VII., vlastním jménem Giulio de' Medici, byl Alessandru de' Medici udělen titul „*duca della Repubblica Fiorentina*“ (Vévoda Florentské republiky). Původně byla inspirace hledána u Benátské republiky, kde měl představený titul dóžete Benátské republiky. Titul vévoda nahradil starý titul „*gonfaloniere*“ a znamenal přerod k monarchii, ve které ale byly zachovány staré instituce z dob republiky, jakou například byl florentský senát. K tématu více: *Storia della civiltà toscana, vol III. Il principato mediceo*, Firenze 2003, s. 3–11. Další zásadní změnou byl vznik Toskánského velkovévodství roku 1569, kdy medicejským panovníkům udělil titul papež, roku 1571 ho uznal císař a roku 1572 definitivně španělský král. Postupně během Seicenta a především za vlády Cosima III. (vláda 1670–1723) docházelo k většímu příklonu k monarchistické podobě státu, kdy se stává z medicejského velkovévody absolutistický panovník, při zachování republikánských tradic. Ke genesi politického uspořádání Florencie a Toskány, inspirací Benátkami viz *Firenze e Toscana/Genesi e trasformazioni di uno stato (XIV–XIX secolo)*, Firenze 2010 (angl. orig. 2003). Především kapitola Olivier Rouchon, *L'invenzione del principato mediceo (1512–1609)*, s. 55–75. K vývoji italských politických institucí raného novověku s akcentem na Toskánské velkovévodství Marcello Verga, *Le istituzioni politiche*. in: Gaetano Greco, Mario Rosa, (eds.), *Storia degli antichi stati italiani*. Bari–Roma. 2013, s. 3–58. (1. vyd. 1996). O Toskánském velkovévodství můžeme mluvit jako o soustátí. Tématem jsem se zabýval ve své dizertační práci Jan Pavlíček, *Pobyt Giana Gastona de' Medici v Čechách*. Brno. 2014.

doložit své šlechtické předky mnohem dál do minulosti než Medicejští, navíc sňatková politika jejího rodu znamenala, že její rod byl rozvětven po celé Evropě.¹⁶²

Záhy po svatbě začali příslušníci rodu Medici i velkovévodská kancelář každopádně titulovat Annu Marii Francescu jako „*nostra principessa nuova*“ (naše nová princezna). Anna Marie Francesca tak vstoupila do Medicejského rodu a do jeho dějin.

Samotný svatební akt mezi Annou Marií Francescou a Gianem Gastonem se odehrál dne 4. července 1697 v Düsseldorfu, sídelním městě falckého kurfiřta. Všechny zúčastněné strany, princ, princezna i kurfiřt coby hostitel se na událost dokonale připravili. Od vychovatele Giana Gastona Pietra Biringucciho, sienského rodáka, máme dodnes dochován přesný popis svatebního aktu.¹⁶³

Novomanželský pár odjel z Düsseldorfu dne 1. září 1697. Do Zákup novomanželé dojeli přesně o měsíc později, dne 1. října 1697. Princ byl oficiálně uvítán v sídle manželky, se kterou si vyměnili dary.¹⁶⁴ Hned ve svém prvním dopise ze Zákup si Gian Gaston povšiml velkého počtu sloužících i koní, který se na dvoře Anny Marie Francescy nacházel.¹⁶⁵

především s. 32–34. Pěkná práce k vývoji florentských medicejských institucí s akcentem na vědu a umění viz též Cesare Vasoli (ed.), *Idee, istituzioni, scienza ed arti nella Firenze dei Medici*, Firenze 1980.

¹⁶² Viz kapitulu I v této knize.

¹⁶³ A. S. F., fond: M. d. P, f.: 5911. Nefoliováno. Dopis Biringucciho Cosimovi III. Nejpravděpodobněji byl napsán dne 3. července 1697, neboť autor popisuje akt z 2. července a den následující je vyličen krátce v závěru na novém odstavci. Toto chronologické dělení, kdy byl dopis psán více dní a ty byly odděleny daty a odstavci, je typické pro agenty a dvořany, kteří informují velkovévodskou kancelář a panovníka. Datace samotného listu potom bývá k poslednímu uvedenému dni, kdy byl samotný list odeslán. Dopis není podepsán, ale podle písma i odkazů Giana Gastona v jeho korespondenci s otcem si můžeme být autorstvím takřka jisti. Všeobecně je považováno, že dopis byl napsán v den svatby (2. července), ale v závěru po datu 3. července Biringucci mluví „*E domani sarà cantata in Campagna...*“

¹⁶⁴ Anna Marie Francesca dostala od Giana Gastona šperky a Gian Gaston dostal „španělského koně a hůlku s rukojetí s průměrně velkými diamanty“ in: A. S. F., M. d. P, f. 5915, f. 81r – 81v.

¹⁶⁵ A. S. F., M. d. P, f. 5915, f. 81v. Dopis Giana Gastona Cosimovi III. ze dne 3. října 1697.

4. Dvůr Giana Gastona v Čechách a jeho rekonstrukce

Gian Gaston neodjel do Čech sám, nýbrž měl s sebou i svůj dvůr. Do severních Čech se tak dostala skupina osob z italsky hovořícího prostředí, a to z Toskánského velkovévodství.

Jestliže u aristokracie v Evropě se na přelomu 17. a 18. století životní styl sblížoval, u měšťanstva převládala místní specifika. Čím bychom šli po sociálním žebříčku níže, o tím uzavřenější společnost by se vlastně mělo jednat. Situaci ale nejde vylicít tak jednoduše, skupiny intelektuálů, obchodníků a dalších osob tuto zažitou představu narušují.¹⁶⁶ Přesto bychom mohli prostředí severních Čech a jmenovitě Zákupsko, kam se skupina Giana Gastona dostala, označit za poměrně uzavřené společenství, které ale bylo obohacováno stavební, kulturní a společenskou aktivitou Anny Marie Francescy a jejích předků.¹⁶⁷

Co ale měly Čechy společného se zbytkem Evropy a čím se výrazně lišily od Toskánska, to bylo pojetí aristokracie a elity obecně. Zatímco v Čechách odvisela šlechta od rodu, ve Florencii byla společenská elita kromě zavedených rodů tvořena i profesními skupinami. Přetrvalo zde totiž pojetí elity z republikánských časů, kdy byli ve Florencii a v Toskánsku mezi šlechtu počítáni i bankéři či lékaři, a to až do nástupu nové habsbursko-lotrinské dynastie, konkrétně do roku 1750.¹⁶⁸ I zavedené rody v Toskánsku, jako byl třeba rod Riccardi, mohly pocházet a většínou také původně pocházely z měšťanského prostředí.¹⁶⁹ Byl tedy dvůr

¹⁶⁶ K tématu například Jaroslav Miller, *Uzavřená společnost a její nepřátelé: Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*, Praha 2007.

¹⁶⁷ Ve službách princezny působili například sochaři Ondřej Dubke a Johann Pursch (též jako Johan/Jan Bedřich Pursche).

¹⁶⁸ Nový velkovévoda František Štěpán již nerespektuje místní tradice a snaží se toskánský model připodobnit standardním evropským šlechtickým vzorům. Reformou byl pověřen lotrinský ministr Emanuele di Richecourt. Situaci ohledně toskánské šlechty popisuje ministr Františku Štěpánovi jako anarchii a směs systémů aristokratického, demokratického a monarchistického. V červnu 1747 došlo k reformě fideikomisu a v dubnu 1749 byly vydány zákony o feudální držbě, v říjnu 1750 pak došlo k reformě florentské šlechty. Zákaz primogenitury a fideikomisu pro doktory práv, lékařství, bankéře, obchodníky a další byl vydán již k roku 1747. Pro další určení, kdo je členem toskánské šlechty a kdo ne, se stala důležitá stará *Ordinamenta della Giustizia*.

¹⁶⁹ Rodina Riccardi velmi zbohatla na konci 16. století a vytvořila si mýtus o německém šlechtickém předkovi Mongarda Tedesca. Jedná se o typický příklad chování florentského

Giana Gastona, který bude na následujících řádcích rozebrán, aristokratický tak, jak by bylo pro syna velkovévody typické, nebo nikoli? A jak ho můžeme hodnotit?

Lišila se také velikost dvora u přední aristokracie v Toskánsku a v habsburské monarchii. O tom svědčí, že na dvoře Anny Marie Francescy v Čechách se na přelomu 17. a 18. století pohybovalo okolo 120 osob, přičemž v rámci vrcholné české aristokracie nešlo o mimořádné číslo.¹⁷⁰ Dvůr, se kterým Gian Gaston dojel do Čech, ale čítal okolo 30 osob. Jeho rekonstrukci lze provést na základě seznamu účetního Giana Gastona Caldesiho, a to s přihlédnutím k výkazům Pietra Domenica Bartoloniho, dalšího dvořana Giana Gastona.¹⁷¹ Využít lze i Settimaniho „*Memorie fiorentine...*“, ale vzhledem k povaze díla mají informace z nich pramenící jen sekundární vliv.¹⁷²

Dvůr Giana Gastona byl podle těchto pramenů složen následovně:
Šlechtici – 4 (Pietro Biringucci, Giulio Ginori, Giuseppe Gaddi, Anton Francesco del Giudice),¹⁷³

rodu na počátku 17. století, kdy se snažil dokázat aristokratické předky, které neměl. K Riccardi např. Paolo Malanima, *I Riccardi di Firenze/Una famiglia e u n patrimonio nella Toscana dei Medici*, Firenze. 1977. K problému mytizace s. 3–6.

¹⁷⁰ Ke srovnání dvoru Giana Gastona a Anny Marie Francescy viz Jan F. Pavlíček, *Pobyt Giana Gastona de' Medici v Čechách* (pozn. 140), s. 203–207 a 222–223.

¹⁷¹ Gentiluomini 4, Ai.ta.i di Cam.a 3, Seg.rio 1, Medico e Bartoloni 2, Conféssoro e Compagno 2, Lacche 3, Staffieri 2, Cuoco e suo Aiuto 2, Bottigliere 1, Credenziere 1, Ser.ri di Gentil.i 8, Ser.e dl Medico e Bartoloni 1. A. S. F., fond: M. d. P, f.: 5911. Číslo za funkcemi uvádějí počet osob.

¹⁷² Francesco di Marco Settimani je autorem *Memorie fiorentine dell'anno MDXXXII che la famiglia de' Medici ottenne l'assoluto principato della città e dominio fiorentino infino all'anno MDCCXXXVII, che la medesima famiglia mancò di successione nel Granducato di Toscana*. Dokument je dnes uložen v A. S. F., fond: Manoscritti, především f.: 125–147. Volume XIII. (1694–1700). Problém díla je, že bylo napsáno několik desítek let po cestě Giana Gastona do Čech, jedná se tedy o literaturu, nikoli pramen, ač se nachází ve Florentském státním archivu. Problém tkví i v zarážejících detailech, které Settimani poskytuje, například k odjezdu Giana Gastona do Čech: „Dne XXVII. května 1697, pondělí Nejjasnější princ Gio. Gastone, druhorozený syn nejjasnějšího velkovévody ... v sedm hodin [podle florentského času, kdy den začínal rozedněním] zamířil ke [kostelu] Santissima Annunziata a tam se dostavil na mši ... pak se vydal z Florencie do Düsseldorfu a tam se oženil s princeznou Francescou Sibillou Augustou [ve skutečnosti s Annou Marií Francescou], dcerou Julia Františka Sasko-Lauenburského a vdovou po Filipu Vilémovi von Neoburg...“ in: ibidem, f. 644r–644v.

¹⁷³ Jména šlechticů v Caldesiho seznamu schází.

Pomocníci kamery – 3 (Caldesi – Sekretář na cestách,¹⁷⁴ Giamberti, l'Inglese),
 Sekretář – 1 (Benedetto Brèsciani),
 Doktor a Bartoloni¹⁷⁵ – 2 (Dr. Giovanni Simone Paperini, Pietro Domenico Bartoloni – správce domu),¹⁷⁶
 Zpovědník a společník – 2,
 Lokajové – 3 (Cecchino, Viorini, Giovannino),
 Podkoní – 2 (Masselli, Niccolò),
 Kuchař a jeho pomocník – 2 (Bechino a pomocník),
 Sklepmistr – 1 (Fenci),
 Kredenciér – 1 (Giovanni Grossolei),
 Sluhové šlechty a dvora¹⁷⁷ – 8 (Paolo Baleni – komoří Biringucio, Giuseppe Langschninger – komoří Giudicio, Bastiano Vestri – sluha sekretáře a pomocníků dvora, Antonio Barbazzi – sluha sekretáře a doktora),
 Sluha doktora Bartoloniho – 1 (Paolo Boreini – sluha Bartoloniho).

Z uvedených 30 osob byly čtyři osoby šlechtici, osm osob bylo jejich sloužícími. Doktor a Bartoloni by mohli být dle výše popsané toskánské tradice považováni také za elitu, v českém prostředí tomu tak ale nebylo. Nejznámější osobou z princova doprovodu, resp. dvora byl rozhodně už zmíněný Pietro Domenico Bartoloni, rodák z Empoli, který přijel do Čech jako součást doprovodu Gian Gastona a zůstal zde i po Gian Gastonově definitivním návratu do Florencie. Byly mu svěřovány finanční a organizační záležitosti, později byl titulován jako doktor.¹⁷⁸ V českém prostředí je především znám pro svá dvě literární díla věnu-

¹⁷⁴ Caldesi byl princem označen za „*Il mio Segretario da Campagna il Caldesi...*“ A. S. F., fond: M. d. P, f. 531v. Dopis Giana Gastona z 22. června 1703.

¹⁷⁵ Bartoloni, celým jménem Pietro Domenico Bartoloni, je jediný, jmenovaný mezi funkcemi, ostatní jména jsou uvedena ve druhém sloupečku.

¹⁷⁶ Jména se u Caldesiho neuvádí.

¹⁷⁷ U Caldesiho jsou jen sluhové šlechty, ale jejich počet by neodpovídal.

¹⁷⁸ Bartoloni například vedl na podzim roku 1697 část Gian Gastonovi družiny z Düsseldorfu do Zákup a poskytl nám dobrý přehled o výpravě. Po princově návratu do Florencie na jaře roku 1708, Bartoloni zůstal v Čechách, aby zde vyřešil Mediceovy dluhy.

jící se české historii, a to „*Bacco in Boemia*“¹⁷⁹ a „*Istorie de' Duchi e Re di Boemia*“.¹⁸⁰

Dvůr o 30 osobách byl každopádně v prostředí habsburské monarchie pro syna velkovévody naprosto nedostačující. Reprezentace Giana Gastona přitom nemohla pokulhávat za českými (*boemo*) aristokraty, z nichž mnozí patřili mezi nejbohatší v habsburské monarchii, s ročním příjmem přesahujícím 100 000 zlatých rýnských.¹⁸¹ Dle klasifikace mnichovského historika Waltera Demela, který rozdělil šlechtu do pěti majetkových skupin, náleželi čeští magnáti do první z nich, a to po bok anglických lordů, francouzské dvorské šlechty či říšských knížat.¹⁸²

Chtěl-li se Gian Gaston zapojit do aristokratického života v Čechách a přizpůsobit se místním poměrům, musela tomu odpovídat i jeho reprezentace. Nejednalo se přitom jen o navýšení počtu jeho dvora v Čechách, ale i o volbu vhodného sídla. Na nutnost žít v nové zemi se ctí Gian Gaston několikrát upozornil.

Již od prvních dnů pobytu v Čechách se snažil splynout s místním prostředím. Máme například doloženy kontakty mezi princem a Oldři-

¹⁷⁹ Pietro Domenico Bartoloni, *Bacco in Boemia/Ditirambo di Pietro Dom.co Bartoloni da Empoli*, Praga 1717. (1. vydání); Pietro Domenico Bartoloni, *Bacco in Boemia/Ditirambo di Pietro Domenico Bartolonid a Empoli Accademico Apatista in lode del vino di Melnich*, Firenze 1736 (2. vydání).

¹⁸⁰ Jedná se o rukopis nevydané knihy, který je deponován v Národní knihovně v Praze: NK ČR, VIII H 38-39, 6 sv. Pietro Domenico Bartoloni, *Istorie de' Duchi e Re di Boemia*. V katalogu NK se dílo uvádí i bez apostrofu jako *Istorie de Duchi...*; k dílu podrobněji viz Alessandro Catalano, *Dal servizio di principi e granduchi alla ricerca storica. Pietro Domenico Bartoloni da Empoli e le Istorie de' duchi e re di Boemia*, in: *Studi Slavistici* VIII, 2011, s. 281–298.

¹⁸¹ Přesný majetkový přehled však nabízí až tereziánský katastr z roku 1757, který zahrnuje jak rustikální, tak dominikální držbu, nicméně jsme schopni poměrně přesně určit nejbohatší aristokraty Českého království, patřili mezi ně Heřman Jakub Černín, Adam František ze Schwarzenberga, Jan Kristián Eggenberg či Václav Norbert Kinský. K problematice české šlechty existuje rozsáhlá bibliografie, mezi často citované práce patří Petr Maťa, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004. K tématu barokní aristokracie s akcentem na 18. století a k jejímu ekonomickému zázemí viz Aleš Valenta, *Lesk a bída barokní aristokracie*, České Budějovice 2011. Valenta uvádí množství užitečných srovnávacích příkladů k majetku české aristokracie ve sledovaném období, rovněž výše uvedení aristokraté vycházejí z přehledu publikovaného na s. 74.

¹⁸² Walter Demel, *Der europäische Adel vor der Revolution*, in: *Der europäische Adel im Ancien Regime/Von der Krise der ständischen Monarchie bis zur Revolution (1600–1789)*, Köln–Weimar–Wein 2001, s. 414.

chem Adolfem Vratislavem ze Šternberka (1627–1703), nejvyšším purkrabím Království českého.¹⁸³

Ke zvýšení počtu osob v suitě Giana Gastona došlo záhy po jeho příjezdu do Čech. Při princově výpravě do západní Evropy tak nalezneme mezi jeho doprovodem i šlechtice komory Oberlacka.¹⁸⁴ Jméno Oberlack ale před cestou do Čech mezi osobami kolem Giana Gastona nikde nenajdeme. Protože mezi příjezdem do Čech a výpravou z roku 1698 se Gian Gaston pohyboval jen v Českém království, je velká pravděpodobnost, že z prostředí Českého království nebo habsburské monarchie Oberlack také skutečně pocházel.¹⁸⁵ Navýšen ale byl například i počet podkoních. Do Čech totiž Gian Gaston přijel se dvěma podkoními, jen na svou výpravu do západní Evropy si ale vzal tři, přitom většina princova dvora zůstala v Čechách, takže i mezi podkoní zde musel přibrat minimálně jednu další osobu.¹⁸⁶ Osobně se na základě výzkumu korespondence a účetních dokladů domnívám, že počet osob tvořících dvůr Giana Gastona byl v Čechách navýšen na víc než 40 osob. Počet osob na dvoře Anny Marie Francescy v době, kdy se Gian Gaston snažil splynout s místní aristokracií a navýšit počet své suity, se ale, jak už bylo zmíněno, pohyboval okolo 120 osob. Její dvůr tedy stále čítal třikrát až čtyřikrát více osob, než kolik měl medicejský princ.

Zmínit je dále nutné to, že po většinu princova pobytu si manželé drželi své dvory odděleně, výjimkou bylo „... když se Princ nepřiklání k učinění této cesty [do Florencie], nebylo to, aby byl vyhnán na tolik a tolik a tolik [sic 3×] měsíců do samoty v Zákupech, kde je s jediným cílem dělat dvůr manželce a získat ji, a kde ochudil autoritu manžela a zřekl se rozhovorů v Praze, aby ukázal manželce, že ji něžně miluje“¹⁸⁷ Ukázka je součástí del-

¹⁸³ Jednalo se například o setkání po princově návratu z jeho cesty po západní Evropě roku 1698. Purkrabím byl pozván A. S. F., fond: M. d. P, f.: 6391. 2. část kartonu ... f. 18r.

¹⁸⁴ A. S. F., fond: M. d. P, f.: 6391, 2.v.

¹⁸⁵ Bohužel se nepodařilo rytíře a barona Oberlacka přesněji identifikovat.

¹⁸⁶ K tématu dvora Giana Gastona viz Jan F. Pavlíček, *Pobyt Giana Gastona de' Medici v Čechách* (pozn. 140), s. 203–207 a rovněž s. 172–173.

¹⁸⁷ A. S. F., fond: M. d. P, f.: 5918. Dopis M. Martelliho Cosimovi III. ze dne 7. července 1703. „S: Principe non inclinasse a far questo viaggio, non si sarebbe relègato per tanti, et tanti, et tanti [sic 3x] Mesi nella solitudine di Raistatt con il solo fine di far la Corte alla moglie,

šího dopisu toskánského agenta ve Vídni Martelliho Cosimovi III. (ze dne 7. července 1703). Ten se týkal primárně popisu názoru na Giana Gastona a Annu Marii Francescu mezi českou šlechtou (konkrétně názoru hraběte Kinského a hraběte Šternberka)¹⁸⁸ a také jejich poměru k odjezdu do Florencie. Podle názoru zmíněných českých šlechticů se principi ani princezně do Florencie nechtělo, tyto názory měly pronikat i k uším císařovny. Princ se se ani neměl snažit odjet do Florencie, neboť se mu jeho situace v Čechách vyhovovala.

Zajímavá je ale informace o sjednocení dvorů obou manželů poté, co princ roku 1698 odjel na svou výpravu po západní Evropě a vedením dvoru Giana Gastona v Čechách byl pověřen zmíněný Pietro Domenico Bartoloni. Dvůr Giana Gastona a jeho manželky zůstal oddělen, i když oba dvory byly umístěny v Zákupech, a každý měl také své financování, Bartoloni si dokonce stěžoval na drahotu, s jakou mu Anna Marie Francesca prodává pro jeho lidi potraviny.¹⁸⁹ V popisovaném případě, který líčí Martelli, se ale jednalo o princovu vůli, která byla zřejmě motivována i snahou o zlepšení vztahu se svou manželkou, jejíž dvůr tak díky jejímu manželovi dosahoval sto padesáti osob. Jedná se o zajímavý případ podřízení dvora titulárně výše postaveného manžela své titulárně níže postavené manželce.

5. Vztah mezi manžely

Jak již bylo popsáno výše, Gian Gaston působí v historiografii jako *figura nera* medicejského rodu. Stejně tak je hodnocena jeho manželka a nejinak je popisován i jejich vztah. Odsouzení Anny Marie Francesci je navíc spojeno i s odsouzením země, kde bydlí tedy Čech. Ve slavné anglické práci „*The Medici*“ z roku 1909 od G. F. Younga se uvádí, že se Gian Gaston vydal za manželkou do Čech, které bývají šest měsíců pod

et di guadagnarla, come hà fatto spogliandosi dell' autorità di Marito, et privandosi delle conversazioni di Praga per mostrare alla Moglie di amarla teneramente...

¹⁸⁸ Jednalo se o Václava Norberta Kinského (1642–1719) a Václava Vojtěcha ze Šternberka (1643–1708).

¹⁸⁹ K dispozici máme vyúčtování za měsíc srpen roku 1698, toto vyúčtování sloužilo jako vzor pro další měsíce. In A. S. F., fond: M. d. P, f. 5911. Nečíslovaný karton. Vyúčtování je od 5. srpna do 6. září 1698.

sněhem.¹⁹⁰ Velmi typická práce se stereotypy pochází potom od Christophera Hibberta, který se opírá jak o G. F. Younga, tak o Harolda Actona: „Rozhodně netoužil [Gian Gaston] po sňatku a hleděl vstříc svazku s vybranou nevěstou [Annou Marií Francescou] s hlubokými obavami. Obavy se změnily v hrůzu, když vyvolenou spatřil, neboť Anna Maria Františka, ... byla žena výjimečně ošklivá. Byla také hloupá a svárlivá, ‚obrovské váhy‘, nesmírně paličatá a krajně nepřítažlivá. Kromě jízdy na koni a honitby ji nic nezajímalo a zdála se úplně spokojená s tím, že stráví zbytek života ve svém vlhkém, šeredném zámku v ponuré a skličující vsi Zákupy v Čechách...“¹⁹¹ Anna Marie Francesca je líčena ve dvou rovinách, jako fyzicky nepřítažlivá a jako povahově nesnesitelná a nízká. Jejímu popisu odpovídá i krajina, kde dlí: ponurá a skličující. Jedná se mnohem více o literární popis než o odraz přítomnosti jakékoli historické metody. Pojetí fyzické krásy prošlo během více než tři sta let značnou proměnou, stejně tak se proměnily hodnoty krásy a estetického vnímání. Vztah Anny Marie Francesci a Giana Gastona je v těchto popisech předem dán. Kultivovaný Gian Gaston se setká s hrubou a škaredou Annou Marií Francescou, jejich vztah je tak předem odsouzen k zániku. Podobnou logikou je vedena většina děl o posledních Medicejských, potažmo o Gianu Gastonovi a Anně Marii Francesce,¹⁹² takovéto názory však nenachází oporu v pramenech.

Již samotné sídlo Giana Gastona v Čechách bylo voleno s ohledem na jeho manželku Annu Marii Francescu Sasko-Lauenburskou a její rod. Manželé společně sídlili v Zákupích na zámku Anny Marie Francesci. Gian Gaston však většinu času svého českého pobytu pobýval v Praze, a to v pronajatém paláci. Starý Sasko-Lauenburský palác¹⁹³ byl prý totiž malých rozměrů a v zanedbaném stavu a nemohl tak postačovat vhodné reprezentaci nejvyšší aristokracie. Proto Gian Gaston již začát-

¹⁹⁰ G. F. Young, *The Medici*, New York 1933, s. 720.

¹⁹¹ Christopher Hibbert, *Vzestup ...*, s. 313–314.

¹⁹² Viz podrobněji Jan F. Pavlíček, *Pobyt Giana Gastona de' Medici v Čechách* (pozn. 140), a to zejména kapitola „Manželství Giana Gastona a Anny Marie Francesci a její nároky na něj / Obraz a pojetí cesty Giana Gastona, českého prostředí a jeho manželky“. Srv. Jan F. Pavlíček, *Una dinastia da salvare* (v tisku).

¹⁹³ Šlo o palác tvořený domy na Hradčanském náměstí, které Anna Maria Františka prodala v roce 1717, viz pozn. 30.

kem roku 1698 mluví o jeho prodeji a o pronájmu vhodné náhrady: „... *la mia Pnpa sta bene e venne hieri a riscontrarmi. Credo che piglieremo una Casa a pigione in Praga e venderemo la nostra che rovina ed e troppo piccola e scomoda di situazione...*“¹⁹⁴ Nejen, že princ uvádí důvody, že dům je malý a ve špatném stavu, což mohla být jen fráze, ale jeho nedostatečná velikost vzhledem k nutné reprezentaci nebyla dlouhodobě únosná, navíc Gian Gaston uvádí plurál, „la nostra“, který svědčí o nutnosti společné reprezentace jeho a jeho manželky, ze které se stala toskánská princezna, tedy přesněji „Nostra Nuova“.

Záležitost s nutností nového paláce nabyla nový rozměr po cestě Giana Gastona po západní Evropě, která proběhla mezi dubnem a listopadem 1698. Na konci téhož roku si princ skutečně nový palác pod dojmem cest pronajme a zařídí. Anna Marie Francesca v Praze si své nové sídlo pořídila až roku 1718.¹⁹⁵ O účelnosti nového domu a jeho přednostech psal Anně Marii Francesce i Cosimo III. Po uskutečnění výpravy po západní Evropě a pod dojmem nově nabytých zkušeností si Gian Gaston v Praze pronajal dnešní Colloredo-Mansfeldský palác na Starém Městě č. p. 189/2. Rafinovaná volba sídla si přímo protiřečí s popisovanou neochotou Giana Gastona bydlet v Čechách a sdílet osud své manželky. Dnešní Colloredo-Mansfeldský palác koupil roku 1622 od jezuitů děd Anny Marie Francesci Julius Jindřich, vévoda sasko-lauenburský, za 20 000 rýnských. Julius František, syn Julia Jindřicha a otec Anny Marie Francesci, se rozhodl palác prodat. V roce 1677 usilují o koupi jezuité a nabízí 20 000 zlatých, přičemž žádost, kterou museli přednést komoře, zdůvodnili chatrnou kolejí a nutností budovy pro svoji školu.¹⁹⁶ Gian Gaston si každopádně pronajal palác na Královské cestě blízko Vlašské kaple, tedy dodnes v jedné z nejprestižnějších lokalit v Praze. Jednalo se o palác, který tehdy nesl jméno saský podle předků

¹⁹⁴ A.S.F., f. M.d.P., f. 5915, f. 154r-v. Dopis Giana Gastona Cosimovi III. z Reistat li 14 Gen[.]o [sic Febbraio] 1698.

¹⁹⁵ K tématu sasko-lauenburských vévodů a jejich majetků Michal Vokurka, Sasko-lauenburští vévodové jako příklad aristokracie v Čechách 17. století (pozn. 51), s. 5–29.

¹⁹⁶ Od roku 1677 do roku 1713 ale nemáme o paláci žádné zprávy, v roce 1945 trhové knihy shořely. K paláci srv. Pavel Vlček, Colloredo-Mansfeldský palác na Starém Městě pražském, Praha 2015.

manželky Gian Gastoneho, kteří palác vlastnili. Gian Gaston navazoval a rozvíjel tradici rodu své manželky.¹⁹⁷

Samotný vztah mezi manželý Annou Marií Francescou a Gian Gastonem a pokus o rekonstrukci tohoto vztahu nabízí na tento manželský svazek jiný pohled, než se obvykle uvádí. Svatba mezi Gianem Gastonem a Annou Marií Francescou byla předem dohodnuta a samotný svaatební akt byl velmi formalizován, přesto první vzájemné dojmy novomanželů byly pozitivní a byly tak i okolím vnímány. Anton Francesco Montauti, agent Cosima III., například popisuje první společnou modlitbu ze dne svatby tak, že „... včera ráno udělali [Gian Gaston a Anna Marie Francesca] společnou zbožnost v soukromé kapli v prostorách Nejjasnější nevěsty, kde měli zřetelně oba dva slzy v očích...“¹⁹⁸ Pochopitelně, že šlo o formalizovaný akt. V pramenech, které pocházejí z prvních dnů manželství, ani v prvních dopisech Giana Gastona ale nenajdeme informace o domnělé vzájemné antipatii obou manželů.¹⁹⁹ Můžeme tak tvrdit, že tradované informace o prvotních nesympatiích mezi manželi jsou konstruktem pozdější doby. Tyto informace jsou sice důležitým pramenem, vypovídajícím o době vzniku té které knihy a jejím přístupu

¹⁹⁷ Tématu Colloredo-Mansfeldského paláce se budu věnovat v samostatné studii Jan F. Pavlíček, *Zázemí Giana Gastona v Čechách* (v tisku).

¹⁹⁸ Srv. „... ieri mattina havevano fatte [Gian Gaston e Anna Marie Francesca] le loro divozioni insieme nella cappella privata alle stanze della Serenissima Sposa dove ambidue habbeero patentemente le lacrime nelli occhi...“ in: A.S.F., fond: M.d.P., f.: 5918. list je z 3. července 1697, adresovaný z Düsseldorfu Cosimovi III. Další korespondence A. F. Montautiho se nachází v: A.S.F. ..., f.: 4419. K chování žen v raném novověku Natalie Zemon Davisová, *Ženy na okraji/Tři životy 17. století*, Praha 2013. Pláče v raném novověku se okrajově dotýká i Philipp Ariès, *Dějiny smrti*, díl I., Praha 2000, s. 17–22. K postavení ženy v Toskánsku jistě stojí za připomenutí práce *Storia di Caterina*, která vypráví o ženě, jež osm let nosila mužské šaty, obecně se kniha dotýká postavení ženy v raném novověku s přesahy do následujících staletí, viz Marzio Barbagli, *Storia di Caterina/che per ott'anni vestì abiti da uomo*, Bologna 2014.

¹⁹⁹ Dopisy Gian Gastona můžeme rozdělit podle osob, kterým byly adresovány. Nejpočetnější jsou určeny otci Cosimovi III., a to s týdenní relací. Korespondence Giana Gastona Cosimovi III. s koncepty odpovědí (jedná se o tzv. „minute di risposte“) z roku 1697: A.S.F., fond: M.d.P., f. 5915. Přihlédnout musíme i k dopisům princova strýce kardinála Francesca Mariu de' Medici, tato korespondence, která je ceněna pro svoji upřímnost, má však mnohem méně častou relaci, mnohem frekventovanější jsou dopisy mezi kardinálem a sestrou Giana Gastona falckou kurfiřtkou Annou Marií Luisou: A.S.F., M.d.P., f. 5835. Karton je řazen podle osobností, se kterými si kardinál dopisoval.

k historické látce, pro samotné téma manželství Anny Marie Francescy a Gian Gastona ale nemají žádnou historickou relevanci.

S postupem doby se však vztah mezi manželi proměňoval. Jeho vývoj můžeme rozdělit do několika fází, přičemž dvěma základními obdobími jsou i) období let 1697–1708 a ii) období po roce 1708. První období je doba, kdy manželé spolu žili v jedné zemi, tedy v Čechách, od roku 1708 se pár již nikdy neviděl a žil odděleně.

Pro poznání soužití obou manželů a očekávání, která manželé od manželství měli, je důležité první období, které má samo o sobě několik fází. Období od roku 1697 až do jara 1698 byla dobou, kdy Gian Gaston střídavě pobýval se svou ženou v Zákupech a v Praze. Zlom nastal v dubnu 1698, kdy princ na sedm měsíců odjel na výpravu po západní Evropě.²⁰⁰ Anna Maria Francesca dala v několika dopisech najevo svůj nesouhlas, princ se snažil situaci uklidnit alespoň pravidelnou týdenní korespondencí. Navíc se dá předpokládat, že Anně Marii Francesce byly přednosti takové výpravy, mezi které patřilo seznámení se s prostředím, ve kterém se měl princ později pohybovat, jakož i obeznámit se s možností zpětného získání Sasko-Lauenburského vévodství, jasné.²⁰¹ Anna Marie Francesca jela posléze svému manželu dokonce naproti do Drážďan, zpět do Čech se tedy vraceli společně jako pár.

Neuvážené chování Giana Gastona, který v rámci výpravy do západní Evropy odjel i do Francie na dvůr Ludvíka XIV., aniž by se předtím představil císaři Leopoldu I., ale zanechalo špatný dojem ve Vídni. Princovu pověst v hlavním městě habsburské monarchie se částečně podařilo napravit jeho strýci Francescu Mariovi de' Medici, který synovce omluvil s tím, že jeho touhou bylo vidět matku, kterou naposledy spatřil, když mu byly čtyři roky.²⁰² Jednalo se o inteligentní výmluvu, kterou Leo-

²⁰⁰ K tématu cesty Giana Gastona po západní Evropě v roce 1698 srv. Jan F. Pavlíček, *Pobyt Giana Gastona de' Medici v Čechách* (pozn. 140), s. 161–202.

²⁰¹ Ibidem.

²⁰² Matka Giana Gastona, francouzská princezna Markéta Louisa Orléanská, sestřenice Ludvíka XIV., se v roce 1672 odloučila od Cosima III. a odešla do Francie, aniž by se do Toskánska vrátila. Ve Francii pobývala ale mimo dvůr Ludvíka XIV., v klášteře na Montmartru, který byl určen pro ženy z vysoké aristokracie, které žily odloučeně od svých manželů.

pold I. velkoryse přijal.²⁰³ Gian Gaston se s matkou ve Francii skutečně setkal, nikde v korespondenci ale nepíše a nepotvrzuje, že by důvody cesty byly právě ty, které císaři vylíčil Francesco Maria. Mnohem více si Gian Gaston vážil setkání s francouzským králem, který ho nazýval svým příbuzným, což habsburským diplomatům jistě neušlo. Můžeme si přitom položit otázku, nakolik s tím Ludvík XIV. opravdu počítal. Skutečné důvody výpravy, která z Francie pokračovala přes Nizozemí a Německo zpět do Prahy a během které se princ setkal i s oběma anglickými králi,²⁰⁴ s kurfiřty a se všemi významnými knížaty a vévody, byly několi-keré. V případě Giana Gastona se setkáváme s obtížemi, jak tuto výpravu charakterizovat. Předně se dá jen s těžkostmi přesně implementovat do střeoevropských kritérií habsburské monarchie. Můžeme ale tvrdit, že se jednalo o snahu seznámit se s širším prostorem svého budoucího působení a s reálnými politickými a jinými možnostmi, které se zde nabízejí. Ve hře stále zůstával i možný návrat Sasko-Lauenburského vévodství, navíc se i v manželské smlouvě počítalo s tím, že Gian Gaston s Annou Marií Francescou zplodí více potomků, takže potom by byla reálná možnost založení medicejské sekundogenitury. Mezi dalšími důvody jistě mohla být i snaha učinit výpravu pro zábavu, to ale nebyl důvod jediný a hlavní.²⁰⁵ Podobnou výpravu po západní Evropě, z které čerpal inspiraci při prvních letech své vlády, uskutečnil mimochodem i otec Giana Gastona, tedy velkovévoda Cosimo III.²⁰⁶

Po návratu z výpravy v listopadu 1698 nastává v manželství fáze, kdy se všeobecně očekává zplodění potomka. Gian Gaston také ještě téhož roku začne budovat své sídlo v Praze. Charakteristická je zde snaha Giana Gastona přizpůsobit se nové zemi. Výběr paláce, při kterém princ

²⁰³ A.S.F., fond: M.d.P., f.: 5836. Dopis č. 16. Císař Leopold I. kardinálu Francescu Mariovi z 21. 6. 1698.

²⁰⁴ A to s Vilémem III. Oranžským a Jakubem II. Stuartem.

²⁰⁵ O důvodech cesty viz výše, s. 45.

²⁰⁶ Cesta Cosima III byla zaznamenána jeho dvořany, tiskem vyšel například Lorenzo Magalotti, *Un principe di Toscana in Inghilterra e in Irlanda nel 1669/ Relazione ufficiale del viaggio di Cosimo de' Medici tratta dal „Giornale“ di L. Magalotti, con gli acquerelli Palatini*, Roma. 1968. K cestě viz podrobněji Jan F. Pavlíček, *Pobyt Giana Gastona de' Medici v Čechách* (pozn. 140), s. 45–48.

respektuje tradice své manželky, je jedním z kamenů zapadajícím do této logické mozaiky. Princovy hry v karty, při kterých naakumuloval více než tři sta tisíc zlatých dluhu,²⁰⁷ lze přitom mnohem lépe chápat v aristokratických souvislostech jako dobovou módu společenské elity, a tedy i jako jistou společenskou nutnost, než jako známku zhýralého chování, jak se namnoze uvádí v pozdějších historických pracích. Pro první variantu svědčí i výběr elitních spoluhráčů z prostředí vrcholné aristokracie habsburského soustátí, se kterými princ karty hrál.

Léta 1703 až 1705 jsou potom dobou eskalace problémů prince a narůstajícího odcizení mezi ním a Annou Marií Francescou. Do extrémní výše narostou dluhy Gian Gastona, kvůli čemuž jsou jeho možnosti značně limitovány, což ostře kontrastuje s finančními možnostmi jeho manželky.²⁰⁸ V důsledku toho již Gian Gaston nemohl v Praze vést reprezentativní aristokratický život, který by jeho postavení příslušel. Do tohoto období spadá i druhá princova výprava do zahraničí. Jedná se o období, které nejvíce negativně vymezilo vztah mezi medicejskými manžely, proto mu bude věnováno místo.

V roce 1703, tedy v době probíhající války o španělské dědictví, se Karel Habsburský, císařův mladší syn a dědic španělského trůnu, ubíral přes Prahu, Lipsko do Hamburku, odkud pokračoval do Španělska za královskou korunou. Gian Gaston mladého Habsburka doprovází nejprve do Lipska a posléze až do Hamburku, svými způsoby a znalostmi prostředí vyvolá velmi kladné až nadšené reakce vídeňského dvora. Problém Toskánského velkovévodství, které bylo ve Vídni podezříváno z náklonnosti k Francii, se přitom Gianu Gastonovi podařilo pomocí cesty vyřešit. Marco Martelli, agent Cosima III. ve Vídni, k tomu poznamenává: „... Váš Nejjasnější Druhorozený se poklonil Nejjasnějšímu Arcivévodovi během jeho průjezdu Prahou, ale toto byla plánovaná událost, zatímco jste to slyšel, že Princ neudělal pouze tuto část, ale udělal ji způsobem velmi jemným a zdvořilým, jaký si lze jen přát a nespokojil se s chválou v Praze a, aby uctil Arcivévodu, odjel s ním až do Lipska, čímž mu udělal tisíce zdvořilostí a znovu

²⁰⁷ Tato částka odpovídá zhruba polovině odhadovaných nákladů na jeden z největších pražských paláců, Černínský palác (0,5 – 1 milion zlatých).

²⁰⁸ Jan F. Pavlíček, *Pobyt Giana Gastona de' Medici v Čechách* (pozn. 140), s. 212–220.

zde [do Vídně] napsal [Arcivévoda] zázraky o laskavosti a galantnosti Nejjasnějšího Prince, že nyní zde jsou s Jeho Jasností [Gianem Gastonem – doplnil autor kapitoly] úplně spokojeni, tam kde dřív byli stížnosti,...“²⁰⁹ Medicejská diplomacie byla z cesty právem nadšena, neboť informace nezůstávaly jen ve Vídni: „Nejjasnější kurfiřtka ... mi napsala, že Její Milost Císařovna jí napsala zázraky o pozornosti, kterou má Nejjasnější Druhorozený pro nového prohlášeného Krále Španělska a zde [ve Vídni] se on [Gian Gaston] pořád velice chválí...“²¹⁰

Gian Gastonovi se sice nakrátko podařilo napravit svou pošramocenou pověst u habsburského dvora z roku 1698, bohužel princ zůstal v Hamburku déle, než bylo záhodno. O Gianu Gastonovi se začaly šířit negativní zvěsti, které se dostaly až do Vídně. Cesta předně nebyla plánovaná, Gian Gaston zareagoval na přítomnost Karla Habsburského v Praze a vzal sebou jen malý doprovod, a to jednoho šlechtice a čtyři podkoní, z nichž dva byli ponecháni na cestě s jinými úkoly. Do Hamburku dojel Gian Gaston jen s jedním šlechticem a se dvěma podkoními. Právě malý počet doprovodu Giana Gastona, který mu v Hamburku zůstal, znamenal „... malou důstojnost pro něj [Giana Gastona] a pro celý Nejjasnější rod.“ Princ nebyl na cestu ani dobře finančně zajištěn, část prostředků mu poskytla Anna Marie Luisa, jeho sestra a falcká kurfiřtka. Z Hamburku se princ vrací až v květnu roku 1704, jeho delší nepřítomnost předjímal již na přelomu listopadu a prosince 1703 Pietro Domenico Bartoloni.

Od téže doby jako Bartoloniho reakce byl pozorován i rostoucí neklid Anny Marie Francescy z princovy nepřítomnosti. Počáteční neklid se postupně změnil ve zlost: „Nejjasnější Nová... pokračuje ve zlostech...“²¹¹

²⁰⁹ A. S. F., fond: M. d. P, f. 5918, nefoliováný karton. Dopis Marca Martelliho Cosimovi III. z 27. října 1703.

²¹⁰ Ibidem. Dopis Marca Martelliho Cosimovi III. z 10. listopadu 1703. „*La Ser:ma Elettrice, ... mi scrive che la M.tà dell'Imperatrice gli hà scritto miracoli sopra l'attenzione, che hà avuto l'istesso Se:mo Secondogenito per il nuovo dichiarato Rè di Spagna, et quà si lodarlo sempre al maggior segno dell'A. Sua...*“

²¹¹ Ibidem. Dopis Marca Martelliho Cosimovi III. z 8. prosince 1703. Podobné zprávy nalezneme v prakticky každém dalším agentově listě. „*La Ser:ma Nuova poi di V. A. Reale continua ad essere sù le furie...*“ Anna Marie Francesca byla podle zvyklostí označována jako Nejjasnější Nová, tedy posledně provdaná princezna.

Popis chování Anny Marie Francescy se nám zachoval v dopisech již zmíněného Marca Martelliho. Jeho líčení má několik limitů, předně Martelli, ač konal i cesty do Čech, sídlil převážně ve Vídni, takže informace o dvoře Giana Gastona a o Anně Marii Francesce čerpal z informací, které mu došly, například od zmíněného Pietra D. Bartoloniho. V líčení se mohl projevit i osobní zájem, kdy se Martelli opírá o líčení jen části doprovodu Giana Gastona.²¹² Přes tyto problémy ukazuje Martelliho korespondence na zhoršující se vztah mezi manžely, kdy Anna Marie Francesca manželovi vyčítá nepřítomnost v Čechách, která může být chápána jak jako nepřítomnost rodinná, tak jako nepřítomnost v zemi.

Kromě informací, že princ hrál v Hamburku karty po způsobu, kdy nemohl vyhrát, zůstává dnes nejznámější událostí z Gian Gastonova pobytu v tomto městě jeho osobní setkání se skladatelem Georgem Friedrichem Händelem (1685–1759), kterého pozval do Florencie.

Další zhoršení manželského vztahu přichází posléze s již zmíněným obviněním z krádeže šperků. To vznesla Anna Marie Francesca, jež nařkla Giana Gastona z toho, že prodal šperky, které jí předtím sám věnoval. Gian Gaston argumentoval tím, že se jednalo o jeho šperky, markýz Montauti, agent Cosima III., měl na záležitost zcela jasný a vzhledem k princezně i velmi tvrdý názor.²¹³ Princ před svatbou dostal klenoty za více než sto tisíc florinů, část byla určena jemu, část jako dar Anně Marii Francesce a část byla míněna jako zápůjčka pro ni pro zvýšení lesku na svatbě.²¹⁴

²¹² K problému výkladu korespondence a osobních zájmů agentů viz Jan F. Pavlíček, Gian Gastone de' Medici a jeho dvůr v Čechách/Problém dlouhodobého pobytu v cizině, in: *Humanitas Latina in Bohemis*, Treviso–Kolín 2007, s. 107–115.

²¹³ Viz pozn. 152.

²¹⁴ Pro Giana Gastona byly nakoupeny klenoty jako zdobené safíry, diamanty a perlami za neuvěřitelných 55 480 florénů. Nejedná se však o veškerý inventář, nacházíme ještě jeden seznam klenotů, tentokrát za 68 250 florénů. Zde se jednalo o šperky dané velkovévodou Gianu Gastonovi. Mohlo se jednat i o jistý druh zápůjčky. Tyto ceny byly určeny ro Giana Gastona a současně také šlo o dary určené Anně Marii Francesce. Jistě i zde se myslelo na dobrou reprezentaci. Při organizování svatby, nákupu šperků nevyjímaje, postupoval toskánský sekretariát přesně podle modelu svatby staršího bratra Giana Gastona velkoprince (prince následníka) Ferdinanda s Violante Beatrici Bavorskou.

Kumulující se problémy přinutily v roce 1705 Giana Gastona k cestě do Florencie, kde zůstane až do konce roku 1706, kdy se vrací zpět do Čech.²¹⁵ Zajímavé a důležité je, že podle vyjádření toskánských agentů chtěl ale princ zůstat v Čechách, kde se cítil samostatně a neprojevoval zájem o návrat do Florencie, přičemž princova chování si povšimla i česká šlechta.²¹⁶ To je opět v silném kontrastu s tvrzením většiny literatury. K tomuto florentskému *intermezzu* se vztahuje nejvíce zkreslených informací o princově pohybu.

Až do dubna 1708 se potom Gian Gaston snaží přesvědčit svoji manželku, aby s ním odjela do Florencie. Tlak na Annu Marii Francescu vyvíjí i císařovna Eleonora Magdalena Falcko-Neuburská a falcký kurfiřt, který za ní dokonce v této záležitosti dojel do Zákup.²¹⁷ Princezna však veškerý nátlak neoblomil a zůstala na svých panstvích v Čechách. Přesvědčit Annu Marii Francescu se přitom snažila i papežská kurie.

Hlavním motivem princova návratu do Čech tak bylo přesvědčit manželku Annu Marii Francescu ke společnému odjezdu do Itálie.

Do toho se podstatně změnila mezinárodní situace poté, co v roce 1705 umírá medicejské straně nakloněný císař Leopold I. a s novým císařem Josefem I. nastupuje nová politika charakterizovaná tím, že mladý císař již nemá k Toskáncům tak vřelý vztah jako jeho otec, zatímco Medicejští nutně potřebují od princezny potomka.

Po definitivním návratu Giana Gastona do Florencie se ještě v roce 1708 pokusila Annu Marii Francescu k cestě do Florencie přesvědčit papežská kurie, kterou o to požádal velkovévoda Cosimo III.²¹⁸ Právě odtud máme také nejvíce informací a argumentů o důvodech, proč

²¹⁵ Do Čech Gian Gaston dojel začátkem roku 1707.

²¹⁶ Informace se vyskytuje na více místech korespondence agentů, například Marco Martelli píše: „*Sig: Principe, che non desidera ne punto ne poco di staccarsi dalla Boemia.*“ „... *che si princ ani trochu nepřeje vrátit se z Čech.*“ A. S. F., fond: M. d. P, f. 5918. Dopis Marca Martelliho Cosimovi III. z 3. května 1703. Nefoliováný karton.

²¹⁷ Jan Vilém (Johann Wilhelm) byl v Zákupích v srpnu 1704. Situaci kurfiřt shrnul v dopise: A. S. F., fond: M. d. P, f. 5916, f. 193r–198v. Dopis ze dne 10. srpna 1704

²¹⁸ Kauza je shrnuta v dopise papežské kurie pražskému arcibiskupovi (Jan Josef Breuner:) NA Praha, fond: Archiv pražského arcibiskupství sign. E/60, č. kart. 3516. Dopis pražskému arcibiskupovi.

princezna zůstala v Čechách. Čtyři právníci kurie, kteří byli pověřeni rozbořem případu, shrnuli důvody, které princeznu vedly k odmítnutí cesty takto:

1. Pohromy právě probíhajících válek,²¹⁹
2. Rozličné doložené vášně manžela, neslučující se s manželskou láskou,
3. Je připravena bydlet se svým manželem v Praze a žít s ním tělem i duší,
4. Její muž nemá kvůli své frigiditě a impotenci schopnost plodit potomky,
5. Její muž s ní nepěstuje žádnou konverzaci, neobjevuje se v její společnosti, zažila od něj jisté násilnosti, zalekla se cesty a života v domě svého muže.

Je zřejmé, že pokud princezna chtěla zůstat v Čechách a žít odděleně od svého muže, musela k tomu použít jen oficiální, povolené argumenty, které umožňovaly manželskou rozlukou. Kanonické právo tehdy znalo tři důvody pro rozlukou, a to i) nekonzumování manželství, ii) frigiditu a impotenci v manželství a iii) odpadnutí od katolické víry jednoho z manželů. Přestoupení na jiné náboženství než katolické nepřipadalo u Giana Gastona v úvahu, takže argumentačně zbývaly prvé dvě možnosti, totiž nekonzumování manželství a frigidita a impotence, kterých princezna vskutku dovedně využila. K těmto důvodům navíc přidala odkaz na aktuální politický stav v Evropě, kdy jak německé země, tak Apeninský poloostrov byly přímo ohroženy válkou o španělské dědictví.

Obvinění z frigidity a obzvláště z impotence se ovšem dotýkalo stavovské cti na jednom z nejcitlivějších míst. Náš případ je o to zajímavější, že strana Giana Gastona jistě problémy s nepříliš častým konzumováním manželství na straně prince připustila, když uvedla, že princ chce do Toskánska proto, že zde bude mít sílu k plození potomků.²²⁰ V rámci dalšího argumentu týkajícího se toho, proč by měla princezna odjet

²¹⁹ Dopis pochází z roku 1708, jednalo se o válku o španělské dědictví.

²²⁰ NA Praha, fond: Archiv pražského arcibiskupství... „... in quo vir facilius se ex circumstantis posse experiri potentiam ad coeundum, ac probem propagandam existimaret.“

do sídla manžela, uvádí strana Giana Gastona jisté komplikace a léčbu konkretizuje. Celá záležitost ovšem podléhá nikoli soukromému, nýbrž „nejvážnějšímu veřejnému zájmu“.²²¹

Důvody, jež uvedla Anna Marie Francesca, patřily ve skutečnosti ke standardním argumentům uplatňovaným při manželských rozepřích či v rámci snah aristokratických manželek dosáhnout anulace sňatku v raně novověkých Čechách. Tyto důvody, uváděné u sporů v průběhu 17. století, postupně nabývají na četnosti i síle. Jedněmi z nejznámějších podobných afér v Čechách jsou mansfeldská a martinická kauza z druhé poloviny 17. století.²²² Ženy se pozvolna emancipují a vyhraňují vůči mužskému světu. Podobně tomu bylo v případě Anny Marie Francescy,²²³ zajímavým faktem potom zůstává, že s princezninou argumentací se nedokázala medicejská strana plně vyrovnat. Dokonce došlo ke sdělení takových podrobností, jako bylo princeznino líčení, že „..., et ipsa toto Anius Matrimonij tempore nullum unquam habuit sensum effusionis seminis generativi ex parte Viri Sui.“²²⁴ Daný výrok princezna pronesla poté, co uznala, že se její muž jednou o styk s ní pokusil. Výrokem si však Anna Marie Francesca protiřečí, neboť nejprve hovořila o jedné výjimce, kdy se Gian Gaston pokusil s ní aktivně sdílet lože, načež prohlásila, že „neměla nikdy pocit... během manželství...“ Princeznina

²²¹ Ibidem: „Gravissimam vero, et publicam Causam P.n.pem Jaonnem Gastonum urgere, quo domicilium transferre cogatur in Etruriam, ut ibi ob nativi aeris clementiam, aliaque naturalia experimanta, quatenus opus sit, inibi paragenda, nemo est, qui in dubium revocare possit.“

²²² K martinické kauze viz Pavla Pospíšilová, „... daß er sie also tractiert, wie es auf eine adalige Dama sich gehört...“ Spor mezi Jaroslavem Bernardem z Martinic a jeho ženou Klárou Rozálií v letech 1675–1676, in: Jiří Kubeš, Radmila Pavlíčková (eds.), *Šlechtic mezi realitou a normou/Miscellanea ze studentských prací k dějinám raného novověku*, Olomouc – Pardubice 2008, s. 95–121. Nověji pak Pavla Pospíšilová, *Manželské spory české šlechty v období baroka: Konflikt Martiniců (1675–1676) a causa Mansfeld (1658–1666)*, Pardubice 2010 (diplomová práce).

²²³ Dohoda mezi Annou Marií Luisou a Františkem Štěpánem zvaná „*Patto di Famiglia*“ byla uzavřena prostřednictvím agentů v říjnu 1737.

²²⁴ NA Praha, fond: Archiv pražského arcibiskupství sign. E/60, č. kart. 3516. s. 2. Dopis pražskému arcibiskupovi. (Dopis není paginován, stránkování je mé pomocné). „... neměla nikdy pocit výronu plodivého semene během manželství ze stran svého muže.“ Tuto větu měla Anna Marie Francesca prohlásit poté, co přiznala, že se jednou její muž o splnění manželských povinností pokusil. Pro medicejskou stranu se jednalo o argument, že princ v Itálii nalezne díky léčbě sílu k plození potomků.

argumentace je však umně konstruovaný vzorec, kterým pomocí rafinované argumentace docílí svých požadavků.

6. Závěr

Po zbytek života zůstal manželský pár sice bez oficiální rozluky, ale fakticky manželé žili odděleně a do smrti se již nikdy neviděli. Byla to tak Anna Marie Luisa, sestra Giana Gastona, od koho se Anna Marie Francesca dne 13. července 1737 dozveděla, že: „*Má Nejjasnější Paní Švagrová... Nejjasnější velkovévoda, Váš manžel a můj pan bratr, odešel do dalšího života...*“²²⁵

Potomka se nepodařilo zplodit ani Ferdinandovi, staršímu bratru Giana Gastona, který ale zemřel ještě před ním, ani strýci Giana Gastona Francescu Mariovi, který se kvůli sňatku s Eleonorou Luisou Gonzagovou dokonce vzdal kardinálského klobouku. Bezdětná pak zůstala i Anna Marie Luisa, sestra Giana Gastona a poslední příslušnice rodu Medici, díky níž a díky její ostražitosti zůstaly umělecké poklady rodu Medici a Florencie zachovány v místě vzniku a nebyly rozchvácneny. Smrtí Anny Marie Luisy v roce 1743 rod Medici vymřel a o dalším osudu Toskánska nemilosrdně rozhodly velmocenské zájmy.

Proč nemáme na pobyt Giana Gastona v habsburské monarchii a jeho manželství s Annou Marií Francescou mnoho reakcí z habsburské strany? Odpověď může být prozaická, není o čem psát, Gian Gaston neměl příliš velký dvůr ani prostředky na nákladnou reprezentaci, neměl navíc ani vlastní panství, kde by mohl realizovat velkorysou mecenášskou či stavební a uměleckou aktivitu. Rovněž se mu nepodařilo dlouhodobě zapojit do politických struktur habsburské monarchie a vybudovat si zde výraznější kariéru. Připočteme-li k tomu neplodnost manželského páru, zůstal princův pobyt jen epizodou tím spíš, že zde princ nezaložil sekundogenituru, která by v nové zemi rozvíjela toskánské tradice.

²²⁵ Srv. „*Ser:ma Sig:ra mia Cognata Oss.ma ... Ser:mo Granduca Suo Consorte, e mio Sig.re Fratello passato all'altra Vita nella mattina de' 9. (un tra avanti mezzo giorno) dl mese corrente e doppo più giorni di malattia...*“ Archivio di Stato di Firenze, fond: Mediceo del Principato, f (filza – inv. č.): 6302. f. 155r. Dopis falcké kurfiřtky Anny Marie Luisy velkovévodkyni toskánské Anně Marii Francesce z 13. července 1737.

Na první pohled se může zdát, že manželství Anny Marie Francesci a Giana Gastona bylo jen epizodou. Z předešlé analýzy jsme ale mohli vidět, že příběh manželství podává nejen výpověď o typických vzorcích aristokratického chování své doby, ale obsahuje i prvky, které předznamenávají proces ženské emancipace, což si samo zaslouží pozornost. V rovině sociálních dějin pak zůstává otázka, zda se Gian Gaston stal součástí české aristokracie a jejího světa či nikoli, a naopak, zda Anna Marie Francesca byla a je nebo má být považována za toskánskou princeznu.

III. Julius František Sasko-Lauenburský a Anna Marie Františka Toskánská jako dobrodinci kapucínského konventu v Zákupcech

Bádání o místu a roli kapucínského řádu v raně novověkých Čechách vrhá pozoruhodné světlo i na okolnosti vzniku a na první období existence kapucínského konventu v Zákupcech, které se za Julia Františka Sasko-Lauenburského a jeho dcery Anny Marie Františky staly hlavní rodovou rezidencí v českých zemích. Na tomto místě je proto otištěno resumé studie autorů,²²⁶ která je první výraznější soudobou sondou do okolností církevního mecenátu Sasko-Lauenburských v Čechách a umožňuje tak jeho bližší charakterizaci a zasazení do dobového kontextu.

Dějiny kapucínského konventu v Zákupcech úzce souvisejí s historií rodu Sasko-Lauenburských. Ten stál u zrodu kláštera a zároveň byl jeho nejvýznamnějším mecenášem. Časově je příspěvek vymezen rokem 1678, kdy začala jednání o zřízení kapucínského konventu v Zákupcech, a rokem 1741, což je rok úmrtí Anny Marie Františky Toskánské, původem z rodu Sasko-Lauenburských.

Vzhledem k významu tohoto rodu pro české a evropské dějiny v příslušném období se jedná o regionální sondu, která má ovšem značný geografický přesah. Heuristicky se výzkum opíral o prameny z konventního archivu zákupských kapucínů uloženého v Státním oblastním archivu v Litoměřicích, konkrétně se jedná především o dva rukopisy „*Protocollum Conventus Reichstadiensis*“, tj. pamětní knihu kláštera z let cca 1714–1755, a „*Diarium conventus Reichstadiensis*“, tj. deník kon-

²²⁶ Marek Brčák – Jiří Wolf, Julius František Sasko-Lauenburský a Anna Marie Františka Toskánská jako dobrodinci kapucínského konventu v Zákupcech, *Sborník archivních prací* 71, 2021, č. 2, s. 398–423. Text je uveřejněn s laskavým souhlasem redakce Sborníku archivních prací.

ventu z let 1738–1757. Další relevantní prameny jsou uloženy v I. oddělení Národního archivu v Praze ve fondu provinčního archivu česko-moravské kapucínské provincie a v II. oddělení Národního archivu v Praze, a to v rámci fondů Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha. Svrchovaně důležitými prameny nejen pro poznání vztahů zákupských kapucínů k rodu Sasko-Lauenburských jsou také „*Annales Patrum Capucinatorum Provinciae Bohemiae*“, které lze studovat v Kapucínské provinční knihovně v Praze.

„*Diarium conventus Reichstadiensis*“ zaznamenává pověst, která spojuje založení kláštera v Zákupech s válečnou příhodou Julia Františka, vévody sasko-lauenburského (1641–1689), při kterém jej zachránil skok jeho koně přes hluboký a široký příkop. Pověst však lze konfrontovat s údaji v dalších pramenech, na jejichž základě lze zrekonstruovat celkový průběh založení kláštera, a to od jednání Julia Františka s provinčním ministrem Martinem Geyroarem z Příbora (†1678) v roce 1678 přes příchod první kapucínské komunity, kterou tvořili dva kněží a jeden bratr laik, do Zákup roku 1679 a přes povolení k založení konventu od pražského arcibiskupa Jana Bedřicha z Valdštejna (1642–1694) ve stejném roce až po položení základního kamene konventního kostela roku 1681 a jeho následného vysvěcení roku 1684. Samotný kapucínský klášter byl budován v Zákupech od dubna 1682 a dokončen v září 1684, kdy byl ustanoven první kvardián konventu Prosper Hainzlmann z Českého Krumlova (†1694).

Julius František neukončil samozřejmě svou podporu zákupských kapucínů založením konventu, naopak poskytoval jim každoročně bohatý deputát. Kromě toho klášternímu kostelu například věnoval roku 1689 sochu Panny Marie Bolestné, kterou nechal přivést ze svého zámku v Ostrově nad Ohří. Zákupští kapucíni pak za uvedená dobrodiní vůči řádu sloužili zádušní mše, a to jak za samotného Julia Františka, tak i za další příslušníky jeho rodiny.

Z nich na mecenát Julia Františka navázala především jeho dcera Anna Marie Františka, která se po roce 1689 stala dědičkou zákupského panství. V letech 1692 a 1703 předně navýšila deputát pro zákupské kapucíny. O jejich klášter však pečovala i mnoha jinými způsoby. V letech

1690–1693 například nechala na své náklady vymalovat niky v zahradní zdi kláštera motivy ze života sv. Františka z Asissi. V letech 1718–1719 financovala generální rekonstrukci kláštera, zahrnující nové pokrytí všech jeho střech, vybílání interiérů a položení dlažby v konventním kostele. Kromě toho ještě v roce 1737 nechala Anna Marie Františka vydláždit klášterní sklep. Samostatnou kapitolu v péči Anny Marie Františky o Zákupy pak představuje její snaha získat pro farní i klášterní kostel ostatky římských katakombálních světců: roku 1727 sv. Felixe Mučedníka a roku 1728 sv. Antonína, pro jehož relikvie nechala vybudovat velkolepý oltář v zákupském klášterním kostele.

Kapucíni Annu Marii Františku na oplátku duchovně doprovázeli. Jejími zpovědníky byli Vincentius Puppe z Vratislavi (1663–1726) a Fidel Tuczko z Kašperských Hor (1680–1753). Kapucíni také vypomáhali v duchovní správě zákupského panství. Nepřekvapuje proto, že kapucíni ze Zákup asistovali rovněž u skonu Anny Marie Františky a po její smrti v roce 1741 za ni také sloužili zádušní mše.

Na mecenát obou zmíněných dobrodinců zákupského kláštera posléze navazovala Marie Anna Karolína Neuburská (1693–1751), dcera Anny Marie Františky, a Klement František de Paula Bavorský (1722–1770), její vnuk.

IV. Vzájemné souvislosti stavební podoby zámeckých areálů v Ostrově a v Zákupích

Vévodové ze sasko-lauenburského rodu se ve druhé polovině 17. století stali jedním z nejbohatších rodů v Čechách. Julius Jindřich Sasko-Lauenburský i jeho syn Julius František Sasko-Lauenburský postupně zvelebovali svá panství a v průběhu 17. století zde uskutečnili řadu významných stavebních počínů. Spolu s vévodou Juliem Františkem se do stavebních aktivit zapojovala i jeho manželka Marie Hedvika, rozená falckraběnka ze Sulzbachu. Zájem o stavební činnost a umění se později z rodičů přenesl i na obě sasko-lauenburské princezny.

1. Základní vztahy mezi rezidencemi v Ostrově a Zákupích

Hlavním sídlem rodu v Čechách byl zámek v Ostrově. Vévoda Julius František ale přistoupil i k náročné přestavbě zámku v Zákupích. Přípravné práce byly sice zahájeny již za vévody Julia Jindřicha Sasko-Lauenburského, vlastní stavební práce však začaly až roku 1670. Podíleli se na nich přední architekti a stavitelé, původem vlašský stavitel Giovanni Domenico Orsi, Kryštof Dientzenhofer a severočeský Julius (Giulio) Broggio. Byl to právě stavitel Orsi, kdo vypracoval koncepci celého zámeckého areálu. Hlavní zámecká budova byla sjednocena do podoby čtyřkřídlého bloku s jednoduchými fasádami. Celkovou strohost a až pevnostní charakter podtrhovaly eskarpy zpevňující starší zdivo na východě a severu, i šedobílé fasády. Roku 1672 se přestavovalo předzámčí a navazující zahrady. V roce 1675 se střetly dvě poněkud odlišné představy vévody Julia Františka a jeho manželky Hedviky Augusty ze Sulzbachu, ohledně schodiště z velké jídelny „do dolního kvelbu“. Práce započal Giulio Broggio, který pracoval pro vévodu v Ostrově, poté se realizace ujal Abraham Leuthner, řízený vévodkyní Hedvikou. Následně

dílo dokončili podle přání vévodkyně adjunkt Dominik Canevalle a stavitel Jan Jiří Rossi.²²⁷ Od roku 1689 působil v Zákupcích jako provádějící stavitel navrátilivší se Giulio Broggio.

V Ostrově se vévoda Julius František věnoval zejména obnově zámecké zahrady, kterou poničila ve dnech 3.–5. srpna 1661 silná povodeň. Postupnými opravami se v souladu se starou koncepcí znovu budovaly zahradní stavby i umělecká díla. V letech 1673–1679 byl na místě starého letohrádku postaven, a to zřejmě podle návrhu Abrahama Leuthnera, nový Velký letohrádek. Byl pojat v italském duchu jako klásická předměstská vila na pravidelném čtvercovém půdorysu se čtyřmi středními vstupy a s altánovým nástavcem druhého patra.

Spolu se svou matkou, Annou Magdalenou Popelovou z Lobkovic, tehdy již ovdovělou vévodkyní sasko-lauenburskou, dokončil vévoda Julius František v Ostrově také stavbu piaristické koleje u pohřebního mauzolea české větve rodu. Konventní kostel Zvěstování P. Marie byl slavnostně vysvěcen dne 16. září 1674 a jeho strohá podoba je v řadě prvků souvztažná s vévodovou druhou donací, a to s donací kapucínského kláštera v Zákupcích, jehož klášterní kostel Ran sv. Františka byl vysvěcen dne 17. září 1684.²²⁸ Stejně jako v Ostrově se i v Zákupcích stal klášter duchovní protiváhou nedalekého zámku. Vzájemnou shodu dokládá zejména portál na průčelí chrámu, který svým provedením s roztrženým frontonem, v němž je osazen sasko-lauenburský erb, koresponduje s portálem v pohřebním mauzoleu, kapli sv. Anny v Ostrově. Rozetky v uchách i diamantové výplně odpovídají zase portálům ostrovského Velkého letohrádku. Podobné jsou i portály v arkádách kolem nádvoří zákupského zámku. Užitím zkřížených mečů ve čtvrtém poli erbu pak vévoda Julius František jasně deklaroval svou snahu o potvrzení saské kurfiřtské hodnosti. Obdobně se prezentoval i v Ostrově, kde tuto variantu erbu máme zachycenu jak na zlomcích kachlových kamen z piaristické koleje, tak i na dochovaném zvonu ve farním kostele sv. Michaela Archanděla. Podobně jako v Ostrově byla i v Zákupcích

²²⁷ Petr Macek – Pavel Zahradník, Zámecký areál v Zákupcích (pozn. 29), s. 3 – 34.

²²⁸ Podrobněji viz kapitolu III v této knize.

zed' klášterní zahrady pročleněná půlkruhovými nikami s malbami, v Zákupech obrazy ze života svatého Františka z Assisi.

V 80. letech 17. století trávil vévoda Julius František stále více času v Zákupech než v Ostrově. Zákupský zámek byl také větší a rozsáhlejší než zámek ostrovský a Julius František jej ke konci svého života pokládal za svou přednější rezidenci. Přesto vévoda v Ostrově v letech 1685–1690 přistoupil k vybudování nového Lauenburského (Sasko-lauenburského) zámku, a to v místech bývalého předbraní.²²⁹

Stavební práce zprvu prováděl Abraham Leuthner a stavbu samu na místě řídil, až do své smrti v červnu 1685 knížecí polír Kryštof Prauss. Autora projektu a stavebních plánů zatím neznáme. V letech 1685–1687 byl ke stavbě zámku povolán jako Leuthnerův polír Kryštof Dientzenhofer, aby zajistil správné provádění prací. Po zemřelém Kryštofu Praussovi vedl zednické práce nejprve Kašpar Preiss, od roku 1686 pak Egidio Kempff z Litoměřic. Kamenické práce vedl kamenický mistr Ferdinand Johannes Sperling. Na podzim 1686 přišel nový kameník Ambros Petruzzi. V červenci 1687 byl stavitel Leuthner nahrazen litoměřickým stavitelem Giuliem Broggiem, který si z Litoměřic přivedl i nového kamenického mistra Ambrože Waldeho.²³⁰

Přístavbou nového knížecího zámku ke starému zámku vznikl komplex na půdorysu písmene E se dvěma nádvořími. Lauenburský zámek na půdorysu písmene L měl přední jižní křídlo dvoupatrové, boční západní křídlo stojící v prudkém svahu vyvolávalo ze zámecké zahrady dojem mohutnější třípatrové stavby s masivní eskarpou. Nádvoří bylo od ulice odděleno zdí s kočárovnou. Architektonické členění fasád je velice střídité, okenní osy rámuje lizénové rámce, na krajních úsecích fasády navíc doplněné přiloženými rustikovanými pilastry. Jednotlivá patra oddělují štukové kordonové římsy a celek završuje bohatě profilovaná korunní římsa. Okna jsou obdélná, ve středním rizalitu sdružená,

²²⁹ Michal Patrný – Lubomír Zeman – Pavel Zahradník – Petr Macek, Ostrov, okres Karlovy Vary, zámek, stavebně historický průzkum, Praha – Ostrov 2008 (rkp. uložen v archivu NPÚ, ú.o.p. v Lokti).

²³⁰ Státní oblastní archiv v Plzni (dále jen SOA Plzeň), pobočka Nepomuk, VÚ Ostrov, kart. 14, kart. 15.

zasazená do kamenných ostění s uchy a kapkami, vynášená plnými podstamenty. V přízemí jsou okna doplněna klenáky. Před kompozičním rozvrstvením hmot se kladl důraz na mohutnost a blokovitost, zdůrazňující velikost zámeckých budov.

Do zámeckého komplexu byla začleněna i věž městské Dolní brány. Hlavní vstup byl umístěn v jižním průčelí ve středním mělkém trojosem rizalitu s typickými leuthnerovskými sdruženými okny. Vstupní portál, vytvořený v roce 1690 kameníkem Martinem Möcklem, jenž byl zván „ostrovským sochařem“, se stlačeným záklenkem doplněným středním volutovým klenákem, je po stranách lemovaný podloženými bosovanými (přepásanými) pilastry, které vynášejí kladí a roztržený fronton. V tympanonu je osazena kamenná kartuš lemovaná rollwerky, kde byl původně osazen sasko-lauenburský erb. Kartuši lemují pásy stáčené do volut, na nichž je letopočet „1690“. Zdvojením bosovaných pilastrů spojených římsou s prolomeným frontonem představuje typický broggiovský portál. Fasády Lauenburského zámku byly původně opatřeny světlým nátěrem vpadlých ploch s červeným nátěrem aktivních architektonických článků, ostění oken, říms a nárožních bosází. Vstupní portál byl polychromovaný v imitaci červeného mramoru pomocí dvou červených tónů – světlejšího podkladu a vrchního tmavšího, sytějšího tónu.

Avšak nový ostrovský zámek byl dobudován až po smrti vévody Julia Františka, který zemřel náhle a nečekaně dne 30. září 1689 v Zákupěch. Jeho majetek zdědily dvě dcery, Anna Marie Františka a Františka Sibylla Augusta. Obě princezny se staly mimořádnými osobnostmi své doby. Anna Marie Františka, která převzala po otci severočeská a středočeská panství, byla velice aktivní žena a energická správkyně svých statků, na nichž vyvíjela rozsáhlou stavební činnost. Ve svých stavebních podnicích se chtěla vyrovnat svému rodnému Ostrovu a se svojí sestrou Františkou Sibyllou Augustou po celý život neustále soupeřila.

Po usídlení mladé vévodkyně Anny Marie Františky v Zákupěch pokračovaly na zdejším zámku stavební práce pod vedením Giullia Broggia, který tu v roce 1692 změnil barevné řešení fasád. Na místo předchozí Orsiho šedobílé barevnosti provedl nátěr tektoniky výraznou

červenou barvou, s bílou barvou na vpadlých plochách.²³¹ Provedení tak bylo podobné jako před tím na zámku v Ostrově.

V letech 1690–1692 přestavěl Broggio v Zákupích předzámčí do trojkřídlé podoby se subtilní věží umístěnou v jeho středu, nový hospodářský dvůr a část jižního křídla zámku se třemi štíty (ty byly později odstraněny). Obdobnou formu a barevnost měla i zvonice koleje v Ostrově. Roku 1693 se upravovala také Dolní zahrada v hradebním příkopu. Průjezd v zámku byl osazen novým portálem, do nějž byla zakomponována renesanční nápisová deska a erb Zdislava Berky z Dubé.

Podobně laděný portál spatřujeme také v Ostrově. Nazývá se Bílá brána a v letech 1690–1695 ji provedl podle návrhu zatím neznámého autora kamenický mistr Paul Büttner. Původně vedla na nádvoří Bádenského zámku, jehož stavbu na místě hospodářského dvora zvaného Bílý dvůr započal již vévoda Julius František. Brána s vloženým ústupkovým půlkruhovým portálem, rámovaná bočními pilastry s představenými polosloupky a uprostřed s maskaronem, nese v prolomeném segmentovém frontonu alianční erb vévodů sasko-lauenburských a markrabat bádenských, po stranách jsou umístěny dekorativní vázy. Vidíme zde tedy opět všechny znaky broggiovských portálů ze Zákup.

2. Zahrady v Ostrově a Zákupích

Pravděpodobně v letech 1700–1702 dostala v Zákupích svou výslednou podobu i jižní zahrada s dvojicí teras. Terasy završené balustrádou a uprostřed přerušené schodištěm byly členěny mělkými nikami s grottovou výzdobou. V nich spadala voda do nádrží oddělených pilastry s dvojicemi mužských a ženských polopostav. Kamenné prvky byly opatřeny nátěrem v červené, šedé, modré, okrové a bílé barvě. Tvůrcem zahrady byl podle vyúčtování spíše pražský stavitel Jan Jindřich Klingensleitner než dříve předpokládaný Giulio či Oktavián Broggio.²³²

Obdobné stavby se ale nacházely i v ostrovské zámecké zahradě, včetně teras s oranžerií, které byly opatřeny podobnými nikami s ba-

²³¹ Petr Macek – Pavel Zahradník, Zámecký areál v Zákupích (pozn. 29), s. 16.

²³² Idem, s. 22–23.

zénky, jaké se nám zachovaly v zahradě zákupské.²³³ Velké terasy v Ostrově byly roztraktovány na tři díly, přičemž krajní díly předstupovaly ve formě rizalitů před ustupující prostřední díl, který byl řešen s terasovitě uspořádanými stupni na vystavování vzácných rostlin. Do střední osy pak byly vloženy kaskády s pramenem vody vytékajícím z velké grotty. Zeď předstupujících dílů, za níž se nacházely oranžerie, a to patrně podobně jako v Zákupech, byla rozčleněna grotami se sochařskou výzdobou, na zimu pak byla zakrývána prosklenou stěnou. Archeologickým výzkumem se podařilo odhalit základové zdivo teras, včetně pozůstatků trojice nik s bazénky, z nichž krajní byly půlkruhové a prostřední obdélná. Na horní část teras, která byla ohrazena balustrádou se sochařskou výzdobou, vedla široká boční schodiště. Na vrcholové terase byl zachycen i roh jednoho z obdélných bazénků.²³⁴

I v Ostrově probíhala rozsáhlá stavební činnost, umocněná rozhodnutím Ludvíka Viléma, markraběte bádenského, vybudovat zde po sňatku s mladší dcerou vévody Julia Františka, Františkou Sibyllou Augustou 27. března 1690, svůj dvůr a rezidenci. Ta se měla vyrovnat nejvýznamnějším evropským rezidencím, včetně císařské v Schönbrunnu či francouzské ve Versailles. Ostrov se tak stal proslulým uměleckých a kulturním centrem, kde se křížily četné umělecké podněty z celé Evropy. Tehdy získal novou podobu jak zámecký komplex, doplněný o další stavby, tak i zámecká zahrada, upravená v duchu francouzských zásad proslaveného zahradního architekta André Le Nôtra.

Jednou z dominantních zahradních staveb se stala i menażerie (zvěřinec) s voliérou pod velkou mřížovou klenbou, postavená v letech 1692–1696 Michaellem Antonem Rohrerem.²³⁵

Podobně i v Zákupech doplnil Giulio Broggio v roce 1696 do Dolní zahrady v hradebním příkopu voliéru s kovovou kupolí a loubím. Zři-

²³³ Srv. Lubomír Zeman (ed.), *Dějiny města Ostrova* (pozn. 47), s. 118–128.

²³⁴ Lubomír Zeman, *Zámecká zahrada v Ostrově, stavebně historický průzkum*, II. etapa, Ostrov 1997; Lubomír Zeman, *Utajený tvůrce vrcholně barokní podoby zámecké zahrady v Ostrově*. in: *Dějiny staveb 2001, Sborník vybraných referátů z konference Dějiny staveb*, Plzeň 2001, s. 198–205.

²³⁵ SOA Plzeň, pobočka Nepomuk, Bádenská tajná dvorská kancelář v Rastattu, inv. č. 268, sign. 300–301, kart. č. 41.

zování velkých voliér byla obecná móda přicházející z jihu, jako možnou inspiraci je proto nutné zmínit vedle voliéry Valdštejnského paláce v Praze i voliérami doplněné italské vily, například voliéry ve formě dvou mohutných věží spojených vyhlídkovou terasou ve farneských zahradách na Palatinu v Římě.²³⁶

3. Závěr

Ve stavbách obou sasko-lauenburských princezen, Anny Marie Františky i Františky Sibylly Augusty, doznívá sasko-lauenburská architektura v příznačných rysech tak, jak ji známe z Ostrova.

Inspirace jednotlivých staveb navazují, včetně malířské a sochařské výzdoby, na italskou, a to především římsky orientovanou architekturu, zprostředkovanou přes vídeňské prostředí.²³⁷ Stejně tak i náročné zahradní úpravy a jejich výbava odkazují na italské a později francouzské zahrady, solitérní zámecké objekty, letohrádky a lusthausy potom na předlohy serliovských či palladiánských vil. Vzorem byly také císařské stavby, jako například lovecký zámček v Schönbrunnu nebo tehdy ještě nedokončený Horní Belvédér Evžena Savojského ve Vídni.

Charakteristickým rysem je především kubická forma stavby se systémem bazilikálního osvětlení střední haly. Vysoký ústřední prostor prorůstá střechou a vytváří střešní altán, pavilon, což má nepochybně svůj počátek, v Ostrově. Forma klasického italského belvederu (krásné vyhlídky ze střešního pavilonu) ovšem ve stavbách zadávaných velkovévodkyní Annou Marií Františkou směřuje k duchovnímu charakteru sakrální architektury.²³⁸ Obdobné formy sasko-lauenburské architektury Anny Marie Františky i Františky Sibylly Augusty však dosvědčují stesk po rodném Ostrově a snahu si milovaný domov připomínat. Velmi silně tím byla také deklarována pevná rodová tradice.

²³⁶ Nejnověji viz Lubomír Zeman, *Zámecká zahrada v Ostrově jako osmý div světa* (pozn. 46), s. 459–467.

²³⁷ Petr Macek, Barokní architekt a stavitel Václav Špaček. in: *Průzkumy památek X*, 2003/II, Praha 2003, s. 103–162.

²³⁸ Pavel Vlček, *Encyklopedie českých zámků*. Praha 1994, s. 293.

V. Závodiště u zámků v Ostrově a v Zákupch

Zámecké komplexy v Zákupch a Ostrově měly, jak už bylo popsáno v předchozí kapitole, mnoho společného. Zámecké sídlo v Ostrově nechal Julius Jindřich, vévoda sasko-lauenburský a nový majitel ostrovského panství, upravit patrně ihned po získání panství roku 1623 (od roku 1625 dědičně).²³⁹ V bývalém předbraní dal Julius Jindřich přistavět nové, jednopatrové zámecké křídlo a spojil je se starým zámkem. V roce 1637 získal vévoda hospodářský dvorec před vstupem do města, zvaný Bílý dvůr, který začlenil do zámeckého areálu. Ve smlouvě z 10. prosince 1637 se výslovně uvádí, že vévoda koupil dotyčný dvůr „*k Našemu lepšímu pohodlí a rekreaci.*“²⁴⁰

Ještě v průběhu třicetileté války, ve 30. – 40. letech 17. století, rozšířil vévoda i přilehlou zámeckou zahradu. První známá podoba ostrovské zahrady byla utvářena v duchu manýrismu a raného baroka. Předpokládá se, že se na tvorbě zahrady podílel Zacharias Lesche, inženýr, zeměměřič, kartograf a stavitel pevností. Ten je i autorem veduty s pohledem na město a zahradu v Ostrově z roku 1642, jež byla nesporně podkladem pro rytinu Matthäuse Meriana, vydanou v albu *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae* v roce 1650. Zacharias Lesche a Johann Müller jsou autorem rytin zobrazující uměleckou výbavu zahrady, jednotlivé kašny, sochy a umělecká díla.²⁴¹

Nedílnou součástí sídla byla v této době i zařízení a vybavení pro slavnosti, volnou zábavu a sportovní aktivity. Významné postavení mezi těmito činnostmi si i v průběhu 17. století podržely závody a turnajové

²³⁹ Blíže viz Lubomír Zeman (ed.), *Dějiny města Ostrova* (pozn. 47), s. 68–75.

²⁴⁰ SOA Plzeň, pobočka Nepomuk, VÚ Ostrov, kart. 147, sign. I. K 1/18.

²⁴¹ Srv. Sylva Dobalová, Zacharias Lesche, Salomon de Caus z Ostrova nad Ohří?, in: L. Konečný, L. Slaviček (eds.), *Libellus Amicorum Beket Bukovinská*, Praha 2013, s. 288–297.

hry, kombinované se slavnostními přehlídkami typu „karusel“. S nimi se lze setkat také v obou předních rezidencích Sasko-Lauenburských v Čechách, tedy v Ostrově a v Zákupcích.

1. Závodiště v Ostrově a fenomén karuselových slavností

Jde-li o Ostrov, přímo pod ostrovským zámekem je na Lescheho rytině zachycena plocha, která je rozdělena nízkým, nepochybně dřevěným plůtkem na dvě části. Přístup k nim uvozují dva vysoké obelisky, mezi nimiž je zakreslen zavěšený kroužek. Obelisky tak vymezují jezdeckou dráhu určenou pro dva jezdce, kteří byli od sebe odděleni plůtkem, ohradou. Jedná se tak bezpochyby o závodiště či kolbiště. I když o něm nemáme písemné zprávy, jeho detailní zachycení na rytině vydává svědectví o jeho existenci. Na pozdějších rytinách a vedutách ostrovské zahrady (včetně Merianovy veduty), je překreslováno značně nepřesně, a to zřejmě díky tomu, že další tvůrci zde již osobně tak jako Lesche nebyli.

V českém prostředí se jedná o poměrně pozoruhodnou záležitost. Podoba závodiště, resp. kolbiště navazovala a rozvíjela antické téma hippodromu – místa, kde se konaly závody koňmo nebo s vozy. Ottův slovník naučný nás seznamuje s Pausaniovým popisem olympijského hippodromu, kde se *dvě obdélné strany na konci sbíhaly v oblouk s brankou uprostřed, zpředu pak uzavíralo je sloupoví a za ním ohrada (utpsous), ze které závodníci vyjížděli. Podélná zeď ve středu dělila hippodrom na dva díly. Kdo po dvanáctém projetí jízdní dráhy nejdříve dojel k cíli, byl vítězem.*²⁴² Shodný je též hippodrom v Římě, známý Circus Maximus, který byl propojen s císařským palácem na Palatinu. Na rovné straně byl umístěn start a cíl, zatímco protější strana byla zaoblená, aby se zde mohli koně otočit. Závodní dráha byla uprostřed v ose oddělena zídou, která se nazývala „spina“ (páteř) a jednotlivé kontrolní body, mety byly vyznačeny obelisky. Právě obelisky se tak staly symbolem hippodromu, na jehož existenci zdálky upozorňovaly. Podobný hippodrom se nacházel též u Domitianova císařského paláce na Palatinu dokončeného

²⁴² Ottův slovník naučný illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, díl 11. J. Otto, Praha 1897, s. 307–308.

roku 92. O tom, jak taková rezidence vypadala, a to včetně velkého hippodromu, dodnes nápadně svědčí vila císaře Hadriána v Tivoli z let 118–138 n. l.²⁴³

Na tyto formy později navazoval i středověk se svými kolbišti pro rytířské turnaje a klání, kde se mezi sebou jezdecky nebo pěšmo utkávali rytíři v přípravě na skutečný boj. Různé typy bojových her a regulovaného soupeření přetrvaly až do konce 16. století, kdy se přesunuly spíše do roviny cvičení nebo dvorských slavností, oslav a zábavných představení.

Pro zdokonalování jízdních dovedností se používala jízda cvalem v kruhu, při které měli jezdci zasáhnout oštěpem zavěšené malé prsteny. Tato vojenská hra se nazývala karusel (italsky *carosello*, francouzsky *carrousel*). Během 16. a 17. století se rozšířila po celé Evropě a postupně se měnila v „jízdu na vozech nádherně dekorovaných, allegorickými figurami obsazených tzv. *quadrillu* (ital. *squadra*), tj. jízdné oddíly, z nichž každý měl určitý kostým a určitou barvu a hrál obyčejně nějakou úlohu symbolickou nebo allegorickou podle vkusu renesanční doby. Oddíly tyto manévrovaly určitým pořádkem, načež rytíři prováděli vlastní hru karuselovou: metali kopí do dřevěných hlav Turky nebo jiné nevěrce představujících, bodali do určitého kruhu jezdce při tom do kola nebo jinou drahou předepsanou.“²⁴⁴ V českých zemích se obliba těchto slavnostních her v pozměněné podobě zachovala o něco déle než ve Svaté říši římské, a to asi do poloviny 17. století. Po uplatnění střelného prachu a ručních palných zbraní se používala pro plnění předepsaných úkolů i střelba do terčů.

Od poloviny 17. století se pak tyto velkolepé slavnosti začaly transformovat do podoby velkolepě inscenovaných scén v kostýmech s allegorickými tématy. Konaly se při slavnostních příležitostech a událostech (korunovacích, svatbách, křtinách) a také v souvislosti s významnými návštěvami. prostor pro tyto zábavy se proto přesouval blíže k rezidenčním sídlům a kolbiště či závodiště byla umísťována podél zámku či vily

²⁴³ Marie Luise Gothein, *Geschichte der Gartenkunst. Erster Band. Von Ägypten bis zur Renaissance in Italien, Spanien und Portugal*, Jena 1926, s. .

²⁴⁴ Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, díl 14., Praha, 1899, s. 132

tak, že jejich osy probíhaly paralelně, aby byl možný dokonalý přehled o závodu a aby na něj bylo možné hledět pohodlně z oken nebo teras.

Nejslavnější karuselová slavnost se odehrála ve dnech 5. a 6. června 1662 v Paříži, na oslavu narození dauphina Ludvíka, prvního syna a dědice krále Ludvíka XIV. Slavností průvod probíhal na velké čtvercové aréně, která byla speciálně vytvořena mezi palácem Tuileries a Louvrem (dodnes nese název *Place du Carrousel*). Celkem 1297 účastníků na 655 na koních prošlo svými pečlivě choreograficky nacvičenými kroky kolem 15 000 sledujících diváků. Obdobně v Londýně se nachází u Hyde Parku dlouhé stromořadí, které sloužilo pro přehlídku carousel, při které zde projíždělo množství skvostných kočárů londýnské honorace.

Karusely se často pořádaly i na území habsburské monarchie, kde se dochovalo několik zpráv i množství výtvarných vypočtení. Karusel pořádal například hrabě Chotek či hrabě Valdštejn a jiní.²⁴⁵ Jezdilo se v kruzích či meandrovalo po náměstích, a to podle pevně stanovených pravidel. Jízdy měly také plnit různé úkoly, jako bylo házení předmětů, například kruhů na určitý cíl či stínání „tureckých hlav“. Aristokraté tak tímto způsobem prezentovali jak jezdecké umění, tak i své ušlechtilé koně zosobňující jejich bohatství a prestiž. Je-li známo, poslední karusel se ve Vídni konal v roce 1894. Postupně se způsob této prezentace začal proměňovat a jízdu do kruhu zajišťovala otáčivá zařízení. Právě z nich se vyvinuly klasické kolotoče (nejstarší známý kolotoč se čtyřmi vozy a dvanácti koňmi byl postaven pro malého prince Viléma IX. Hessensko-Kasselského v lázeňském parku Wilhelmsbad v roce 1779), které tak až dodnes zůstávají jako vzpomínka na dávné dvorské slavnosti a jejich lesk.

2. Závodiště v Zákupích

Zatímco v Ostrově máme závodiště či kolbiště, jak už bylo zmíněno, zachycené graficky, v Zákupích je máme doložené písemně. Přípravné práce pro úpravy zdejšího zámku byly sice zahájeny již za vévody Julia Jindřicha Sasko-Lauenburského, vlastní stavební práce však začaly až

²⁴⁵ Marie Mžýková, *Karusely*, Liberec 2006, s. 5.

roku 1670 za vévody Julia Františka. Prostor pro závodistiště s jezdeckou dráhou se nacházel přímo pod východním křídlem zámku. Mohlo být pravděpodobně zasazeno do zahradní úpravy s patřičnou architektonickou výbavou. Ještě v roce 1688 prováděli zedníci za vedení políra Dominika drobnější práce jak ve vlastním zámku, tak ale hlavně na nové budově na závodistišti, na které pracovali i tesaři. Kromě dalších kamenických prací zhotovil kameník Ambrož Walde v roce 1692 i schody na závodistiště. Příímý vstup na závodistiště byl veden z věže v předzámčí a nepochybně bylo závodistiště propojené i s Dolní zahradou. Právě přes závodistiště situované příčně byly vedeny také dálkové pohledy od kapucínského kláštera. Toto nesporně velice zajímavé vybavení zámeckého areálu ale zaniklo při stavbě nové silnice.²⁴⁶

Až dodnes se v Zákupcích na dohled od zámku dochovala pouze válcová věž pozdně středověkého opevnění, která zřejmě později byla využita pro potřeby závodistiště. Válcová věž vystupuje v jihovýchodním nároží srostlice dvoukřídlé zástavby, které nebyla donedávna věnována patřičná pozornost. Jižní křídlo tvoří podsklepená přízemní hospodářská budova a východní křídlo několikrát přestavěný patrový dům čp. 43 a 44, v němž dnes funguje Penzion V Podzámčí. Věž mohla sloužit pro sledování závodistiště, ať již pro diváky či jako provozní zázemí. Budova pozdějšího hostince u věže mohla plnit funkci objektu přiléhajícího k závodistišti a přízemní klenutá část mohla sloužit jako konírna. Víc ale bohužel nevíme, větší podrobnosti nám prameny o této záležitosti neříkají. A tak nám nezbyvá, než se poohlédnout po detailech tohoto zařízení jinde.

3. K podobě barokních závodistišť

O tom, jak taková jezdecká aréna mohla vypadat, nám může posloužit již zmíněný detail z rytiny ostrovske zahrady, ale i další příklady.

Poměrně známou ukázkou je v Čechách závodistiště či rejdiště v Kuksu, které bylo součástí celého velkolepého barokního areálu hraběte Fran-

²⁴⁶ Petr Macek – Pavel Zahradník, Zámecký areál v Zákupcích (pozn. 29), s. 4, 8, 10, 12, 15-17, tabule II.

tiška Antonína Šporka, budovaného tímto ambiciózním šlechticem od roku 1696 a zahrnujícího zámek, lázně a hospital s monumentálním kostelem.²⁴⁷ V údolí na ose mezi kukským zámkem a hospitem, na pravém břehu Labe, se rozkládala volná plocha obdélného půdorysu, lemovaná sochami trpaslíků (skřítků, permoníků chránících zdejší lázeňský pramen) z dílny Matyáše Bernarda Brauna, na obou kratších koncích zaoblená a doplněná sousoším medvěda se psem a býka s gryfem. Střední osu, kterou procházela cesta vedoucí nahoru k hospitalu s rodovou hrobkou, vyznačovala dvojice vysokých obelisků. Závodíště sloužilo především pro zábavu význačných hostů, kteří sem přijížděli za věhlasem Šporkových lázní. Zázemí závodíště tvořil drobný osmiboký glorieta s terasami, odkud bylo možné průběh celé společenské zábavy dobře shlédnout. Jezdci se shromažďovali na přilehlé louce a na závodní dráze jeli proti sobě, případně se snažili zasáhnout kroužek, prsten zavěšený mezi obelisky.

Podobu jízdy či běhání ke „kroužku“ ještě v renesanční zámecké zahradě můžeme spatřit na rytině zámku Köthen v knížectví Anhalt-Köthen od již zmíněného Matthäuse Meriana z doby kolem roku 1650. Mezi budovou stájí a kočárovnou byla vytvořena obdélná, plůtkem ohraničená plocha s dvojicí obelisků, mezi nimiž je zavěšen kroužek a zachycený jezdec na koni se jej snaží zasáhnout. Součástí plochy byl ještě drobný pavilonek. Průběh klání bylo možné sledovat z protějšího zámku. Stejně jako v Ostrově a v Zákupích tak bylo možné i zde hledět na závodíště přímo z oken zámku, kde se mohla shromáždit vybraná aristokratická společnost. bylo možné hledět na závodíště přímo z oken zámku.

Historické souvislosti a typy závodů, jakými byly házení kopí na prsten či střelba na tureckou hlavu, jakož i příklady alegorických karuselových slavností, tolik oblíbených na královských dvorech, lze také demonstrovat i na řadě dalších dobových vyobrazení.

²⁴⁷ Srv. zejména Pavel Preiss, František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách, Praha 2003.

4. Závěr

Existence závodíšť a využívání takových slavností i na sasko-lauenburském vévodském dvoře dokládá značně vysoké ambice vévody Julia Jindřicha i jeho syna Julia Františka a současně odrážejí jejich vysoký společenský status.

Skutečnost, že jak v Ostrově, tak v Zákupech se taková závodíště nacházela, zpochybňuje současně řadu stereotypů, které jsou ohledně doby sasko-lauenburského dvora a ohledně prostředí barokních Čech rozšířeny v západní Evropě, a to zejména v prostředí anglicky píšících autorů, kteří pod vlivem těchto stereotypů představují Čechy jako málo atraktivní a místy barbarskou severskou oblast, jak na to upozornila v jiných souvislostech už kapitola II v této knize. Dá se přitom předpokládat, že z oken a zámeckých teras shlížela na závodíště jak v Ostrově, tak i v Zákupech ve své době i Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská.

Úkolem pro další výzkum je nejen pokusit se najít bezprostřední předlohy pro obě sasko-lauenburská závodíště, ale také identifikovat prameny, které by podrobněji osvětlovaly, za jakých okolností byla obě závodíště využívána, po jakou dobu a kým přesně. Z hlediska památkové péče je potom nepochybnou výzvou pokusit se rehabilitovat to, co dodnes zůstalo ze zákupského závodíště, a současně zvýšit povědomí o tom, že v místech, kudy dnes pod zákupským zámkem vede rušná komunikace, se kdysi nacházelo místo určené k exkluzivní zábavě, k rozvoji tělesných dovedností a v neposlední řadě také k prezentaci nejvyšší vrstvy barokní šlechty.

VI. *Finalmente figlio*: Pověst o hraběti ze mlýna v kontextu severočeských sasko-lauenburských pověstí

Kromě historicky doloženého pobytu toskánského prince Giana Gastona v Čechách a stereotypů o něm se nám dodnes zachovala i „barokní lidová“ pověst vyprávějící o jednom zvláštním aspektu tohoto jeho pobytu. Pověst se odehrává v Olšinkách, které jsou dnes součástí Ústí nad Labem, a vypráví o synovi Giana Gastona, kterého měl Gian Gaston mít s mlynářovou dcerou. Po její násilné smrti převezl princ syna do Toskány, kde tento syn založil nový rod „hrabat ze mlýna“. Za násilnou smrtí milé Giana Gastona a matky princova nelegitimního syna přitom měla stát Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská, jeho manželka. Pověst druhotně zaznamenává i vztah mezi mediceskými manžely.

„Olšinská“ pověst nevznikla osamoceně, ale byla součástí širšího souboru sasko-lauenburských pověstí, které se rodí po třicetileté válce a reflektují nové pány v severních Čechách. Tyto pověsti jsou zároveň dobrým příkladem druhého života, mýtizace a nacionalizace, která zasáhla do pověstí v průběhu 19. století a která ovlivnila jejich chápání.

1. Panství Svádov

Olšinky, kde se výše zmíněná pověst odehrává, byly součástí panství Svádov. To od roku 1676 patřilo rodu Sasko-Lauenburských, který ho získal od pánů ze Salhausenu.²⁴⁸ Panství Svádov mělo podle berní ruly z roku 1654 24 5/8 osedlých.²⁴⁹ Podle mnohem přesnějšího terezián-

²⁴⁸ Svádovské panství koupil Julius František od dcery Bohumíra (Gottfrieda) Konstantina pána ze Salhausenu Marie Magdaleny.

²⁴⁹ Otakar Bauer (ed.), *Berní rula, 1: K edici Berní ruly : (úvodní pojednání)*, Praha 1950. Berní rula pracovala s berní jednotkou jeden osedlý, který byl roven jednomu sedlákoví,

ského katastru, který byl sepsán v polovině 18. století, čítalo svádovské panství 7 vesnic (Svádov, Malečov, Kojetice, Březí, Olešnice, Budov a Olšinky).²⁵⁰ Z tereziánského katastru se dozvídáme i to, že na panství je jeden mlynář na panském mlýně o jednom kole na nestálé vodě.²⁵¹

Pro základní rekonstrukci pověsti a pátrání po jejím pozadí byly nejprve určeny její jednotlivé verze a následně informace verifikovány v matrikách panství Svádov a přilehlých obcí. Konkrétně se jednalo o Březí, Budov (Ústí nad Labem IV – Střekov), Kojetice, Krásné Březno, Malé Březno, Malečov, Neštěmice, Nová Ves (Ústí nad Labem IV – Střekov), Olešnice, Olšinky (Ústí nad Labem IV – Střekov), Povrly, Přerov (Malé Březno), Ryjice, Sedlo (Ústí nad Labem IV – Střekov), Svádov, Valtířov, Varta (Velké Březno), Velichov (Velké Březno), Velké Březno, Vitín (zan., u Malého Března, Kotyška 1562), Vítov (Velké Březno). Probírány byly matriky římsko-katolického farního úřadu Svádov, konkrétně matriky narozených, oddaných a zemřelých.²⁵² Výzkum byl omezen na panství Svádov a jeho okolí, tedy na místo, kde působil sasko-lauenburský rod. Domnívám se, že při prohledávání matrik z příliš široké oblasti, tedy včetně míst, kde tento rod nepůsobil, by mohlo dojít k záměně. Je pravděpodobné, že na přelomu 17. a 18. století byl majitel nebo nájemce mlýna, který měl dceru, jež předčasně zemřela. Ztotožnění takového případu s naší pověstí by pak bylo čistě hypotetické. I proto je výzkum, kterým se zabývá tato kapitola časově i místně omezen. Základní časové vymezení logicky překračuje princovo působením v Čechách (1697–1708). V případě narození jde veri-

čtyřem chalupníkům či osmi zahradníkům. Podle počtu osedlých se vyměřovala kontribuce. Berní rula neuváděla poddané bez zdanitelného majetku, jako byla čeled', nádeníci atd.

²⁵⁰ *Tereziánský katastr český, Sv. 2: Rustikál (kraje K–Ž)*, Praha 1966, s. 127.

²⁵¹ *Ibidem*. K tématu vodních mlýnů máme základní přehled Josef Klempera, *Vodní mlýny v Čechách VIII./Ústecko, Teplicko, Děčínsko, Chomutovsko, Lounsko Žatecko, Litoměřicko, Roudnicko*, Praha 2003, s. 31–34. Autor mimo jiné uvádí přehled majitelů olšinského mlýna i s datem narození „Terezky“.

²⁵² Státní oblastní archiv v Litoměřicích, Matrika, Svádov, římskokat. f. ú., Svádov, inv. č. 7739, sig. 159/1 (1668–1684). Idem, Matrika, Svádov, římskokat. f. ú., Svádov, inv. č. 7740, sig. 159/2 (1684–1748). Idem, Matrika, Svádov, římskokat. f. ú., Svádov, inv. č. 7749, sig. 159/9 (1684–1711).

fikace před rok 1670, úmrtí je zase dohledáváno i po roce 1708, aby se zamezilo možnému omylu nebo aby bylo možné najít případnou epizodu, se kterou byla událost zaměněna. Dalším využitým pramenem jsou pozemkové knihy, v nichž je dohledáván mlýn v Olšinkách. Jako důležité nepovažují ani tak nalezení narození „mlynářovy dcery (Terezky)“ jako nálezy dokladu o jejím úmrtí a o jejím možném ztotožnění s olšinským mlýnem. Další důležitou indicií je možné narození potomka Giana Gastona.

2. K původu „olšinské“ pověsti a k jejímu pozadí

Pověst vyprávějící o poměru Giana Gastona s mlynářovou dcerou z Olšinek, z kterého vzešel syn, jehož po násilné smrti matky převezl princ do Toskány a dal mu titul „*conte di Molino*“, poprvé zachytil v roce 1870 badatel Adam Wolf v periodiku *Bohemia*, které bylo přílohou novin *Prager Zeitung* v článku „*Der letzte Medici in Böhmen*.“²⁵³

Adam Wolf, chebský rodák, absolvent vídeňské univerzity a specialista na Rakousko 18. století, je autorem dodnes citovaného díla „*Fürst Wenzel Lobkowitz, erster geheimer Rath Kaiser Leopold's I. 1609–1677/Sein Leben und Wirken*“.²⁵⁴ Wolf byl prvním badatelem, který milou Giana Gastona pojmenoval, ve svém líčení o ní totiž mluví jako o Tereze (Therese). Ne všichni badatelé, kteří pověst zaznamenali, jméno dívky od Wolfa převzali. Jméno Tereza byla jednou z hledaných indicií v matrikách. Vytváří to otázku, proč Adam Wolf zvolil jméno Tereza? Má toto jméno oporu v pramenné základně nebo je jen výplodem Wolfovy fantazie? Jak autor pracoval s legendami? Pochybnosti o Wolfově přístupu k legendám vyjádřil v dnes již takřka zapomenutém článku „*Pověst o Husově vysvěcení*

²⁵³ Adam Wolf, *Der letzte Medici in Böhmen*, in: *Bohemia* (příl. *Prager Zeitung*), roč. 43/1870, č. 279 (23. 11.), s. 4229–4230; č. 280 (24. 11.), s. 4244–4245; č. 281 (25. 11.), s. 4257–4258; č. 283–večerní vyd. (28. 11.), s. 4306–4307.

²⁵⁴ Adam Wolf, *Fürst Wenzel Lobkowitz, erster geheimer Rath Kaiser Leopold's I. 1609–1677/Sein Leben und Wirken*, Wien 1869. Adam Wolf se narodil roku 1822 v Chebu a zemřel 1883 v Grazu, kde byl jmenován profesorem obecných dějin. Gymnasium absolvoval v Praze a univerzitní studia ve Vídni. K jeho dalším významným pracím patří *Adam Wolf, Oesterreich unter Maria Theresia, Josef II und Leopold II*, Berlin 1884. Jedná se o souborně vydané tři knihy o Marii Terezi (1855), Josefovi II. (1861) a Leopoldu II. (1867), toto souborné vydání vyšlo až po autorově smrti.

v Roudnici“ už před lety slavný český historik František Michálek Bartoš.²⁵⁵ Bartoš konkrétně uvádí: „První, kdo, pokud víme, zapsal roudnické podání [o vysvěcení Jana Husa], je vídeňský historik Adam Wolf. ... tvrdí sice zcela určitě, že se Husovi dostalo vysvěcení na kněze v zámecké kapli roudnické, ale třeba neříká, odkud se toho dozvěděl, ze souvislostí plyne, že mu to pověděl zámecký kastelán. A tento zpravodaj je nanejvýš podezřelý.“ Bartoš si tohoto detailu všiml ve Wolfově knize „Fürst Wenzel Lobkowitz ... Sein Leben und Wirken“, tedy knize, která se věnuje českému šlechtici 17. století Václavu Eusebiovi Popelu z Lobkovic a informace o Husovi patří jen mezi podružné: „Johannes Huß wurde hier in der Capelle [na zámku v Roudnici] zum Priester geweiht. Oftmals kamen zu Anfang der Hussitenzeit die Führer der katholischen und reformatorischen Partei zusammen, um in ernsten Gesprächen den religiösen Streit zum Ausgleich zu bringen.“²⁵⁶ Informace ve Wolfově práci skutečně není jakkoli pramenně doložena.

Domnívám se, že stejný problém se odráží i v zapsání naší pověsti. Jméno Tereza bylo oblíbené i nejvyšších kruzích, habsburskou dynastií nevyjímaje. Kromě císařovny Marie Terezie ho nosila například rakouská arcivévodkyně Marie Tereza Rakouská-Este, která se v roce 1868 provdala za posledního bavorského krále Ludvíka III.. V Čechách se začíná jméno Tereza více uplatňovat od 18. století s vlivem kultu svatých. Opravdový rozmach jména Tereza potom souvisí s 19. stoletím. Roku 1859 patří mezi pět neoblíbenějších dívčích jmen.²⁵⁷

Kdo tedy byla nebo mohla být mlynářova Terezka? Bezesporu se jedná o zásadní otázku této kapitoly. Dodnes můžeme nalézt „přesné“ informace, že se mlynářova dcera jmenovala Tereza, narodila se roku 1670 a umřela 1706.²⁵⁸ I tyto informace jsou ovlivněny neověřeným Wolfovým textem.

²⁵⁵ František Michálek Bartoš, Pověst o Husově vysvěcení v Roudnici, in: *Vlastivědný sborník Podřipska*, roč. 1, č. 10, s. 145–146. Wolfovi se F. M. Bartoš věnuje na s. 146.

²⁵⁶ Adam Wolf, *Fürst Wenzel Lobkowitz* (pozn. 254), s. 2.

²⁵⁷ Jana Tichá, *Dílo Vlasty Pittnerové jako svědectví o pojmenovacích zvyklostech 19. století; křestní jména*, Brno 2009, s. 29 (bakalářská práce). Ke jménu Tereza a inspiraci panovnickým jmény viz též František Kopečný, *Průvodce našimi jmény*, Praha 1991 (1. vyd. Praha 1974). Převážně se jedná o úvodní text Vladimíra Šmilauera na s. 9–35.

²⁵⁸ Josef Klempera, *Vodní mlýny v Čechách VIII.* (pozn. 251), s. 32.

Ve svádovské matrice úmrtí, kam patřily i Olšinky, nalezneme dceru mlynáře Jackowitze ke dni 24. dubnu 1704, kdy „[i]n 25 Appril ist Elisabeth deß Georg Jackowitz... tochter in dorf Wolffschling, ... alter 18 Jahr“ umřela.²⁵⁹ Ve skutečnosti je Tereza uváděna jako Elisabetha, jež umřela v pouhých osmnácti letech. Rovněž je třeba dát pozor na možnou generační záměnu postav. Vzhledem k německy vedené matrice a německy psané variantě všech jmen, a to i těch typicky českých, jako je Ludmila, kterou nalezneme přepsanou jako Lüdмила,²⁶⁰ nemůžeme navíc tvrdit ani to, jakého jazyka Tereza-Elisabetha vlastně byla. Pro potřeby této kapitoly lze protagonistku klidně nazývat i česky Alžběta. V matrice přitom nalezneme i další příslušníky rodu Jackowitzů, a to například osmdesátiletou Sofii, jež zesnula dne 11. února 1705.²⁶¹

Kdo mohl být nebo byl hrabě ze mlýna? Jde o druhý klíčový problém našeho zkoumání. Otázka, kdo byl hrabě ze mlýna, vyvolává nutně druhou otázku, proč Wolf syna, který se stal hrabětem, na rozdíl od jeho matky, jež zemřela zapomenutá na panství Svádov, nejmenuje? Wolf skutečně zápis ze svádovské matriky, kde je zmíněn Gian Gaston, uvádí.²⁶² Problém je, jak s ním pracuje a co je v záznamu uvedeno ve skutečnosti. Wolf konkrétně uvádí: „Velkovévoda mu dal jméno, které bylo

²⁵⁹ Státní oblastní archiv v Litoměřicích, Matrika, Svádov, římskokat. f. ú., Svádov, inv. č. 7749, sig. 159/9 (1684–1711). Záznam z roku 1704 na s. 45. <http://vademecum.soalitomerice.cz/vademecum/permalink?xid=09ddd7cea03b9b8d:4e496e4e:12216bae987:-6d84&scan=f68ccc2df2724e20911cad4d7b308115> 15. prosince téhož roku můžeme nalézt záznam o úmrtí dvouletého dítěte: <http://vademecum.soalitomerice.cz/vademecum/permalink?xid=09ddd7cea03b9b8d:4e496e4e:12216bae987:-6d84&scan=f9789449ca2841628bb6a14653f4e197>

²⁶⁰ Například se jedná o zápis z „In 28 Januari [1708] ist Lüdмила ...“ Idem. s. 54. Hned na další straně matriky nalezneme další Lüdмilla která umřela 30. dubna 1708. Ještě téhož roku nalezneme Lüdмilla ze Svádova, která umírá ve svých osmdesáti letech 11. října. Idem s. 57. V matrice dochází k fonetickému přepisu českých jmen do němčiny, dalším příkladem by mohl být „Hanus Schaffranek“ jenž umřel 21. října 1707. Idem s. 54. Tudíž nelze vyvozovat, jak se domníval Wolf a badatelé 19. st., že se jednalo o německou část a obyvatelé dané oblasti mluvili a zpívali německy. V matrice nalezneme samozřejmě i německá jména, ale jazykovou oblast, natož etnickou příslušnost, nelze pro tuto dobu určit. Pověst, jsme-li schopni ji vůbec správně pochopit, je dokladem bohatství obyvatel země a nikoli národa v pojetí 19. století.

²⁶¹ Idem s. 47.

²⁶² Viz dále, text Wolfova článku.

zaneseno do svádovské matriky, titul Conte di Molino [hrabě ze mlýna], zažil ještě jeho svatbu a děti jeho krve.“ Žádnou další analýzu Wolfův text neobsahuje.

V matrice farního úřadu Svádova z let 1684/1748 ke dni 20. října 1703 nalezneme v obci Svádov zápis o narození dítěte jménem „Hanuß Chrristof“. Tomu byl za kmotra jistý „Johannus Joseph“, který sloužil u „Hochfürstl Toscanisch“, kterého můžeme ztotožnit s Gianem Gastonem.²⁶³ Role, v níž se Gian Gaston, zde mylně uvedený jako „Hochfürstl Toscanisch“, objevuje, je ale podružná a zaznamenává jinou osobu. Není tedy vůbec jisté, zda Wolf zápis viděl a zda se nejedná jen o shodu okolností. Každopádně „hrabě ze mlýna“ a Gian Gaston jako otec se v matrice neobjevují. Samotné jméno dítěte „Hanuß Chrristof“, tedy Hanuš Křištof, je velmi zajímavé, s velkou pravděpodobností se nejedná o jméno Hannes, ale o jméno, které bylo známé již z českého středověku a jehož nositelem byl například Hanuš z Lipé. Jméno rozhodně nelze přiřknout na základě nacionální logiky české či německé straně.

Žádná souvislost mezi pověstí a prameny z matričních záznamů ale nevyplyvá. Můžeme tedy tvrdit, že Wolf tyto záznamy neviděl a úprava legendy je jeho licencí, která ovlivnila takřka všechny budoucí spisovatele, kteří legendu zachytili a neověřili. Wolfova úprava legendy je až tak expansivní, že se jen stěží můžeme dopátrat původní lidové verze, kterou Wolf údajně zachytil, pokud vůbec existovala. Ač se uvádí, že Wolf pověst analyzoval, jakákoli analýza ve skutečnosti schází.

Wolf byl profesionálním historikem „velkých dějin“, olšinskou pověst pojal jako romantické líčení pro nedělní přílohu novin, které vycházelo na části. Nejprve v romantickém duchu obšírně popsal krajinu děje, pak následuje vyličení situace rodu Medici. Samotná pověst o princovi a krásné Terezce-Alžbětě je pojata jako příběh, v němž dokonce princ užívá přímou řeč: „Večer stanul vévoda na terase svého domu a zvolal potichu do noci, „Skřivánku, slyším Tě zpívat, srdce mé v těle chce mi puknout.““²⁶⁴

²⁶³ Autor zápisu si byl zřejmě vědom, že princ Gian Gaston pochází z velkovévodského rodu, ale nebyla mu jasná správná titulatura. Gianu Gastonovi totiž náležel titul princ.

²⁶⁴ Adam Wolf (pozn. 244), *Bohemia*, č. 280. s. 4244. Srv.: „Am Abend stand der Herzog auf

Základní kontura příběhu, jak ji zaznamenal Adam Wolf, je následující:²⁶⁵ „Jednou se odehrávala veselá slavnost panstva (tzv. ‚Wutbschaft‘) na venkově u mlýna v Olšinkách. Vévoda s vévodkyní [Gian Gaston s Annou Marií Františkou – doplnil autor] setrvali pod stromy v letním vzduchu, odpočívali, kavalíři a slečny je obsluhovali jako sedláci a selky a přihlíželi panským hrám. Veselý smích a povídání utichlo, když z otevřených oken mlýna zazněl olšinský zpěv. Svěží hlas zpíval italskou píseň tak srdečně, že mu všichni naslouchali. Na tu píseň navazovala německá lidová píseň:

„Skřivánku, slyším Tě zpívat,
srdce mé v těle chce mi puknout;
přijď brzy a řekni mi dobře,
jak se mám chovat.“

Slova zněla kolem tak svěže, jako hymnus lesa, jako jarní zpěv ptáků. Všichni se ptali, kdo je ta pěvkyně ze mlýna, vstoupila mladá dívka po selsku oblečená, s pěkným přehozem, bílýma rukama a půvabným chováním. Když ji oslovil vévoda, odpověděla mu italsky. Stáli naproti sobě, šestadvacetiletý vévoda²⁶⁶ s přátelskou tváří, mladičká dívka zářící radostí a vzrušením, protože nad nimi zářil sluneční jas a žhnula jiskra v jejich srdcích, která již nemohla vyhasnout.

Večer stanul vévoda na terase svého domu a zvolal potichu do noci „Skřivánku, slyším Tě zpívat, srdce mé v těle chce mi puknout.“ Aniž by se ptal, dozvěděl se o dívce. Kavalíři vyprávěli o pěkné mlynářově dceři Tereze, otec zemřel, matka spravovala mlýn; Tereza byla jako dítě poslána ke svému strýci do Drážďan, který žil jako hudebník na kurfiřtském dvoře a vyškolil její hudební talent. Zpívala v drážďanském dvorním kostele, kde jí vzdali úctu. V létě přijela k matce a zde našla vévodu. Pár dní poté byla na zámku serenáda a Tereza znásobila svým půvabným zpěvem všeobecné veselí. Vévoda s ní mluvil a její tváře zčervenaly. Vévodkyně seděla na zlaté židli, smála se a žerto-

der Terrasse seines Hauses und rief leise in die bämmerige Nacht hinaus: „Nachtigall ich hör dich flugen, das Herz im Leib möcht mir zerspringen.“

²⁶⁵ Jedná se o volný překlad Wolfova článku, za pomoc velmi děkuji své ženě Karin.

²⁶⁶ Gian Gaston se narodil 25. května 1671, setkání by se muselo odehrát na přelomu roku 1697/1698. Gian Gaston poprvé do Čech přijíždí až 1. října 1697 a na svou cestu po západní Evropě se vydal koncem dubna 1698.

vala. Nesměj se paní vévodkyně. V této hodině zvadlo tvé štěstí i naděje. Tvůj chladný pohled umrtvil v srdci muže lásku; Tvoje tělo nebude dětmi pozehnáno. Nedůvěra, strach a nenávisť vás rozdělí, srdce k sobě již nenajdou cestu.

[25/11/1870 – doplnil autor] Jen pár týdnů pobýval vévoda a vévodkyně ve Svádově, načež odcestovali. V Zákupech žila vévodkyně uprostřed svých přátel a přítelkyň. Bylo to v době, kdy na českých zámcích žila šlechta divokým životem. Zatímco české zámky patřily vévodkyni, vlášské byly prince, který si nemohl zvyknout na manýry své paní. Nezajímala se o něj a on se cítil osamocen. Doneslo se mu, že první vévodkynin muž byl zoufalý z manželství a pomalu umíral. Na začátku zimy jel [Gian Gaston – doplnil autor] do Prahy, zařídil si dům, pak cestoval do Paříže, navštívil matku. Jako markýz ze Sieny zůstal na zpáteční cestě jeden týden v Drážďanech. Jenom zřídka se objevoval v jejím kruhu, více na východě viděl pěvkyni od Labe. Uprostřed svých vnitřních bojů a iluzí byl obraz Terezy, který v něm evokoval štěstí a pokoj. Jako když stromy otvíraly své květy a les se opět zdobil a za pár dní přišel Gaston za Terezou do Svádova. Jaro strávil s ní. Každý den za ní chodil do mlýna. Často spolu chodili kolem řeky, procházeli se lesem a pozorovali vlny, užívali si a hráli si. Jejich duše se otevřely, kvetl a vyrostl v nich. Netoužil po ničem jiném, než s ní být a poslouchat její hlas. Milovala ho mladého knížete, jako žena miluje muže, byl pro ni vším na tomto světě. Jejich život byl idylou plnou lásky, štěstí a pokoje. Nevrhnuł na ni žádný kámen. [Wolfovo přirovnání – doplnil autor] Knížata této doby nebyla vzorem manželství a nevíme o žádné pěvkyni, která by vládnoucího pána odmítla. Johann Gaston miloval Terezu. Z jeho hrdla nevyšel ani hlásek pro ženu, která jej hluboce urazila. Tereza milovala Gastona ne jako knížete, ale jako mládence, jako kvetoucí větvě se k sobě blížily. A láska vážila jejich duše jako ranní vzduch kalichy květin. Uběhlo léto. Nikdo o knížeti nevěděl. Jenom jeho věrný sluha Julianio Dami byl s ním. [Jedná se o cestu GG z roku 1698 po západní Evropě – doplnil autor] Dopisy mu chodily do Paříže, Prahy, Drážďan a byly mu přinášeny tajným poslem. Jeho odchod, jeho útěk ze Zákup, dobrovolné odloučení manželů [AMF a GG – doplnil autor] bylo probíráno na dvorech ve Vídni a Paříži. Teprve až dopisy jeho otce ho donutily k odjezdu. Podzim strávil v Zákupech, zimu v Praze. Tereza se vrátila do Drážďan a v květnu přijela opět k Labi. Když Gaston v červnu navštívil osamocený dům ve Svádově a přišel

k mlýnu, byl mu přinesen chlapec, kterého uznal za syna. Matka byla hezčí a něžnější jako nikdy předtím, dítě ho potěšilo svými světlými očima a svým smíchem jako nic na světě. Cítil, že našel domov a štěstí, chápe selhání člověka a jeho utrpení. Rok za rokem uběhl [s. 4258] a vévoda se vrátil do Svádova. V Zákupcích působil jako cizí muž, bez účasti, důstojně, chladně a držel se zpátky. Aby si vévodkyně zvykla na své budoucí místo, pozval ji starý Cosimo do Florencie. Slíbila všechno, ale v posledním okamžiku se rozhodla pokračovat ve svém starém životě. Kapucín ji postrašil, že ji chtějí ve Florencii otrávit, aby mohl vévoda uzavřít nový sňatek. Od císařského dvora přišel duchovní vyjednávač. Vévodkyně ho vyslechla a jednala jako doposud. Postupně si zvykly všechny strany na křehké rozpoložení věci a vévoda to přijal jako nezměnitelný osud svého života.

[4306] Tereza žila roku 1706 opět ve mlýně. Její chlapec byl živý a ohromující jako jeho otec. Vévodův sluha žil na svádovském zámku a doprovázel matku s dítětem na všech cestách. Někdy byla Tereza v hájovně v lese v okolních horách. Hajný nebyl doma. Sedla si na lesní palouček, kde se mohla dívat na půvabné údolí. Jednoho dne běžel chlapec do lesa hledat jahody. A najednou uslyšela [Tereza – doplnil autor] strašlivý křik. Přiběhla a spatřila dva muže nesouc chlapce ke třetímu, který tam čekal s koněm. Chlapec srdceryvně křičel. Sluha vytrhl chlapce loupežníkovi. Tento loupežník utekl a jeho pomocník se vyšvihl na koně a pistolí střílel do skupiny. Kulka proletěla skrz houšti a zasáhla Terezu do hrudi. Muži ji odnesli do hájovny. Večer přišel do hájovny lékař a nedával jí žádnou naději, neboť kulka zasáhla plíce. Dalšího dne Tereza v lesním domku zemřela. Lesníci prochodili předchozího dne les a sousední vesnice. Našli jednoho zvláštního muže v hospodě a dalšího, co utekl. Rychlý posel zavolal vévodu z Prahy do labského údolí. Vylekaný a bledý přišel do hájovny a v hlasitém nářku objal mrtvou Terezu. Když s chlapcem v náručí sestupoval do údolí, zlatě zářila zapadající obloha, stromy šuměly a ptáci zpívali jako vždy, když tudy šťastní společně kráčeli. Cítil, že s Terezou vyprchalo světlo a radost z jeho života. V náručí nesl chlapce do svého domu, líbal ho a žehnal mu.²⁶⁷ Mrtvé tělo bylo vyzvednuto z hájovny a pohřbeno na svádovském hřbitově. Z blízka i zdaleka přišli sedláci, všichni znali pěknou

²⁶⁷ Žehnáním svému dítěti vzal Gian Gaston syna za vlastního.

mlynářovu dceru. Ještě než vévoda opustil krajinu, vyslechl toho podivného muže, který byl v blízkosti mrtvé. Poznal v něm jezdeckého sluha ze zákupského zámku. To, co mu ten sluha řekl, vévoda nikomu nevyzradil, ale do povědomí lidí se dostaly nejpodivnější zvěsti. Zákupy a vévodkyně už ho nikdy [Giana Gastona – doplnil autor] neviděli.

Když ho [Giana Gastona – doplnil autor] otec povolal do Florencie, neotál s odjezdem a ještě na podzim roku 1706 se vrátil do rodné země.²⁶⁸ Domovina, nové prostředí, setkání s přáteli z mládí posílilo jeho duši. Teprve nyní se stal mužem pravdy, umírněnosti, spravedlnosti a s pevnou vůlí zůstat podřízený zájmům obecného blaha. Jeho bratři umřeli a on se stal následníkem trůnu a 1723 po smrti svého otce se stal úřadujícím vládcem Toskánského velkovévodství.²⁶⁹ Vypudil pokrytce, které si Cosimo III. kolem sebe hýčkal, zařídil jednoduché fungování dvora a vládl spravedlivě a mírně. Jeho život byl poklidný. Ale uprostřed dvora, který ho obklopoval, žil osamocen a bez přátel. Vévodkyně by ráda přijela do Florencie, posílala dopisy a posly, ale odmítal [Gian Gaston – doplnil autor] jakékoli sblížení. Jeho jedinou přítelkyní zůstala vdova po bratrovi [Ferdinandu de' Medici – doplnil autor] Violante Bavorská. Pod jejím vedením dospěl chlapec z Čech v muže. Velkovévoda mu dal jméno, které bylo zaneseno do svádovské matriky, titul Conte di Molino [hrabě ze mlýna – doplnil autor], zažil ještě jeho svatbu a děti jeho krve. Nezanechal [Gian Gastona – doplnil autor] legitimního dědice. Evropské mocnosti disponovaly krásnou toskánskou zemí jako odúmrtím. Nejprve byla udělena [Toskána – doplnil autor] bourbonskému princi donu Carlosovi ze Španělska a Pařížským mírem jako odškodnění lotrinskému vévodovi Františku Štěpánovi za ztrátu jeho vlasti. Velkovévoda Johann Gaston zemřel sužován nemocí 9. července 1737, poslední muž rodu Medici.

Jeho žena, vévodkyně, ho přežila o několik let. Také ona poznala osamělost a slabost stáří. [4307] Přišla doba, kdy ztratila svou divokost a hrdost

²⁶⁸ Gian Gaston poprvé z Čech odjíždí v roce 1705, do Florencie přijíždí začátkem roku 1706. Do Čech zpět z Florencie odjíždí na konci roku 1706 a zpět do Čech se vrací začátkem roku 1707. V dubnu roku 1708 Čechy navždy opouští.

²⁶⁹ Velká nesrovnalost Wolfova textu. Gian Gaston měl ve skutečnosti jen jednoho bratra, totiž Ferdinanda, a jednu sestru, totiž Annu Marii Luisu. Francesco Maria, kterého má Wolf na mysli, byl Gian Gastonův strýc.

a trávila dny v modlitbě a rozjímání. Ještě jednou, rok před smrtí velkovévody, přijela do Svádova, ale už nemohla setrvat v tichém zámku nad Labem. Domácí duchové ji rozzlobeně našeptávali: Zde bydlela láska, zabila jsi jeho a své štěstí, které odsud uteklo! Vévodkyně umřela v Zákupech 1741.

Několik let po její smrti uhodil blesk do Svádovského zámku. Plameny sežehly vše, zůstaly jen holé stěny. Nikdo už více nesložil hlavu tam, kde zněly milostné písně krásné Terezy, hnízдили a zpívali tam ptáci. Ale strom, jenž zde vyrostl, rozprostřel do daleka své kořeny a větve. Ve Florencii v rodině Conte de Molino visí obraz manželky, půvabné pěvkyně od Labe, jediné dobro, které si Johann Gaston z Čech přivezl.

Zatímco můj příběh o posledním Mediceji z Čech pokračuje, se nyní mí druhové ochlazuje. Byla to pěkná noční vyjížďka. Soumrak se táhl od údolí k horám, hvězdy stoupaly, vzduch byl nasáklý vůní. Všechno utichlo. Když jsme se ubírali kolem zříceného zámku, zněl všude kolem půvabný, čarovný hlas:

„Skřivánku slyším tě zpívat,
Srdce mé v těle chce mi puknout.“

3. „Olšinská“ pověst u dalších autorů

Po Wolfovi legendu zmínili další regionální badatelé z prostředí severních Čech. Autory lze podle místa vzniku rozdělit na dva proudy, a to zákupský a svádovský (popřípadě zbytek autorů věnujících se severním Čechám). Není to náhoda, rovněž ostatní sasko-lauenburské a medicejské pověsti v Čechách byly v průběhu 19. století zachyceny regionálními badateli nejprve v severních Čechách, tedy v oblasti, která kdysi patřila pod panství sasko-lauenburských vévodů a princezen. Autorů, kteří pověst o Terezce/Alžbětě zachytili a věnovali se jí na úrovni verifikace, je však příliš málo na to, aby mohli být výrazněji kategorizováni.

Chronologické zachycení legendy o „Terezce“ lze popsat následovně:

V roce 1870 byla pověst poprvé zmíněna, a to perem Adama Wolfa v článku „Der letzte Medici in Böhmen.“

V roce (1894) 1895 se druhým, kdo pověst zachytil, Ital Anton Paudler, a to v třetím díle knihy „Ein deutsches Buch aus Böhmen“. Autor nezmínuje žádnou autoritu, z které vychází, ale doplňuje uměleckou re-

flexi v básni Theodora Helda, který pověst zveršoval.²⁷⁰ Paudler, celý jménem Anton Amand Paudler, rodák z Kamenické Nové Vísky, byl členem Augustiniánského řádu. Kromě „*Ein deutsches buch...*“ je autorem mnoha publikací o oblasti severních Čech, v některých zachytil též lidové pověsti.²⁷¹

V roce 1899, tedy o čtyři roky později, pověst zachytil Josef Friedrich v díle „*Reichstadt, das kaiserliche Schloss*“. Josef Friedrich (1851–1919) se narodil v Kunraticích u Cvikova, byl známý jako učitel a vlastivědný pracovník. Zmíněná práce je i autorovým nejznámějším dílem, Friedrich zde mj. popisuje i císařské manévry u Zákup na přelomu 19. a 20. století.²⁷² Při popisu pověsti J. Friedrich vychází a cituje A. Paudlera.

V roce (1894) 1900 Anton Tscherney vydává jeho druhý díl „*Schwaden a. d. Elbe*“.²⁷³ Na díle začal pracovat ve stejném roce jako Paudler, ale druhý díl, ve kterém je i olšinská pověst, vyšel až o šest let později. V díle se autor přes mnohé chyby pokouší podrobněji zpracovat téma posledních Medicejských, kterému věnuje solidních šest stran.²⁷⁴ Jedná

²⁷⁰ Anton A. Paudler, *Ein deutsches Buch aus Böhmen*, 3 Bande, Leipa 1894–95. Pověst je obsažena v Dritter Band. Leipa 1895, s. 37–38. Celá báseň od Theodora Helda viz ibidem.

²⁷¹ Především se jedná o slavný cestopis po severních Čechách, tzv. Kammweg, který Paudler vydal roku 1904, rok před svou smrtí, kde jsou zachyceny některé místní pověsti: Paudler, *Der neue Kammweg vom Jeschken zum Rosenberg*, Leipa 1904; Paudler, *Cultur-Bilder und Wander Skizzen aus dem nördlichen Böhmen*, Böhm. Leipa 1883; Paudler, *Neustadt an der Polzen/Vorgetragen in der Wanderversammlung des Nordböhmen. Excursions-Clubs am 27. Oktober 1895*, Leipa. 1901; Paudler, *Forschungen und Wanderungen im nördlichen Böhmen*, Leipa 1889. Kromě prací místopisných je Paudler i autorem pojednání o hudbě v severních Čechách, viz Paudler, *Wie Musik und Gesang während des vorigen Jahrhunderts im nördlichen Böhmen gepflegt werden ist*, Böhm. Leipa 1881. Paudlerových důležitým dílem je i *Leipaer Dichterbuch. Eine Anthologie*, Leipa 1898. Jedná se o básnickou antologii německé poezie Českolipska. Zastoupen je i s osmi básněmi Theodor Held. Nutno dodat, že se jedná o poezii místní, spolkové úrovně.

²⁷² Josef Friedrich, *Reichstadt, das kaiserliche Schloss; Mühlstein, die bedeutendste Ruine auf dem Gebiete der k. Herrschaft Reichstadt: ihre Beschreibung und Geschichte nach den Forschungen hervorragender Fachgelehrter und nach eigenen Aufzeichnungen/anlässlich der diesjährigen Kaisermanöver herausgegeben von Josef Friedrich*, Leipa 1899, 73 s.

²⁷³ Anton Tscherney, *Schwaden a. d. Elbe*, Aussig, 1894–1900.

²⁷⁴ Idem s. 309–314. Tscherney bohužel mnohdy uvádí naprosto nepřesné informace, například bratra Cosima III. považuje za jeho syna (s. 309), či jméno Gian Gaston přeložil jako Johann Gustav apod. Na druhé straně si je ale autor vědom přítomnosti Pietra Domenica Bartoloniho v princově družině v Čechách a je obeznám i s jeho dílem.

se o první pokus o odbornou práci. Autor například řeší etymologii názvů Olšinky.

V letech 1923–1931 píše Karl Bundesmann, který byl kronikářem v obci Kunratice. V jím vedené „Kunratické kronice“ je zachycena i olšinská pověst.

V roce 1959 autor, jehož známe jen pod monogramem E. R., zachytil pověst v článku „Wolfschlinge – Schauplatz einer romantischen Liebesgeschichte“. Práce vyšla v sudetoněmeckém periodiku *Aussiger Botten*, vydávaném tehdy v Německé spolkové republice.²⁷⁵ Autor vychází z Tscherny.

V roce vychází 2003 „Vodní mlýny“, svazek VIII., Josefa Klempery. V hesle „Mlýn v Olšinkách“ autor explicitně zmiňuje pověst o Terezce. Autorovi jsou známa veškerá data, včetně jména Terezy i data jejího narození v roce 1670. Zajímavé je, že Klempera pochází z obce Tachlovice u Prahy, která byla kdysi ve vlastnictví Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské, v jejíž kronice je pověst dnes rovněž zachycena.

V roce 2006 konečně Otakar Špecinger vydává článek „Nepotrestaná vina toskánské vévodkyně“, otištěný v časopise *Přísně tajné*.

Dá se více než předpokládat, že všichni autoři, ač Wolfa explicitně nezmiňovali, jeho zápis pověsti znali. Odpovídala by tomu i forma zachycené pověsti. Vliv citovaných autorů významně zasahoval do regionů, o kterých pojednávali. Tento vliv lze vysledovat například v Kunratické kronice: „Velkovévoda Johann Gaston z Toskány pobýval několikrát na zámku ve Svádově, který patřil jeho choti. Jednou přišel k osamělému mlýnu u Olšinek a v krásné mlynářově dceři tu objevil půvabnou, zpěvu od-

Rovněž je mu znám i další člen družiny Giana Gastona Simone Paperini. Při znalosti Bartoloniho a jeho díla Tscherny pravděpodobně vychází z práce Christian Gottlieb Jöcher, *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*, T. [5]. Fortsetzung und Ergänzungen, Bd. 1. A–B, Leipzig 1784, sloupce 1474–1475, heslo *Bartoloni*, (*Petrus Demenicus*). Jöcher v hesle o Bartolonim vychází z italské encyklopedie Domenico Maria Manni, *Osservazioni storiche di Domenico Maria Manni Accademico Fiorentino sopra i sigilli antichi dei secoli bassi*, Tomo decimoquinto, Firenze 1744, s. 132, heslo *Pietro Domenico Bartoloni*. Zajímavé je, že Manni a po něm Jöcher i Tscherny uvádějí Bartoloniho jako autora díla *Istorie de' duchi e re di Boemia*, které přitom nikdy nevyšlo tiskem a existuje jen v rukopise.

²⁷⁵ E. R., *Kleine Ostskunde für den Stadt- und Landkreises Aussig/Wolfschlinge – Schauplatz einer romantischen Liebesgeschichte*, in: *Aussiger Bote*, München. 11/1959, č. 9, s. 343.

danou dívku. Následovalo několik let tichého, utajovaného štěstí. Jak se ale říká, štěstí a sklo se snadno roztříští... V Gastonově nepřítomnosti šla totiž jednou mlynářova dcera se synkem a jedním sluhou do myslivny v Sedle ... Chlapec zaběhl do lesa natrhat jahody. Náhle zaslechla matka výkřik, spěchala po hlase a spatřila, jak dva muži vlečou jejího chlapce do lesní houštiny, kde už čekal třetí s koňmi. Matka začala volat o pomoc. Hajný a sluha přispěchali, chlapce osvobodili a chtěli pronásledovat lupiče. Ti prchali, vystřelili na chlapce, místo něj ale zasáhli matku, která den nato zemřela. Pochovali ji v kostele, ale náhrobek byste tam hledali marně. Velkovévoda nechal chlapce vychovat a propůjčil mu – s narážkou na jeho původ – titul hraběte „von Molino“ (ze mlýna). Malebné dřevěné stavení, kde mlynář se svou dcerkou bydlíval, prý před mnoha lety ještě stálo.“²⁷⁶

Zápis pověsti se nachází konkrétně v prvním díle Kunratické kroniky, psané mezi léty 1923–1931 kronikářem Karlem Bundesmannem na základě záznamu rodáka a místního historika Josefa Friedricha, který pověst zachytil, jak bylo uvedeno, již v roce 1899 ve své knize „Reichstadt, das kaiserliche Schloss“.²⁷⁷

Třicet let po Wolfovi pověst zachytil i Anton Tscherney ve dvousvazkovém díle „Schwaden a. d. Elbe“, vydaném v letech 1894 a 1900.²⁷⁸ Páter Tscherney (1845–1927) byl regionální badatel, jako kněz působil ve Sněžné u Krásné Lípy. Své dílo „Schwaden...“ si vydal vlastním nákladem, v jeho druhém svazku, hned první kapitola je věnována Gianu Gastonovi, jehož jméno bylo v díle půvabným omylem převedeno do němčiny jako Johann Gustav.²⁷⁹ Jedná se možná jen o omyl při převodu jména, ale také se může jednat o doklad práce autorů při převodu jím méně známého jazyka.

Od Tscherneyho byla po 2. světové válce legenda převzata do časopisu *Aussiger Bote*, v němž ožila jako poválečná vzpomínka někdejších

²⁷⁶ Karl Bundesmann, *Kronika obce Kunratice, Kunratice, 1923–1931*, s. 38.

²⁷⁷ Josef Friedrich, *Reichstadt, das kaiserliche Schloss. Mühlstein, die bedeutendste Ruine auf dem Gebiete der k. Herrschaft Reichstadt, Leipa 1899*, s. 22–23, pozn. 1.

²⁷⁸ Anton Tscherney, *Schwaden a. d. Elbe* (pozn. 273). Tscherney odkazuje na Wolfa (s. 311).

²⁷⁹ Idem, sv. 2. Leipa 1900. Kapitola Johanna Gustav (Giovanni Gastone) Groß-Herzog von Toskana, der letzte Medici 1689–1737, s. 309–314. Pověst je obsažena na s. 311.

obyvatel na jejich původní zemi: „Um in die oberhalb des Wasserfalles gelegene Talschlucht zu gelangen, mußte man durch die Mühle gehen, von der im oberen Stockwerke ein Holzsteg zur oberen Talstufe führte. Im Jahre 1606 wird als ihr Müller Georg Menzel erwähnt, 1685 ein Jakob Herrmann, seit 1694 Jackowitz. An diese alte Mühle knüpft sich die Sage von der schönen Mülierstochter, die durch ihren Liebreiz und herrlichen Gesang bei einem Schäferspiel nahe der Mühle im Jahre 1698 die Liebe des damaligen Schwadener Herrschaftsbesitzers Johann Gaston v. Toskana erwarb; dem kurzen Liebesglück soll ein illegitimer Sohn, der spätere Conte di Molino (‚von Mühlen‘) entsprossen sein. Die Sage weist keine geschichtlichen Hintergründe auf, doch datiert seit dem angezweifelte Ereignis die dauernde Trennung Johann Gaston von seiner Gattin M. A. Franziska von Sachsen-Lauenburg.“²⁸⁰ Pověst tedy dává událost do konkrétních historických a místních souvislostí, zároveň podává přehled olšinských mlynářů. V roce 1694 byl mlýn pronajat Georgu Jackowitzovi, který zde byl až do roku 1713, kdy si mlýn pronajal Gottfried Stroppe. Mezi léty 1697–1708, kdy byl Gian Gaston v Čechách, by se potenciálně jednalo o Jackowitzovu dceru.

V moderním polistopadovém a jazykově českém prostředí se nejvíce ujala verze Otakara Špecingera z roku 2006, ve které jsou doplněny informace o mlynářově dceři, o roce odjezdu a také o jménu princova sluhu: „Vztah obou manželů pak vyvrcholil tragédií, ke které došlo v roce 1706 [sic]. Velkovévoda [sic] pobýval občas na zámku Svídov [sic Svádov] nedaleko Ústí nad Labem, kde se scházel s mlynářovou dcerou ze vsi Olšinky, nadanou zpěvačkou, s níž se patrně poznal u drážďanského královského [sic] dvora. Dívka mu nakonec porodila synka. Když se však jednoho dne s dítětem v náruči a za doprovodu Damiho [sic] procházela u osady Sedlo, došlo k pokusu o únos chlapce a k postřelení matky, která zakrátko v tamní myslivně zemřela.

Osudná rána se ozvala z kraje lesa, odkud potom střelec ujel na koni. Dostihnout se nikomu nepodařilo, přičemž toho dne byla paní Františka na výjíždce jen s jedním nejvěrnějším myslivcem a vrátila se na svádovský zámek nedlouho po incidentu. Proto zoufalý vévoda, který ji z vraždy podezříval,

²⁸⁰ E. roku (pozn. 266), s. 343.

opustil okamžitě a navždy jak svou choť, tak také její české statky a odebral se i se zachráněným dítětem do Itálie. Tam potom, jak se o záležitosti tradovalo v místních pověstech, údajně založil nový synkův rod Conte di Molino (hrabě ze Mlýna). Příslušníci rodu prý jako nejdražší relikvii chovali obraz mlynářovy dcery jako pramáti rodu.²⁸¹

Otakar Špecinger byl historik-samouk, věnující se regionálním dějinám severních Čech. Text vyšel v populární, mírně senzacechtivé revue. Přesto na autorově textu zaujme několik věcí, a to předně velký počet historických nepřesností. Zaprvé, v roce 1706 byl Gian Gaston zpět ve Florencii, nebyl ještě velkoprincem ani velkovévodou, ale jen princem, v Čechách mohl být nazýván též knížetem, zámek Svíдов se jmenoval Svádov, drážďanský dvůr nebyl na přelomu 17. a 18. století královský, jelikož August II. Silný byl polským králem, ale saským kurfiřtem. Zároveň zaujme informace o Giulianu Damim, jakožto sluhovi, či podrobnost, že se Gian Gaston seznámil s mlynářovou dcerou v Drážďanech. Špecinger se odkázal na to, že vynikající německo-český badatel Adolf Wolf (autor řady knih o tereziánské době) ji dokumentárně doložil, a to navzdory skutečnosti, že zůstalo uchováno jen málo dokladů. Bohužel autor Adolf Wolf se nedá nikde dohledat, jelikož se ve skutečnosti jednalo o zmíněného Adama Wolfa, Špecinger tedy nemohl Wolfův článek vidět, popřípadě mu rozuměl jen částečně, neboť jinak by jméno autora znal správně a jen intuitivně předpokládal, že „Ad.“ je zkratka pro Adolf.

V mnohých obcích po druhé světové válce byla přetrhávána kontinuita jejich historického dědictví a tradic. Vinu na tom měla válka, odsun části původního německého obyvatelstva i dlouhá doba komunismu. Obzvláště absence původního obyvatelstva v okrajových částech republiky při hranicích s Německem hrála roli při ztrátě místní tradice. Pověst o Gianovi Gastonovi tak takřka upadla v zapomnění. Špecingerova verze jako jazykově přístupná, tak měla na české prostředí velký vliv. Například v kronice obce Tachlovice, bývalé vsi Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské, ji na základě Špecingrova článku zakomponovali

²⁸¹ Otakar Špecinger, *Nepotrestaná vina toskánské vévodkyně, Přísně tajné*, 2006, č. 1, s. 4–5.

do svých dějin. Bohužel se zdá, že jako autor chtěl Špecinger pověst doplnit historickými fakty, o kterých se domníval, že byly správné.

Vraťme se ale k původním verzím, a to nejprve k Fridrichově-Bundesmannově verzi. Ta má na rozdíl od Špecingerovy verze klasickou strukturu pověsti na ose bohatý princ a chudá a chytrá (zde hudebně nadaná dívka) – společné štěstí – úklady (zde Anny Marie Františky) – záchrana chlapce jakožto plodu lásky. V pověsti jsou symboly, například číslo tři: tři jsou útočníci (dva útočníci a Anna Marie Františka), ale i společníci (otec, sluha a Gian Gaston). Rod velkovévody má navíc nástupce, který se může v budoucnu vrátit, podobně jako v moravské pověsti o králi Ječmínkovi. Nástupce může čekat na pravou a osudovou chvíli. Rovněž lokace pověsti je důležitá, mlýn byl totiž v českých pověstech a pohádkách mimořádným místem. Mlynáři byli mnohdy svobodní lidé a mlynář byl silná, nezávislá, mravná osobnost, která mohla vzdorovat i nespravedlivé vrchnosti.²⁸² Opuštěný mlýn ale mohl být i sídlem pekla. Právě Georg Jackowitz, jak již bylo zmíněno, měl být otcem milé Gian Gastona. Ovšem přisouzení této role Georgu Jackowitzi je učiněno pouze na základě časové shody, jelikož v relevantní době si Jackowitz pronajímal mlýn v Olšinkách.

4. Conte di Molino z medicejské strany

Co je podstatné, v pramenech medicejské provenience se žádný záznam o synu Giana Gastona v Čechách nenachází. V úvahu by připadala předně korespondence mezi Gianem Gastonem a Cosimem III., která má týdenní pravidelnost, a dále korespondence prince s dalšími členy rodiny, a to především se sestrou Annou Marií Luisou, strýcem Francescem Mariou a v malé míře i s bratrem Ferdinandem.²⁸³ Dále korespondence dvořanů Giana Gastona s Florencií a především

²⁸² Nelze nezmínit pohádkovou hru *Lucerna* od Aloise Jirásky z roku 1905, kde vystupuje statečný, nezávislý, mladý mlynář Libor, který zachrání lidem uctívanou starou lípu před hamižným správcem ze zámku.

²⁸³ Především se jedná o dokumenty uložené v Archivio di Stato di Firenze (A.S.F.) ve fondu Mediceo del Principato (M.d.P.) či fondu Miscellanea Medicea. O fonděch a korespondenci viz kapitola II v této knize.

korespondence toskánských agentů ve Vídni, jakož i agentů vyslaných za Gianem Gastonem.²⁸⁴ Nikde se však žádná taková informace nenachází.

Zajímavou informaci postřehl A. Tscherney, který jako jediný z historiků zabývajících se olšinskou pověstí přihlédl alespoň částečně k literatuře o Medicejských, uvádí: „*Der Geschichtsschreiber C. Cantu sagt von den deutschen Fürsten jener Zeit: „von ihren italienischen Reisen kehrten sie gewöhnlich mit einem ganzen Harem zurück“. Printz Johann Gustav dagegen brachte von der Nordlandsfahrt nicht einmal die eigene Frau heim. Ob der einem Knaben, den angeblichen Conte Mulino (Molino = Mühle, sp Mühle in Wolfschlinge) als Andenken and die schönen Tage von – Schwaden mit nach Florenz nahm, müssen wir stark bezweifeln.*“²⁸⁵ Kromě toho, že Tscherney, při vyprávění vycházející pravděpodobně z knihy *Storia degli Italiani* od lombardského rodáka Cesare Cantù,²⁸⁶ pochybuje o pravosti olšinské pověsti, a to i na základě údajných Wolfových výzkumu, které nezpochybnil a ke kterým na stejném místě odkazuje,²⁸⁷ se nevědomě dotkl dalšího problému legendy.

Podle rukopisu „*Vita di Gio Gastone*“ měl Gian Gaston velkou skupinu milců, čítající několik set osob, část z této skupiny měla přitom pocházet z Čech.²⁸⁸ Tato skupina měla při maximálních počtech čtyři osoby z Prahy, jedenáct z Čech, dvě z Moravy a k nim můžeme připočíst i pět osob z Vídně. Nikde mezi nimi se ale nenachází conte di Molino či osoba, která by mu odpovídala.²⁸⁹ Jak již bylo uvedeno, Tscher-

²⁸⁴ Z dvořanů se především jedná o korespondenci Pietra Domenica Bartoloniho, Pietra Biringucciho a zprávy Caldesiho. K jejich postavení v rámci princova dvoru viz kapitolu II v této knize.

²⁸⁵ Anton Tscherney, *Schwaden a. d. Elbe* (pozn. 273), s. 311.

²⁸⁶ Cesare Cantù, *Storia degli Italiani*, Torino. 1854–1856. Dílo má šest svazků a je dnes dostupné on-line ve více vydáních.

²⁸⁷ Anton Tscherney, *Schwaden a. d. Elbe* (pozn. 273), s. 311.

²⁸⁸ K rukopisu *Vita di ...* viz kapitolu II a pozn. 9 v této knize.

²⁸⁹ Výčet ruspanů je součástí rukopisu *Vita di ...* jehož existuje několik verzí. K nejznámějším exemplářům patří deponovaný rukopis v A. S. F., fond: Miscelanea Medicea 592, f. 22. Pražská varianta se nachází v Národní archiv Praha, fond: Rodinný archiv toskánských Habsburků III. inv. č. 56, sign. I/55, sv. 59. Porovnával jsem dvě pražské verze (NK a NA), florentské (ASF, Moreniana, 2x soukromá sbírka). K tématu viz též Jan F. Pavlíček, *Vztah lotrinské dynastie k posledním Mediceům*, in: Eva Gergorovičová (ed.), *Ludvík Salvátor Toskánský, vědec a cestovatel v roce 170*.

ney byl obeznámen s osobou Pietra Domenica Bartoloniho, bylo mu známo i to, že Bartoloni napsal chvalozpěv na mělnické víno „*Bacco in Boemia*“, který vyšel roku 1717 v Praze a 1736 ve Florencii.²⁹⁰ Bartoloni popisuje víno a situaci u Mělníka, tedy oblasti velice blízké severním Čechám, je si navíc vědom přítomnosti jak němčiny, tak češtiny, dokonce si je v případě češtiny vědom zvláštnosti rýmu, který dokládá na práci Václava Jana Rosy o české gramatice! V začátcích básně, když vyzdvihuje mělnické víno a nelichotivě charakterizuje víno na Chrudimsku, v Ústí a v Podskalí a také v Kadani, tak uvádí: „*Anche Crudim, versi da noi lontano I sempre acerbi Vini, e i crudim Ausico, I torbidi Poscal, gli aspri Cadano*“.²⁹¹ Jinak řečeno, věnuje se v případě Ústí, Podskalí a Kadaně oblasti severních Čech.²⁹² Místa sám autor vysvětluje v poznámce 14, zajímavé je, že v případě Podskalí, které bylo jen o něco málo dále od

výročí narození, Praha 2018, s. 59–65. Osobně upřednostňuji pražskou verzi z NK a tu porovnávám z nejznámější a vydanou florentskou z Moreniani. Vydaná jako Filippo Orlando – Giuseppe Baccini, (ed.): Vita di Gio. Gastone I, settimo e ultimo Granduca della roku Casa de' Medici, con la lista dei provvisionati di Camera, dal volgo detti i Ruspanti, Firenze 1886.

²⁹⁰ Pietro Domenico Bartoloni, *Bacco in Boemia ... 1717* (pozn. 179); Pietro Domenico Bartoloni, *Bacco in Boemia ... 1736* (pozn. 179).

²⁹¹ Pietro Domenico Bartoloni, *Bacco in Boemia ... 1717* (pozn. 179), s. 7. Dílo „*Bacco in Boemia*“ mistrně přeložil Jiří Pelán, verše z jeho pera zní: „*Chrudimské též nechci ve džbáně, kyselé je, ani víno z Ústí, kalné z Podskal, trpké z Kadaně*.“ in: Bartoloni, Pietro Domenico: *Bacco in Boemia/In onore Del Vino di Melnich*. in: Kilián, Jan – Obstová, Zora – Pelán, Jiří (ed.): *Bakchus nad soutokem Vltavy a Labe aneb Dva barokní spisy o mělnickém víně*. Mělník. 2008. s. 116. Bartoloni ale ve skutečnosti velmi oceňoval víno z Podskalí, v konci poznámky 14 k němu uvádí: „*Podskal, in Boemo, vuol dir: sott'l masso; è luogo vicino ad Aussig. Il suo Vino diceri Podskalsky, cioè, Poscalese. Il bianco riesce molto gustoso, se beve si mentre si mantien torbido nella sua prima verneta, come si beve quel di Prosecco in Itria, ...*“ Akcent na češtinu je mnohem lépe patrný v italském originále, v českém překlad se tento akcent logicky ztrácí, z toho důvodu jsem původní česká slova a jejich italský překlad zvýraznil, překlad zní: „*Podskal v češtině znamená pod skaliskem a je to místo poblíž Ústí. Jeho vínu se říká podskalské. Bílé je velmi chutné, když se pije zakalené první zimu, jako se pije prosecco na Istrii, ...*“ in: Kilián, Jan – Obstová, Zora – Pelán, Jiří (ed.), výše, s. 192.

²⁹² K Podskalí uvádí Bartoloni v pozn. 14, že se nachází blízko Ústí, srv. Pietro Domenico Bartoloni, *Bacco in Boemia ... 1717* (pozn. 179), s. 45. Samotné „podskalské víno“ bylo velkým pojmem již v novověku a všímali si ho i jiní cestovatelé. Například v průběhu 18. století se o něm pochvalně zmiňuje Thomas Nugent: Ferencová, Hana: *Čechy a Morava očima anglických cestovatelů 1570–1800*. Olomouc. 2017. s. 116. (Disertační práce). Za upozornění na skutečnosti o podskalském vínu velmi děkuji Janu Malíři.

Ústí než Olšinky, vysvětluje jeho jméno v češtině, a to vše v době, kdy se měla odehrávat „olšinská pověst“.²⁹³ Domnívám se, že i Bartolonioho dobový výklad místa a řeči pomáhá odmítnout jakoukoli nacionalizaci „olšinské“ legendy, která se konstituovala v 19. století.

5. Nacionalistické a romantické prvky v „olšinské“ pověsti

Pověst o hraběti ze mlýna je krásným dokladem lidové romantické imaginace, ve které na rozdíl od reálného světa fungovala sociální prostupnost. Ta mohla být v případě Giana Gastona ale dána i jeho jazykovou vybaveností v komunikaci s obyčejnými lidmi.

Obec Olšinky se dříve nazývala Vlkopesy, německy Wolfschlinge. V roce 1869 se stala součástí obce Svádov, německy Schwaden, která byla historicky v majetku Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské. Obec Olšinky spadala do území, které bylo ve 20. století označováno jako tzv. Sudety a kde většinu tvořilo německé obyvatelstvo. Rozsah německého jazykového území byl však v sedmnáctém století mnohem menší než na přelomu 19. a 20. století, kdy dosáhl vrcholu, než se začal v meziválečné době zase zmenšovat. Mnohé místní názvy v němčině vycházely z původní české – slovanské varianty.²⁹⁴ Tak tomu bylo u samotné Olšinky, která byla poprvé v roce 1591 známa pod jménem Valšinka, v němčině Waldschnitz, pocházející z českého „v olšinkach“ („in den Erlenbüschen“).²⁹⁵ Na to upozorňuje ve svém díle i Tscherney. Ač byla legenda původně zachycena německými badateli, nelze upřesnit, v jakém jazykovém prostředí se prvotní legenda odehrávala či kolovala, tedy zda v českém, nebo v německém. Na konci 17. století byla oblast navíc jen velmi řídko osídlena. Blízké město Ústí nad Labem mělo v roce 1654 samo jen 795 obyvatel, roku 1714 pak okolo 1300 obyvatel. Obec Olšinky se nacházela v českém jazykovém cípu, což dokazuje i rozbor zmiňovaných matrik. Ty jsou sice vedeny německy, ale figu-

²⁹³ Viz druhá citace v pozn. 42 tohoto textu.

²⁹⁴ O slovanské variantě, nikoli jazykově české, hovoří v díle *Schwaden* i Anton Tscherney.

²⁹⁵ <http://www.heimatfreunde-aussig.de/hilfsverein/wolfschl.htm> Jedná se o heslo *Wolfschlinge* (Olšinky) na stránkách sudetoněmeckého krajanského sdružení *Heimatfreunde Aussig*. Autor hesla se opírá o knihu *Schwaden* od Tscherneyho.

ruje zde množství typických českých jmen, jako je Václav či Ludmila. Pokud by byl Wolf seznámen s matrikami, tato skutečnost by mu jistě neušla. Otázkou tak je, proč Wolf tak násilně volil německé jméno Tereza, německou píseň *Nachtigall* a německé prostředí?

Gian Gaston byl každopádně schopen komunikovat s místními lidmi oběma jazyky, tedy jak česky, tak německy.²⁹⁶ Wolfovy jazykové informace o tom, že po italské písni Terezka pokračovala ve zpěvu „*Nachtigall ich hör dich flugen, das Herz im Leib möcht mir zerspringen*“ jsou jen autorovou licencí, a to v duchu uveřejněného textu, který osvěžil známou melodií. S největší pravděpodobností se jedná o píseň s mírně změněným názvem *Nachtigall, ich hör dich singen*, jejíž slova se takřka kryjí s Wolfem uváděnými: „*Nachtigall, ich hör dich singen – ‘s Herz im Leib möcht mir zerspringen. – Komme du und sag mir wohl, – wie ich mich verhalten soll, – wie, wie ich mich verhalten soll.*“

Píseň pod názvem „*Frau Nachtigal*“ byla poprvé zaznamenána roku 1806 v 1. svazku slavného díla „*Des Knaben Wunderhorn*“ zahrnujícího lidové písně a básně, vydaného Achimem Arnimem a Clemensem Brentanem.²⁹⁷ Výbor „*Des Knaben Wunderhorn*“ je výrazným počinem německého romantismu, mezi jeho důležité osobnosti náležel i Clemens Brentano, představitel heidelberské skupiny romantiků. V případě našeho „*Nachtigallu*“ se jednalo o velmi populární píseň v 19. století, která je v německém prostředí známá dodnes. Výbor ze sborníku „*Des Knaben Wunderhorn*“ vyšel dokonce v češtině, a to v překladu Jindřicha Pokorného, byť „*Frau Nachtigal*“ v tomto překladu schází.²⁹⁸ Píseň tedy nemůže být zaměňována a vkládána do přelomu 17. a 18. století do prostředí severních Čech, tedy do prostředí, o jehož jazykové vyhraněnosti bychom, jak již bylo poukázáno, mohli výrazně pochybovat. Samotná práce Arnima i Brentana byla již ve své době napadena, ve sborníku autoři písně upravovali, ba dokonce do nich vkládali vlastní části.²⁹⁹ Ar-

²⁹⁶ Srv. výše, kapitola II, s. 76 a násl. v této knize.

²⁹⁷ Achim Arnim – Clemens, Brentano, *Des Knaben Wunderhorn/Alte deutsche Lieder*, Heidelberg 1806, s. 93.

²⁹⁸ Achim Arnim – Clemens, Brentano, *Chlapcův kouzelný roh/výbor*, Praha 1980.

²⁹⁹ Na tuto skutečnost upozornil i Pavel Trost v úvodu k českému vydání, viz Achim Arnim –

nimova a Brentanova práce přitom vznikala pod tíhou napoleonských válek a jasné francouzské dominance nad německými státy a měla povzbudit vznikající německý národ. V díle je přítomná snaha o „*Naturpoesie*“, romantičnost, je reakcí na dobu počátku 19. století a nikoli na přelom 17. a 18. století. Právě tak by měla být kniha také chápána. Její kritickou edici vydal až v sedmdesátých letech 20. století a znovu v letech osmdesátých Heinz Rölleke.³⁰⁰ Nicméně „*Frau Nachtigal*“ se možná dostala do hovorové němčiny jiným způsobem, je totiž možné, že měl vliv na berlínské rčení „*Nachtigall, ich hör dich trapsen*“ („Vidím Ti až do žaludku“).

6. „Olšinská“ pověst a její funkce

Položíme-li si otázku, jak mohla vzniknout interpretace role prince (Gian Gastona) a princezny (Anny Marie Františky) v olšinském příběhu, nabízí se následující odpověď. Gian Gaston byl manželem majitelky panství, která organizovala na panství veškerý život, včetně vyžádování dávek a roboty po poddaných. Naproti tomu Gian Gaston na lid neměl žádnou ekonomickou vazbu a mohl být idealizován. Na přelomu 17. a 18. století zůstávaly společenské bariéry mezi nejvyšší šlechtou a poddanským lidem stále propastné. Lze předpokládat, že skutečné důvody odchodu prince z Čech zůstaly před poddanými skryty, což nabízelo další možnosti lidské představivosti, teorii o útěku z důvodu zavraždění jeho milenky a matky dítěte nevyjímaje. Samo místo Olšinky bylo na počátku osmnáctého století, což je období, ze kterého máme první údaje, samotou o čtyřech staveních a mlýnem na skalách. Historicky doložitelná je lokace pověsti, kde je promítána do místní tragédie romantic-

Clemens, Brentano, *Des Knaben Wunderhorn* (pozn. 297), s. 8. Trost k tomu na témž místě uvádí: „*Způsob, jaký Arnim a Brentano zacházeli s předlohami, se případ od případu lišil, někdy došlo jen k podružným změnám, zkracovali nebo rozšiřovali, někdy vznikla píseň víceméně nová.*“

³⁰⁰ Achim Arnim – Clemens, Brentano, *Des Knaben Wunderhorn/Alte deutsche Lieder*, Heinz Rölleke (ed.), Stuttgart 1975–1978. Edice z osmdesátých let Achim Arnim, Clemens, Brentano, *Des Knaben Wunderhorn/Alte deutsche Lieder I–III*, Heinz Rölleke (ed.), Stuttgart. 1987. K novějším příspěvkům k tématu patří i počín české germanistky Miroslavy Tomkové, *Emotionalität in den Liedern der Sammlung „Des Knaben Wunderhorn“*, Ostrava 2012.

kým konstruktem pověst. Osobám, jež mají reálný základ, je ve vyprávění vdechnut nový život.

Díky dlouhému životu, mimořádné stavební činnosti a péči o panství zůstala Anna Marie Františka v povědomí místních obyvatel i dlouho po své smrti. Většina vzpomínek na Annu Marii Františku je vázána na viditelný efekt její správy, který se plně projevil na konci jejího života, kdy byla ve všech vsích vybudována základní infrastruktura kostelů, far, škol a dominikálně-správních orgánů. Každý, kdo v tomto duchu vzpomínal na velkovévodkyni, viděl výsledky jejího působení, aniž by však věděl, jak k nim došlo či jak tato stavební politika určovala vztah mezi paní a poddanými. Anna Marie Františka zůstala až do dnešních dní zachována v místě svých panství jako „budovatelka“. K charakteru velkovévodkyně především sloužila interpretace její stavební a mecenášské politiky, která je vykládána jak v rovině symbolické, typické pro dobu baroka, tak v rovině nábožensko-charitativní. Za příklad symbolického výkladu může posloužit množství sochařské výzdoby, například morový sloup v Zákupcích či plastiky v krajině. Rovinu nábožensko-charitativní můžeme vidět v donaci zákupského kapucínského kláštera, dary chudobinci, budování škol apod. Obě roviny jsou čitelné a interpretovatelné po prozkoumání celé stavební a mecenášské politiky velkovévodkyně.

Informace o princeznině charakteru z mládí a o jejím vztahu k poddaným, v jejichž rámci je interpretována jako venkovanka, máme převážně ze zahraničních zdrojů, z prostředí elit, nikoli z prostředí poddaných a jejich převážně orální kultury. Kultura elit navíc princeznu interpretovala v logice mezinárodně dynastické a nikoli místní. O to víc je pověst o Gianu Gastonovi a jeho manželce, která snad kolovala v ústním podání v oblastech bývalých panství Anny Marie Františky, cenná.

7. Olšinská pověst v kontextu dalších sasko-lauenburských pověstí

Olšinská pověst je ve skutečnosti součástí širšího celku sasko-lauenburských pověstí, v kterém se propojují nejen příběhy z jedné oblasti, ale též jednoho rodu, který v dané oblasti vlastnil panství a v jejich ří-

zení projevoval totožnou politiku. Velká část dochovaných sasko-lauenburských pověstí pochází ze Zákup a okolí, jež se staly centrem sasko-lauenburského dominia.³⁰¹ Olšinský příběh je unikátním dokladem nejen o přítomnosti posledního příslušníka rodu Medici v Čechách, ale i o existenci sasko-lauenburských pověstí mimo zákupský okruh. Je velmi pravděpodobné, že příběhů týkajících se tohoto rodu existovalo i mimo Zákupsko více.

Záměrem této části kapitoly není zachytit veškeré zákupské pověsti, ale částečně analyzovat ty dochované a poskytnout základní přehled pro budoucí ucelený výzkum k tomuto tématu, který autor realizuje. Účelem je především ukázat na hlubší souvislosti olšinského vyprávění. Pověsti ze Zákup byly podobně jak olšinská pověst o „Terezce“ zachyceny v druhé polovině 19. století regionálními badateli. Část jich je potom dochována v zákupské kronice, která je dnes deponována v Státním okresním archivu v České Lípě.³⁰² Největší zásluhu o sběr zákupských pověstí má dnes kronikář města Zákupy Jiří Šimek, který roku 2004 vydal dějiny města spolu s jeho sebranými pověstmi, a to jako „Povídání o Zákupech“ s tím, že o dvanáct let později vyšlo druhé vydání.³⁰³ Autorovi se podařilo námi sledované pověsti zachytit a patří mu tak nemalý dík za obnovu nehmotného dědictví zákupského regionu.

8. Problémy „nového“ rodu

V průběhu třicetileté války došlo v severních Čechách k velké majetkové proměně, sasko-lauenburští vévodové zde získali rozsáhlé državy a nahradili původní zde usedlé rody. Prvním vévodou tohoto rodu v Če-

³⁰¹ Sídlem prvního sasko-lauenburského vévody Julia Jindřicha byl Ostrov (nad Ohří), kde je v pohřební kapli sv. Anny, kterou nechal postavit, i pochován. Zákupy se staly významným centrem za jeho syna Julia Františka, který zde i zemřel, pohřben byl ale stejně jako jeho otec v kapli sv. Anny v Ostrově. Zákupy si za své sídlo zvolila starší dcera Julia Františka Anna Marie Františka, která je v Zákupích i pohřbena.

³⁰² SOBa v Litoměřicích – SOKa Česká Lípa, inv. č. 251–253.

³⁰³ Jiří Šimek, *Povídání o Zákupech*, Zákupy 2004 (2 vyd. 2016). Přes drobné nepřesnosti v autorově textu patří Šimkovy dějiny Zákup k dobrému počínu při zpracování historické látky tohoto města a v současnosti jsou jedním z mála ucelených textů, které má dnešní čtenář k dispozici.

chách byl Julius Jindřich.³⁰⁴ K podstatné změně však došlo i na samotných panstvích, kde ubyla převážná část obyvatel, dílem v důsledku válečných událostí a emigrací, dílem v důsledku morové rány a jiných epidemií. Emigrace byla dána náboženskou strukturou obyvatel, kdy se značná část původních poddaných hlásila k nekatolickému vyznání. Situaci můžeme dobře ilustrovat na příkladu zákupského panství, kde byly před Bílou horou jen dva katolické kostely, a to jeden v Zákupech a druhý v Dobranově. Po Obnoveném zřízení zemském v roce 1627 a po uzákonění katolictví jako jediného náboženství v Čechách využívá nekatolické obyvatelstvo nedalekou Lužici, odkud přichází nekatoličtí pastoři.³⁰⁵ I přes rekatolizační úsilí a degressi počtu obyvatel byla část kostelů na panství dlouho neobsazená, definitivní církevní – kostelní síť dokončil až třetí ze sasko-lauenburských vládců, tedy Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská.

Protireformační tlak pokračoval i za nového majitele zmíněného vévody Julia Jindřicha, který byl původně protestantem.³⁰⁶ Vztah nového rodu k poddaným byl od začátku problematický. Za života Julia Jindřicha a jeho syna Julia Františka došlo na jejich panstvích v severních Čechách k několika poddanským vzpourám, z nichž nejsilnější byla rebelie v roce 1680, na kterou muselo reagovat císařské nařízení, které zpřesňovalo robotní povinnosti. V roce 1680 navíc panství postihl mor, který se obzvláště tvrdě podepsal v Zákupech. Julia Jindřicha i jeho syna Julia Františka spojovala vojenská kariéra.³⁰⁷ V případě

³⁰⁴ Samotným vévodou Sasko-Lauenburským se Julius Jindřich stal až v roce 1656 po smrti svého nevlastního bratra Augusta.

³⁰⁵ Na Českolipsku koluje prameně nepotvrzená domněnka, která se objevuje i v oficiálních průvodcích, podle níž si místní nekatolíci (Jednota bratrská), vykutali ve skalách jeskyně tzv. *Pusté kostely*, kdy byli skryti před pronásledováním. Za druhé světové války zde byla přemístěna výroba leteckých kanónů. O tom např. Jiří Sotona, *Místa jako z pohádky*, viz <https://www.novinky.cz/zena/styl/clanek/mista-jako-z-pohadky-213559>.

³⁰⁶ Za zmínku stojí, že již roku 1619 se Julius Jindřich účastnil založení rytířského řádu *Ordine della Immacolata Concezione*, potvrzeného papežem Urbanem VIII. v roce 1625.

³⁰⁷ K vojenskému působení Julia Jindřicha ve třicetileté válce Hans-Georg Kaack, *Die Herzöge Julius Heinrich und Franz Albrecht als kaiserlich Bestallte seit 1617*, in: Eckardt Opitz, (ed.), *Krieg und Frieden im Herzogtum Lauenburg und in seinen Nachbarterritorien vom Mittelalter bis zum Ende des Kalten Krieges*, Bochum 2000, s. 139–174; k problému Sasko-Lauenburska především Eckardt Opitz a jeho studie, k válce a politice především

Julia Jindřicha na poli třicetileté války a u jeho syna při válkách s Turky. Z doby vojenské kariéry Julia Františka pochází pověst o založení kapucínského kláštera v Zákupech, který měl vévoda nechat postavit jako díky za zázračné zachránění z tureckého obklíčení.³⁰⁸ Zda se událost skutečně odehrála, není podstatné, samotná příhoda je situována do roku 1678, tedy do mezidobí mezi (čtvrtou) rakousko-tureckou válkou (1663–1664) a velkou tureckou válkou (1683–1699). Pověst ale zapadá do tradiční barokní legendy o zázračném zachránění, Julia Františka tak ochraňoval jeden z nejpobulárnějších svatých sv. František, který byl velmi oblíbený jak mezi šlechtou, tak mezi chudým obyvatelstvem. Například v nepříteli vzdáleném Rumburku kníže Antonín Florian z Lichtenštejnu nechal v 80. letech 17. století také vystavět kapucínský klášter. V roce 1678 byl na rakousko-turecké hranice relativní klid, Velká porta vedla válku s Ruskem, není důležité, zda Turci skutečně vévodu obklíčili, v pohledu současníků se jednalo o tradičního nepřítel. Příběh tak zapadá do logického obecného rámce křesťanského bojovníka, kterému pomohou sama nebesa. Rychlá výstavba kláštera do tohoto rámce plně zapadá.³⁰⁹ Příběh o založení kapucínského kláštera se od zbytku probíraných pověstí liší i tím, že se jedná o legendu šířenou „shora“, od vévody k lidu.

Eckardt Opitz, Das Herzogtum Sachsen-Lauenburg in den Kriegen des 17. Jahrhunderts. Das Problem der Neutralität. in: Eckardt Opitz, (ed.), *Krieg und Frieden im Herzogtum Lauenburg und in seinen Nachbarterritorien vom Mittelalter bis zum Ende des Kalten Krieges*, cit., s. 175–189. Z novějších autorových prací k tématu viz Opitz, (ed.), *Askanier-Studien der Lauenburgischen Akademie*, Bochum. 2010. Zajímavá je studie věnující se dnešnímu dědictví Sasko-Lauenburské dynastie v domovském vévodství, viz Christian Lopau, *Auf den Spuren der Askanier im heutigen Kreis Herzogtum Lauenburg*, s. 333–344. K Sasko-Lauenburským a Čechám viz též Hans-Georg Kaack, *Sachsen-Lauenburg und Böhmen/ Die Welfen und das Herzogtum Lauenburg*, Ratzeburg. 1989 a Michal Vokurka, *Sasko-lauenburští vévodové jako příklad aristokracie v Čechách 17. století* (pozn. 51), s. 5–29.

³⁰⁸ Vévoda měl být údajně obklíčen roku 1678 tureckým oddílem, v únikové cestě mu stál násep, zázrakem se zjevil kapucín, který vévodu zachránil a poté zmizel. Mnich měl být sám František z Assisi. Jako dík nechal vévoda v Zákupech postavit kapucínský klášter. Klášter byl postaven mezi léty 1681–1683. K tomu viz kapitulu III v této knize.

³⁰⁹ V létě 1678 byla poslána žádost ke kapitule provincie o založení kláštera, která byla následujícího jara schválena. Samotná stavba probíhala mezi léty 1681–1683, kdy byla dokončena hrubá stavba, na podzim 1684 byl klášter vysvěcen. K tomu viz kapitolu III v této knize.

Po smrti Julia Františka musela Anna Marie Františka na problematickou situaci na panství reagovat. Její stavební politiku a péči o panství můžeme číst i jako snahu o normalizaci vztahů mezi poddaným a vrchností, přičemž stavební politika dávala možnost dobrého výdělku poddaným. Anna Marie Františka byla již třetí generací Sasko-Lauenburských, kteří sídlili v Čechách, můžeme hovořit o zdomácnění a v pověsti „Kolikdáš“ je jí například přisuzována role vtipné a dobré paní.

9. Dělení zákupských pověstí

Zákupské pověsti dotýkající se našeho tématu lze rozdělit do několika základních skupin, a to na i) pověsti odrážející problematiku dané doby, se kterou se potýkali i Sasko-Lauenburští, například problém se zběhem z armády či rychtářem a jeho povinnostmi, ii) pověsti vycházející z přítomnosti sasko-lauenburského rodu, které můžeme dále členit na pověsti, které se váží na místo, a ty, jež se vztahují ke konkrétní osobě, a iii) pověsti obecné, kam by patřily například i milostné a pohádkové příběhy.

Do první skupiny můžeme zařadit na příklad pověst „*Popravčí vrch aneb Oprátka pro vraha*“, která je reakcí na třicetiletou válku. Vypráví o rejtaru, co zběhl z armády a oženil se s dcerou sedláka. Po nějakém čase chtěl rejtar uprchnout se všemi penězi, co byly v domě, na útěku zabil svou manželku i tchýni, za což byl vesničany oběšen.

Pověst „*O brenském rychtáři*“ zase vypráví o nepopulárním, přísném rychtáři, který v podobě divotvorného světýlka, v které byl zaklet, sloužil své vrchnosti a hlídal její majetek i po smrti až do svého vykoupení, kdy zachránil srnu před marnivým husarem, který ji chtěl pro potěchu ulovit. Jestliže první pověst reaguje na vojenské útrapy regionu, podstatou druhé je vztah poddaných k vrchnostenskému úředníku. Jak bylo nastíněno výše, poměr mezi poddanými a vrchností byl po Bílé hoře mimořádně napjatý a vyústil v několik rebelií. V nich hráli významnou roli vrchnostenští úředníci, například povstání sedláků na sasko-lauenburském ploskovickém panství v roce 1680 bylo primárně vedeno proti Roslaw, *inspector bonorum principis Lawenburgici*.³¹⁰ Vztah podda-

³¹⁰ O situaci na panství Václav Schulz (ed.), *Archiv český 17/Korespondence jesuitů provincie*

ných k vrchnostenským úředníkům jakožto vykonavatelům vrchnostenské vůle byl minimálně problematický. Roslawovi bylo poddanými vytýkáno, že zneužívá kontribuční dávky. Opakuje se zde model zlého úředníka, který týrá lid, aniž by to pán věděl. Podobné modely nalézáme po celé Evropě, jedním z nejznámějších příkladů je Masaniellova vzpoura v Neapoli roku 1647.³¹¹ Brenský rychtář z řady zlého úředníka nevybočuje a je výstižným dokladem vnímání vrchnostenských úřadů.

Jiné pověsti můžeme zařadit do druhé kategorie pověstí, tedy těch, které vycházejí z přítomnosti sasko-lauenburského rodu. První čtyři pověsti se vážou ke konkrétnímu místu, a to ke Kamenickému vrchu u Zákup a mají chronologické řazení.

Pověst „*Poustevník na Kamenickém vrchu*“ se přímo váže na přítomnost Giana Gastona de' Medici a jeho dvoru v Zákupech a je vrcholem cyklu o Kamenickém vrchu.

Pověst „*O zjevení na Kamenickém vrchu*“ se odehrává v roce 1615 a mluví o sporech nekatolíků s katolíky. Pasáku ovcí se zjeví postava, varující před různicemi, přicházející válkou a bídou a nabádá ke svornosti.

Pověst „*Poustevník na Kamenickém vrchu*“ je zase pověstí vážící se k pobytu Giana Gastona. Mladý svobodný sedlák Josef ze Cvikova měl ženu a syna, oba umřeli a on se vydal na pouť do Říma. V Římě dostal od papeže povolení usadit se v jednom z římských klášterů. Kvůli stesku po domově se vrací zpět do Čech. Usadil se u Zákup, byl veselé povahy a chodil na džbáněk piva. Zde se dostal do kontaktu s místní italskou družinou, které jako jeden z mála v Zákupech rozuměl. Dozvěděla se to Anna Marie Františka a nechala mu vybudovat poustevnu a postavit kapličku sv. Josefa. Pověst tedy reaguje na existenci „italské čtvrti“, která byla v době pobytu Giana Gastona v Zákupech postavena pro jeho družinu a dokládá jí stavebně-historický průzkum.³¹² Z účtů princovy družiny máme i přesnou

české z let 1584–1770, Praha 1900. K Roslawovi dopis č. 127, s. 126–127, z 26. března 1680 P. Bartoloměje Tolesiusa P. Jiřímu Weissovi, odkud je i použita citace titulu.

³¹¹ Šlo o povstání proti španělskému místokráli v Neapoli vyvolané nadměrnou daňovou zátěží a útlakem, jehož prvním vůdcem byl Tommaso Anielli – Masaniello a které vedlo dokonce k vyhlášení efeménní Neapolské republiky pod francouzskou patronací. Povstání bylo potlačeno roku 1648.

³¹² Petr Macek – Pavel Zahradník, Zámecký areál v Zákupech (pozn. 29), s. 3–34.

představu o její velikosti a nákladech na život.³¹³ Pověst se odehrává ve stejné době jako „olšinský příběh“. Teoreticky jsme schopni přesně příběh zařadit do přelomu let 1697 a 1698, na což poukazuje několik skutečností. Kaple svatého Josefa byla totiž Gianem Gastonem a velmi pravděpodobně i jeho manželkou Annou Marií Františkou totiž založena roku 1698, zároveň v této době pobývala takřka celá princova družina v Zákupech, neboť pražské sídlo si princ pronajal až na podzim 1698.³¹⁴ Je zde ale i otázka jazykové bariéry, kterou pověst reflektuje. Princ dle společně s několika dvořany od dubna do listopadu 1698 na cestách po západní Evropě. Složení princovy suity pro *grand tour* samozřejmě odpovídalo jeho finančním možnostem, ale jistě se jí účastnili dva ze čtyř šlechticů, a to spolu s účetním Caldesim, což byly osoby, u kterých se dá předpokládat jazyková erudice. V případě Caldesiho byla němčina nutností, neboť v ní i účtoval, u princových „aristokratů“ nebyla znalost němčiny ve Florencii úplně neobvyklá a německy se učil v mládí i Gian Gaston, byť preferovaným cizím jazykem číslo jedna v Toskánsku zůstávala francouzština.³¹⁵ Podle dochovaných zpráv se dvořané, kteří zůstali v Zákupech, nudili a netrpělivě vyhlíželi návrat svého pána.³¹⁶ Jejich nudu měla zvyšovat i komunikační bariéra. Pověst tedy reflektuje reálnou situaci, kdy v relativně malých Zákupech, čítajících na přelomu 17. a 18. století maximálně několik set osob, pobývalo několik desítek „Italů“. Gian Gaston navíc během svého pobytu navyšoval počet svého dvora, a to především z urozené místní vrstvy a tito členové potom rozšiřovali počet jeho družiny. Poddaní přitom mohli těžko rozlišovat, kdo z dané družiny není „Ital“. Počet „Italů“ v Zákupech se mohl pohybovat od třiceti osob, se kterými Gian Gaston do Čech původně dojel, do čtyřiceti.

³¹³ Viz kapitolu II v této knize.

³¹⁴ Idem.

³¹⁵ Zůstává otázkou, na kolik lze ve smyslu toho, co už bylo uvedeno výše o pojetí toskánské aristokracie, považovat toskánské aristokraty ve smyslu středoevropském.

³¹⁶ K tématu cesty Giana Gastona viz kapitolu II v této knize a dále a Jan F. Pavlíček, *Pobyt Giana Gastona de' Medici v Čechách* (pozn. 140), s. 161–202. Sestra Giana Gastona Anna Marie Luisa k tomu napsala „V Zákupech hraji málo komedií a nevěřím, že tam bude velká zábava, hlavně mezi Italy, kteří zůstanou nějakou dobu, aniž by viděli svého pána, který je v tuto dobu v Paříži.“ A. S. F., fond: M. d. P, f: 5836, dopis č. 61.

Jde-li o třetí kategorii pověstí, tradují se pověsti, které obsahují nadpřirozený motiv, jímž je zejména motiv pekla. Peklo v těchto pověstech pokouší zbožného poustevníka, je sídlem nekalých rejdu či poskytne půjčku za oplátku, když pomůže vytvořit alchymistovi Mariovi nadpозemský klenot výměnou za jeho duši.

Pověst „Čertův kámen“ vypráví o dalších příbězích poustevníka Josefa, kterak se vypořádal s čertem, jenž ho chtěl svést z pravé cesty. Zatímco první pověst o Josefovi se odehrává na pozadí reálného základu, v Čertově kameni jsou Josefovi přisouzeny vlastnosti světce, Josef se tak stává více nadzemskou osobou.

Pověst „O kapli na Kamenickém vrchu“ zase nabízí alternativní verzi vzniku kaple sv. Josefa. V nedaleké hospodě byla divoká, hříšná společnost a ta se i s hostincem propadla do země. Na místě pak byla postavena kaple. V obou posledních vyprávěních je důležitý vztah k hříchu a provinění se proti křesťanské – obecné morálce a jeho potrestání. Kamenický vrch, tyčící se nad Zákupy, je krásně viditelný přímo z náměstí, v raném novověku byl navíc o několik desítek metrů vyšší než dnes, do roku 1900, kdy zde byl zřízen kamenolom, měl totiž kopec 466 metrů (oproti dnešním 435 metrům). Byl přirozenou magickou dominantou malého poddanského městečka, a tedy dominantou, která má své pověsti.

Vyprávění „Alchymista“ se týká původu jména, místa a majetku, je zasazeno do doby Julia Františka. Jak bylo svrchu zmíněno, vévoda začal investovat velké částky peněz do přestavby Zákup a panství, nechal postavit kapucínský klášter v Zákupích a byla za něj založena nová vesnice Juliovka (Juliusthal). Po letech se jednalo o velké investice, navíc koncentrované do jednoho místa, což bylo v protikladu s předchozí dobou. Vévoda navíc roku 1687 založil sklářskou huť ve vsi Juliovka a další malou tzv. „kratochvilnou“ sklárnu měl přímo v Zákupích. V Juliovce se podařilo kromě českého křišťálu vyrobit i tzv. zlatý rubín, který se stal námětem pověsti.

Ve službách Julia Františka prodléval italský alchymista Mario, který měl vyrobit rubín. Mario nebyl schopen úkol splnit, tak se upsal ďáblu, který mu pomohl a rubín vyrobil, načež Mario zmizel. Za třicet let si měl čert Maria vzít do pekla, ten mezitím odešel do rodné Itálie. Zde

dal Mario na radu poustevníka a vrátil se do Zákup, místa, kde se upsal ďáblu. Zde díky zbožné modlitbě k Panně Marii byl Mario nakonec zachráněn, načež vstoupil do místního kláštera. Velký majetek vévody Julia Františka, který přímo kontrastoval se situací na panství po poddanské vzpouře, spojený s ojedinělým výtvozem zlatého rubínu, dal vzniknout lidské představitivosti o nadpřirozených schopnostech, díky nimž sklárna v Juliovce dokázala rubín vyrobit. Tato sklárna nebyla v místě první ani jedinou, v severních Čechách je, jak známo, silná sklářská tradice již od středověku. V druhé polovině 17. století vznikají nové sklárny, vrchnost podporuje cechy, které se zabývají sklářskou výrobou.³¹⁷

V pověsti „Kolikdáš“ vystupuje Václav, svobodný (nemusel platit vrchnosti) a šikovný všeuměl, co za vše chtěl „kolik dáš“. Jednou si u něj dala spravit džbán i velkovévodkyně Anna Marie Františka. Václav, aniž by se nejprve otočil, s velkovévodkyní jednal „přirozeně“, tedy včetně svého „kolik dáš“, teprve pak se dozvěděl, kdo je tazatelka, ta si ale jeho služby pro šikovnost objednala i v budoucnu. Charakteristická struktura pověsti je založena na chytrém a upřímném prostém člověku, který hovoří s nepoznanou vrchností či králem. V závěru je odměněn. Naprosto stejná struktura příběhu se zachovala i z vyprávění návštěvy císaře Josefa II. v Zákupích, kdy panovník hovořil se sedlákem Hruškou, který nesl jablka. Když se ho císař zeptal, zda mu jedno dá, Hruška odpověděl, že tato jablka může nést jen Hruška, císař zareagoval, jestli ví, kdo může mít vlastní hlavu v kapse? Načež vytáhl tolar se svoji podobou. V případě císaře Josefa II. se v pověsti odrážela i jeho popularita mezi venkovským obyvatelstvem.³¹⁸

Pověst „O Modlivém dolu“ je vlastně pověstí o původu dnešní Lurdské kapličky v Modlivém dolu. Příběh má mít počátek v roce 1680 a svým

³¹⁷ Jaroslav Rež, Michal Gelnar, Sklářská minulost kraje Lužických hor, viz <http://www.luzicke-hory.cz/historie/index.php?pg=clskloc> (odkaz z 6. 12. 2019). Srv. k tomu též <https://schlackenwerth-minulost.estranky.cz/clanky/clanky/historie/vyroba-skla-v-ostrove-v-17.stoleti.html>.

³¹⁸ Popularitu císaře Josefa II. můžeme vidět bez ohledu na národnost v průběhu celého devatenáctého století pozorovat v celé rakouské monarchii. Podobně u Anny Marie Františky zůstalo její označení „Stará výsost“, které se místně používá dodnes, aniž bychom ho byli schopni jakkoli historicky doložit.

námětem velmi připomíná pověst z Olšinek. Panský myslivec měl krásnou dceru Annemarie, která měla dva nápadníky, studenta Jana a sedlákovíc syna Josefa. Josef ze žárlivosti zabil Jana, ale nebyl nikdy potrestán, později umístil čeledín z Josefova statku na místě vraždy obrázek Panny Marie. V průběhu osmnáctého století zde vznikla kaple, která byla roku 1903 přestavěna do podoby lurdské kaple. Zvláštní je panské jméno myslivcovy dcery Annemarie, které připomíná jméno Anny Marie Františky, její dcera se pak jmenovala Marie Anna. Jednalo se symbolicky o šlechtické jméno.

10. Závěr

Smyslem předešlého stručného výčtu nebylo podrobně rozebrat a doložit jednotlivé pověsti, ale poukázat na to, že olšinský příběh je součástí širší skupiny příběhů, vázaných na rod Sasko-Lauenburských, přičemž tato vazba je minimálně stejně důležitá jako vazba na místo pověsti. Sasko-Lauenburští byli jedněmi z nejvýraznějších aristokratických držitelů panství v dějinách raně novověkých severních Čech. Nejen že vybudovali rozsáhlé dominium, ale svými investicemi a politikou též významně zasáhli do svých panství a do podoby kulturní krajiny na nich. Jak už bylo zmíněno, za Julia Františka Sasko-Lauenburského byl kromě jiného velkoryse přestavěn zákupský zámek, vybudován kapucínský klášter a investovalo se mj. do sklářské výroby. Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská kromě řady zámků, které nechala obnovit nebo postavit, dobudovala i síť kostelů a škol. S jistou nadsázkou můžeme říci, že nebyla v jejím vlastnictví vesnice, kde by se její stavební politika neprojevila. Jako třeshnička na dortu byla sochařská výzdoba ve volné krajině, kterou pro velkovévodkyni zhotovoval třeba Ondřej Dubke. Celkovou situaci podtrhávaly pozitivní demografické změny, kdy v závěru 17. století začal počet obyvatel po dlouhé době stoupat a dokonce byly založeny nové osady.³¹⁹

Rod Sasko-Lauenburských se zapsal do dějin panství takovou měrou, že to podněcovalo lidovou představivost. Například v pověsti „Al-

³¹⁹ Například osada Juliovka (Juliusthal) byla založena již kolem roku 1650 vévodou Juliem Jindřichem Sasko-Lauenburským, po kterém nese jméno.

chymista“ se odráží vévodovy investice do nové technologie spojené s velkým majetkem, nevídaný úspěch v podobě zlatého rubínu nemohl být dílem nikoho jiného než ďábla. V případě odjezdu manžela Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské tak poddaní nechápali celou záležitost v širších souvislostech, ale dosadili ji patrně do rámce lidové představitivosti, která později dostala strukturu pověstí, jak jsme mohli vidět u olšinského příběhu nebo u „*Poustevníka na Kamenickém vrchu*“.

V průběhu 19. století byl některým pověstem dosazen nacionální rámec, naprosto netypický pro dobu baroka. Nejen, že pověsti byly dezinterpretovány, ale bylo v nich často viděno to, co v nich nemohlo být původně přítomno. Pověsti tak nezřídka ztratily i část své „pohádkovosti“.

V moderní době pak většina pověstí upadla v zapomnění. I když jejich rehabilitaci a rozkrývání je třeba věnovat pozornost, je však žádoucí, aby příběhy, které se v nich ukrývají, nebyly ani dnes zbaveny veškerého svého kouzla.

VII. Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská a její rod. Otisky historie v české krajině.

Anna-Marie-Františka Sasko-Lauenburská. To nejsou tři osoby, nýbrž jediná dáma, jejíž život by však, jak se zdá, mohl vydat za tři. Patřila k nejznámějším barokním šlechticům u nás a její sláva sahala daleko za hranice Čech. Anna – po babičce Anně Magdaleně z Lobkovic, vdově po Zbyňkovi Novohradském z Kolovrat a manželce jejího děda Julia Jindřicha, vévody sasko-lauenburského. Marie – po matce Marii Hedvice Augustě Falcko – Sulzbašské, dceři falckraběte Kristiána Augusta ze Sulzbachu. Františka – po otci Juliovi Františku, vévodovi sasko-lauenburském. Titul (velko)vévodkyně toskánská však získala až sňatkem s vévodou Giovanni Gastonem z rodu Medici, jejím prvním manželem byl Filip Vilém Falcko-Neuburský.

V předchozích kapitolách bylo naznačeno leccos o tom, jaké byly životní osudy Anny Marie Františky, jaké místo zaujímal její rod v Českém království i v širší střední Evropě a také, jak lze na příběhu Anny Marie Františky a jejího rodu demonstrovat obecnější rysy typické pro celou barokní éru.

Smysl této poslední kapitoly bude odlišný. Půjde především o to ukázat, jak se čínorodost Anny Marie Františky a jejího rodu odrazily na tváři jejích panství a na tváři českých zemí. To je o to důležitější, že velká část z toho, co se dodnes dochovalo, nepřestává přitahovat pozornost a má zcela oprávněně status kulturní památky.

To vyžaduje vydat se na cestu, která povede po nemalé části Čech.

1. Po stopách života a činnosti Anny Marie Františky v české krajině

A. Sever

Začít tuto cestu dnes nelze jinde než v Zákupech. Jako jedno z hlavních rodových sídel sasko-lauenburského rodu v Čechách bylo náležitě zařízeno a vybaveno dobovým luxusem, kterému dal základ už dědeček Julius Jindřich. Do barokní podoby dal Zákupy přestavět otec Julius František a Anna Marie Františka celý barokní areál dokončila.³²⁰

Na její popud ale vznikl i velký hospodářský dvůr. Protože milovala koně (věnovala se nejenom jízdě, ale i chovu, výcviku a léčení, jak dokládá její bohatá knihovna), tak jižní křídlo dvora bylo především konírnou pro asi 60 koní. Ve východní části byla stáj pro březí kobyly (ta později sloužila jako kovárna). V patře byla řada sálů pro ubytování a hosty. V severním křídle byly umístěny chlévy a obydlí pro zaměstnance. V letech 1716–1720 vzniklo spojovací křídlo a v něm pivovar. Svoji rozlehlostí je zákupský hospodářský dvůr architektonickým unikátem.

To platí i o někdejší formální zahradě o rozloze 8 ha s terasami ohraničujícími bohatě zdobené balustrády s grottovou výzdobou (tehdy velice módní) a množstvím soch. Z její podoby se ale mnoho nedochovalo. Když se staly Zákupy letním sídlem císaře Ferdinanda V. Dobrotivého (v polovině 19. století), byl park změněn v anglickém stylu s mnoha skleníky, kde se císař věnoval svým botanickým zálibám.³²¹

Vraťme se ale k naší osobě. O tom, že se zde za jejích časů žilo plným šlechtickým životem, svědčí dodnes na zákupském zámku i voliéra z roku 1696, která mohla sloužit mj. k odkládání dravců pro hosty, kteří sem přijeli lovit.

Pro život u dvora zde sloužilo v roce 1702 celkem 112 osob. V čele dvora stál Jan Arnošt Golč. Patřilo sem několik dalších šlechticů, důstojníků (vévodkyně si držela i vlastní ozbrojenou gardu), umělců (držela si vlastní architekty, z nichž známe např. Jindřicha Klingensleitnera či

³²⁰ Petr Macek – Pavel Zahradník, Zámecký areál v Zákupech (pozn. 29), s. 3–34.

³²¹ Martin Aschenbrenner, *Dvůr císaře Ferdinanda Dobrotivého a císařovny Marie Anny v Čechách (1848–1884)*, Česká Lípa 2015.

Václava Špačka, nebo sochaře, např. Ondřeje Dubkeho), a samozřejmě úředníci, kteří se starali o správu majetku. Ten sama, při svých častých inspekčních cestách, pravidelně navštěvovala a kontrolovala. Podle pověstí a místní tradice se uvádí, že při výběru dávek byla nekompromisní, ale spravedlivá, což jí mělo vynášet respekt u poddaných. Vypráví se i o jejím vlídném vztahu k sedlákům, hajným a dalším poddaným. To by bylo logické, neboť tyto osoby byly zdrojem jejích příjmů, které potřebovala při rozvoji a modernizaci svých panství.

V Zákupech nechala ještě v roce 1725 vybudovat rybník, z něhož se napájely četné kašny a vodotrysky v parku. Roku 1708 nechala postavit sousoší Nejsvětější Trojice od svého dvorního sochaře Ondřeje Dubkeho, který je dodnes ozdobou zdejšího náměstí (i když už není v původním stavu).³²² Po rekonstrukci v roce 1860 na náklady císaře Ferdinanda byl totiž z úsporných důvodů zrušen vodní systém a mnohé poškozené sochy už nebyly opraveny. Jako zajímavost lze připomenout i to, že ve své stáji prý chovala i velbloudy. S nimi přivezla ostatky několika svatých (okolo 7 v letech 1722–1728, např. sv. Pavla a sv. Kristýny) z Říma a vybavila jimi kostely na svých panstvích, a to mj. na popud zákupského děkana, hraběte Jana Josefa Lažanského.³²³ Hlavním důvodem bylo posílení katolické víry proti možnému pronikání luteránského protestantství z blízkého Saska. Zákupský kostel sv. Floriána a Šebestiána tak na příklad dostal jako relikvii celou kostru sv. Felixe a zákupský klášterní kostel dostal zase relikvii sv. Antonína. Nechala na ně dotvořit voskové figuríny oblečené do honosných oděvů, které byly vystavovány ve skleněných vitrínách i v kostelích, které zřizovala.³²⁴ Dodnes je taková relikvie k vidění v kostele Panny Marie v Horní Polici. Ale nejen tam. Roku 1729, když vznikaly nové katakomby v Klatovech, tak i tam věnovala, jako donátorka, tělo sv. mučedníka Oenestina i s lampou a dodnes jsou tam pořádány slavnosti ke dnu jeho převezení.³²⁵

³²² Jiří Šimek, *Povídání o Zákupech*, Zákupy 2004, s. 29.

³²³ August Sedláček, Lažanský, in: *Ottův slovník naučný. Patnáctý díl*, Praha 1900, s. 750–751.

³²⁴ Zdeněk Rydygr, *Děkaný kostel sv. Fabiána a Šebestiána v Zákupech*, Zákupy 2019.

³²⁵ Srv. přednášku P. Mgr. Miroslava Herolda, SJ „Svatý Oenestin, nebeský ochránce barokních Klatov“ pronesenou 30. dubna 2011 na konferenci Barokní jezuitské Klatovy.

„Toskánka“ též zřizovala poustevny, z nichž zmiňme alespoň tu, která byla v lesích na Borečku u Mimoně, dnes přeměněná na kapli sv. Eustacha.

Vysledovat všechny její stavební aktivity by však významně přesáhlo rámec této kapitoly a pokusili se o to už jiní a daleko povolanější. Pokusím se tedy zmapovat alespoň některé (z hlediska místní, nikoliv časové návaznosti). Po tom, co z Čech natrvalo odešel její manžel Gaston v roce 1706, se jí prý začalo říkat „slaměná vdova“. Pro ni to však znamenalo posílení její svobody, a to i v podnikání, přičemž své představy a následná rozhodnutí už nemusela nikomu podřizovat.

Ale pokračujme od západu. Panství Svádov, ke kterému měla „Toskánka“ vřelý vztah už z dětství, zakoupil její otec Julius František jako zničené a vydrancované Švédy a připojil jej k panství ploskovickému. Postupně jej zvelebil a upravil tam zámek na místě původního hradu, na který ona velmi ráda jezdila.³²⁶ V obci nechala v letech 1729–1731 postavit faru³²⁷ a sloup Tří králů s pietou, dnes přemístěný do městské části Střekov v Ústí nad Labem.³²⁸ Když zámek později ztratil rezidenční funkci, zpustl a v roce 1814 vyhořel. Dnes na jeho místě stojí vila Habsburk.³²⁹

Nyní lze pokročit na k panství hornopolické. To do majetku Sasko-Lauenburských přinesla věnem babička Anna Magdaléna jako dědictví po Zbyňku Novohradském z Kolovrat, svém prvním muži. Otec Anny Marie Julius František zde nahradil starý dvorec jednopatrovým zámkem a Anna Marie Františka jej zvýšila o patro, přičemž neobvyklým způsobem řešila osvětlení chodby oválnými okny v převýšení střední části.³³⁰ To se objevuje i jinde, jak uvidíme dále. U zámku nechala vybudovat pivovar s rozsáhlými sklepy.

³²⁶ Anton Tscherney, *Schwaden a. d. Elbe* (pozn. 265).

³²⁷ Srv. <https://pamatkovykatalog.cz/fara-12184281>.

³²⁸ Srv. <https://pamatkovykatalog.cz/sloup-sv-tri-kralu-s-pietou-12183831>.

³²⁹ Původní vzhled zámku Svádova ale dobře dokládá veduta Jana Antonína Venuta z počátku 19. století, srv. https://www.hrady-zriceniny.cz/img/stare4/Johann_Venuto/hrady/Svadov_Johann_Venuto_1804.jpg

³³⁰ Petr Macek – Pavel Zahradník, Barokní architekt a stavitel Václav Špaček, *Průzkumy památek* 10, 2003, č. 2, s. 103–162, zde s. 139.

Zdejší kostel Navštívení Panny Marie a poutní areál, do jejichž podoby zasáhl už její otec, nechala Anna Marie Františka velkoryse přestavět v letech 1717–1725. Původní projekt a stavbu vedl (ještě za jejího otce) architekt Giulio Broggio z Litoměřic a dokončil jej patrně Václav Špaček. Stavba vyšla údajně na 16 000 zlatých.³³¹ Z kostela se stalo poutní místo, pro které u papeže vymohla tzv. infulát. To znamenalo právo nosit při liturgii biskupskou berlu a mitru. To byl v té době významný počín. Pokladem zdejšího kostela je dřevěná milostná soška Panny Marie, kterou vylovili z řeky Ploučnice a na tom místě nechala „Toskánka“ v roce 1722 postavit mariánský sloup. V kostele byla údajně umístěna podobizna zakladatelky s prvním manželem a dcerou. Rovněž sem byly velkovévodkyní umístěny jako relikvie dvě těla svatých, mučednice sv. Kristiny a mučedníka sv. Pavla, získaná od dvou papežů.

V roce 1708 zakoupila Anna Marie Františka statek Žandov a v roce 1728 zde nechala postavit zámek ke správě panství. Sousední Velkou Bukovinu zakoupila roku 1732 a připojila ji k Horní Polici. Abychom si udělali představu o tom, co patřilo do jednotlivých panství, tak např. panství Horní Police zahrnovalo obce Horní Police, Dolní Police, Podlesí, Heřmanice, Rané, Havraní, Valteřice, Bělá, Radeč, Stoupno, Novosedlo, Žandov, Starý Šachov, Volfartice, Novina, Bukovany, Velká a Malá Karlovka a Skřivánčí údolí.³³² To je zhruba dvacet obcí o rozloze nějakých 7408 jiter.

Na tomto místě lze připomenout alespoň hlavní statky, o které Anna Marie Františka pečovala:

Panství Zákupy (141 km²)³³³ – dědictví³³⁴ po babičce Anně Magdaléně,
panství Buštěhrad (66 km²) – dědictví po babičce Anně Magdaléně,

³³¹ Srv. heslo Horní Police in: Emanuel Poche, Umělecké památky Čech A/J. Svazek první, Praha 1977, s. 414; lze předpokládat, že zásadní nové poznatky budou zveřejněny v návaznosti na ambiciózní obnovu areálu, která v současnosti probíhá.

³³² Viz Aleš Chalupa (ed.), *Tereziánský katastr český, Sv. 2: Rustikál (kraje K–Ž)*. Praha: Archivní správa ministerstva vnitra ČR, 1966.

³³³ Přibližná rozloha je udávána na základě rekonstrukčních map Michala Vokurky prezentovaných v rámci jeho příspěvku.

³³⁴ Formálně dědila po svém otci. Zde ale sledujeme zboží z hlediska geneze držby rodem sasko-lauenburských vévodů.

panství Horní Polici (60 km²) – dědictví po babičce Anně Magdaléně,
panství Zvoleněves (85 km²) – dědictví po babičce Anně Magdaléně,
které zakoupila roku 1658 (rozloha počítaná včetně statku Mikovice,
který zakoupil Julius František roku 1699),

panství Ploskovice (54 km²) – dědictví po dědečkovi Juliu Jindřichovi, které zakoupil roku 1663,

panství Svádov (12 km²) – dědictví po otci Juliu Františkovi, které zakoupil roku 1676,

panství Kácov (100 km²) – zakoupila sama roku 1726 od Karla Richarda Šmidlina,

panství Tachlovice (145 km²) – zakoupila sama roku 1732 od hraběte Karla Jáchyma Bredy a

nelze zapomenout ani na Kladno, které Anna Marie Františka zakoupila v roce 1701 jako zadlužené od potomků Žďárských ze Žďáru (František Adam Eusebius Žďárský se nikdy neoženil a kladenský majetek získala jeho sestra Maxmiliána Eva, hraběnka Hýzrllová a ta odkázala Kladno svému vnukovi Karlu Benediktinovi, hraběti z Lemberka a jeho sestrám), ale už v roce 1704 jej přenechala za úplatu řádu břevnovských benediktinů.

Z uvedených čísel lze odhadnout, že její majetek jenom na pozemcích přesahoval rozlohu 660 km².

Ale vraťme se na sever. Na kopci Kalvárie u Mařenic (panství Zákupy) vybudovala další poutní místo, poustevnu sv. Anny. Až do 2. světové války sem směřovala procesí. Po odsunu nechali noví osadníci místo zpustnout. Z kaple zůstala pouze zřícenina, která však byla v letech 2008–2009 obnovena a v roce 2010 znovu vysvěcena. Je vidět, že někde si památek dokáží vážit.

Přímo v Mařenicích, na místě staršího kostela sv. Máří Magdaleny, nechala Anna Marie v letech 1699–1714 vystavět Octavianem Broggiem dvouvěžový chrám. Volba na Mařenice padla proto, že se jí hodily do jakéhosi obranného valu na obranu katolicismu před pronikajícím protestantismem ze Saska.³³⁵ V roce 1704 nechala nedaleko postavit lesovnu

³³⁵ Srv. <https://pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-mari-magdaleny-16318382>.

(místu se říkalo Franciskathal) a u ní mariánský sloup, který krášlilo pět soch svatých.³³⁶ Zde bylo možné pořádat hony, a to i za účasti elit.

Protože o Zákupcích už byla řeč, je na místě přesunout se do Ploskovic. Tady si vévodkyně stavěla pro radost a potěšení jakési malé luxusní „Versailles“. Zámek pro ni stavěl ve 20. letech 18. století pravděpodobně opět Václav Špaček, ovšem s využitím konzultačních služeb Kilián Ignáce Dientzenhofera, přičemž hledání přesného autorství je náročná práce.³³⁷ Zámek byl každopádně stavěn tak, aby se vyrovnal současným zahraničním stavbám a byl vybaven vším dostupným přepychem (ozdobné zahrady, kryté chodby, otevřené galerie, stříhané ploty, sochy, grotty, vodní nádrže i vodotrysky). Sama si tuto svoji náročnou stavbu dozorovala, sama si své dělníky na místě vyplácela a podle pověsti si sama také účty pálila.³³⁸ To prý proto, aby jí nikdo nemohl vytýkat, co to stálo, jelikož podle pověsti činily náklady milion zlatých. Celou stavbu nádherného zámku prodražil unikátní vodní systém, který napájel kromě kašen, podzemní štolý i umělé jeskyně, grotty a dále také zahrady.³³⁹

Tuto nádheru oceňovaly i další generace. Jezdil sem pravidelně císař Ferdinand V. Dobrotivý, poté, když patřil císaři Františku Josefovi I., sem jezdila jeho vnučka Windischgrätzová, která zde porodila své dvě

³³⁶ Srv. <https://pamatkovykatalog.cz/sloup-se-sochou-panny-marie-14952761>.

³³⁷ Petr Macek – Václav Špaček, in: Jakub Bachtík – Richard Biegel – Petr Macek (eds.), *Barokní architektura v Čechách* (pozn. 15), s. 476. Podrobně pak Petr Macek – Pavel Zahradník, *Ploskovice. Stavebně historický průzkum zámeckého areálu*, SÚRPMO, Praha 1990.

³³⁸ Jak se zdá, jde v tomto případě pouze o pověst, protože v Národním archivu je dochována řada dokumentů, které se k zámku a jeho výstavbě vztahují, srv. Petr Macek – Pavel Zahradník, *Ploskovice. Stavebně historický průzkum zámeckého areálu* (pozn. 20) nebo Petra Březáčková, *Ploskovice a Zákupy. Zahrady Anny Marie Františky s vůní ananasu, Paginae historiae: sborník Národního archivu*, sv. 27, č. 1 (2019), s. 166–183, *passim*. Z informací, které už koncem 19. století podal Bedřich Bernau, navíc plyne, že ke stavbě zámku bylo přistoupeno hospodárně (jak totiž poznamenává, např. velký oválný sál v prvním patře je proveden „s bání neklenutou, a jen na rákosu omítnutou“, srv. František A. Borovský, Bedřich Bernau, *Ottovy Čechy, díl VII. Středohoří*, Praha 1892, s. 197).

³³⁹ Srv. *ibidem*.

děti.³⁴⁰ Po zestátnění se stal letním sídlem ministra zahraničních věcí, takže sem jezdil hlavně prezident Edvard Beneš. V šedesátých letech 20. stol. byl zámek zpřístupněn veřejnosti a po roce 2006 byl opět opraven i vodní systém, ale voda se sem pouští jenom krátkodobě.

Nedaleko v Býčkovících nechala Anna Marie Františka postavit statui se sochou sv. Máří Magdalény v lokalitě „Na černém“ a další, oboustrannou sochu korunované Panny Marie s Ježíškem, mezi Ploskovicemi a Býčkovícemi v lokalitě „Na jezách“, a to v ose někdejší aleje vedoucí k ploskovickému zámku. Obě podle návrhu Václava Špačka provedl její dvorní sochař Ondřej Dubke. V době stavby ploskovického zámku se ke statuím konaly procesí.

A těmi lze ukončit procházku po severních majetcích naší dámy, s omluvou, že nebyla vyčerpávající, protože Anna Marie Františka často přikupovala různé menší lokality, které se jí z nějakého, dnes nezřídka těžko postihnutelného, důvodu zdály zajímavé nebo prostě jenom byly v sousedství. Něco nechala zbořit, protože už to nestálo za opravu, nebo to potřebovalo modernizovat, ale daleko více stavěla a vylepšovala. Zápisy v obecních kronikách přitom často vypodobňují Annu Marii Františku jako přísnou, ale spravedlivou paní.

B. Střed

Na přechodu mezi severními a středními Čechami nelze opominout Chlumín, ležící nedaleko Obráštví. Chlumín „Toskánka“ koupila od Karla Evžena Údrčského z Údrče v roce 1726. Jak pro ni bylo příznačné, zasáhla nejen do stavební historie místního zámku, který nechala upravit a k němuž dala přistavět i dosud stojící hospodářský dvůr,³⁴¹ ale v roce 1732 se zasadila i o barokní přestavbu místního kostela sv. Maří Magdalény³⁴² a především o vybudování monumentálního morového sloupu se sousoším Nejsvětější Trojice, který je datován do roku 1729

³⁴⁰ K této éře Martin Aschenbrenner, *Pobyty císaře Ferdinanda, císařovny Marie Anny a jejich dvora v Ploskovicích (1850–1872)*, *Porta Bohemica – Sborník historických prací* 8, 2017, s. 143–164.

³⁴¹ Srv. <https://pamatkovykatalog.cz/zamek-2324844>.

³⁴² Srv. <https://pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-mari-magdaleny-2147359>.

a jehož autorství se připisuje J. Purschovi.³⁴³ Přesuňme se tedy nyní naplno do středních Čech. Když jsme celé „putování“ začínali v Zákupech, které vlastnila již babička Anna Magdaléna, je zde patrně na místě začít stejným dědictvím, a tedy v Buštěhradě.

Anna Marie Františka, tehdy už vévodkyně, ale teprve nejspíš dvacetiletá se rozhodla, že zdejší poničený starý a na tehdejší dobu veliký hrad nestojí za to opravovat, ale že bude vhodnější postavit v těsném sousedství nový moderní zámek. Stavěl jej stavitel Jindřich Klingensleitner v letech 1699–1705. Původně to byla patrová podélná budova s věží. Z obou stran k ní přiléhaly stavby poplužního dvora a zahrada. Do dnešní podoby se zámek stavěl skoro sto let, takže to už s „Toskánkou“ bezprostředně nesouvisí.³⁴⁴ Jí navíc sloužil jen k občasným pobytům, zřejmě při inspekčních cestách. K její dobré pověsti mohlo přispět to, že pozůstatky po starém hradu prý dovolila rozebrat chudíně, aby si z tohoto materiálu mohla postavit svá obydlí.

Další památkou na ní je mariánský sloup v těsné blízkosti zámku (lidově nazývaný morový). Na podstavci je velký rodový znak, sasko-lauenburský, který vévodkyně používala. Sloup je novodobá replika, originál je umístěn ve výklenku na nádvoří zámku.³⁴⁵ Na náměstí ale možná postavila ještě jeden mariánský sloup. Ten dnes ale nestojí na původním místě, kde překážel dopravě. Je posunut ke kraji náměstí.³⁴⁶

Dále je třeba zmínit lavice v kostele, které sem byly mnohem později dopraveny ze Zákup. Pocházejí z doby, kdy se jich mohla Anna Marie Františka dotýkat vlastníma rukama.³⁴⁷ Lavice snad měly být da-

³⁴³ Srv. <https://pamatkovykatalog.cz/morovy-sloup-se-sousosim-nejsvetejsi-trojice-14587505>.

³⁴⁴ Pozdější úpravy prováděli K. I. Dientzenhofer a A. Lurago, srv. heslo Buštěhrad in: Emanuel Poche, *Umělecké památky Čech A/J*. Svazek první, Praha 1977, s. 152–153 nebo totéž heslo in: Pavel Vlček, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, Praha 2001, s. 232–233.

³⁴⁵ Srv. <https://pamatkovykatalog.cz/sloup-s-reliefem-panny-marie-14271638>.

³⁴⁶ Zdeněk Wirth, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém, svazek XXVI – Politický okres kladenský*, Praha 1907, s. 12.

³⁴⁷ Ibidem.

rem souvisejícím se svatbou rodičů roku 1668.³⁴⁸ Do Buštěhradu byly dopraveny v roce 1853.

Na tomto místě lze připomenout, jak se velkovévodkyně starala o své panství i co do zajištění do budoucna. Jako správná hospodárka nechala na zdejší panství dopravit nové osídlence ze Zákup, když zdejší byli zdecimováni válkami a morem. Uvádí se, že zavázala své dědice jakýmsi povinným desátkem, který jim znemožňoval utratit veškeré výnosy podle svých potřeb, ale část dále věnovat na rozvoj toho, co sama vybuďovala.

Buštěhrad může být důkazem toho, že toto ustanovení, existovalo-li, její nástupci dodržovali. Marie Anna Karolína, dcera Anny Marie Františky, iniciovala z Bavor přístavbu zámku a nechala stavbu zvednout o jedno patro. Dozorem pověřila stavitele Františka Keymela, který, jak se obecně přijímá, pracoval podle návrhu Kiliána Ignáce Dientzenhofera. Z Bavor byla iniciována i další přestavba, to už ve stylu pozdního baroka, a to přesto, že Klement František, syn Marie Anny Karoliny věnující se vojenské kariéře, se o panství příliš nestaral, a v zásadě pouze dokončil plány své matky. V letech 1750–1768 tak byla vystavěna obě boční křídla zámku. Z dalších majitelů vévoda Leopold II. Toskánský nechal dokončit dvě boční křídla již v klasicistním stylu, a následně poslední majitel, císař František Josef I., nechal rozšířit kapli na kostel Povýšení sv. Kříže.

Zmíněn by měl být ale i statek v malé sousední vsi, nesoucí tehdy název Rapice (dnešní Vrapice), kde Anna Marie Františka chovala až 200 svých oblíbených koní.

Také nelze nepřipomenout významnou památku, která nepřežila rok 1942, a to kdysi nádherný barokní kostel sv. Martina v Lidicích.³⁴⁹ Tento po třicetileté válce zpustlý kostel v letech 1729–1732 Anna Marie Františka nákladem 7000 zl. opravila a rozšířila. V roce 1735 zakoupila nový oltář za 400 zl. a ještě jeden v roce 1740 dovezla ze Zákup spolu s varhanami, trumpetami a bubny. Roku 1736 sem darovala tělo mu-

³⁴⁸ Dle pozůstalosti Otakara Špecingera.

³⁴⁹ Antonín Podlaha, *Posvátná místa Království českého. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v Království českém*, díl VII., Praha 1913, s. 102–111.

čedníka Prima dovezené z Říma a kříž posvěcený papežem Benediktem XIII. Místnímu oblíbenému faráři nechala postavit novou faru, v níž byly až do vypálení Lidic uchovávány portréty, které měly přímý vztah k velkovévodkyni a její rodině.³⁵⁰

Další velké panství, které spravovala a které se nachází nedaleko, je Zvoleněves.³⁵¹ K tomuto panství patřilo podle urbáře 15 obcí. Zvoleněves, Podlešín, Slatina, Blevice, Ješín, Mikovice, Zeměchy, Volovice, Neu-

³⁵⁰ Kolem otázky, kolik portrétů se v Lidicích nacházelo a komu náležely, existují dnes jisté rozpory. Ty vyplývají zejména z toho, že na internetových stránkách obce Lidice je zpřístupněna historická fotografie portréty, který je popisován jako obraz Anny Marie Františky, velkovévodkyně toskánské, coby „budovatelky kostela“, s uvedením místa uložení „v lidické faře“. Na první pohled ale jde o portrét Anny Marie Karolíny, vévodkyně bavorské a velkovévodkyně dcery, který se značně podobá (včetně vévodské korunky) portréty, který je připisován uměleckému okruhu malíře George Desmaréese (1697–1776), viz <http://www.artnet.com/artists/george-de-marees/herzogin-maria-anna-karoline-von-bayern-cce9EhLbZM9U9yL4oiK6Eg2>. Přesto je pravděpodobné, že v Lidicích se skutečně nacházel i portrét Anny Marie Františky. Jak totiž uvádí Z. Wirth, na počátku 20. století se na lidické faře kromě pěti portrétů lidických farářů nacházela i „tři slušná, veliká poprsí na plátně“, která podle jeho názoru mohla „snad“ zpodobňovat Annu Marii Františku, jejího chotě a Marii Terezii, srv. Zdeněk Wirth, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém, svazek XXVI – Politický okres kladenský* (pozn. 346), s. 94. Zatímco portrét, který Zdeněk Wirth považoval za možný portrét Marie Terezie, lze s velkou pravděpodobností ztotožnit právě se zmíněným portrétem Anny Marie Karolíny, jehož fotografie je dnes veřejně zpřístupněna (fyziognomicky skutečně existuje jistá podobnost mezi vzhledem Anny Marie Karolíny a vzhledem císařovny Marie Terezie, přesto jejich vzhled není totožný, nadto na portréty císařovny by s velkou pravděpodobností nebyla zobrazena jen vévodská korunka), fotografie portréty Anny Marie Františky veřejně zpřístupněna není. Zdá se ale, že tato fotografie by se měla nacházet ve fotografické sbírce Památníku Lidice, který fotografii tohoto portréty eviduje pod inventárním číslem OS 201/a s popisem „portrét velkovévodkyně Toskánské“ (zatímco portrét Anny Marie Karolíny je coby „portrét dcery vévodkyně Toskánské z fary v Lidicích“ evidován pod inventárním číslem OS 202/a), srv. https://www.lidice-memorial.cz/fileadmin/user_upload/sluzby/seznam_del_fotograficka_podsb.pdf. Otázka je, co se stalo s portrétem manžela velkovévodkyně toskánské, jehož fotografie známa není (ani není zahrnuta ve zmíněném inventáři), takže lze jen odhadovat, kterému z manželů Anny Marie Františky portrét z lidické fary přesně náležel (lze odhadovat, že spíše Filipu Vilému Falcko-Neuburskému než Gianu Gastonovi Medicejskému, a to proto, že zde byl umístěn i portrét Anny Marie Karolíny, která vzešla právě z manželství s ním), pokud však nešlo o Ferdinanda Mariu Bavorského, manžela Anny Marie Karolíny (k jehož vyobrazením nemusel být v době, kdy Z. Wirth svůj text psal, zdaleka tak snadný přístup, jako je tomu díky internetu dnes) nebo jinou osobu.

³⁵¹ Otakar Špecinger, Obec a panství Zvoleněves, *Vlastivědný sborník Kralupska* 12, 2005, č. 2, s. 22–31.

měřice, Votvovice, Lobeč, Dolany, Debrno, Bučina a Miletice.³⁵² Panství zakoupila babička, Anna Magdaléna v roce 1658 a bylo jí i jejím synem dále rozšiřováno. Za Slatinu prý bylo v roce 1666 zapláceno 27 000 zlatých, a za Mikovice, Otvovice, Neuměřice, Zeměchy a Lobeč s Olovnicí dokonce 58 000 zlatých rýnských. Anna Marie Františka se v roce 1692 po vypořádání se svojí sestrou Sibyllou Augustou stala jedinou majitelkou panství.

Kolem roku 1718 nechala přestavět zdejší zámek do vrcholně barokní podoby a v jeho sousedství vybudovala hospodářský dvůr, ze kterého bylo spravováno celé panství.³⁵³ Zdejší kostel sv. Martina nechala rozšířit a opatřit masivní věží. Darovala sem obraz světce za 500 zlatých. Postavila zde faru a na náměstí sloup s římskou hlavicí a sochou bolestné Matky boží (nedochoval se). Na toto panství, do Otovic a Mikovic, mimochodem sahají počátky těžby uhlí.³⁵⁴

A konečně i v Tachlovicích se tak jako leckde jinde, kde působila, zasloužila o výrazný rozkvět obce. Toto panství, svou rozlohou největší, které vlastnila, zakoupila roku 1732 od Karla Jáchyma Bredy (příbuzného nechvalně známého prototypu pobělohorského vlastníka panství) za 954 166 zlatých. Zřídila zde mj. pivovar, parní mlýn, cihelnu a vápennici, rozšířila dvůr a pochopitelně tu na místě původního kostela nechala vybudovat nový kostel zasvěcený svatému Jakubovi.³⁵⁵

Jako donátorka nechala Anna Marie Františka též postavit jedno zastavení na cestě do Hájků (nedochovalo se – stálo totiž v křižovatce). Samotný klášter³⁵⁶ byl součástí zakoupeného panství, a tak zde nechala zřídit nový oltář Panny Marie Pasovské a dala do něj umístit ostatky sv. Justina (jeho krev byla uložena v ampuli v relikviáři), které sem připutovaly ve vši slávě na nosítkách, oděné brokátem.

³⁵² SOA Praha, VS Zvoleněves, inv. č. 189 – Urbář panství Tachlovice.

³⁵³ Jiří Úlovec, *Ohrožené hrady, zámky a tvrze Čech 2. N–Ž*, Praha 2005, s. 714–717.

³⁵⁴ Josef Tlapák, Výnosy českých panství bavorských vévodů 1720–1753, *Vědecké práce Zemědělského muzea* 28, 1990, s. 135–171.

³⁵⁵ Srv. Emanuel Poche, *Umělecké památky Čech T/Ž*, Svazek čtvrtý, Praha 1982, s. 19–20.

³⁵⁶ K dějinám kláštera Vladimír Přibyl, *Jako jabloň mezi lesními stromy. Pohled do dějin františkánského kláštera v Hájků*, Slaný 2010.

Do tachlovického panství patřilo také Velké Přítočno (tehdy Hořejší). Za jejího panování doznal i zdejší dvůr rozsáhlých změn. Byl vybudován velkokapacitní špýchar, který patřil k největším hospodářským stavením v regionu (mnozí si jej ještě pamatují).³⁵⁷

A nelze vynechat ani Hostivice, kde „Toskánka“ do dnešní podoby představěla zámek (1732–1734), který sloužil ke správě panství, později císařského statku a po rekonstrukci z let 1977–1983 dodnes jako sídlo městského úřadu.³⁵⁸ Chodba s kaplí je stále využívána ke kulturním akcím. Velkovévodkyně zde ještě postavila faru³⁵⁹ a proti ní v ose na zámek i 9 metrů vysoký mariánský sloup.

Také postavila špýchar, školu a dům č. 7. Na rozkaz paní patronky byla roku 1737 v místním kostele sv. Jakuba Většího prolomena zeď a vytvořen kůr. Hlavní oltář byl přivezen ze Zákup a u první mše byla přítomna osobně. I sem nechala přivést tělo sv. Simplicia a jeho uložení do oltáře dne 5. listopadu 1737 se osobně zúčastnila.

Řada otazníků je kolem zájezdního hostince Toskánka na Braškově. S největší pravděpodobností tato obec nikdy před „Toskánkou“ nepatřila k tachlovickému ani kladenskému panství, nýbrž náležela k panství buštěhradskému (tj. někdejšímu kolovratskému), a proto jí mohla „Toskánka“ dát jméno dřív, než tachlovické a kladenské panství koupila. Kdo budovu postavil, dnes už asi přesně nezjistíme, ale Anna Marie Františka si ji představěla na malý (možná lovecký) zámeček, aby měla kde spočinout při svých cestách.³⁶⁰

Posledním místem, kde se lze na cestě po středních Čechách zastavit, je Kácov. Proč? Protože leží daleko na jihovýchod od ostatních panství. Anna Marie Františka koupila Kácov od Karla Richarda Schmid-

³⁵⁷ K zdejšími dvorům Jan Žižka, *Hospodářské dvory na bývalých panstvích v Čechách*, Praha 2018, s. 511–513 a rovněž Jan Žižka, *Dvory bývalých císařských soukromých statků ve středních Čechách*, *Památky středních Čech*, 2001, č. 1, s. 1–20.

³⁵⁸ Srv. heslo Hostivice in: Emanuel Poche, *Umělecké památky Čech A/J*, Svazek první, Praha 1977, s. 444–445 nebo totéž heslo in: Pavel Vlček, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, Praha 2001, s. 312–314.

³⁵⁹ Petr Macek, *Fara v Hostivicích u Prahy – poznámky ke stavební činnosti Anny Marie Františky, velkovévodkyně toskánské*, *Památky středních Čech*, 1988, č. 3, s. 102–122.

³⁶⁰ Srv. František Melichar, *Paměti okresu Unhošťského*, Praha 1890, s. 213–214.

lina ze Schmidlin v roce 1726 jako zpustlý (mimochoodem Kácov ještě předtím patřil hraběti Karlu Jáchymu Bredovi). K panství patřilo 28 vsí. Staré zápisy uvádějí, že nová majitelka byla, jak jinak, největší dobrodínkou poddaného lidu.³⁶¹

Nechala zde předně v letech 1727–1733 postavit barokní zámek, který se stylově nápadně podobá třeba zámčkům v Hostivicích a v Horní Polici. Tento zámek byl propojen 150 m dlouhou chodbou s kostelem P. Marie, který taky přestavěla a umístila sem ostatky sv. Liberáta.

Na náměstí před kostelem umístila statui Čtrnácti svatých pomocníků s vrcholovou sochou madony (1730) z červeného pískovce. Zřídila v obci vodovod, postavila most přes řeku, nechala postavit radnici a školu. Pro kostelní věž darovala hodiny a v roce 1734 zřídila v obci papírnu. Když zde vážně onemocněla (v roce 1731), tak v Kácově sepsala závěť, podle které se univerzální dědičkou jejího dominia stala její jediná dcera, už zmíněná Marie Anna Karolína, manželka Ferdinanda Marii Innocenze, vévody bavorského z rodu Wittelsbachů, zároveň však císařského generála a polního maršála. Jeho starší bratr Karel Albrecht byl po okupaci Prahy přijat částí české šlechty za českého krále a od roku 1742 byl jako Karel VII. římským císařem. Na toto příbuzenství Marie Anna Karolína (byť už jako vdova, která žila s matkou v Zákupcích) doplatila a musela z rozhodnutí Marie Terezie, pro podezření z tajného spojení se svým švagrem, v roce 1743 opustit Čechy. Odešla i se synem do Žitavy a vrátila se až v roce 1749. Zemřela v roce 1751.

C. Praha

Mohlo by se zdát, že už je to všechno, ale nelze opomenout alespoň ještě jeden dům v hlavním městě království, a to Toskánský palác na Hradčanech.

Roku 1685 vykoupil Michal Osvald, hrabě Thun, několik měšťanských domů na hradčanském náměstí s cílem vybudovat zde své reprezentativní sídlo. Prestižní lokalita, vynikající francouzský architekt, malíř Je-

³⁶¹ František Závěta, *Zámek Kácov*, diplomová práce PedF UK, obhájeno 2012, zejm. s. 42; podrobněji pak zejména Petr Macek – Pavel Zahradník, *Kácov. Stavebně historický průzkum areálu zámku*, SÚRPMO, Praha 1991

an-Baptiste Mathey. Jeho barokní umění a jasně patrná italská inspirace oslovily Thuna. Ale nastaly potíže se sousedem Martinicem, které musel řešit až sám císař Leopold I., který nakonec stavbu v roce 1690 povolil. Stavebník hrabě Thun se dokončení stavby nedožil. Rozestavěný palác získal jeho bratr Maxmilián a dělením majetku i jeho sestra, kněžna z Lichtenštejna. V roce 1718 nedokončený palác zakoupila Anna Marie Františka, tehdy stále ještě jen toskánská vévodkyně, přesto právě Toskánsko už v názvu paláce zůstalo. Anna Marie Františka se zasadila o některé změny v původních realizovaných návrzích, které, jak se má za to, prováděl zejména její dvorní architekt Václav Špaček, a podstatně ovlivnila vnitřní úpravy paláce, a to včetně hlavního sálu, který se však do dnešní doby v původní podobě nedochoval.³⁶²

Tento nádherný palác, stojící přímo proti Pražskému hradu, má čtyři uzavřená křídla s obdélníkovým dvorem uprostřed se dvěma kašnami, kde bohaté průčelí zdobí dva toskánské erby a sochařská výzdoba alegorie sedmera svobodných umění od Jana Brokoffa. Po většinu času ale nakonec sloužil převážně jako kanceláře, nejprve ke správě panství a po vzniku republiky pro potřeby ministerstva zahraničních věcí, ježmuž slouží i dnes.

2. Závěr

Co říci na závěr? Jaký obraz se Anně Marii Františce Sasko-Lauenburské, velkovévodkyni toskánské rýsuje na základě toho, co o ní udává místní tradice a co lze dodnes vyčíst z hmotných památek, které po ní a jejím rodu zůstaly?

Na tomto „půdorysu“ se Anna Marie Františka jeví jako mimořádně čínorodá a současně cílevědomá vladařka, u které se někdy zdá, jako by byla doslova „posedlá“ stavitelskou činností.

Na tuto činnost získávala prostředky velkostatkářským zemědělským podnikáním na svých statcích, ze zisků nakupovala další půdu a poddanské vesnice, přičemž svá panství cílevědomě rozšiřovala a zve-

³⁶² Václav Ledvinka – Bohumír Mráz – Vít Vlnas, *Pražské paláce. Encyklopedický ilustrovaný přehled*, Praha 1995, s. 85–86; monograficky pak Mojmír Horyna – Jiří T. Kotlík, *Toskánský palác v Praze* (pozn. 30).

lebovala. To je další nepřehlédnutelný rozměr její osobnosti a je otázkou dalšího výzkumu, aby doložil nebo vyvrátil, zda byla skutečně přísnou, avšak spravedlivou vrchností, jak se traduje na řadě míst, která jí kdysi patřila.

Z výčtu církevních staveb, které nechala provést nebo které financovala, jakož i z péče, kterou církevním zařízením věnovala, je dále nesporné i to, že, ač potomek kdysi luterského rodu, byla velmi zbožná a věrná katolička, která řadu prostředků věnovala k opravě kostelů a na podporu církevních institucí. O její víře svědčí třeba i tzv. „Žandovské desatero“, které ukládalo purkmistrovi a radním, aby žili v jednotě a lásce, bez neřestí a hříchu, a které vydala nedlouho před svou smrtí.

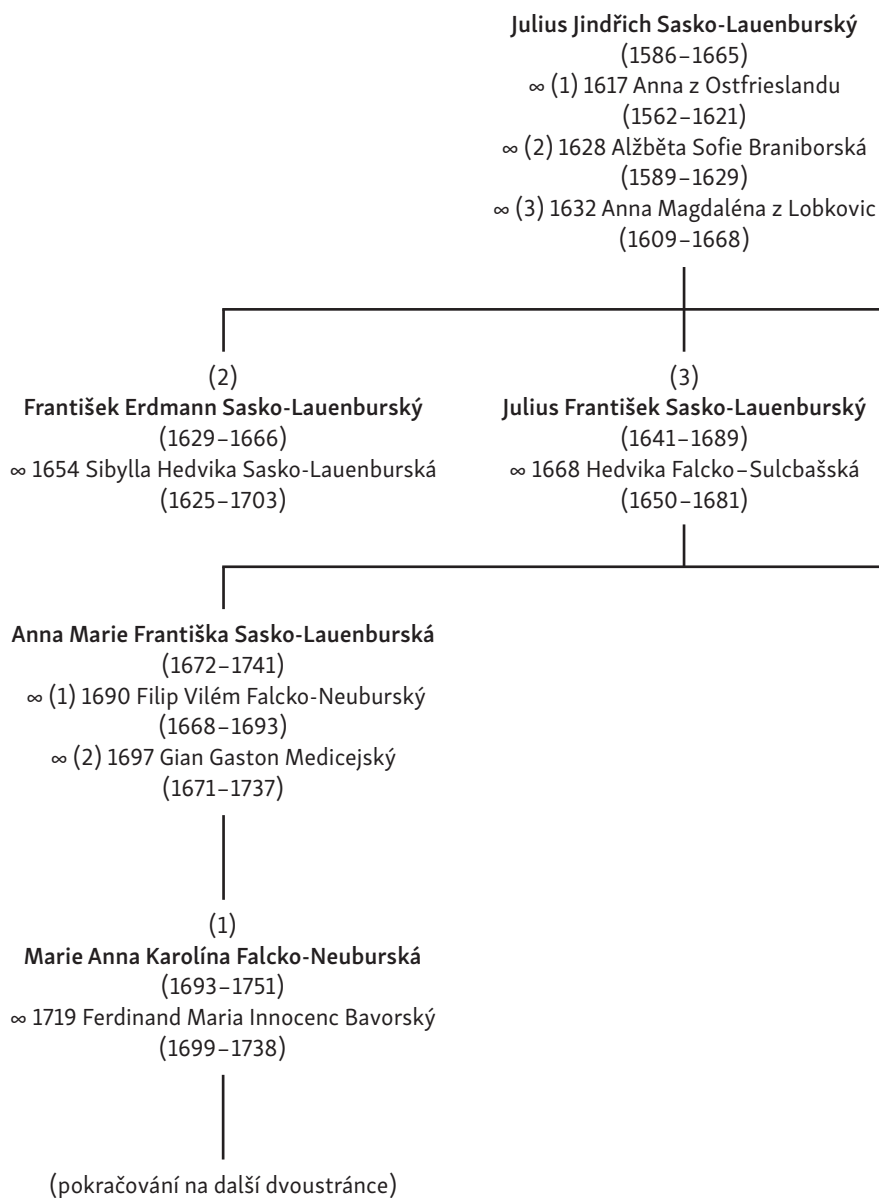
Sama zemřela dne 15. října 1741 v Zákupech, kde je pohřbena vedle svého prvního manžela Filipa Viléma. V prostém rouchu celestýnek ji pohřbil děkan hrabě Lažanský pod sakristií kostela sv. Fabiána a Šebestiána. Tam ještě dnes občas přicházejí ti, kteří o jejím životním příběhu slyšeli, aby jí vzdali hold, protože ač je naše historie bohatá i na řadu zajímavých ženských postav, těch, které by oplývaly takovou čínorodostí jako Anna Marie Františka, v ní zase tolik není.

Cesty po jejích někdejších panstvích mohou navíc i dnes přinést leccos zajímavého a v případě naší milé dámy je stále po čem pátrat.

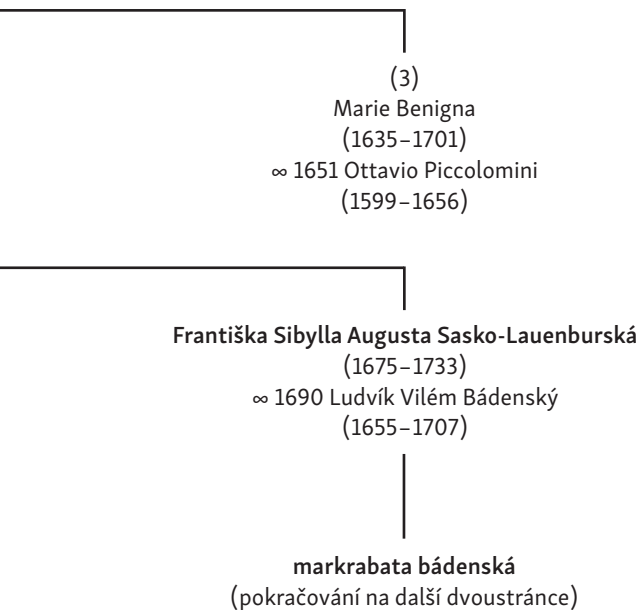
V pozůstalosti po jednom z mých předchůdců, laických badatelů na poli sasko-lauenburské a toskánské historie v Čechách, badateli Ing. Otakaru Špecingerovi jsem našel dopis ze dne 23. listopadu 2003 adresovaný ředitelství Státního ústředního archivu s žádostí o umožnění studia fondů Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské. V odpovědi jsou uvedeny archivy na různých místech státu se závěrem, že fond má cca 1654 bm archivních materiálů a zahrnuje 141 listin, 16 686 knih, 4742 kantonů spisů, 447 map a plánů.³⁶³ To je bezesporu velká výzva pro mladší badatele a zájemce o sasko-lauenburskou a další související historii, které zde jistě čeká i řada překvapení, ať už budou potvrzovat nebo vyvracet to, co se o „naší milé dámě“ ví nebo vypráví.

³⁶³ Srv. k tomu i Jiřina Juněcová, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha, *Paginae historiae: Sborník Národního archivu*, 18 (2010), s. 367–374.

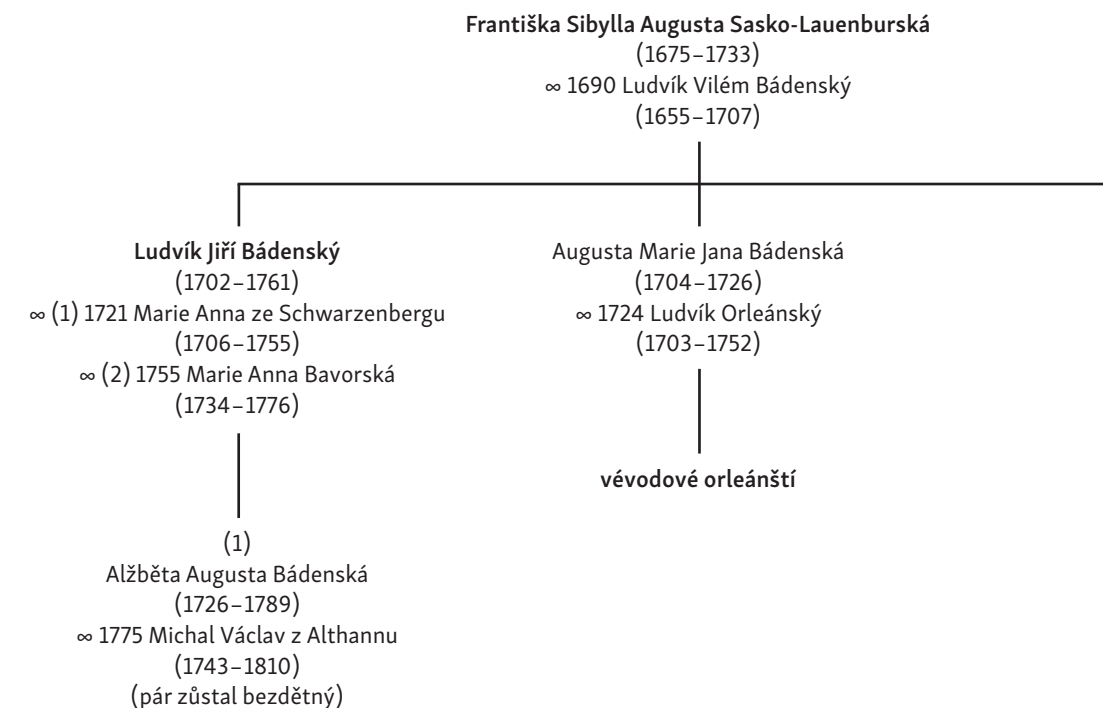
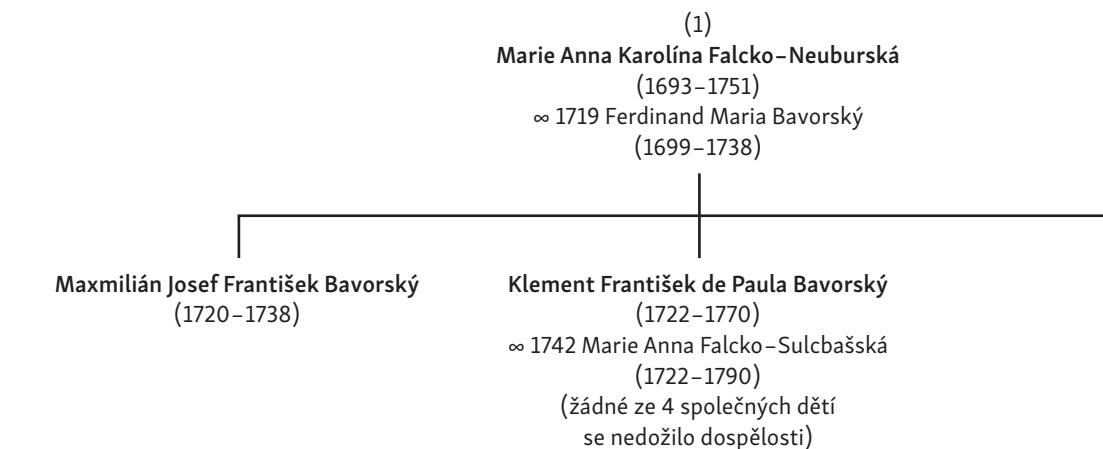
Rodokmen sasko-lauenburských vévodů

a jejich potomků³⁶⁴

³⁶⁴ Zahrnutý jsou jen osoby, které se dožily více než deseti let.

Tereza Emanuela Bavorská
(1723–1743)

A horizontal dashed line separates the two generations of the family tree.

August Jiří Bádenský
(1706–1771)
∞ 1735 Marie Viktorie z Arenbergu
(1714–1793)
(pár zůstal bezdětný)

Použitá literatura

- Harold Acton, *The Last of the Medici*, Florence 1930
- Harold Acton, *The Last Medici*, London 1932 (rev. 1958, 1980)
- Philippe Ariès, *Dějiny smrti*, díl I., Praha 2000
- Achim von Arnim – Clemens Brentano, *Des Knaben Wunderhorn/Alte deutsche Lieder*. Heidelberg 1806
- Martin Aschenbrenner, *Dvůr císaře Ferdinanda Dobrotivého a císařovny Marie Anny v Čechách (1848–1884)*, Česká Lípa 2015
- Martin Aschenbrenner, *Pobyty císaře Ferdinanda, císařovny Marie Anny a jejich dvora v Ploskovicích (1850–1872)*, Porta Bohemica – sborník historických prací 8, 2017, s. 143–164
- Jakub Bachtík – Richard Biegel – Petr Macek (eds.), *Barokní architektura v Čechách*, Praha 2015
- Bohuslaus Balbinus, *Miscellanea historica regni Bohemiae*, Dec. I, Lib. I, Praha 1679
- Marzio Barbagli, *Storia di Caterina/che per ott'anni vestì abiti da uomo*, Bologna 2014
- Pietro Domenico Bartoloni, *Bacco in Boemia/Ditirambo di Pietro Dom.co Bartoloni da Empoli*, Praga 1717 (1. vydání)
- Pietro Domenico Bartoloni, *Bacco in Boemia/Ditirambo di Pietro Domenico Bartolonid a Empoli Accademico Apatista in lode del vino di Melnich*, Firenze 1736 (2. vydání)
- František Michálek Bartoš, *Pověst o Husově vysvěcení v Roudnici, Vlastivědný sborník Podřipska*, roč. I., č. 10. s. 145–146
- Otakar Bauer (ed.), *Berní rula*, 1: K edici Berní ruly: (úvodní pojednání), Praha 1950
- Pavel Bělina – Jiří Kaše – Jiří Mikulec – Irena Veselá – Vít Vlnas, *Velké dějiny zemí Koruny české IX. (1683 – 1740)*, Praha 2011
- Josef Bertel, *Schloss Reichstadt*, Prag 1876

- Anthony Blunt (ed.), *Baroque and Rococo. Architecture and Decoration*, reprint, London 1988
- František A. Borovský, Bedřich Bernau, *Ottovy Čechy, díl VII. Středohoří*, Praha 1892
- Gian Paolo Brizzi, *La formazione della classe dirigente nel Settecento/I seminaria nobilium nell'Italia centro-settentrionale*, Bologna 2015 (1. vyd. 1976)
- Petra Březáčková, Ploskovice a Zákupy. Zahrady Anny Marie Františky s vůní ananasu, *Paginae historiae: sborník Národního archivu*, sv. 27, č. 1 (2019), s. 166–183
- Adrian von Buttlar – Margita M. Meyer, *Historische Gärten in Schleswig-Holstein*, Heide 1996
- Václav Bůžek (ed.), *Společnost českých zemí v raném novověku*, Praha 2010
- Václav Bůžek – Rostislav Smíšek (edd.), *Habsburkové 1526–1740. Země Koruny české ve středoevropské monarchii*, Praha 2017
- Cesare Cantù, *Storia degli Italiani*, Torino 1854–56
- Alessandro Catalano, Dal servizio di principi e granduchi alla ricerca storica. Pietro Domenico Bartoloni da Empoli e le Istorie de' duchi e re di Boemia, *Studi Slavistici*, 2011, VIII, s. 281–298
- Alessandro Catalano, *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008, s. 290–292
- Ivo Geman, *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*, Praha 2008.
- James Cleugh, *A History of Oriental Orgies*, New York 1968
- James Cleugh, *The Medici/A Tale of Fifteen Generations*, New York 1975
- François-Louis Colins, *Catalogue de tableaux qui se trouvent dans le galleries du Palais de s. A. s. E. Palatine a Dusseldorff*, s. d.
- Klaus Conermann, *Die Mitglieder der Fruchtbringenden Gesellschaft 1617–1650, Biographien, Transkriptionen aller handschriftlichen Eintragungen und Kommentare zu den Abbildungen und Texten im Köthener Gesellschaftsbuch*, Weinheim 1985
- Giuseppe Conti, *Firenze dai Medici ai Lorena/Storia – cronaca aneddotica – costumi (1670–1737)*, Firenze 1909 (reprint: Firenze 1980)

- Giuseppe Conti, *Firenze dopo i Medici/ Francesco di Lorena – Pietro Leopoldo – Inizio del regno di Ferdinando III*, Firenze 1921 (reprint: Firenze 1984)
- Jaroslav Čechura, *Krizový management barokní ekonomiky?: Panství Třeboň a Hluboká nad Vltavou za prvních Schwarzenberků (1660–1720)*, Praha 2020
- Václav Černý, Selské pozdvižení roku 1680 na statku Horní Polici, in: *Přátelé čsl. starožitností svému učiteli. K šedesátinám univ. prof. Dra J. V. Šimáka*, Praha 1930, s. 141–154
- Ivana Čornejová – Jiří Kaše – Jiří Mikulec, *Velké dějiny zemí Koruny české VIII. (1618–1683)*, Praha 2008
- Mikuláš Dačický z Heslova, *Paměti*, Praha 1940
- Walter Demel, *Der europäische Adel vor der Revolution*. in: *Der europäische Adel im Ancien Regime/Von der Krise der ständischen Monarchie bis zur Revolution (1600–1789)*, Köln-Weimar-Wein 2001
- Furio Diaz, *Il Granducato di Toscana/I Medici*, Torino 1976
- Sylva Dobalová, Zacharias Lesche, Salomon de Caus z Ostrova nad Ohří?, in: Lubomír Konečný – Lubomír Slavíček (edd.), *Libellus Amicorum Beket Bukovinská*, Praha 2013, s. 288–297
- Arno Duch, Franz Albrecht, in: *Neue Deutsche Biographie* 5, Berlin 1961, s. 366–368
- Johann Samuel Ersch – Johann Gottfried Gruber, *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste in alphabetischer Folge*. Band 48, Leipzig 1848
- Beate-Christine Fiedler, Hans Christoph von Königsmarck. Ein brandenburgischer Junker in schwedischen Diensten, in: Jürgen Frölich – Esther-Beate Körber – Michael Rohrschneider (edd.), *Preußen und Preußentum vom 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, s. 33–54
- Jörg-Georg Findeisen, *Gustav II. Adolf von Schweden. Der Eroberer aus dem Norden*, Graz – Wien – Köln 1996
- Firenze e Toscana/Genesi e trasformazioni di uno stato (XIV–XIX secolo)*, Firenze 2010 (angl. orig. 2003)
- Josef Friedrich, *Reichstadt, das kaiserliche Schloss; Mühlstein, die bedeutendste Ruine auf dem Gebiete der k. Herrschaft Reichstadt: ihre*

Beschreibung und Geschichte nach den Forschungen hervorragender Fachgelehrter und nach eigenen Aufzeichnungen /anlässlich der diesjährigen Kaisermanöver, herausgegeben von Josef Friedrich, Leipa 1899

Galluzzi, *Istoria ... Firenze. 1822. Tomo 11. s. XV*

Anna Gnirs, Zámek Juliusburg – spojnice panství Ostrov

a Lauenburg, *Historický sborník Karlovarska* 4, 1996, s. 141–145

Marie Luise Gothein, *Geschichte der Gartenkunst. Erster Band. Von Ägypten bis zur Renaissance in Italien, Spanien und Portugal*, Jena 1926

Ulrike Grimm (ed.), *Extra schön. Markgräfin Sibylla Augusta und ihre Residenz*, Petersberg 2008

Gerhard Hanke, *Badische und bayerische Herrschaften in Böhmen.*

in: Probleme der böhmischen Geschichte, München 1964

(Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 16), s. 68–83

Jiří Havlík, *Jan Fridrich z Valdštejna – Arcibiskup a mecenáš doby rekatolizace*, Praha 2016

Karl Theodor von Heigel, *Die Brautwerbung des Markgrafen*

Ludwig Wilhelm von Baden und des Prinzen Eugen von Savoyen

1689–1690, *Sitzungsberichte der königlichen bayerischen Akademie*

der Wissenschaften zu München, Philosophisch-philologische und

historische Classe 1901, München 1902, s. 609–659

Heinrich Hesse, *Teutscher Gärtner, Das ist, Eine gründliche Vorstellung,*

wie nach nothwendiger zubereitung des erdreichs unter unserm

teutschen climate ein Lust- Küchen- und Baum-Garten füglich

anzurichten [...], Leipzig 1710

Christopher Hibbert, *The House of Medici: Its Rise and Fall*, New York.

1975 (česky jako *Vzestup a pád rodu Medici*, Praha 1997)

Franziska Hormuth, *Strategien dynastischen Handelns in der*

Vormoderne. Die Herzöge von Sachsen-Lauenburg (1296–1689), Kiel –

Hamburg 2020

Conrad von Höveln, *Der Lobwürdigen HochFürstl: Stadt Ratseburg/*

Galub- und Besähewährte Merkwürdigkeit/ Samt verhandener

Altertums Seltenen Gedächtnissen, Lübeck 1667

- Mojmír Horyna – Jiří T. Kotalík, *Toskánský palác v Praze: Historie a rekonstrukce stavby*, Praha 2004
- Jiří Hrbek, *Barokní Valdštejnové v Čechách*, Praha 2013
- Jiří Hrbek, *Proměny valdštejnské reprezentace. Symbolické sítě valdštejnského rodu v 17. a 18. století*, Praha 2015
- Jiří Hrbek a kol., *Panovnický majestát. Habsburkové jako čeští králové v 17. a 18. století*, Praha 2021
- Miroslav Hroch, Příspěvek k rolnickému povstání na Žluticku a Toužimsku roku 1680, *Minulostí Plzně a Plzeňska* 1960, č. 3, s. 121–135.
- Olivier Chaline, *Bílá Hora*, Praha 2013
- Aleš Chalupa (ed.), *Tereziánský katastr český*, Sv. 2: Rustikál (kraje K–Ž). Praha: Archivní správa ministerstva vnitra ČR, 1966
- Václav Chmelíř – Petr Mikota, *Zámek v Líštanech*, Plzeň 2011, s. 15–17
- Eva Chodějovská (ed.), *Krajina v rukou barokního člověka. Lidé a krajina 16. – 18. století na východě Čech*, Praha 2020
- Carl Jahnel, Franziskas von Lauenburg erste Heirat, *Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions-Klubs* 1906, s. 223–249
- Christian Gottlieb Jöcher, *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*, T. [5]. *Fortsetzung und Ergänzungen*. Bd. 1. A–B, Leipzig 1784
- Jiřina Juněcová, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha, *Paginae historiae: Sborník Národního archivu*, 18 (2010), s. 367–374
- Peter Jürs, Die kleine Gegenreformation in Sachsen-Lauenburg, *Lauenburgische Heimat* 183, 2019, s. 34–45
- Peter Jürs, Herzog Franz Erdmann und die fürstliche Buchdruckerei in Groß Grönu, *Lauenburgische Heimat* 189, 2011, s. 57–67
- Hans-Georg Kaack, Die Herzöge Julius Heinrich und Franz Albrecht als kaiserliche Bestallte seit 1617. Die Askanier in Böhmen. in: *Eckardt Opitz (ed.), Krieg und Frieden im Herzogtum Lauenburg und in seinen Nachbarterritorien vom Mittelalter bis zum Ende des Kalten Krieges*, Bochum 2000, s. 139–173
- Hans-Georg Kaack, *Markgräfin Sibylla Augusta. Die große badische Fürstin der Barockzeit*, Konstanz 1983

- Hans-Georg Kaack, *Sachsen-Lauenburg und Böhmen. Die Welfen und das Herzogtum Lauenburg*, Ratzeburg 1989
- Jaroslav Kašpar, O nevolnickém povstání na Zákupsku roku 1658, *Zápisky Katedry československých dějin a archivního studia*, 1956, č. 1, s. 36–39
- Katrin Keller – Alessandro Catalano (edd.), *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667)*. Band 7, Wien 2010
- Franz Christoph Khevenhüller, *Annales Ferdinandeae [...]*. Theil 9, Wien 1724
- Jan Kilián – Zora Obstová – Jiří Pelán (ed.), *Bakchus nad soutokem Vltavy a Labe aneb Dva barokní spisy o mělnickém víně*, Mělník 2008
- Josef Klempera, *Vodní mlýny v Čechách, svazek VIII. /Ústecko, Teplicko, Děčínsko, Chomutovsko, Lounsko Žatecko, Litoměřicko, Roudnicko*. Praha 2003
- Jiří Klsák, *Výzkum 2010 – Palác princů v Ostrově*, dostupné na <http://kvmuz.cz/typ/archeologie/vyzkum-2010-palac-princu-v-ostrove>
- Peter von Kobbe, *Geschichte und Landesbeschreibung des Herzogthums Lauenburg*. Dritter Theil, Altona 1837
- Marie Koldinská – Petr Maťa (edd.), *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602–1633*, Praha 1997
- Josef Kollmann, *Valdštejnův konec. Historie 2. generalátu 1631–1634*, Praha 2001
- František Kopečný, *Průvodce našimi jmény*, Praha 1991 (též 1. vyd. Praha 1974)
- Kersten Krüger, *Militär und Stadt – Ratzeburg 1689–1695: Befestigung, Bombardierung und Wiederaufbau*, in: Kersten Krüger (ed.), *Europäische Städte im Zeitalter des Barock. Gestalt – Kultur – Sozialgefüge*, Köln – Wien 1988, s. 399–436
- Martin Krummholz, *Parádní kočáry hraběte Gallase*, Praha 2019
- Jiří Kubeš, *Náročné dospívání urozených. Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620–1750)*, Pelhřimov 2013
- Jiří Kubeš, *Reprezentační funkce šlechtických sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500–1740)* (disertační práce), České Budějovice 2005

- Jiří Kubeš et al., *V zastoupení císaře. Česká a moravská aristokracie v habsburské diplomacii 1640–1740*, Praha 2018
- Jiří Kubeš, *Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705*, Praha 2004
- Josef Kühnl, *Geschichte der Stadt Schlackenwerth, der ehemal. Residenz der Herzoge von Lauenburg und der Markgrafen von Baden, mit Berücksichtigung der Umgebung*, Schlackenwerth 1923
- Zora Kulhánková, The garden in Ostrov nad Ohří as an example of European garden design development, *Studies in the History of Gardens & Designed Landscape: An International Quarterly* 32, 2012 č. 3, s. 214–239
- Kurtzer warhafftiger Bericht / Der Stadt Thonauwerth/welche am 27. Tag Martii/ dieses 1632. Jahrs [...], dostupné z: <http://diglib.hab.de/drucke/50-5-pol-28s/start.htm>
- Johann Georg Lairitz, *Beschreibung von den herzogl. sachsen-lauenburgischen Landen in dessen historisch-genealog. Palmwald*, Nürnberg 1686
- Luboš Lancinger – Ladislav Svoboda, *Zámek Náchod. Stavebně historický průzkum*, Pardubice 1996
- Václav Ledvinka – Bohumír Mráz – Vít Vlnas, *Pražské paláce. Encyklopedický ilustrovaný přehled*, Praha 1995
- Iva Lelková, *Athanasius Kircher, Philipp Jakob Sachs von Löwenheim a přírodní filosofie v českých zemích 17. století*, Červený Kostelec 2018
- Christian Lopau, Auf den Spuren der Askanier im heutigen Kreis Herzogtum Lauenburg, *Askanier-Studien der Lauenburgischen Akademie*, 2010, s. 333–344
- Eva Lukášová, *Zámecké interiéry. Pohledy do aristokratických sídel od časů renesance do doby první poloviny 19. století*, Praha 2015
- Petr Macek, Barokní architekt a stavitel Václav Špaček, *Průzkumy památek*, 2003, č. 2, Praha 2003, s. 103 – 162
- Petr Macek, Fara v Hostivících u Prahy – poznámky ke stavební činnosti Anny Marie Františky, velkovévodkyně toskánské, *Památky středních Čech*, 1988, č. 3, s. 102–122
- Petr Macek – Richard Biegel, Létaující křeslo její královské výsosti, in Richard Biegel – Lubomír Konečný – Michaela Ottová – Roman

- Prahl (ed.), *Ikonografie: témata, motivy, interpretace: kniha k poctě Jana Royta*, Praha 2016, s. 204–212
- Petr Macek – Pavel Zahradník, Kácov. *Stavebně historický průzkum areálu zámku*, SÚRPMO, Praha 1991
- Petr Macek – Pavel Zahradník, Ploskovice. *Stavebně historický průzkum zámeckého areálu*, SÚRPMO, Praha 1990
- Petr Macek – Pavel Zahradník, Zámecký areál v Zákupcech, *Průzkumy památek*, 1996, č. 2, s. 3–34
- Zuzana Macurová – Lenka Stolárová – Vít Vlnas (eds.), *Tváří v tvář. Barokní portrét v zemích Koruny české*, Praha 2017
- Paolo Malanima, *I Riccardi di Firenze/Una famiglia e un patrimonio nella Toscana dei Medici*, Firenze 1977
- Jan Malíř, Konference „Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská a její rod: mezi Čechami a Evropou“, *Zprávy památkové péče*, 2020, č. 3–4, s. 396–397
- Jan Malíř, Vláda Marie Terezie a kořeny moderního ústavního práva, in Jan Kober, Antonín Lojek (edd.), *Tereziánské právní reformy*, Praha 2019
- Pavel Marek, Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů, in: *Celostátní studentská vědecká konference Historie 1999*, Olomouc 2000 s. 61–87
- Albert de Montesquieu, ed., *Voyages de Montesquieu*, tome 1, Paris 1894
- Geoff Mortimer, *Wallenstein. The Enigma of the Thirty Years War*, Houndmills 2010
- Petr Maťa, Český zemský sněm v pobělohorské době (1620–1740). Relikt stavovského státu nebo nástroj absolutistické vlády?, in: Marian J. Ptak (ed.), *Sejm czeski od czasów najdawniejszych do 1913 roku*, Opole 2000
- Petr Maťa, Der Adel in der Habsburgermonarchie: Standeserhebungen und adelsrechtliche Regelungen in: Michael Hochedlinger – Petr Maťa – Thomas Winkelbauer et al., *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit*, Bd. 1, Wien 2019, s. 117–148

- Petr Maťa, *Os principis und tribunal justitiae. Die Böhmisches Hofkanzlei als Revisions- und Appellationsinstanz im 17. und 18. Jahrhundert*, *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*, 2016, č. 2, s. 218–238
- Petr Maťa, *Landstände und Landtage in den böhmischen und österreichischen Ländern (1620–1740). Von der Niedergangsgeschichte zur Interaktionsanalyse 1620 bis 1740*, in: Petr Maťa – Thomas Winkelbauer (edd.), *Die Habsburgermonarchie*, Stuttgart 2006 s. 345–400
- Petr Maťa, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004
- Petr Maťa, *Wandlungen des böhmischen Adels im 17. Jahrhundert und der Aufstieg des Hauses Sachsen-Lauenburg in Böhmen*, in: Michael Wenger – Annemarie Röder (edd.), *Barockes Erbe. Markgräfin Sibylla Augusta von Baden-Baden und ihre böhmische Heimat*, Stuttgart 2010, s. 4–27
- Pavel Matlas (ed.), *Z poddaného šlechticem: Rodinné paměti Zbudovských z Rovné Hory a Malých z Tulechova (1604–1737)*, Praha 2016
- Eduard Maur, *Bílá hora a barokní krajina*, *Souvislosti*, 2021, č. 2. dostupné na <http://souvislosti.cz/OLD/clanek.php?id=2736>
- František Melichar, *Paměti okresu Unhošťského*, Praha 1890, s. 213–214
- Ferdinand Břetislav Mikovec, *Malerisch-historische Skizzen aus Böhmen*, Wien und Olmütz 1860
- Jaroslav Miller, *Uzavřená společnost a její nepřátelé: Město středovýchodní Evropy (1500 – 1700)*, Praha 2007
- Daniel Mitthoffen, *Kurtzer historischer Bericht / Wie die Vorfahren hochlöblichen angedenckens / ietziger noch lebender Hertzogen zu Sachsen / Engern und Westphalen / umb die Sachsische Churgerechtigkeit gekommen / und Sie selber biß dato davon noch abgahalten worden [...]*, s. l. 1629
- Marie Mžysková, *Karusely*, Liberec 2006
- Nis Rudolf Nissen, *Lauenburg als Hauptresidenz der Lauenburger Herzöge*, in: Kurt Jürgensen (ed.), *Herrensitz und Herzogliche Residenz in Lauenburg und in Mecklenburg*, Mölln 1995, s. 71–91

- Jenny Öhman, Die Plünderungen von Prag 1648: Eine schwedische Perspektive, *Frühneuzeit-Info* 26, 2015, s. 240–248
- Eckhardt Opitz, Das Herzogtum Sachsen-Lauenburg in den Kriegen des 17. Jahrhunderts. Das Problem der Neutralität, in: *Eckhardt Opitz (ed.), Krieg und Frieden im Herzogtum Lauenburg und in seinen Nachbarterritorien vom Mittelalter bis zum Ende des Kalten Krieges*, Bochum 2000, s. 175–190
- Filippo Orlando – Giuseppe Baccini, (edd.), *Vita di Gio. Gastone I, settimo e ultimo Granduca della roka Casa de' Medici, con la lista dei provvisionati di Camera, dal volgo detti i Ruspanti*, Firenze 1886
- Ottův slovník naučný*, Praha 1888–1909
- Amand Anton Paudler, *Ein deutsches Buch aus Böhmen*, 3 Bande, Leipa 1894–95
- Michal Patrný – Lubomír Zeman – Pavel Zahradník – Petr Macek, *Ostrov, okres Karlovy Vary, zámek, stavebně historický průzkum*, Praha – Ostrov 2008
- Amand Anton Paudler, Von der Reichstädter Großherzogin, *Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions-Klubs*, 1904, s. 370–378
- Nicolas de Pigage, *La Galerie Electorale de Dusseldorff ou catalogue raisonné et fiuguré de ses tableaux*, Bâle 1778
- Nicolas de Pigage, *La Galerie Electorale de Dusseldorff ou catalogue raisonné et fiuguré de ses tableaux*, Bruxelles 1781
- Jan F. Pavlíček, *Pobyt Giana Gastona de' Medici v Čechách* (disertační práce), Olomouc 2015
- Jan F. Pavlíček, *Una dinastia da salvare* (v tisku)
- Jan F. Pavlíček, Vztah Lotrinské dynastie k posledním Mediceům. in: Gregorovičová, Eva (ed.): *Ludvík Salvátor Toskánský, vědec a cestovatel v roce 170. výročí narození*, Praha 2018, s. 59–65
- Jan F. Pavlíček, *Zázemí Giana Gastona v Čechách* (v tisku)
- Antonín Podlaha, *Posvátná místa Království českého. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v Království českém, díl VII.*, Praha 1913
- Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech*, svazky 1–4, Praha 1977–1982

- Pavla Pospíšilová, „... daß er sie also tractiert, wie es auf eine adalige Dama sich gehört...“ Spor mezi Jaroslavem Bernardem z Martinic a jeho ženou Klárou Rozálií v letech 1675–1676, in: Jiří Kubeš – Radmila Pavlíčková (edd.), *Šlechtic mezi realitou a normou / Miscellanea ze studentských prací k dějinám raného novověku*, Olomouc – Pardubice 2008, s. 95–121
- Pavla Pospíšilová, *Manželské spory české šlechty v období baroka: Konflikt Martiniců (1675–1676) a causa Mansfeld (1658–1666) (diplomová práce)*, Pardubice 2010
- Pavel Preiss, *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*, Praha 2003
- Pavel Preiss, *Italští umělci v Praze: renesance, manýrismus, baroko*, Praha 1986
- Volker Press, *Kriege und Krisen. Deutschland 1600–1715*, München 1991
- Vítězslav Prchal, *Společenstvo hrdinů. Válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie, 1550–1750*, Praha 2015
- Vladimír Příbyl, *Jako jabloň mezi lesními stromy. Pohled do dějin františkánského kláštera v Hájku*, Slaný 2010
- E. R., *Kleine Ostskunde für den Stadt- und Landkreys Aussig / Wolfsschlinge – Schauplatz einer romantischen Liebesgeschichte, Aussiger Bote* 11, 1959, č. 9, s. 343
- Fritz Redlich, *The German Military Enterpriser and his Work Force. A study in European Economic and Social History, Volume 1*, Wiesbaden 1964
- Anna Maria Renner, *Schloß Schlackenwerth, die Heimat der Markgräfin Sibylla Augusta von Baden. Nach dem Schloßinventar von 1685, Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins*, 1940, N.F. 54, s. 503–572
- Anna Maria Renner, *Sibylla Augusta Markgräfin von Baden. Die Geschichte eines denkwürdigen Lebens*, Karlsruhe 1938
- Emilio Robiony, *Gli ultimi dei Medici e la successione al granducato di Toscana*, Firenze 1905
- Zdeněk Rydygr, *Děkanský kostel sv. Fabiána a Šebestiána v Zákupch*, Zákupy 2019

- Lucie Rychnová, *František Josef Šlik a česká barokní krajina: Život šlechtice na východočeském venkově*, Praha 2020
- Michael Raphael Schmutzen, *Tractatus novus de nymphis Carolobadensibus*, Neuburg an der Donau 1662
- Václav Schulz (ed.), *Archiv český 17/Korespondence jezuitů provincie české z let 1584–1770*, Praha 1900
- Lubomír Slavíček, Sběratelství a obchod s uměním v Čechách 17. a 18. století. Stav a úkoly českého bádání, in: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek – Vít Vlnas (edd.), *Barokní Praha – barokní Čechie*, Praha 2004
- Rostislav Smíšek, Barokní šlechta v české historiografii posledního desetiletí, *Opera historica*, 2019, č. 2, s. 217–243
- Rostislav Smíšek, Šlechtic a sňatek ve druhé polovině 17. století. Sňatkové strategie Jana Adolfa a Ferdinanda ze Schwarzenberku, *Folia historica bohemika*, 2009, č. 1, s. 167–198
- Storia della civiltà Toscana*, Firenze 1999
- Marie Šedivá Koldinská, Raně novověká šlechta, in Ivo German – Marie Šedivá Koldinská (edd.), *Základní problémy studia raného novověku*, Praha 2013, s. 145–194
- Jiří Šimek, *Povídání o Zákupch*, Zákupy 2004 (druhé vyd. 2016)
- Robert Šimůnek, Prospekty českých panství Sibylly Augusty Bádenské, *Průzkumy památek*, 2014, č. 1, s. 5–38
- Martin Šorm, Historik a kořeny evropské migrační krize. Jaroslav Pánek mezi vědou a politikou, *Dějiny a současnost*, 2018, č. 8, s. 40–41
- Otakar Špecinger, Nepotrestaná vina toskánské vévodkyně, *Přísně tajné*, 2006, č. 1, s. 4
- Otokar Špecinger, Obec a panství Zvoleněves, *Vlastivědný sborník Kralupska* 12, 2005, č. 2, s. 22–31
- Otakar Špecinger, Velkovévodkyně Anna Marie Františka Toskánská (1672–1741), Muzejní a vlastivědná práce. Časopis Společnosti přátel starožitností 40/112, 2004, č. 4, s. 193–209
- Luboš Taraba, *Rozum proti víře. Velká turecká válka 1683–1699*, Praha 2021

- Jana Tichá, *Dílo Vlasty Pittnerové jako svědectví o pojmenovacích zvyklostech 19. století; křestní jména*, Brno 2009 (bakalářská práce)
- Ondřej Tikovský, *S údělem prosebníka. Restituční úsilí šlechty českého severovýchodu potrestané pobělohorskými konfiskacemi*, České Budějovice–Hradec Králové 2013
- Josef Tlapák, *Výnosy českých panství bavorských vévodů v létech 1720–1753*, *Vědecké práce Zemědělského muzea*, 1989/1990, s. 135–170
- Anton Tscherney, *Schwaden a. d. Elbe*, Aussig 1894–1900
- Miroslava Tomková, *Emotionalität in den Liedern der Sammlung „Des Knaben Wunderhorn“*, Ostrava 2012
- Jiří Úlovec, *Ohrožené hradby, zámky a tvrze Čech 2. N–Ž*, Praha 2005
- Patrizia Urbani, *Il principe nelle reti/Tutto è forza d'una fatale necessità*, in: Gian Gastone (1671–1737) / *Testimonianze e scoperte sull'ultimo Granduca de' Medici*, Firenze 2008, s. 21–140
- Valentin Urfus, *Nejvyšší zemský sudí František Karel Přehořovský, barokní velmož, právník a ekonom v Čechách na počátku 18. století*, *Právněhistorické studie*, 1990, roč. 31, s. 194
- Aleš Valenta, *Lesk a bída barokní aristokracie*, Hradec Králové 2011
- Cesare Vasoli (ed.), *Idee, istituzioni, scienza ed arti nella Firenze dei Medici*, Firenze 1980
- Marcello Verga, *Le istituzioni politiche*, in: Gaetano Greco – Mario Rosa (edd.), *Storia degli antihi stati italiani*, Bari–Roma 2013 (1. vyd. 1996), s. 3–58
- Gerlinde Vetter, *Zwischen Glanz und Frömmigkeit. Der Hof der badischen Markgräfin Sibylla Augusta*, Gernsbach 2007
- Pavel Vlček, *Colloredo-Mansfeldský palác na Starém Městě pražském*, Praha 2015
- Pavel Vlček, *Encyklopedie českých zámků*, Praha 1994
- Pavel Vlček, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, Praha 2001
- Pavel Vlček a kol., *Umělecké památky Prahy. Staré Město. Josefov*, Praha 1996
- Pavel Vlček a kol., *Umělecké památky Prahy. Pražský Hrad a Hradčany*, Praha 2000

- Vít Vlnas, *Princ Evžen Savojský: Život a dílo barokního válečníka*, Praha 2001
- Petra Vokáčová, *Příběhy o hrdé pokoře: Aristokracie českých zemí v době baroka*, Praha 2014
- Michal Vokurka, Bádensko jako česká barokní krajina, *Historická geografie*, 2020, č. 2, s. 197–230
- Michal Vokurka, Rezidence Sasko-Lauenburských princezen. Úpravy sídel a jejich okolí na panstvích Anny Marie Františky a Sibylly Augusty, *Historická geografie*, 2019, č. 1, s. 89–119
- Michal Vokurka, Sasko-lauenburská panství v době třicetileté války, *Bohemiae Occidentalis historica*, 2019, č. 1, s. 145–161
- Michal Vokurka, Sasko-lauenburští vévodové jako příklad aristokracie v Čechách 17. století, *Bohemiae Occidentalis historica*, 2017, č. 2, s. 5–29
- Michal Vokurka, Zahrada sasko-lauenburských vévodů v Ostrově ve světle písemných pramenů, *Monumentorum Custos*, 2018, s. 17–28
- Viktorie Wachsmannová, Život a dílo Abrahama Leuthnera, *Památky archaeologické – skupina historická 42*, 1939–1946, s. 14–60
- Johannes Erhardi Wernigerodensis, *Christliche Leichpredigt, Über der Fürstlichen Leich: und Begräbnisse Weyland deß Durchleuchtigen Hochgebohrnen Fürsten und Herrn, Herrn Ernst Ludewig Herzogen zu Sachsen, Engern und Westphalen*, Hamburg 1621
- Thomas Winkelbauer (ed.), *Geschichte Österreichs*, 4. Auflage, Wien 2020
- Zdeněk Wirth, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém, svazek XXVI – Politický okres kladenský*, Praha 1907
- Adam Wolf, Der letzte Medici in Böhmen, *Bohemia* (příl. *Prager Zeitung*), roč. 43/1870, č. 279 (23. 11.) s. 4229–4230; č. 280 (24. 11.), s. 4244–4245; č. 281 (25. 11.) s. 4257–4258; č. 283–večerní vyd. (28. 11.) s. 4306–4307
- Adam Wolf, *Fürst Wenzel Lobkowitz, erster geheimer Rath Kaiser Leopold's I. 1609–1677/Sein Leben und Wirken*, Wien 1869
- Georg Frederick Young, *The Medici*, London 1909
- Ondřej Zatloukal, Zahradní kultura za biskupa Karla z Lichtensteinu-

- Castelcornu v evropském kontextu, in: Ondřej Jakubec (ed.), *Karel z Lichtensteinu-Castelcornu (1624–1695). Olomoucký biskup a kníže střední Evropy*, Olomouc 2019
- František Závěta, *Zámek Kácov*, diplomová práce PedF UK, obhájeno 2012
- Lubomír Zeman, Bludiště a labyrinty v ostrovské zámecké zahradě, in: *Ingredere hospes: sborník Národního památkového ústavu územní odborné pracoviště v Kroměříži*, Kroměříž 2012, s. 77–91
- Lubomír Zeman (ed.), *Dějiny města Ostrova*, Ronov nad Doubravou – Ostrov 2001
- Lubomír Zeman, Utajený tvůrce vrcholně barokní podoby zámecké zahrady v Ostrově. Dějiny staveb 2001, *Sborník vybraných referátů z konference Dějiny staveb*, Plzeň 2001, s. 198–205
- Lubomír Zeman, Vodní režim v barokním Ostrově, *Sborník příspěvků ze 7. konference stavebněhistorického průzkumu. Technická infrastruktura budov a sídel*, Praha 2009, s. 87–98
- Lubomír Zeman, Zámecká zahrada v Ostrově jako osmý div světa. Ochrana historických prvků vodních systémů, *Zprávy památkové péče* 76, 2016, č. 5, s. 459–467
- Lubomír Zeman, Zámecká zahrada v Ostrově, stavebně historický průzkum, II. etapa, Ostrov 1997
- Lubomír Zeman, Zámecký park v Ostrově, *Historický sborník Karlovarska*, 1995, s. 110–143
- Natalie Zemon, *Ženy na okraji/Tři životy 17. století*, Praha 2013
- Jan Žižka, Dvory bývalých císařských soukromých statků ve středních Čechách, *Památky středních Čech*, 2001, č. 1, s. 1–20
- Jan Žižka, *Hospodářské dvory na bývalých panstvích v Čechách*, Praha 2018

Osobní rejstřík

Acton, Harold	61, 79
z Aldringenu, Jan	42
Alexandr VIII., papež	63
z Arnim, Achim	133–134
z Arnim-Boitzenburgu, Jan Jiří	42
Bádenská, Augusta Marie Jana, vévodkyně orleánská	23
Bádenská, Marie Anna	22
Bádenský, August Jiří	22
Bádenský, Ludvík Jiří	22
Bádenský, Ludvík Vilém	22, 26, 28, 39, 43, 102
Balbín, Bohuslav	24
Baleni, Paolo	5
Barbazzi, Antonio	75
Bartoloni, Pietro Dominico	75–76, 78, 85, 86, 124, 125, 130, 131, 132
Bartoš, František Michálek	116
Bavorská, Violante Beatrice	58, 63, 65, 86, 122
Bavorský, Ferdinand Maria Innocenz	21
Bavorský, Klement František de Paula	95, 156,
Bechino	75
Biringucci, Pietro	72, 74, 130
Boreini, Paolo	75
Braniborská, Kateřina	38
Braun, Matyáš Bernard	109
z Bredova, Karel Jáchym Breda	152, 158, 160
Brentano, Clemens	133–134,
Brèsciani, Benedetto	75
Broggio, Giulio	97, 98, 101, 102, 151

Broggio, Octavio	101
Brunšvicko-Lüneburský, Jiří Vilém	51
Brunšvicko-Lüneburský, Jiří, vévoda, kurfiřt hanoverský, později Jiří I., král anglický	51
Bundesmann, Karl	125, 126, 129
Büttner, Paul	101
Caldesi	74–75, 130, 141
Canevalle, Jan Dominik (Giovanni Domenico)	97
Cantù, Cesare	130
Cecchino	75
Cleugh, James	61
Conti, Giuseppe	61
Černín, Heřman Jakub	76
del Giudice, Anton Francesco	74
Diaz, Furio	62
Dientzenhofer, Kilián Ignác	153, 155, 156
Dientzenhofer, Kryštof	97, 99,
Domitianus, římský císař	107
z Dubé, Zdislav Berka	101
Dubke, Ondřej	12, 73, 144, 149, 154,
z Eggenbergu, Jan Kristián	76
von Elver, Hieronym Stephan	41
Falcko-Neuburská, Eleonora Magdalena	21, 64, 87
Falcko-Neuburská, Leopoldina Eleonora Alžběta	65
Falcko-Neuburská, Marie Anna Karolína, vévodkyně bavorská	21,
65, 95, 156, 160	
Falcko-Neuburský, Filip Vilém	43, 57, 64, 147
Falcko-Neuburský, Jan Vilém, kurfiřt	64, 65, 68, 70, 87
Falcko-Sulcbašská, Marie Augusta Hedvika	39, 97
Falcko-Sulcbašský, Kristián August	147
Falcký, Fridrich V., kurfiřt falcký a český král	53
Fenci	75
Ferdinand II., římský císař, uherský a český král	39, 41, 61
Ferdinand IV., římský král, uherský a český král	21

Ferdinand V. (I.), císař rakouský, uherský a český král	148, 149, 153
Fischer, Johann Caspar Ferdinand	27
Friedrich, Josef	124, 126
Gabbiani, Giovanni Gaetano	58
Gaddi, Giuseppe	74
Galluzzi, Jacop Riguccio	60
Giamberti	75
Ginori, Giulio	74
Giovarnino	75
Gluck, Alexander	27
Gluck, Christoph Willibald	27
Golč (Goltz), Jan Arnošt	148
Gonzaga, Eleonora Luisa, vévodkyně z Rovere a Montefeltre	90
Grossolei, Giovanni	75
Gustav II. Adolf, král švédský	39, 44
Hadrianus, římský císař	107
Hainzlman, Prosper	94
z Harrachu, Arnošt Vojtěch, arcibiskup pražský a kardinál	45
Herrmann Jakob	127
z Heslova, Mikuláš Dačický	16
Hessensko-Kasselský, Vilém IX.	108
Hibbert, Christopher	61, 79
Humpolecký, Nicolas (Mikuláš)	47
Hus, Jan	115–116
Hýzřlová (Hieserlová), Maxmiliána Eva	152
Jackowitz, Elisabeth	117, 127
Jackowitz, Georg	117, 127, 129
Jackowitz, Sofia	117
Karel Albrecht, kurfiřt bavorský, císař Svaté říše římské a český vzdorokrál	21, 160
Karel VI., císař římský, král uherský a český, titulární král španělský	51
Karel IX., král švédský	39
Kempff, Egidio	99

Keymel, František	156
Kinský, Václav Norbert	76
Kliment XI., papež	63
Klingenleitner, Jan Jindřich	101, 148, 155
z Kolovrat, Zbyněk Novohradský	47, 147, 150
Königsmarck, Hans Christoph	45, 46
z Kranichsteina, Antonín Steinbach	49
Kristián V., král dánský	51
Kristýna, královna švédská	44
Langschninger, Giuseppe	75
z Lemberka, Karel Benediktin	152
Leopold I. Habsburský, císař římský, král uherský a český	21,
31, 62, 63, 64, 66, 82, 83, 87, 161,	
Lesche, Zacharias	43, 52, 105, 106
Leuthner, Abraham	30, 98, 99
z Lichtenštejnu, Anton Florian	138
z Lipé, Hanuš	118
z Lobkovic, Anna Magdaléna	38, 47, 48, 98, 150, 151, 152,
155, 158	
z Lobkovic, Ferdinand August	22
z Lobkovic, Kryštof Hasištejnský	46, 53
z Lobkovic, Václav Eusebius Popel	116
Lotrinský, František Štěpán, velkovévoda toskánský a později císař římský (František I.)	58, 59, 73, 89, 122
Ludvík III., bavorský král	116
Ludvík XIV., francouzský král	22, 23, 62, 70, 82, 83, 108
Ludvík XV., francouzský král	23
z Mansfeldu, Petr Arnošt II.	40
Marie Terezie, císařovna římská, královna uherská a česká	58, 116,
157, 160	
Marie Tereza Rakouská-Este, rakouská arcivévodkyně, princezna modenská a bavorská	116
Martelli, Marco	77, 78, 84, 85, 86, 87,
Masselli, Niccolò	75

Mathey, Jean Baptiste	161
de' Medici, Anna Marie Luisa	58, 64, 65, 81, 85, 89, 90, 122, 129, 141
de' Medici, Cosimo III., de, velkovévoda toskánský	59, 62, 67, 68, 72, 77, 78, 80, 81, 83, 85, 87, 122,
de' Medici, Ferdinand	86, 90, 122, 129
de' Medici, Ferdinand I., velkovévoda toskánský	68
de' Medici, Francesco Maria, kardinál	63, 83, 122
de' Medici, Giovanni Battista Gastone (zkráceně Gian Gastone nebo Giangastone), velkovévoda toskánský	21, 23, 28, 31, 57-91, 113, 114, 117-130, 132, 134, 135, 140, 141, 157
Merian, Matthäus	105, 106, 110
Mithoff, Daniel	50
Möckl, Martin	100
de Montauti, Antonio Francesco	67, 81, 86
de Montesquieu, Charles	20
Müller, Johann	105
Le Nôtre, André	102
Leszczyński Stanisław	53
Oberlack	77
Orleánská, Markéta Louisa	82
Orleánský, Filip, regent Francie	23
Orleánský, Gaston	62
Orleánský, Jean-Carl Pierre Marie	23
Orleánský, Ludvík	23
Orleánský, Ludvík Filip	23
Orsi, Giovanni Domenico	97
Paperini, Giovanni Simone	75, 125
Paudler, Anton Amand	123, 124
Petr Leopold, velkovévoda toskánský a později císař římský (Leopold II.)	58, 59, 60, 61
Petruzzi, Ambros	99
Piccolomini Ottavio, vévoda z Amalfi	53, 66
de Pitigliano, Gianantonio de Orsini	68

Pokorný, Jindřich	133
von Pöllnitz, Karel Ludvík	28
Prauss, Kryštof	99
z Příbora, Martin Geyroar	94
Puppe, Vincentius	95
Robiony, Emilio	61
Rohrer, Michael Anton	102
Rölleke, Heinz	134
Rossi, Dominico Egidio	30
Rossi, Jan Jiří	98
Rovere, Vittoria della	63
Sasko-Lauenburská, Anna Marie Františka, velkovévodkyně toskánská	passim
Sasko-Lauenburská, Eleonora Charlotte	39
Sasko-Lauenburská, Marie Benigna	53
Sasko-Lauenburská, Sibylla Augusta, markraběnka bádenská	19,
21, 22, 23, 24, 26, 27, 30, 32, 55, 100, 102, 103, 158	
Sasko-Lauenburská, Sibylla Hedvika	37, 39, 54
Sasko-Lauenburský, August	39, 41, 44, 48, 49, 50, 54
Sasko-Lauenburský, František II.	37-39
Sasko-Lauenburský, František Albrecht	37, 40, 42, 43, 44
Sasko-Lauenburský, František Erdmann	38, 39, 42, 43, 46, 50, 54,
55	
Sasko-Lauenburský, František Jindřich	37, 41, 42, 43, 44,
Sasko-Lauenburský, František Karel	37, 38, 40, 41, 42, 43, 54,
Sasko-Lauenburský, Julius František	19, 21, 22, 27, 28, 38, 39, 43,
48, 49, 50, 51, 53, 66, 74, 80, 93, 94, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 109,	
110, 113, 136, 137, 138, 139, 142, 143, 144, 148, 150, 152	
Sasko-Lauenburský, Julius Jindřich	19, 21, 27, 37, 38, 39, 40, 41,
42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 52, 53, 54, 66, 80, 97, 105, 136, 137,	
138, 147, 148, 152	
Sasko-Lauenburský, Rudolf Maxmilián	37, 40, 42
Saský, August III., kurfiřt saský a král polský	58
z Schleswig-Holstein-Sonderburg-Franzhagen, Christian Adolf	39

Schlieffen, Antonio	47
ze Schmidlin, Karel Richard Schmidlin	160
ze Schwarzenberku, Adam František	76
Sperling, Ferdinand Johannes	99
Stroppe, Gottfried	127
Špaček, Václav	149, 151, 153, 154, 161
Špecinger, Otakar	125–129, 157, 162
Špork, František Antonín	109–110
ze Šternberka, Oldřich Adolf Vratislav	77
ze Švamberka, Jan Fridrich	47
Táhlo, Severin	47
Thun-Hohenstein, Maxmilián	161
Thun-Hohenstein, Michal Osvald	160, 161
Tscherney, Anton	124, 125, 130, 132
Tuczko, Fidel	95
Urbani, Patrizie	62
z Valdštejna, Albrecht	19, 42, 43,
z Valdštejna, Jan Bedřich, arcibiskup pražský	94
Vestri, Bastiano	75
Viorini	75
Walde, Ambrož	99, 109
Wolf, Adam	115–119, 120, 122, 123, 125, 126, 128, 130
Young, George Frederick	61, 78
ze Žďáru, František Adam Eusebius Žďárský	152

Summary

Anna Maria Francisca of Saxe-Lauenburg and her House between Bohemia And Europe.

A contribution to the history of the Baroque era.

The high aristocracy of Baroque Bohemia played the substantial role in the political, economic, and cultural life of both the Czech lands and that of the realm of the Austrian Habsburgs. The foreign contemporaries, such as Charles de Montesquieu, were amazed by the width of family and personal networks, wealth and range of interests which this “first society” within the society of the Kingdom of Bohemia in Early Modern period possessed.

As explained in in the *Introduction* (Jan Malíř, editor), in-among high aristocracy of Baroque Bohemia, the House of Saxe-Launeburg occupied a rather prominent place. The House settled in Bohemia in the person of the Julius Henry, duke of Saxe-Lauenburg, only during the Thirty Years’ War. In spite of this fact, in three generations, through family and political ties, the members of this House became a part of the Bohemian aristocratic society and came to consider Kingdom of Bohemia as their home. Unlike many other noble houses of Bohemia, however, dukes of Saxe-Lauenburg who descended from the House of Ascania and some of whose ancestors even held the office of Electors, were the semi-sovereign dukes of the Holy Roman Empire, linked by blood or history to many important families, especially in the Northern part of the Holy Roman Empire.

Two princesses who represented the third generation of the House of Saxe-Lauenburg in Bohemia, Anna Maria Franziska and Sibylla Augusta (Franziska Sibylla Augusta) of Saxe-Lauenburg reached even a higher status. As for Anna Maria Franziska, through her first marriage to Philippe William of Palatinate-Neuburg, she actually became

the sister-in-law of Emperor Leopold I of the House of Habsburg. Upon the premature death of her first husband, Anna Maria Francisca married Gian Gastone Medici, the last male descendant of the House of Medici and the inheritor of the Grand Duchy of Tuscany. Although the marriage failed and did not produce a heir, it represents an interesting tie between the history of Bohemia and that of Tuscany and merits closer research. As for Sibylla Augusta, the younger sister of Anna Maria Franziska, she married Louis William, margrave of Baden, an important military commander in the Imperial services but also a godson of Louis XIV of France. Upon Louis William's death, Sibylla Augusta successfully ruled as a regent in the Margravate of Baden, consolidated this state upon the end of the War of Spanish Succession and gave the Margravate the two last Catholic margraves. When the court of France selected her only surviving daughter as a wife for Louis, duke of Orléans, the son of the Regent and grand-nephew of Louis XIV, not only Sibylla Augusta secured the position of Baden with regard to the mighty French neighbour but, in a way, she became the ancestor of all the subsequent dukes of the House of Orléans who are still the principal pretendants to the throne of France. At closer look, few, if none, of the Bohemian families of the period might have claimed simultaneous family links to the House of Habsburg and the House of Bourbon, the two principal ruling families of Baroque Europe.

What is more, the legacy of the House of Saxe-Lauenburg is still present in the Czech Republic in the form of cultural heritage which is especially preserved in Western, Northern and Central Bohemia and, also, in Prague, the capital of Bohemia. The extent of this heritage is still amazing and includes both secular and spiritual monuments, many of them of rather high artistic qualities. Thus, the House of Saxe-Lauenburg occupies an important position among the great sponsors of Catholic church and of arts in Baroque Bohemia. Moreover, the surviving traces of their sponsorship still contribute to forming the character of the Czech cities, villages and countryside.

Despite all these facts, till recently, only limited attention was dedicated to the history and role of the House of Saxe-Lauenburg in Bohemia

in the Czech historical research. The situation has gradually changed especially in the last decade, although further research is still needed in order to provide a comprehensive treatment of the history of dukes and princesses of the House of Saxe-Lauenburg in Baroque Bohemia. However, as the interest in the topic has grown even with the general public, for the time being, the present monography aims to shed more light on some of the important issues from this history and to illustrate some of the prominent aspects of the role of the House of Saxe-Lauenburg in political, ecclesiastical and cultural history of Baroque Bohemia and that of Baroque Europe.

With this aim in mind, *the chapter I* (Michal Vokurka, “*The House of Saxe-Lauenburg in the 17th Century. In a web of family, and political relations*”), thus, focuses on the first two dukes of Saxe-Lauenburg who lived in Bohemia.

The 17th century is generally seen as a turbulent era because of wars, political instability, and economical changes. This can be illustrated upon the example of the Dukes of Saxe-Lauenburg. At the beginning of the 17th century, there were many young members of the family who got married to other aristocratic families in Northern Germany or in the Habsburg Empire. Some of them made a great career in military or diplomacy which led to establishing advantageous contacts with influential people. This helped the dukes to endure some critical moments (such as the suspicion of treason upon the murder of Albrecht of Wallenstein) and to hold high ranks in many armies which got involved in the Thirty Years’ War, in particular in armies of the Habsburg Empire and Sweden. However, few of the dukes left a male heir so the male line of the family came to extinction in 1689 and it were the duchesses and princesses of Saxe-Lauenburg who took over the family heritage and continued the family traditions.

Julius Henry, duke of Saxe-Lauenburg (1586–1665), was an important personality. Following a military career in the service of the Emperor and Albrecht of Wallenstein, he acquired many estates in Bohemia and had magnificent residences with charming gardens built at Ostrov (Western Bohemia), Záběhlce (Prague) or Lauenburg (Saxe-Lauenburg).

There were also smaller gardens in the vicinity of other Saxe-Lauenburg's chateaux. Through his second wife, Anna Magdalena of Lobkowitz, Julius Henry also established close relationships with the aristocracy of Bohemia.

Julius Henry was succeeded by Julius Francis, duke of Saxe-Lauenburg (1641–1689), who inherited both Lauenburg and the dominions in Bohemia. Comparably to his father, Julius Francis served in the Imperial army and distinguished himself, inter alia, during the liberation of Vienna from the Turkish siege in 1683. Julius Francis was, however, also known for a broad range of his private interests, including alchemy, glass-production, and architecture. Upon his sudden death in 1689, however, he left no male heir. While the dominions in Bohemia were inherited by his two daughters, Anna Maria Francisca and Sibylla Augusta, the rule over Lauenburg was lost due to the fact that females were not eligible as heirs under the law valid in the Duchy of Lauenburg.

In more intellectual perspective, looking closer at the residences of the dukes of Saxe-Lauenburg, it is also possible to notice the presence of many interesting scholars at the courts at Ostrov, Zákupy or Lauenburg who worked for the dukes or wrote and published about their gardens and residences.

The chapter II (Jan F. Pavlíček, “The Relationship Between Anna Maria Francisca of Saxe-Lauenburg and the House of Medici”) focuses on the relationship between Anna Maria Franzisca of Saxe-Lauenburg and Gian Gastone of Medici, the last male member of the illustrious Florentine house and the last Grand Duke of Tuscany. For a long time, Gian Gastone was considered to be “figura nera” of the history of the House of Medici. This had also a non-negligible impact on how his wife Anna Maria Francisca of Saxe-Lauenburg and her home in Bohemia were traditionally perceived, the perception which is still apparent especially in the English accounts of the history of the House of Medici. However, modern research and scholarship have shown that this traditional, negative image, which seems to have been encouraged by the Habsburg-Lorraine dynasty (which took over the rule over Tuscany upon the extinction of the House of Medici), is not persuasive.

This is also true of the marriage between Gian Gastone and Anna Maria Francisca. The idea of their marriage dates back to 1696 and many personalities, including Francis Maria of Medici, Cardinal and Protector of Holy Roman Empire, John William, Elector of Palatinate-Neuburg, Emperor Leopold I and, obviously, Cosimo III of Medici seem to have stood behind this idea. From the Medici perspective, the marriage with the Princess who had been a widow and had given birth to two daughters created the perspective of producing a male heir to the House of Medici. However, there was also a prospect of establishing the cadet branch of the House of Medici in Central Europe and of having the access to resources from the rich dominions of the Princess in Bohemia. Viewed from the perspective of Anna Maria Francisca, not only the marriage offered a chance to restore her social status (as the contemporary society viewed the status of widows as inferior) but it also paved the way towards regaining the rule over the Duchy of Saxe-Lauenburg, due to the possible support from the House of Medici and the Emperor. In March 1697, the marriage contract was signed and, in July 1697, the marriage took place in Düsseldorf, the seat of the Elector of Palatinate-Neuburg.

Since October 1697, the couple lived at Zákupy in Bohemia where Gian Gastone was joined by the court of some 30 Italians (later increased to some 40 persons). Based on archival reports, originally, the relationship between the couple seems to have been rather happy although, in 1698, Gian Gastone left in order to make a grand tour of Western Europe and to visit Louis XIV of France, his relative, without, however, having previously consulted the Emperor. Upon his return, Gian Gastone lived again in Bohemia and tried to establish links to aristocracy in Bohemia. Since 1703, however, the relationships between the couple started to deteriorate after Gian Gastone joined the suite of Charles of Habsburg who travelled to Hamburg in order to sail to Spain and become the King of Spain. In Hamburg, Gian Gastone remained till 1704, upon his return, conflicts between the couple increased (as illustrated by the controversy over the jewels allegedly robbed by Gian Gastone). That led Gian Gastone to travel to Florence in 1705–1706. Yet, he returned again to Bohemia and tried to persuade Anna Maria Francisca to join

him and to move to Florence a step which, however, she rejected (all the more so that the marriage contract contained a clause which permitted the Princess to choose where she would like to live).

In 1708, Gian Gastone left Bohemia for Florence for good and the couple was never to see each other again, in spite from the pressure from the Habsburg court and, notably, the Papal Curia. Anna Maria Francisca, however, withstood the pressure, arguing that the marriage was not consummated and claiming the lack of mutual comprehension and, also, domestic violence. In reality, however, the failure of the marriage between Gian Gastone and Anna Maria Francisca also provides an interesting insight into early attempts at the female emancipation as Anna Maria Francisca vigorously pursued her interests and showed the will to decide her fate by herself.

The chapter III (Marek Brčák, Jiří Wolf, “Julius Francis of Saxe-Lauenburg and Anna Maria Francisca of Tuscany As Benefactors Of the Capuchin Convent At Zákupy”) provides an insight into the sponsorship which the House of Saxe-Lauenburg provided to Catholic Church in Baroque Bohemia. In 1678, Julius Francis of Saxe-Lauenburg launched negotiations with the prospect of creating the Capuchin convent at Zákupy, his favourite residence town. Under the memorial book of the convent, the duke's decision to create the convent was linked to his promise made in a dangerous situation during one of his military campaigns against the Turks. In 1679, the creation of the convent was authorised by Archbishop of Prague and the first community of the Capuchins settled at Zákupy. In 1681–1684, a new convent premises were built with the generous support from the duke. However, the support was not limited to the building costs. In addition, the duke provided the convent with rich support in kind each year and he also donated works of art to the convent. This sponsorship continued under the rule of Anna Maria Francisca of Saxe-Lauenburg who not only increased the support in kind but financed many transformations and decorations in the premises of the convent (including the paintings of the scenes from the life of Saint Francis of Assisi in the walls surrounding the garden of the convent). In exchange, Capuchins served as confessors to the members of the House

of Saxe-Lauenburg, prayed for the salvation of the souls of their generous benefactors and helped to keep the memory of the House.

In the chapter IV (*Lubomír Zeman, “Mutual Relationship Between the Architectural Appearance of the Castles At Ostrov and At Zákupy”*), analogies and mutual influences between the castle at Ostrov (Schlackenwerth) in Western Bohemia and that at Zákupy (Reichstadt) in Northern Bohemia are identified and analysed. Both of these castles still rank among the important cultural heritage monuments preserved in the Czech Republic and their appearance is closely related to the era of the dukes of Saxe-Lauenburg.

Both Julius Henry, duke of Saxe-Lauenburg, and his son Julius Francis, duke of Saxe-Lauenburg, consolidated their dominions and, in the course of the 17th century, they undertook series of important building projects at these dominions. In this respect, Julius Francis was also joined by his wife, Maria Hedwiga of Palatinate-Sulzbach, who shared his interest in building.

The principal residence of the dukes was located at Ostrov. However, Julius Francis had the castle of Zákupy simultaneously rebuilt. In the both locations, the same architects, builders and craftsmen, many of them of a high reputation, were active. As a result, it is no surprise that, in the both locations, the comparable buildings, building elements, and works of art can be seen up till present.

The chapter, thus, points to some of the most striking analogies between the castle at Ostrov and that at Zákupy. It also shows what impact the building projects of the dukes, in particular those which took place in Ostrov, had on the building projects of the both daughters of duke Julius Francis – Anna Maria Francisca of Saxen-Lauenburg, Grand Duchess of Toscana, and her sister Francisca Sibylla Augusta, Margravine of Baden.

In extension, the chapter V (*Lubomír Zeman, Ivan Peřina, “Racing Grounds At Castle of Ostrov and Castle of Zákupy”*) focuses on the racing grounds which, in the Baroque period, existed both at Ostrov and at Zákupy. These racing grounds served for purposes of holding festivities, leisure, and sport activities. In the Bohemian context, the exis-

tence of separate racing grounds is rather remarkable. At Ostrov, the racing ground is depicted in one of the oldest views of the castle and its gardens which dates of 1642. At Zákupy, the existence of the racing ground is confirmed by written sources. Moreover, a building which was closely linked to the racing ground seems to be preserved at Zákupy.

In the 17th century, competitions, spectacles and parades designated as “carrousels” retained a special place in among these activities. Apart from mentioning carrousel festivities, so popular at royal courts, the chapter also traces the historical context and typology of other competitions organised in the gardens of castles, such as riding, catching the ring, quintain or striking a ring with a lance and, last but not least, shooting at a Turkish head.

The existence of the racing grounds or the organisation of carrousels and other festivities at courts of the dukes of Saxe-Lauenburg provides a clear proof to the high ambitions of both Julius Henry of Saxe-Lauenburg and Julius Francis of Saxe-Lauenburg, his son.

The chapter VI (Jan F. Pavlíček, “Finamente figlio. The Legend About the Count of the Mill In the Context of Legends on the Dukes Of Saxe-Lauenburg From Northern Bohemia”) deals with legends which have arisen around the dukes of Saxe-Lauenburg in Bohemia, notably the legend of illegitimate son of Gian Gastone of Medici, allegedly born of the relationship between Gian Gastone and a daughter of the miller at Olšinky, a village situated at the dominion of Svádov, near Ústí and Labem in Bohemia. Under this legend, the mother of this illegitimate son was shot dead in an accident staged upon the order of Anna Maria Francisca of Saxe-Lauenburg. In line with the legend, however, Gian Gastone’s son was rescued and, later, was brought to Tuscany where he subsequently lived as “conte di Molino”. The legend seems to have been first recorded by Adam Wolf, 19th century historian, who published the story in 1870 although it cannot be excluded that the legend had some “ur-version” in folk narrative. Upon closer inspection, however, although the miller who was the tenant of the mill at Olšinky at the beginning of the 18th century had a daughter who died in 1704 indeed and, in 1703, a child called Hanus Christoph was born at Olšinky, there is no trace of any

direct relationship between these persons and Gian Gastone of Medici (or Anna Maria Francisca of Saxe-Lauenburg) in the surviving sources. Significantly, the Medici sources are silent on the issue as well or, more precisely, do not contain any mention of an illegitimate son of Gian Gastone who would have been born in Bohemia. Under these circumstances, the legend might have arisen rather as the popular explanation for the failure of the marriage between Gian Gastone of Medici and Anna Maria Francisca of Saxe-Lauenburg. Be that as it may, other legends concerning the dukes of Saxe-Lauenburg survive, in particular at Zákupy, and many of them merit further analyses.

The chapter VII (Jaroslav Pergl, “Anna Maria Francisca of Saxe-Lauenburg and Her House: Traces of History in Bohemian Countryside Viewed By Regional Researcher”) finally deals with Anna Maria Francisca and the House of Saxe-Lauenburg from the perspective of regional history. The chapter provides an overview of the principal dominions of the House of Saxe-Lauenburg in Bohemia which spanned from Western Bohemia via Northern Bohemia and Prague to Central Bohemia. In most of the former dominions of the House of Saxe-Lauenburg, the traces of the sponsorship of arts and of Catholic church by the House of Saxe-Lauenburg are still visible. They merit to be closely studied and the research may bring interesting new findings, such as an unknown portrait of Anna Maria Francisca of Saxe-Lauenburg, recently discovered in the private collection at Braškov, a village at the former dominion of The House of Saxe-Lauenburg (interestingly enough, the corresponding part of the village continues to be called “Toskánka” or “Tuscany” even nowadays).

O autorech

PhDr. Marek BRČÁK, Ph.D.

Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy, Praha

JUDr. Jan MALÍŘ, Ph.D.

Hradec Králové

Mgr. Jan F. PAVLÍČEK, Ph.D.

Moravská zemská knihovna, Brno

Jaroslav PERGL

kronikář města Buštěhradu

Mgr. Ivan PEŘINA

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci

Ing. Mgr. Michal VOKURKA

Historický ústav Akademie věd ČR, v.v.i., Praha

PhDr. Jiří WOLF

Muzeum města Duchcova a Regionální muzeum v Teplicích

Mgr. Lubomír ZEMAN

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Lokti

Obrazová příloha

Sasko-lauenburský znak, hospodářský dvůr při zámku Zákupy, současný stav

František II., vévoda sasko-lauenburský, praděd Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské, výřez z obrazu uchovávaného původně na zámku Franzhagen, kolem roku 1608, Marienkirche, Büchen

Julius Jindřich, vévoda sasko-lauenburský, děd Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské, posmrtný portrét, rytina, kolem roku 1720, soukromá sbírka

Alianční znak Julia Jindřicha, vévody sasko-lauenburského, a Anny Magdaleny z Lobkovic, Panský dům, Toužim, současný stav

Julius Jindřich, vévoda sasko-lauenburský, tolar, 1656, soukromá sbírka

Julius František, vévoda sasko-lauenburský, 2/3 tolar, 1682, soukromá sbírka

Sibylla Augusta Sasko-Lauenburská a Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská, olejomalba připisovaná neznámému českému malíři, kolem roku 1690, zámek Favorite

Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská, velkovévodkyně toskánská, původně součást souboru 41 portrétů příslušníků rodu Medici a jejich rodinných příslušníků, olejomalba Giovanni G. Gabbianiho, kolem roku 1726, Galleria degli Uffizi, Florencie

Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská, velkovévodkyně toskánská, rytina Georga M. Preißlera podle předlohy Giovanni D. Campiglii, 18. století, soukromá sbírka

Filip Vilém August Falcko-Neuburský, první manžel Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské, olejomalba připisovaná Janu F. van Douvenovi, kolem roku 1700, Villa del Poggio Imperiale

Gian Gaston Medicejský, princ a později velkovévoda toskánský, druhý manžel Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské, olejomalba připisovaná Janu F. van Douvenovi, konec 17. století

Cosimo III. Medicejský, velkovévoda toskánský a tchán Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské z druhého manželství, olejomalba Giovanni G. Gabbianiho kolem roku 1722, Galleria degli Uffizi, Florencie

Jan Vilém Falcký a Anna Marie Luisa Medicejská, švagr a švagrová Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské, olejomalba Jana F. van Douvena, kolem roku 1711–1712, Galleria degli Uffizi, Florencie

Marie Anna Karolína Falcko-Neuburská, vévodkyně bavorská, dcera Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské, olejomalba Josepha Viviena, před rokem 1734, Alte Pinakothek, Mnichov

Ferdinand Maria Innocenc, vévoda bavorský, manžel Marie Anny Karolíny Falcko-Neuburské, olejomalba Josepha Viviena, kolem let 1723–1724, Hessische Landesmuseum, Darmstadt

Klement František de Paula, vévoda bavorský, syn Marie Anny Karolíny Falcko-Neuburské, olejomalba připisovaná okruhu kolem Georg Desmaréese, 18. století, soukromá sbírka

Marie Anna Josefa Falcko-Sulcbašská, manželka Klementa Františka de Paula, olejomalba připisovaná okruhu kolem Georg Desmaréese, kolem roku 1755, soukromá sbírka

Sibylla Augusta Sasko-Lauenburská, markraběnka bádenská, sestra Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské, rytina, Antoine Trouvain, 1696

Ludvík Vilém, markrabě bádenský, manžel Sibylly Augusty Sasko-Lauenburské, rytina, Antoine Trouvain, 1695

Ludvík Jiří, markrabě bádenský, syn Sibylly Augusty Sasko-Lauenburské, markraběnky bádenské, neznámý malíř, kolem poloviny 18. století, soukromá sbírka

August Jiří, markrabě bádenský, syn Sibylly Augusty Sasko-Lauenburské, markraběnky bádenské, poslední příslušník rodu Baden-Baden, olejomalba Franse van Stamparta, 1724, zámek Favorite

Augusta Marie Jana Bádenská, vévodkyně orleánská, olejomalba Alexise S. Belle, 1. čtvrtina 18. století, Château de Saint-Cloud

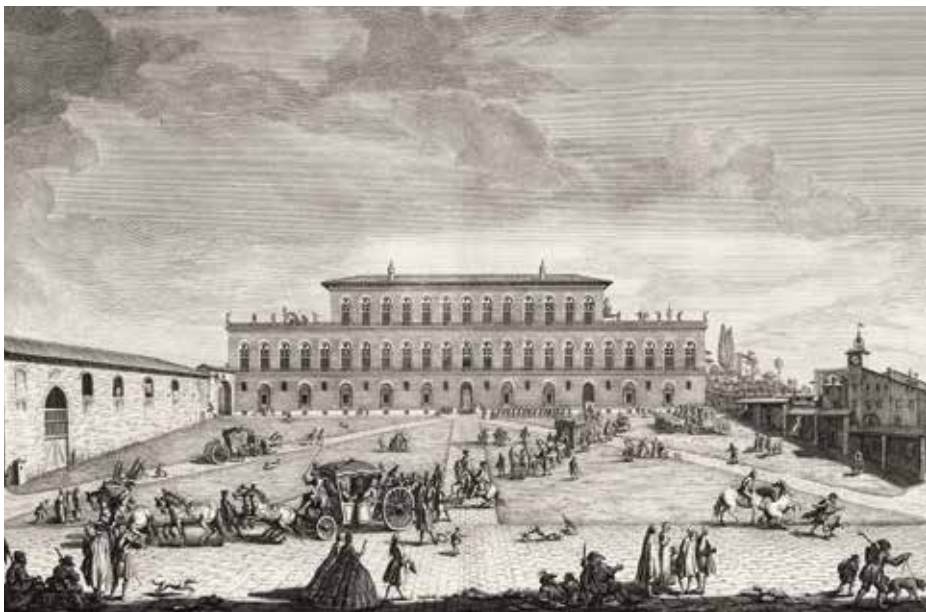
Ludvík, vévoda ze Chartres a později vévoda orleánský, manžel Augusty Marie Jany Bádenské, olejomalba Alexise S. Belle, 1. čtvrtina 18. století, Château de Saint-Cloud

Roudnice nad Labem, sídlo knížat z Lobkovic, kde se Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská v roce 1690 provdala za Filipa Viléma Augusta Falcko-Neuburského, rytina Heinricha Jonase Ostertaga, Augspurk 1710

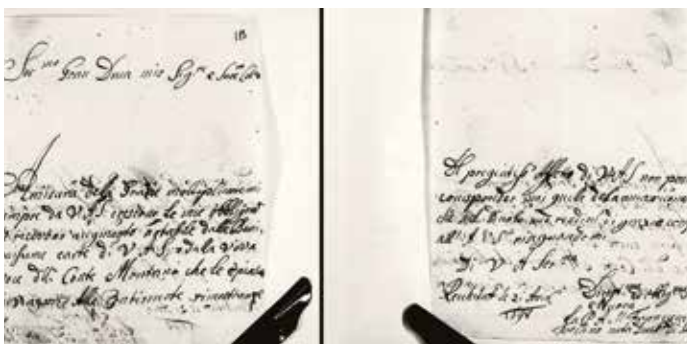
Düsseldorf, rezidence falckých kurfiřtů, kde se Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská v roce 1697 provdala za Giana Gastona Medicejského, rytina, in: M. Merian, *Topographia Westphaliae* 1647

Palazzo Pitti, na přelomu 17. a 18. století hlavní rezidence rodu Medici ve Florencii, rytina Johanna S. Müllera podle vyobrazení Giuseppe Zocchiho, 1744

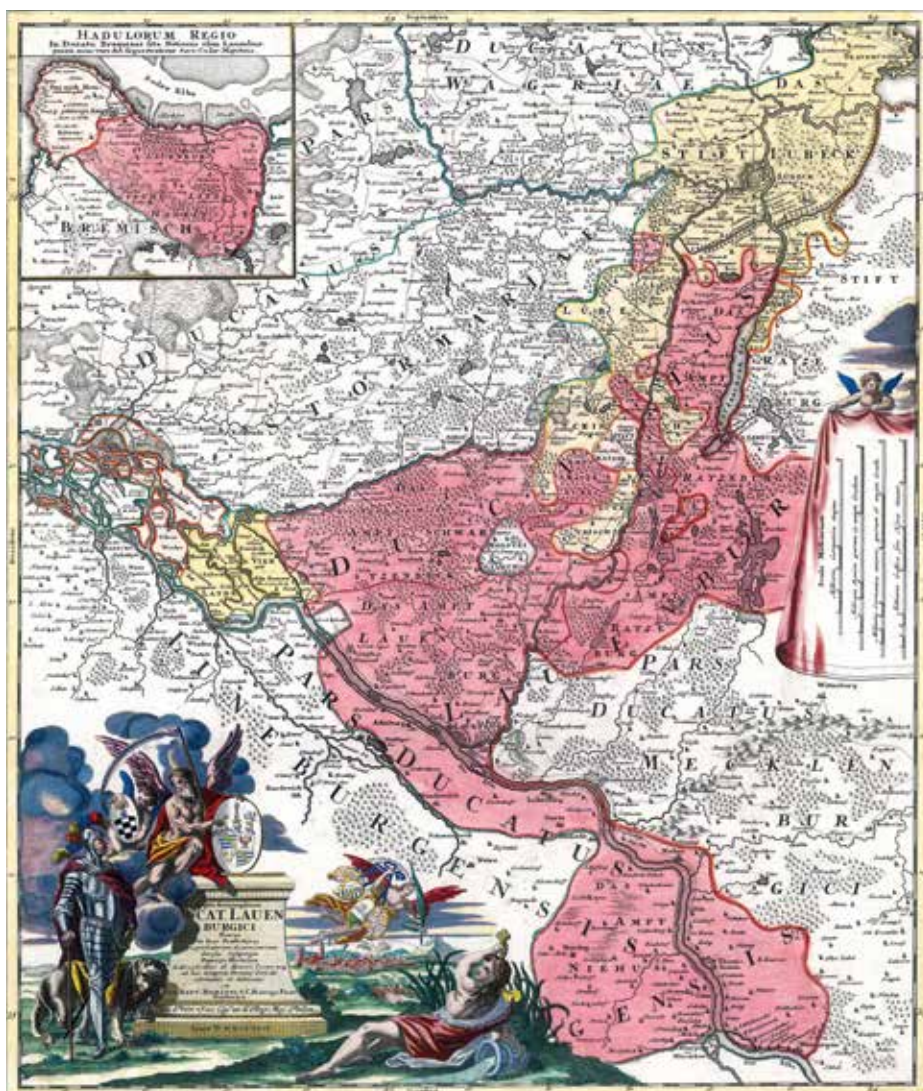
Casino Mediceo di San Marco, designovaná rezidence Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské, velkovévodkyně toskánské, ve Florencii, současný stav

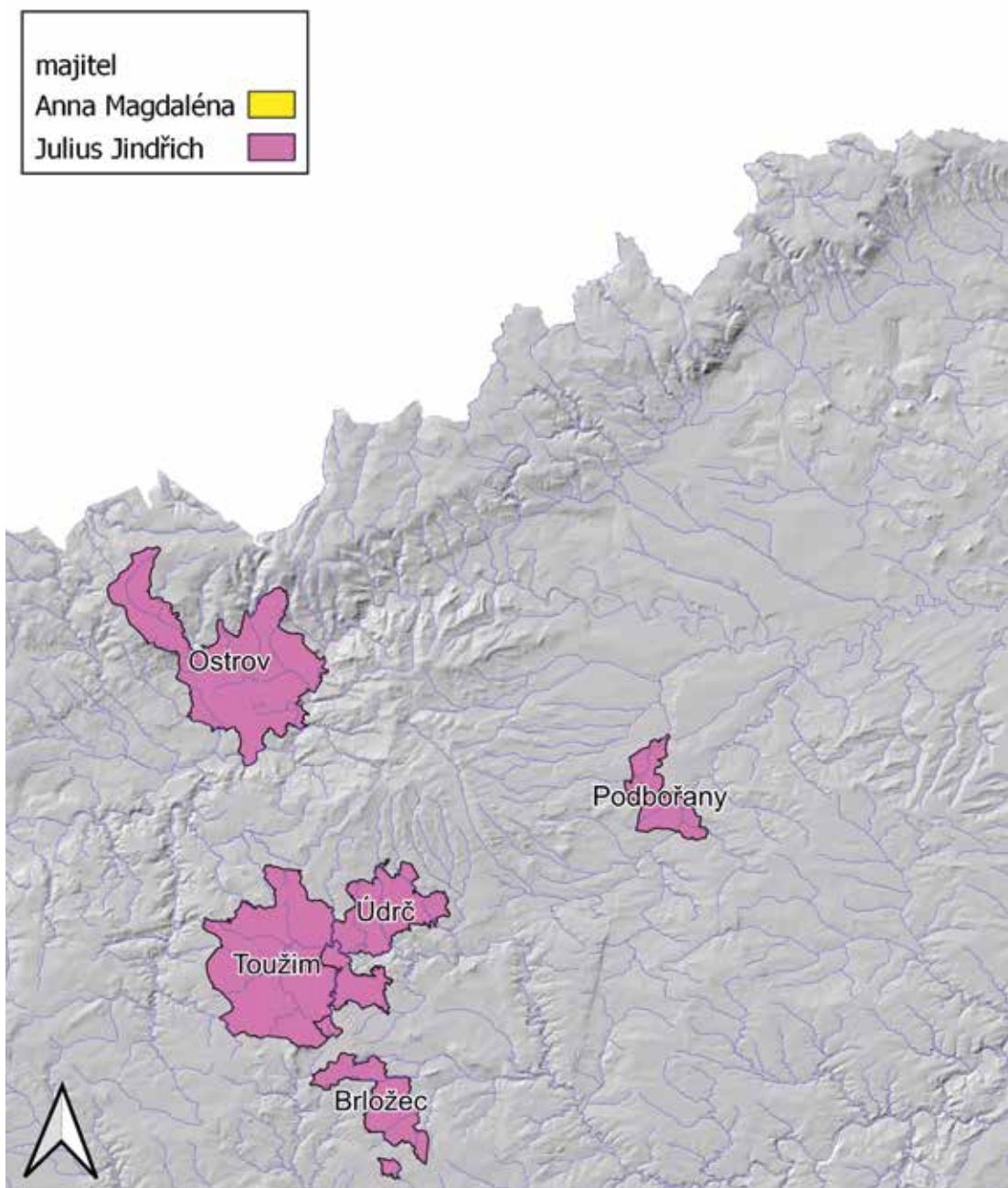
Ukázka manželské korespondence: dopis Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské Gianu Gastonovi Medicejskému datovaný v Zákupích dne 21. dubna 1698, Archivio di Stato di Firenze

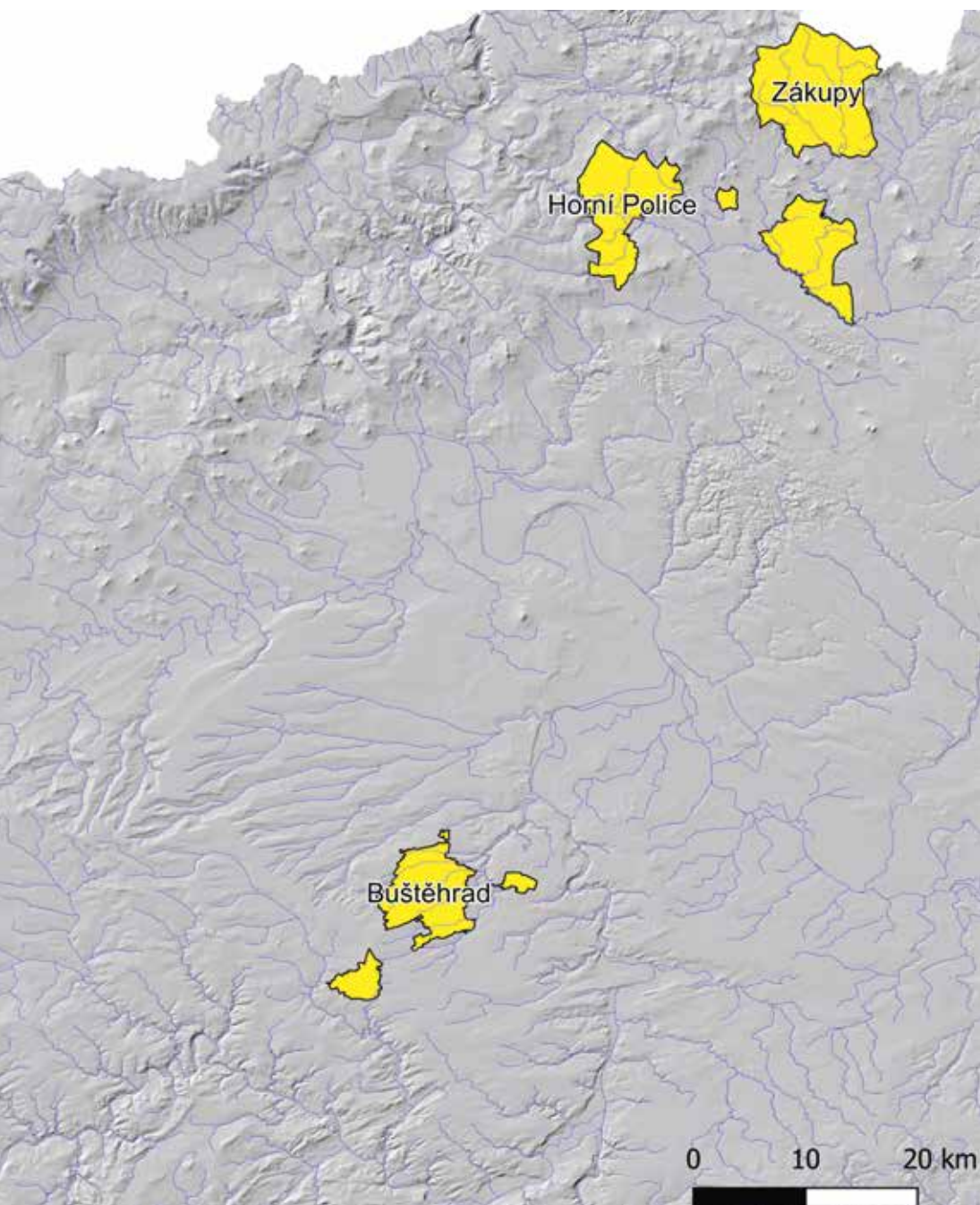
Pohled do krypty v kostele svatého Fabiána a Šebestiána v Zákupích s rakvemi Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské a jejího prvního manžela Filipa Viléma Falcko-Neuburského, 80. léta 20. století

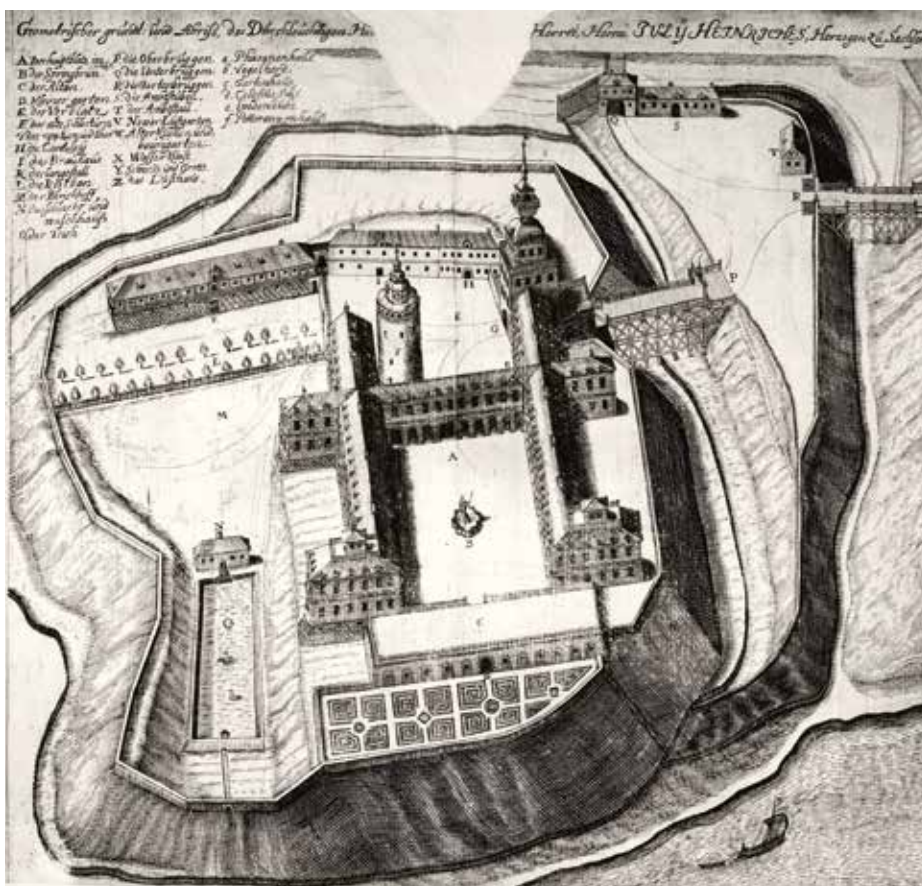

Sasko-Lauenbursko, kolorovaná mapa, vyryl Ruprecht Adam Schneider, vydal Johann Christoph Homann, 1729. Moravská zemská knihovna, sign. Moll-0005.403

Základ dominia sasko-lauenburských vévodů v Českém království. Stav kolem roku 1650

Zámek Lauenburg, Niedersächsisches Landesarchiv-Standort Oldenburg, K-ZW, Best. 298
Z Nr. 1914-1 a 1914-2

Kapucínský klášter
v Zákupce,
asi 30. léta 20. století

Pohled na zámek v Ostrově, Matthäus Merian, Frankfurt nad Mohanem 1650

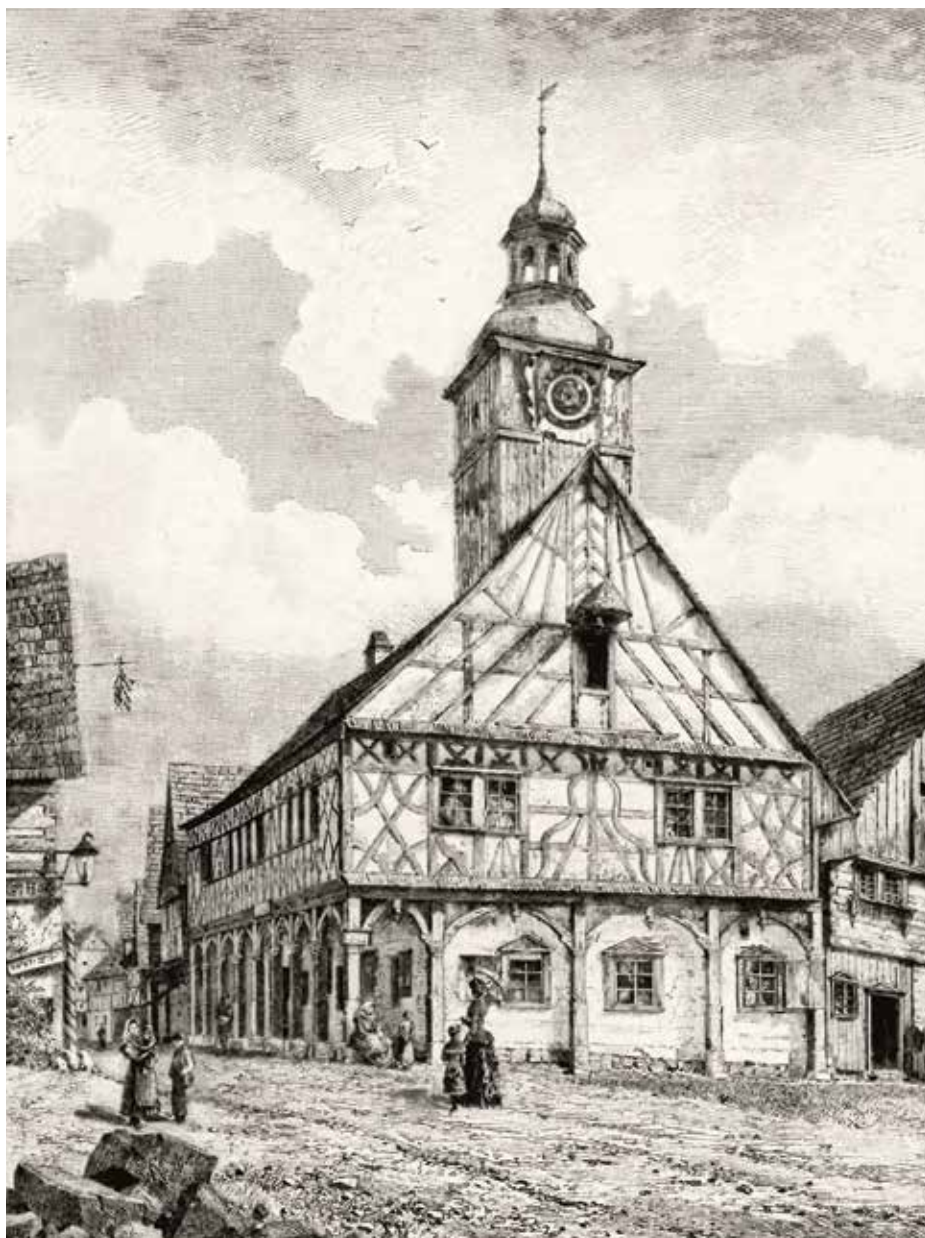
Pohled na hlavní ulici v Zákupích, kresba, kterou sice od časů Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské dělí cca 150 let, která přesto naznačuje, jak mohly Zákupy za jejich časů vypadat, otištěná in: F. A. Borovský – B. Bernau, Ottovy Čechy, díl VII., Středohoří, Praha 1892

Zákupy, pohled na zámek a město z doby, kdy už byl přeměněn na venkovskou rezidenci císaře Ferdinanda I. (V.), August Haun, in: E. Hölzel „Malerisch-historisches Album vom Königreich Böhmen“, Olomouc 1860

Zákupy, zámek, Eduard Palme, 2. pol. 19. století

Stará radnice v Zákupce, považovaná za jeden z významných příkladů raně novověké hrázděné architektury v Čechách, kresba otištěná in: F. A. Borovský – B. Bernau, Ottovy Čechy, díl VII., Středoohoří, Praha 1892

Severní strana kostela svatého Fabiána a Šebestiána v Zákupích po barokní přestavbě provedené Annou Marií Františkou Sasko-Lauenburskou, farní úřad Zákupy, příloha ke kronice z let 1724–1930

Portál v kapli
sv. Anny v Ostrově
a v průčelí
klášterního kostela
v Zákupích,
porovnání, současný
stav

Velký letohrádek
v Ostrově, původní
barevné řešení
fasády z doby
výstavby v letech
1673–1679

Portál letohrádku v Ostrově a portál na nádvoří zámku Zákupy, současný stav

Ostrov, portál tzv. Lauenburského zámku a Bílá brána, současný stav

Zákupy, portály zámku a předzámčí, současný stav

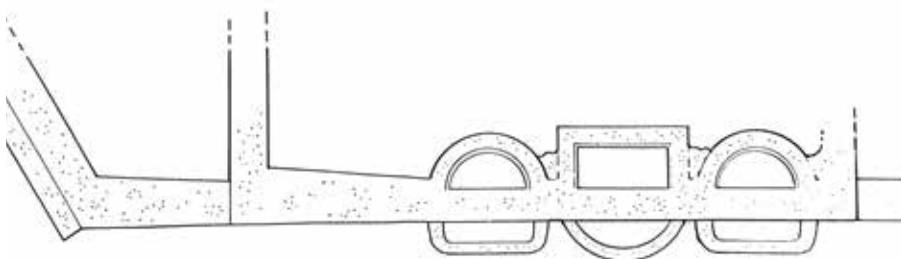
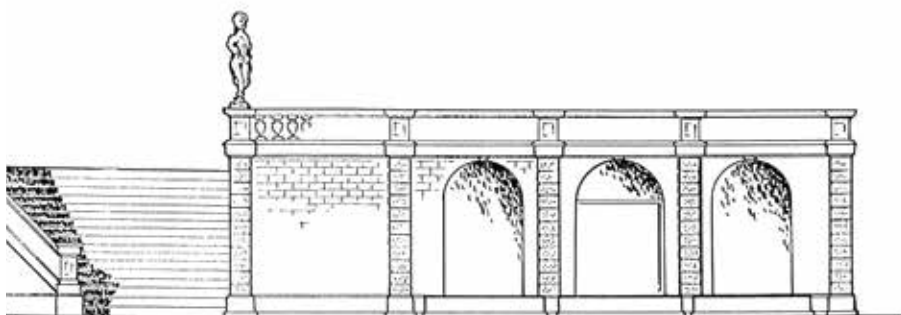
Voliéra s kovovou kupolí a loubím v Dolní zahradě v Zákupích

Ostrov, rekonstrukce původní barevnosti fasád tzv. Lauenburského zámku, z doby ukončení stavby v roce 1690

Obnovená barokní barevnost fasád zámku v Zákupech

Levá část teras v zámecké zahradě v Ostrově na rytině J. M. Sockha z roku 1716 a hmotová rekonstrukce provedená na základě výsledků archeologického výzkumu

Groty se sochařskou výzdobou v jižní terasové zahradě v Zákupích, současný stav

Detail grot ve spodní terase jižní zahrady v Zákupích, současný stav

Velký karusel na
oslavu narození
Velkého dauphina,
syna Ludvíka XIV.,
vedle paláce
Tuileries roku 1662,
olejomalba Henri
Gisseye, Château
de Versailles

Ostrov, závodíště,
kolbiště v zámecké
zahradě, Zacharias
Lesche 1642

Zákupy, místo
původního závodíště
pod zámekem,
současný stav

Zákupy, místo
původního závodiště
pod zámek
s analýzou
pohledových
možností ze zámecké
terasy a věže,
současný stav

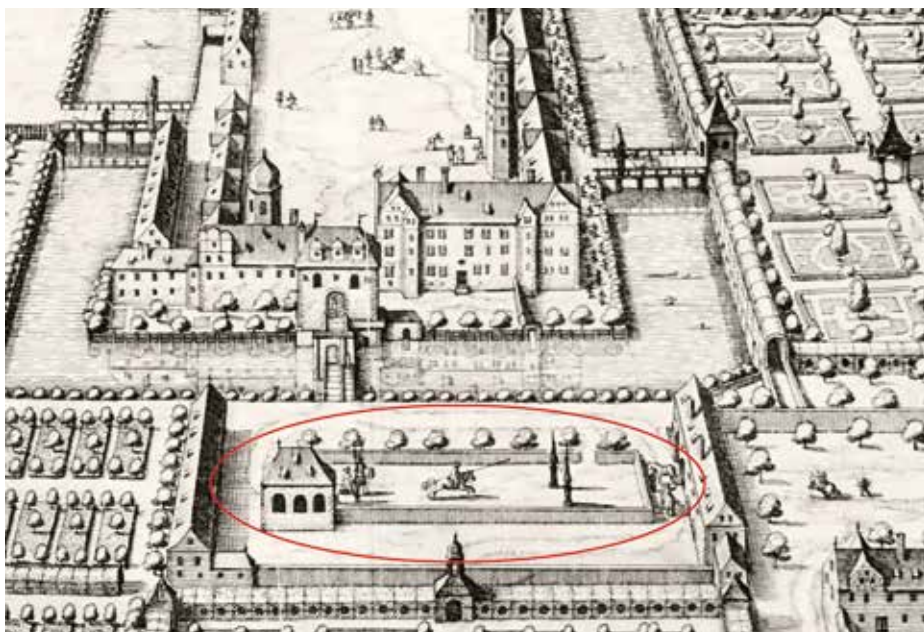

Zákupy, místo,
kde se původně
nacházelo závodiště,
70. léta 20. stol.

Zákupy, věž starší
fortifikace upravená
pro potřeby
závodiště, 70. léta
20. stol.

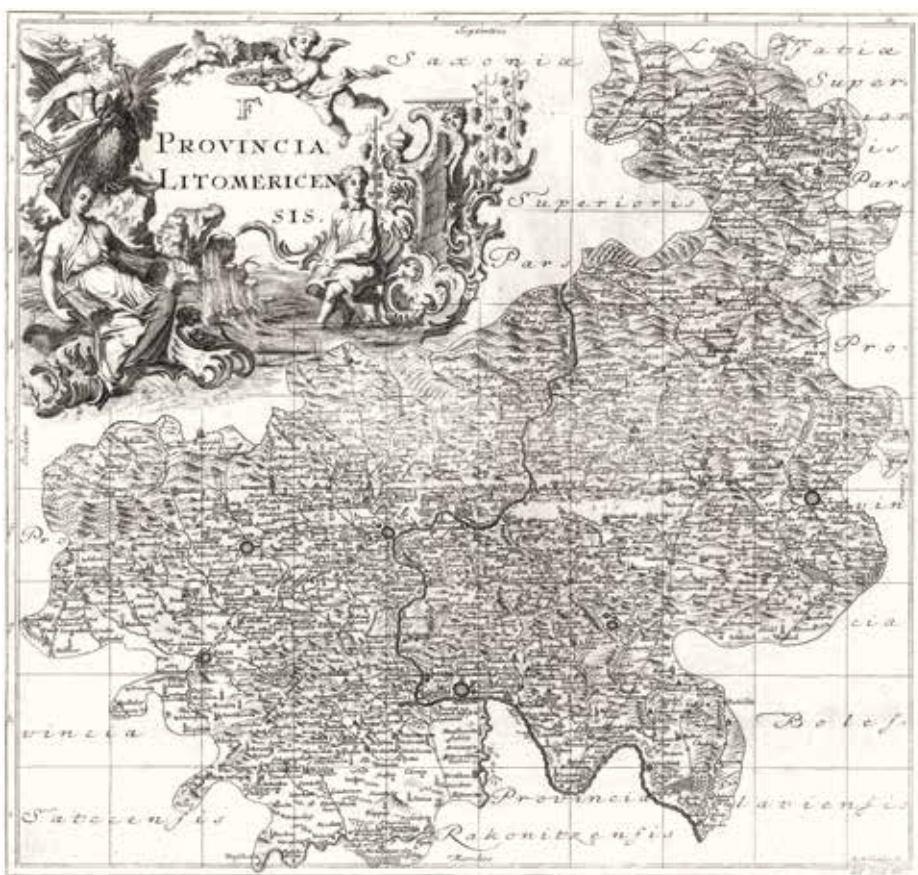

Köthen, závodíště před zámkem, Matthäus Merian, Frankfurt nad Mohanem, 1650, výřez

Kuks, rejdiště před zámkem, rytina, Michael Heinrich Rentz, 1724, detail

Karuselové slavnosti
u zámku Fürstenried,
olejomalba Pietera
J. Horemanse, z let
1716–1760

Mapa Litoměřického kraje (zachycující mj. panství Svádov s Olšinkami), vyryl Johann Christoph Winkler, in: Bernardinus Erber, Notitia illustris Regni Bohemiae, Vídeň 1760.
Moravská zemská knihovna, sign. Moll-0001.634

Mapa Boleslavského kraje (zachycující mj. panství Zákupy), vyryl Johann Christoph Winkler, in: Bernardinus Erber, Notitia illustris Regni Bohemiae, Vídeň 1760. Moravská zemská knihovna, sign. Moll-0001.600

BACCO
IN
BOEMIA.

DITIRAMBO

*Di Pietro Dom.^{co} Bartoloni
da Empoli.*

In onore
Del Vino di Melnich.

Stampato in Praga nella Città Vecchia da Giouanni
Venceslao Elm, l'Anno 1717.

Pietro Domenico Bartoloni, Bacco in Boemia, Praha 1717, titulní list...

Quapropter Bacum; omnibus in locis, vocant Medicum: Quibusdam verò edixit Pythia, Bacchum vocandum sanitatis Præsidentem.

11. In Germania è grandissima douizia di persone, che danno a credere, e credono far medicine marauigliose, anche con uini imbrogliati in uarie guise, e cercan far oro, ed argento: ma intanto inpoueriscono.
12. Presso a Culm, Castello nobile, e Signoria appartenente al Sign: Conte Norberto di Collourat, son monti di quella terra, che dicesi, *Terra sigillata*; e questa ui è bianca, e rossa. Iui son Vigne, che fanno uin gagliardo, e particolarmente il bianco. Si sa, che i Chimici chiaman *Oro potabile*, certa Medicina fatta con oro; la quale è da essi celebrata per nudrimento eccellente, e per mirabil rimedio. Alcuni uogliono, che ottimo oro potabile sia lo spirito tratto dal uino, le dalla midolla del pane inzuppataui dentro; cioè, pane di frumento fine, e uin bianco generoso. Chiudon questa zuppa nel uaso, detto *Circulatorio*, e la sigillano ermeticamente; fanno digerirla un mese; e poi la stillano a bagno con fuoco di secondo grado.
13. Il Popone de' Toscani si è il *Mellopepon* de' Latini, e de' Greci, se pur'è uero, che del nostro Popone auesser conoscenza gli antichi. E la Zatta si è quella sorta di Popone bernoccolato, che suol riuscir meglio. È noto, che dopo auer mangiato di tal frutta, si suol bere uin generoso, per

per aiutarne lo stomaco alla digestione. Ved. le note del Signor Redi al suo Bacco in Toscana.

14. Crudim, Aufsik, e Kadan, son Città in Boemia, presso alle quali son uigne. Di Crudim dicon' in prouerbio parole. che in sostanza son come se noi dicessimo: *A Crudim nascono in uini, da far piagner i bambini.* Eccole in Tedesco: *Chrudimer Wein macht weynen die Kinderlein.* In Boemo non uengon' in rima, e dicono: *Chrudimský Wjno delá plačat Děť.* Non è però, che i Boemi non abbian le lo Canzoni in rima; Le anno benissimo: e anche anno i Versi misurati secondo le sillabe lunghe, e breui: ma con regole non in tutto simili alle Latine, perchè bisognau accomodarfi molteuolte alla pronunzia Boemica, e non alle lettere. Il *Rosa*, dopo la sua Grammatica Boema, pone anche la Profodia, ed espone tutte quelle regole, con esempi di Versi, che sono stimati molto belli. Io porteronne qui un' esametro, che è quasi a parola per parola, uolgarizamento del Latino:

Fistula dulcè canit, volucrem dum decipit auceps;
cioè: *Pískala sladce zvučj / ědyj Ptáčník Ptáče-
ka wábý.*

Podskal, in Boemo, uol dir: *sott'l masso*; ed è luogo uicino ad *Aufsik*. Il suo Vino diceri *Podskalský*, cioè, *Poscalese*. Il bianco riesce molto gustoso, se beue si mentre si mantien torbido nella sua prima uernata, come si beue quel di Prosecco in Istria, il qual da *Plinio* nel 17. c. 6. fu nominato *Pucino*, e riputato il *Pyttanon* de' Greci.

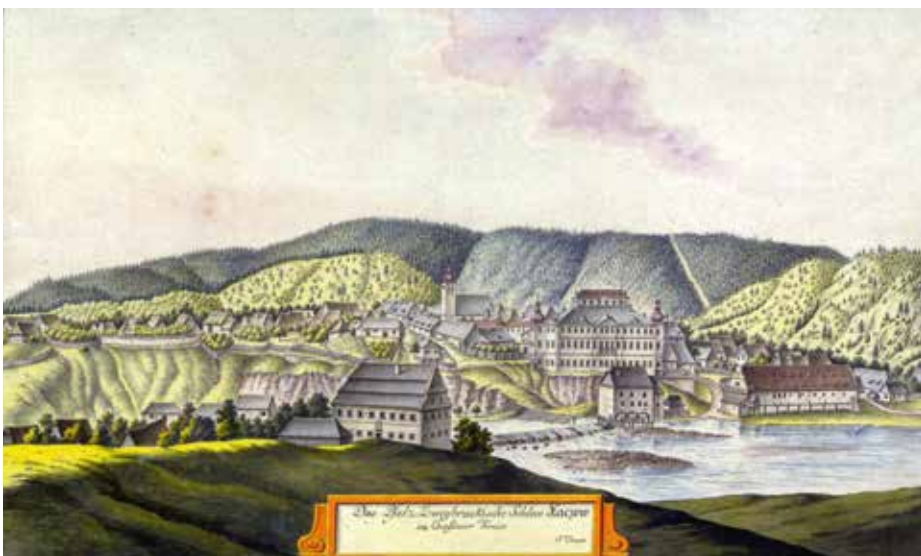
Svádov se zámek a kostelem svatého Jakuba Staršího, mezi zámek a kostelem výrazná budova fary zřízené Annou Marií Františkou Sasko-Lauenburskou, veduta Jana A. Venuta, 1804, Österreichische Nationalbibliothek, Vídeň

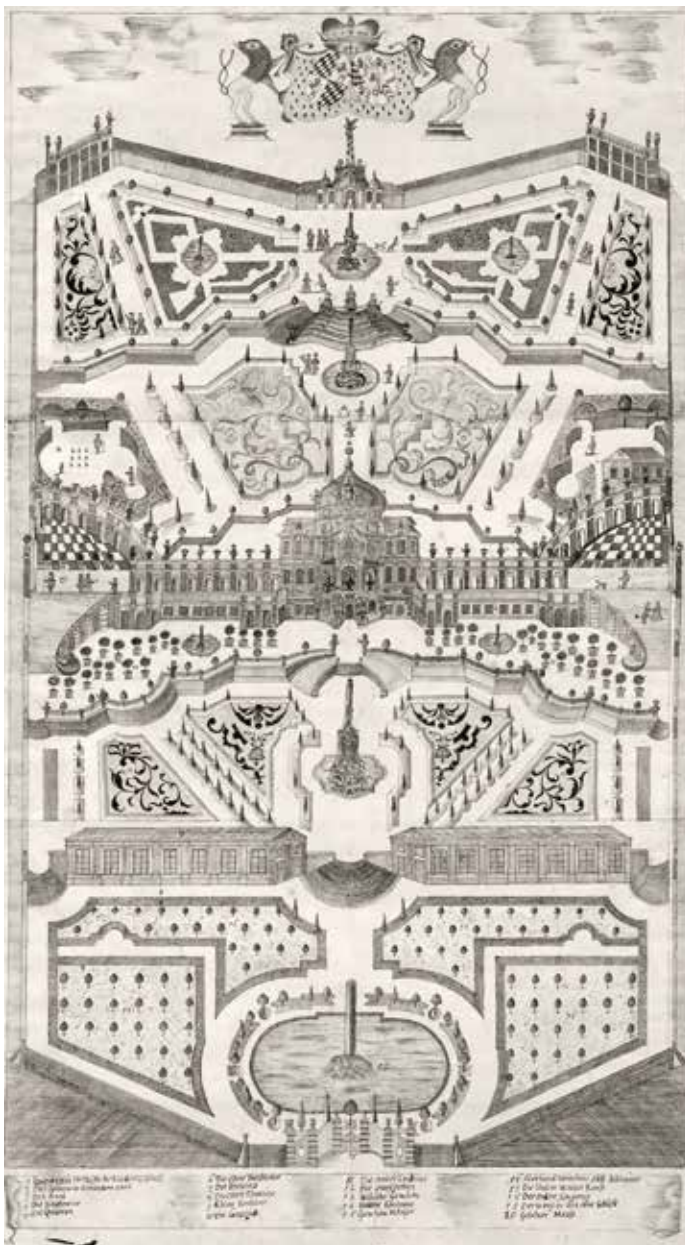
Buštěhrad se zámek v jeho vrcholně barokní podobě a se zříceninou hradu, veduta Jana A. Venuta, 1803, Österreichische Nationalbibliothek, Vídeň

Hostivice se zámek a kostelem svatého Jakuba, mezi zámek a kostelem jsou patrné sloup se sochou Panny Marie a budova fary zřízené Annou Marií Františkou Sasko-Lauenburskou, veduta Jana A. Venuta, 1803, Österreichische Nationalbibliothek, Vídeň

Kácov se zámek ve vrcholně barokní podobě, kterou mu vtiskla Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská, veduta Jana A. Venuta, počátek 19. století, Österreichische Nationalbibliothek, Vídeň

Pohled na zámek Ploskovice s parkem, in: „Konvolut verschiedener Garten-, Park- und Flurpläne sowie Ortsansichten in Deutschland, England und Frankreich“, 1758–1815, Bayerische Staatsbibliothek, Mnichov

Toskánský palác, Praha, vyryl J. M. Steidlin podle F. B. Wernera, Augsburg 1740

(Colloredo-)Mansfeldský palác na Starém Městě pražském, v letech 1622–1677 ve vlastnictví sasko-lauenburských vévodů, vyryl J. M. Steidlin podle F. B. Wernera, Augsburg 1740

Někdejší Sasko-Lauenburský palác na Hradčanském náměstí, nyní kanovnické domy, Praha, současný stav

Morový sloup se sousoším Nejsvětější trojice, Chlumín, vytvořen J. Purschem v roce 1729, současný stav

Olšinky, pohled směrem k místu, kde stával mlýn, současný stav

Někdejší kostel svatého Martina v Lidicích v podobě, kterou mu dala přestavba z let 1729–1732 financovaná Annou Marií Františkou Sasko-Lauenburskou, fotografie z doby před rokem 1942

Socha sv. archanděla Michaela na nároží Toskánského paláce se sasko-lauenburským znakem, Praha, současný stav

Jan Malíř a kol.

**Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská
*a její rod mezi Čechami a Evropou***

Vydala Římskokatolická farnost – děkanství Zákupy,
Mimoňská 228, 471 23 Zákupy,
e-mail: wolanski@centrum.cz,
tel.: 777 553 304,
v roce 2022 jako svou 2. publikaci.

Návrh obálky Michal Dočkal.
Typografická úprava a sazba Martin Čížek.
Tisk a vazba Tribun EU s. r. o.

ISBN 978-80-908540-2-4 (tištěná verze)
ISBN 978-80-908540-0-0 (pdf verze)

Žádná část tohoto díla nesmí být reprodukována,
kopírována v podobě mechanické a elektronické
ani šířena jakýmkoliv jiným informačním systémem
bez předchozího souhlasu držitelů autorských práv

Jméno Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské, velkovévodkyně toskánské (1672–1741), a jméno jejího rodu zná dnes v českém prostředí jen nemnoho osob. Jí a jejímu rodu přitom za svou existenci vděčí řada nepřehlédnutelných barokních památek, které stále spoluvytvářejí ráz některé české obce a české krajiny. Anna Marie Františka ale byla i zajímavou osobností, ze které její první manželství učinilo švagrovou samotného císaře Leopolda I. a druhé manželství ji spojilo s Gianem Gastonem Medicejským, posledním mužským potomkem slavného florentského rodu.

Předkládaná kniha se zaměřuje na některé významné aspekty v životě této výrazné ženy, která si ve světě velkého baroka neváhala razit vlastní cestu, nepomíjí ale ani místo jejího rodu v dějinách barokní doby a rodový umělecký i církevní mecenát.